

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ІВАЩУК ОЛЕГ ВАЛЕНТИНОВИЧ

УДК 339.92:327(477+100)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЕКОНОМІЧНА ДИПЛОМАТІЯ УКРАЇНИ
В УМОВАХ НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ**

Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

Галузь знань 29 «Міжнародні відносини»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

 О. В. Іващук

Науковий керівник: Кравчук Наталія Ярославівна,
доктор економічних наук, доцент

Тернопіль – 2024

АНОТАЦІЯ

Іващук О. В. Економічна дипломатія України в умовах нового світового порядку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини». – Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2024.

У дисертації запропоновано нове вирішення важливого науково-прикладного завдання – поглиблення теоретичних концептів економічної дипломатії в контексті формування нового світового порядку та розробка практичних рекомендацій щодо багатовекторності розвитку економічної дипломатії України.

У дисертаційній роботі аргументовано, що на сучасному етапі світовий порядок зазнає значних трансформацій під впливом багатьох чинників та демонструє суперництво між різними акторами за домінування в глобальному просторі. Наголошено, що світовий порядок поєднує геополітичні та геоекономічні виміри, охоплює питання історичного та цивілізаційного розвитку, технологічних змін, культурної ідентифікації, соціального прогресу та екологічної стабільності.

Обґрунтовано міждисциплінарний характер поняття «світовий порядок». З'ясовано, що у науковій літературі, поряд із поняттям «світовий порядок», використовують терміни «міжнародний порядок», «регіональний порядок», «глобальний порядок», «моральний геополітичний порядок». Проаналізовано теоретичні підходи до формування світового порядку та систематизовано основні його концепції, які формувалися історично та мають особливі характерні ознаки на кожному етапі.

Продемонстровано зростання кількості та масштабності конфліктів між країнами, які періодично змінюють баланс сил у регіонах, спричиняють гуманітарні кризи, набувають глобального характеру, завдають непоправної шкоди національним економікам і підривають довіру до багатосторонньої

дипломатії. У підсумку констатовано зростання кризи довіри між країнами і поглиблення інституційної кризи світового порядку.

Обґрунтовано роль процесів демократизації у формуванні світового порядку та їхній вплив на дипломатичні відносини між державами. Аналіз зміни політичних режимів підтверджує значний розвиток демократичних форм правління, проте в останні роки контури глобального світового порядку зазнають змін, спостерігається реверс демократії, продовжує зростати розрив між «центром» і «периферією».

Підтверджено, що світовий порядок перебуває у постійному динамічному розвитку. Запропоновано розглядати новий світовий порядок з позиції позитивної та нормативної методології, що дало змогу визначити основні його імперативи.

Аргументовано роль економічних чинників у формуванні нового світового порядку, який змінюється під впливом глобальних трансформацій, що дозволило виокремити п'ять етапів у його формуванні: економізація світового порядку, транснаціоналізація, фінансизація світового порядку, інформаційна трансформація, економічна цифровізація світового порядку. Аргументовано необхідність зміни економічної філософії нового світового порядку, яка відображатиме системний підхід до розуміння його економічних вимірів через призму взаємодії між розгалуженою системою акторів міжнародних відносин. Встановлено, що в умовах реконфігурації світового порядку відбувається латентний перехід від класичної централізованої до мережевої дипломатії, базованої на горизонтальному лідерстві.

У дисертації проаналізовано основні теоретичні концепти економічної дипломатії та підтверджено, що на сучасному етапі вони охоплюють широкий спектр питань, де тільки простежується економічний інтерес держави. Подано авторське визначення економічної дипломатії та її композиційну структуру, зокрема запропоновано доповнити традиційні форми економічної дипломатії (торговельна (комерційна) дипломатія, бізнес-дипломатія, фінансова дипломатія, інвестиційна дипломатія) такими як: енергетична дипломатія, технологічна дипломатія, цифрова дипломатія, кліматична дипломатія,

культурна дипломатія, освітньо-наукова дипломатія, у яких економічна складова відіграє важливу роль. З позицій синергетичного підходу запропоновано розглядати економічну дипломатію у трьох концептах: як науку, як практичний вид діяльності, як мистецтво прийняття рішень. Підтверджено відсутність єдиної моделі розвитку економічної дипломатії й продемонстровано, що кожна країна, на власний розсуд, обирає організаційну модель її формування, що здебільшого є гібридною і поєднує елементи як централізованої, так і децентралізованої моделей.

Проаналізовано роль економічної дипломатії в матриці кроссекторальних взаємодій нового світового порядку і на цій основі підтверджено її багатофункціональність. Науково обґрунтовано теоретико-методологічні засади формування сучасної архітектури економічної дипломатії як цілісної композиційної структури, що відображає інтеграційні зв'язки між її елементами; об'єднує функціональні, просторові й інституційні прояви економічної дипломатії; і враховує такі основні її орієнтири: економічний розвиток та належне врядування, соціальний і технологічний прогрес, екологічно стале суспільство.

Запропоновано методику розрахунку Інтегрального індексу економічної дипломатії, який враховує такі складові: багатосторонні інвестиційні угоди, регіональні преференційні торговельні угоди, дипломатичні представництва країни за кордоном, Індекс безвізового режиму, соціальну складову Індексу глобалізації. У результаті емпіричних розрахунків встановлено, що найменший вплив на Інтегральний індекс серед обраних показників має «кількість дипломатичних місій за кордоном». Ідентифіковано позиції країн за значенням Індексу економічної дипломатії та розподілено їх за кластерами. З'ясовано, що Україна належить до кластера із середнім значенням Індексу економічної дипломатії.

Для визначення основних трендів економічної дипломатії України проведено оцінювання рівня її глобалізованості. Визначено, що стабільно зростаючою є соціальна глобалізація, натомість економічна глобалізація демонструє зростаючий тренд, але з періодами спаду. Серед основних трендів

економічної дипломатії України виокремлено: 1) розширення співпраці з міжнародними організаціями; 2) активізація євроінтеграційних процесів та наближення України до європейського ринку; 3) зміни у векторах дво- та багатосторонньої економічної дипломатії, у географічній структурі зовнішньої торгівлі України; 4) зміна у динаміці та товарній структурі зовнішньої торгівлі України; 5) зміна структури прямих іноземних інвестицій в економіку України; 6) забезпечення енергетичної безпеки; 7) розширення міжнародного партнерства та залучення коштів на відбудову України; 8) розширення дипломатичної присутності України в світі.

Аналіз зовнішньоекономічної відкритості України підтвердив, що вона використовує інвестиційну та торговельну сфери для успішної інтеграції у глобальний простір. Розраховано статистичні характеристики основних показників зовнішньоекономічної відкритості України за період 1990-2022 рр. та встановлено такі тенденції: зовнішньоторговельна відкритість щодо експорту товарів і послуг у середньому щорічно зростала на 1,31% відносно попереднього року; щодо імпорту товарів і послуг – на 2,93% відносно попереднього року; інвестиційна відкритість демонструє негативний середньорічний темп приросту, зменшуючись на 0,02% щорічно. За допомогою динаміки індексів концентрації та диверсифікації експорту й імпорту товарів України встановлено ступінь концентрації та диверсифікації її торгівлі. Обґрунтовано роль економічної свободи в зменшенні бар'єрів у сферах торгівлі та інвестування, формування стабільної правової системи і зниження рівня корупції, впровадження технологічних інновацій. Констатовано, що рівень економічної свободи в Україні потребує підвищення, тоді як рівень соціального прогресу (за аналізом Індексу соціального прогресу) мав тенденцію до зростання.

У дисертаційній роботі сформульовано гіпотезу про ймовірний вплив на економічну дипломатію країн таких системних детермінант: умов легкості ведення бізнесу в державі, торговельної та інвестиційної відкритості, рівнів соціального прогресу, корупції й ефективності уряду. За результуючий показник обрано Індекс економічної дипломатії (ІЕД). Вибірка для дослідження становила

113 країн. На основі побудови матриці кореляцій встановлено вплив незалежаних змінних на запропонований показник економічної дипломатії. За допомогою методу регресійного аналізу визначено рівняння багатофакторної регресії для Індексу економічної дипломатії та встановлено, що найбільш значимими для економічної дипломатії є соціальний прогрес, свобода торгівлі та інвестиційна свобода. Розрахунки дельта-коефіцієнтів регресії та часткових коефіцієнтів еластичності підтвердили, що навіть за невисокої значущості для моделі є показники, які здійснюють вплив на результуючий показник. Для виявлення лінійного зв'язку ІЕД із незалежними змінними, побудовано графік його залежності від найбільш значущих змінних. На основі отриманої багатофакторної регресійної моделі розраховано Індекс економічної дипломатії для України за період 2012–2022 рр. та встановлено, що він зазнав певних змін впродовж останніх років. Побудовано прогнозні моделі динаміки Індексу економічної дипломатії України, серед яких обрано ті, що мають необхідний рівень значущості, та визначено прогнозні значення ІЕД.

У дисертації аргументовано, що на сучасному етапі світовий порядок зазнає значних трансформацій, які посилюються під впливом зростання глобальної нестабільності, геополітичної невизначеності та ризиків. Підтверджено, що ці трансформації відбуваються під впливом різновекторних чинників, які впливають на основні сфери взаємовідносин між державами, визначають їхню політичну, економічну та соціальну динаміку. Доведено вплив геополітичної напруженості на економічну дипломатію, в тому числі через ризики для енергетичного сектору, сфери міжнародної торгівлі, зростаюче суперництво за ресурси, появу дискримінаційної політики проникнення на ринки, прискорений розвиток технологій та цифрової економіки та ін. Проаналізовано вплив геополітичної нестабільності на фінансовий сектор та фінансові системи, що супроводжується фінансовою фрагментацією. Деталізовано мегатренди, які змінюють глобальний економічний ландшафт і зумовлюють появу таких видів дипломатії як «кліматична дипломатія», «екологічна дипломатія».

Проаналізовано основні виклики для економічної дипломатії України в контексті трансформації світового порядку. Підтверджено, що в умовах його реконфігурації економічна дипломатія зазнає постійних змін, країни періодично змінюють свою політику з ліберальної на протекціоністську (здебільшого це заходи прихованого протекціонізму), і навпаки. За аналізований період 2009–2023 рр. зафіксовано значне зростання регуляторних заходів, які мають дискримінаційний вплив на торгівлю, створюючи певні бар'єри, причому з 2018 р. простежується великий розрив між типом заходів. Підтверджено, що протекціоністські бар'єри завдають великої шкоди країнам, поглиблюють фінансову та економічну нестабільність, порушують глобальні ланцюги постачання, тощо. Встановлено, що протекціоністська політика перешкоджає економічній співпраці між країнами, обмежуючи доступ до світових ринків та створюючи перешкоди для глобальних інвестиційних потоків. Аргументовано актуальність цієї проблематики і для України, особливо під впливом пандемії COVID-19 та війни. Встановлено, що Україна найчастіше ініціювала застосування технічних бар'єрів, санітарних і фітосанітарних заходів через причини, пов'язані із захистом внутрішнього ринку, забезпеченням безпеки продуктів харчування. Для обґрунтування кризи в системі багатосторонньої економічної дипломатії наведено приклад Світової організації торгівлі, що актуалізує роль використання регіональних торгових угод як інструменту економічної дипломатії. Обґрунтовано використання санкцій як інструменту економічної дипломатії та проаналізовано їх застосування країнами світу на підтримку України. Проаналізовано стан залучення фінансових ресурсів в Україну від міжнародних організацій.

Для виявлення сильних та слабких сторін економічної дипломатії України, можливостей й загроз проведено SWOT-аналіз. Серед сильних сторін виокремлено географічне розташування України, близькість до кордону з ЄС, інвестиційний, туристичний і рекреаційний потенціал, висококваліфіковане економічно активне населення, розвиток ІТ-сектору та ін. Серед слабких сторін виокремлено відсутність інституційної інфраструктури економічної дипломатії,

незважаючи на те, що у цих процесах задіяні різні актори. Обґрунтовано, що на перетині сильних і слабких сторін, можливостей і загроз формуються рішення для використання можливостей або запобігання виникненню загроз для економічної дипломатії України; на цій основі запропоновано лінії захисту національних економічних інтересів, попередження загроз, лінії сили і покращення економічної дипломатії України.

Запропоновано розглядати багатовекторність економічної дипломатії України у поєднанні трьох складових: функціональна, інституційна та просторова. Функціональна багатовекторність проявляється через здатність економічної дипломатії вирішувати політичні, соціальні, економічні та інші завдання, підтримувати їхнє збалансування, зменшувати зовнішні ризики й адаптуватися до трансформацій світового порядку.

У цьому контексті в дисертації обґрунтовано, що пріоритетними завданнями економічної дипломатії є економічне зростання та підтримання соціального прогресу. Для цього Україна повинна спрямовувати більше зусиль на активізацію зовнішньої торгівлі та залучення іноземних інвестицій, розширення присутності у світі, формування стратегічного партнерства з країнами, які важливі з позицій стабільної співпраці та розвитку. Аналіз зовнішньої торгівлі та залучення іноземних інвестицій в економіку України за 1999-2022 рр. вказав на значні асиметрії. На основі побудови кореляційної матриці встановлено, що на економічне зростання серед досліджуваних показників впливають експорт та імпорт товарів і послуг, які також мають щільний зв'язок між собою. Для виявлення впливу показників із певним лагом побудовано кроскореляцію. Акцентовано увагу на ролі економічної дипломатії для вирішення кліматичних проблем та підтримання енергетичної безпеки, що особливо актуально для України на сучасному етапі. Аргументовано появу технологічної та цифрової дипломатії.

Обґрунтовано, що інституційна структура економічної дипломатії має бути спрямована на розширення присутності країни у глобальному економічному просторі та забезпечувати організаційну єдність усіх суб'єктів (акторів)

економічної дипломатії. Основними зовнішніми та внутрішніми акторами економічної дипломатії, є міжнародні організації, держава, організації громадянського суспільства, наукові кола, медіа та інші. Особливу роль серед них відведено недержавним інституціям, українській діаспорі, почесним консульствам, університетам, дослідницьким інститутам й аналітичним центрам тощо. Аргументовано, що просторова багатовекторність економічної дипломатії України охоплює географічну диверсифікацію економічної активності та розширення дипломатичної присутності країни у глобальному просторі. Запропоновано під мережевою економічною дипломатією розуміти систему просторової, інституційної та функціональної багатовекторності економічної взаємодії України, що базується на принципах синергійності, стійкості, гнучкості, адаптивності, координації, неієрархічності (горизонтального лідерства).

Визначено основні стратегічні вектори, на яких має фокусуватися економічна дипломатія України: формування багатовекторної стратегії зовнішньої політики та реалізації стратегічних комунікацій з підтримки й захисту національних інтересів; розробка заходів ефективної інтеграції у глобальний економічний простір через посилення й диверсифікацію торговельних відносин з урахуванням національних інтересів і питань економічної безпеки; реалізація інвестиційних ініціатив, налагодження інвестиційного партнерства з країнами й міжнародними організаціями для відбудови економіки у післявоєнний період.

Ключові слова: економічна дипломатія, новий світовий порядок, міжнародні економічні відносини, глобальний економічний розвиток, глобальні виклики та ризики, національні економічні інтереси, міжнародна безпека, економічна співпраця України, європейська інтеграція, публічна дипломатія, міжнародна та зовнішня торгівля, інвестиційна дипломатія, фінансова дипломатія, цифрова дипломатія, інноваційний і технологічний розвиток.

SUMMARY

Ivashchuk. O. V. Economic Diplomacy of Ukraine in the Conditions of the New World Order. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in speciality 292 «International Economic Relations». – West Ukrainian National University, Ternopil, 2024.

A new solution to an important scientific and applied work that is deepening theoretical concepts of economic diplomacy in forming of the new world order and formulation of practical recommendations regarding multi-track development of economic diplomacy in Ukraine were suggested in the thesis.

In the thesis, it was proved that the world order is undergoing significant transformations under the influence of many factors and demonstrates competition between various actors for dominance in the global space. It was emphasized that the world order combines geopolitical and geoeconomic dimensions, covers issues of historical and civilizational development, technological changes, cultural identification, social progress and ecological stability.

The interdisciplinary nature of the concept of «world order» was substantiated. It was found that in the scientific literature, along with the concept of «world order», the terms «international order», «regional order», «global order», «moral geopolitical order» are used. Theoretical approaches to the formation of the world order were analyzed and its main concepts, which were formed historically and have special characteristics at each stage, were systematized.

The increase in the number and scale of conflicts between countries, which periodically change the balance of power in the regions, cause humanitarian crises, acquire a global character, cause irreparable harm to national economies and undermine trust in multilateral diplomacy, was demonstrated. As a result, the growth of the crisis of trust between countries and the deepening of the institutional crisis of the world order were stated.

The role of democratization processes in the formation of the world order and their impact on diplomatic relations between states was substantiated. The analysis of

the change of political regimes confirms the significant development of democratic forms of government, however, in recent years, the contours of the global world order have undergone changes, there is a reverse of democracy, and the gap between the «center» and the «periphery» continues to grow.

It has been confirmed that the world order is in the constant dynamic development. It was proposed to consider the new world order from the standpoint of positive and normative methodology, which made it possible to determine its main imperatives.

The role of economic factors in the formation of the new world order, which is changing under the influence of global transformations, was argued, which made it possible to distinguish five stages in its formation: economization of the world order, transnationalization, financialization of the world order, information transformation, economic digitalization of the world order. The need to change economic philosophy of the new world order, which will reflect a systemic approach to understanding its economic dimensions through the prism of interaction between the extensive system of international relations actors, is argued. It is identified that the world order reconfiguration, a latent transition from classical centralized to network diplomacy based on horizontal leadership is taking place.

The main theoretical concepts of economic diplomacy were analyzed and confirmed that at the current stage they cover a wide range of issues where only the economic interest of the state can be traced. The author's definition of economic diplomacy and its compositional structure are presented, in particular, it is proposed to supplement traditional forms of economic diplomacy (trade (commercial) diplomacy, business diplomacy, financial diplomacy, investment diplomacy) such as: energy diplomacy, technological diplomacy, digital diplomacy, climate diplomacy, cultural diplomacy, educational and scientific diplomacy, in which economic component plays an important role. From the perspective of synergistic approach, it was proposed to consider economic diplomacy in three concepts: as a science, as a practical activity, and as an art of decision-making. The absence of a single model for the development of economic diplomacy was confirmed and it was demonstrated that each country, at

its own discretion, chooses an organizational model for its formation, which is mostly hybrid and combines elements of both centralized and decentralized models.

The role of economic diplomacy in the matrix of cross-sectoral interactions of the new world order was analyzed and its multifunctionality was confirmed on this basis. The theoretical and methodological foundations of the formation of the modern architecture of economic diplomacy as a coherent composite structure reflecting the integration links between its elements have been scientifically substantiated; combines functional, spatial and institutional manifestations of economic diplomacy; and takes into account its main guidelines: economic development and proper governance, social and technological progress, ecologically sustainable society.

A methodology for calculating the Integral Index of Economic Diplomacy is proposed, which takes into account the following components: multilateral investment agreements, regional preferential trade agreements, diplomatic missions of the country abroad, the Visa-Free Regime Index, the social component of the Globalization Index. As a result of empirical calculations, it was found that the “number of diplomatic missions abroad” has the least impact on the Integral Index among the selected indicators. The positions of the countries according to the value of the Economic Diplomacy Index were identified and they were divided into clusters. It was found that Ukraine belongs to a cluster with an average value of the Economic Diplomacy Index.

In order to determine the main trends of economic diplomacy of Ukraine, the assessment of the level of its globalization was carried out. It was determined that social globalization is steadily growing, while economic globalization shows a growing trend but with periods of decline. Among the main trends of economic diplomacy of Ukraine, the following are highlighted: 1) expansion of cooperation with international organizations; 2) activation of European integration processes and the approach of Ukraine to the European market; 3) changes in the vectors of bilateral and multilateral economic diplomacy, in the geographical structure of Ukraine’s foreign trade; 4) change in the dynamics and product structure of foreign trade of Ukraine; 5) change in the structure of direct foreign investments in the economy of Ukraine; 6) ensuring energy security; 7) expansion of international partnership and attraction of funds for

the reconstruction of Ukraine; 8) expansion of the diplomatic presence of Ukraine in the world.

The analysis of foreign economic openness of Ukraine confirmed that it uses the investment and trade spheres for successful integration into the global space. The statistical characteristics of the main indicators of foreign economic openness of Ukraine during the period 1990-2022 were calculated and the following trends were established: foreign trade openness in the export of goods and services grew in 1.31% on average annually compared to the previous year; regarding the import of goods and services in 2.93% compared to the previous year; investment openness shows a negative average annual growth rate, decreasing in 0.02% annually. The degree of concentration and diversification of its trade was established using the dynamics of indices of concentration and diversification of exports and imports of goods of Ukraine. The role of economic freedom in reducing barriers in the spheres of trade and investment, forming a stable legal system and reducing the level of corruption, and introducing technological innovations is substantiated. It was established that the level of economic freedom in Ukraine needs to be increased, while the level of social progress (according to the analysis of the Social Progress Index) had a tendency to increase.

The hypothesis about the probable influence of the following systemic determinants on the economic diplomacy of countries: ease of doing business in the state, trade and investment openness, levels of social progress, corruption and government efficiency was formulated in the thesis. The Index of Economic Diplomacy (IED) was chosen as the resulting indicator. The sample for the study was 113 countries. Based on the construction of the correlation matrix, the influence of independent variables on the proposed indicator of economic diplomacy was determined. Using the method of regression analysis, the multivariate regression equation for the Economic Diplomacy Index was determined and it was established that social progress, trade freedom and investment freedom are the most significant for economic diplomacy. Calculations of delta regression coefficients and partial elasticity coefficients confirmed that even with low significance for the model there are

indicators that influence the resulting indicator. In order to identify the linear relationship of IED with independent variables, a graph of its dependence on the most significant variables was constructed. The Economic Diplomacy Index for Ukraine for the period 2012–2022 was calculated on the basis of the obtained multifactor regression model and it was established that it has undergone certain changes in recent years. Predictive models of the dynamics of the Economic Diplomacy Index of Ukraine were built, among which those with the required level of significance were selected, and the forecast values of IED were determined.

It was proved that at the current stage, the world order is undergoing significant transformations, which are intensifying under the influence of growing global instability, geopolitical uncertainty and risks. It has been confirmed that these transformations take place under the influence of multi-track factors that affect the main spheres of relations between states and determine their political, economic and social dynamics. The impact of geopolitical tensions on economic diplomacy has been proven, including due to risks to the energy sector, the sphere of international trade, growing competition for resources, the emergence of discriminatory market penetration policies, the accelerated development of technologies and the digital economy, etc. The impact of geopolitical instability on the financial sector and financial systems, which is accompanied by financial fragmentation, was analyzed. The megatrends that change the global economic landscape and lead to the emergence of such types of diplomacy as «climate diplomacy» and «environmental diplomacy» were described in details.

The main challenges for economic diplomacy of Ukraine in the context of the transformation of the world order were analyzed. It has been confirmed that under the conditions of its reconfiguration, economic diplomacy undergoes constant changes, countries periodically change their policies from liberal to protectionist (mostly these are measures of hidden protectionism), and vice versa. Over the analyzed period of 2009–2023, a significant increase in regulatory measures that have a discriminatory effect on trade, creating certain barriers, was recorded, and since 2018, a large gap between the types of measures has been observed. Protectionist barriers have been

proven to cause great harm to countries, deepen financial and economic instability, disrupt global supply chains, and more. It has been established that protectionist policies hinder economic cooperation between countries limiting access to world markets and creating obstacles to global investment flows. The relevance of this issue for Ukraine as well, especially under the influence of the COVID-19 pandemic and the influence of the war, was argued. It was established that Ukraine most often initiated the use of technical barriers, sanitary and phytosanitary measures due to reasons related to the protection of the internal market, ensuring the safety of food products. To justify the crisis in the system of multilateral economic diplomacy, the example of the World Trade Organization was provided, which actualizes the role of using regional trade agreements as a tool of economic diplomacy. The use of sanctions as a tool of economic diplomacy was substantiated and their use by the countries of the world in support of Ukraine is analyzed. The state of attracting financial resources to Ukraine from international organizations was analyzed.

A SWOT analysis was conducted to identify the strengths and weaknesses of economic diplomacy of Ukraine, its opportunities and threats. Among the strengths are the next: geographical location of Ukraine, proximity to the border with the EU, investment, tourist and recreational potential, highly qualified economically active population, development of the IT sector, etc. The lack of an institutional infrastructure of economic diplomacy was highlighted among the weaknesses, despite the fact that various actors are involved in these processes. It was substantiated that at the intersection of strengths and weaknesses, opportunities and threats, decisions are formed to use opportunities or prevent the emergence of threats to the economic diplomacy of Ukraine; on this basis, the lines of protection of national economic interests, prevention of threats, lines of force and improvement of economic diplomacy of Ukraine were suggested.

It was proposed to consider the multi-track nature of economic diplomacy of Ukraine in a combination of three components: functional, institutional and spatial. Functional multi-track nature is manifested through the ability of economic diplomacy

to solve political, social, economic and other tasks, maintain their balance, reduce external risks and adapt to transformations of the world order.

In this context, in the thesis, it was justified that the priority tasks of economic diplomacy are economic growth and maintenance of social progress. For this, Ukraine should direct more efforts to intensifying foreign trade and attracting foreign investments, expanding its presence in the world, forming strategic partnerships with countries that are important from the standpoint of stable cooperation and development. The analysis of foreign trade and attraction of foreign investments in the economy of Ukraine for 1999-2022 indicated significant asymmetries. Based on the construction of the correlation matrix, it was established that economic growth among the studied indicators is influenced by export and import of goods and services, which also have a close relationship with each other. Cross-correlation was built to reveal the impact of indicators with a certain lag. The attention was focused on the role of economic diplomacy in solving climate problems and maintaining energy security, which is especially relevant for Ukraine at the current stage. The emergence of technological and digital diplomacy was reasoned.

It was substantiated that the institutional structure of economic diplomacy should be aimed at expanding the country's presence in the global economic space and ensure the organizational unity of all subjects (actors) of economic diplomacy. The main external and internal actors of economic diplomacy are international organizations, the state, civil society organizations, academic circles, media and others. A special role among them is given to non-state institutions, the Ukrainian Diaspora, Honorary Consulates, Universities, Research Institutes and analytical centers, etc. It was stated that the spatial multi-track nature of economic diplomacy of Ukraine covers the geographical diversification of economic activity and the expansion of the country's diplomatic presence in the global space. It was proposed to understand network economic diplomacy as a system of spatial, institutional and functional multi-track nature of economic interaction of Ukraine, which is based on the principles of synergy, stability, flexibility, adaptability, coordination, non-hierarchy (horizontal leadership).

There were defined the following main strategic vectors, on which economic diplomacy of Ukraine should be focused: the formation of multi-track foreign policy strategy and the implementation of strategic communications to support and protect national interests; the development of measures for effective integration into the global economic space through strengthening and diversification of trade relations taking into account national interests and issues of economic security; the implementation of investment initiatives; and the establishment of investment partnerships with countries and international organizations for the reconstruction of economy during the post-war period.

Key words: economic diplomacy, new world order, international economic relations, global economic development, global challenges and risks, national economic interests, international security, economic cooperation of Ukraine, European integration, public diplomacy, international and foreign trade, investment diplomacy, financial diplomacy, digital diplomacy, innovation and technological development.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати

дисертації:

Іващук О. О., Іващук О. В. Антикризові механізми відновлення стійкості банківської системи в умовах глобальної нестабільності. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр. 2018. № 5 (133). С. 141–146. (0,5 д.а., особисто автору – 0,25 д.а.: обґрунтовано нестабільність економічного розвитку в Україні в умовах криз)

URL: https://ird.gov.ua/sep/doi/sep2018.05.141_u

Zhyvko M. A., Zastavnyy A. R., Ivashchuk O. V. Civilization challenges to global economic development. Регіональна економіка. 2020. № 4 (98). С. 131–142. (0,8 д.а., особисто автору – 0,3 д.а.: проведено аналіз асиметрій соціально-економічного розвитку країн під впливом глобалізації).

DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-4-16>

Живко М. А., Гонак І. М., Іващук О. В., Принц В.А. Економічне суперництво країн в умовах мілітаризації національних економік. Інноваційна економіка. 2021. № 7–8. С. 124–135. (0,8 д.а., особисто автору – 0,2 д.а.: окреслено тенденції мілітаризації національних економік та їх вплив на відносини між країнами).

DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2021.7-8.17>

Іващук І. О., Кравчук Н. Я., Іващук О. В., Заставний А. Р. Країни Арабського світу в сучасних гео економічних процесах: детермінанти розвитку та прогресу. Інноваційна економіка. 2022. № 2–3. С. 85–97. (1,0 д.а., особисто автору – 0,3 д.а.: проаналізовано вплив глобальних трансформацій на розвиток регіональних економік та країн).

DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.2-3.12>

Хоменська І. В., Іващук О. В. Базові концепти публічної дипломатії. Інноваційна економіка. 2022. № 4. С. 13–19. (0,6 д.а., особисто автору – 0,3 д.а.: узагальнено теоретичні концепти до розуміння публічної дипломатії в умовах глобальних трансформацій).

DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.4.2>

Іващук І. О., Запукляк В. З., Іващук О. В. Економічна дипломатія як детермінанта економічного прогресу та стратегічний пріоритет розвитку країн. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. 2022. Вип. 3–4. С. 44–57. (0,9 д.а., особисто автору – 0,3 д.а.: проаналізовано досвід окремих країн світу в реалізації економічної дипломатії).

DOI: <https://doi.org/10.35774/ibo2022.03-04.044>

Іващук О. В., Казьмерчук В.В. Геополітичне протистояння країн та економічні виміри формування нового світового порядку. Інноваційна економіка, 2023. № 4. С. 165–173. (0,6 д.а., особисто автору – 0,4 д.а.: проаналізовано економічні виміри формування нового світового порядку).

DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2023.4.23>

Іващук О. О., Іващук О.В. Інвестиційна та торговельна компоненти економічної дипломатії України в умовах глобальних мегатрендів. Соціально-

економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр. 2023. Вип. 6 (164). С. 47–54. (0,6 д.а., особисто автору – 0,4 д.а.: ідентифіковано основні мегатренди та їх вплив на економічну дипломатію).

DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2023-6-7>

Заставний А., Іващук О. Сучасні тренди економічної дипломатії України на Близькому Сході. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2024. № 1. С. 415–421. (0,75 д.а., особисто автору – 0,6 д.а.: проаналізовано сучасні тенденції розвитку економічної та дипломатичної співпраці України з країнами Близького Сходу).

DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-326-65>

Луців Р. С., Іващук О.В. Економічні можливості «розумних міст» в контексті формування нового світового економічного порядку. Бізнес-інформ. 2024. № 2. С. 27–35. (0,63 д.а., особисто автору – 0,3 д.а.: розкрито роль «розумних» міст як нових центрів економічної співпраці під впливом формування нового світового порядку).

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-2-27-35>

Voytshchuk A., Ivashchuk O., Ivashchuk O. The tendencies of global development and countries integration into global customs space. PERSPECTIVES – Journal on economic issues. 2019. № 1. P. 34–47. (0,8 д.а., особисто автору – 0,4 д.а.: визначено глобальні тренди економічного розвитку).

URL: <http://perspectives-ism.eu/contents/1-2019/1-2019-034-voytseshchuk/>

Zhyvko M., Gonak I., Ivashchuk O. Ukraine in the System of Economic Rivalry Between Countries in Conditions of Global Instability. Kobe Gakuin economic papers. 53 (3): 2021.12. P.15–29. 神戸学院経済学論集= Kobe Gakuin economic papers/神戸学院大学経済学会 編. 2021. Journal article, (0,6 д.а., особисто автору – 0,2 д.а.: проведено SWOT-аналіз позиціонування України в глобальній системі економічного суперництва в умовах глобальної нестабільності).

URL: https://kobegakuin-economics.jp/wp-content/uploads/2022/07/202112_53_015.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

Герман Л., Іващук О. Напрями подолання соціальної нерівності економічного розвитку. Монетарні і фінансові аспекти стабільного економічного розвитку: зб. тез доп. Всеукр. наук. інтернет-конф. (м. Тернопіль, 10 лист. 2018 р.). Тернопіль : Вектор, 2018. С. 325–327. (0,2 д.а., особисто автору – 0,1 д.а.: визначено детермінанти економічного розвитку України).

Кравчук Н.Я., Іващук О.В. Економічна дипломатія в умовах військової агресії. Інноваційні процеси економічного та соціально-культурного розвитку : вітчизняний та зарубіжний досвід : тези доп. XV Міжнар. наук.-практ. конф. молод. учених і студ. (м. Тернопіль, 29-30 берез. 2022 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2022. С. 96–99. (0,2 д.а., особисто автору – 0,1 д.а.: обґрунтовано роль санкцій для економічної дипломатії України).

Кравчук Н.Я., Іващук О.В. Стратегічні вектори економічної дипломатії України в контексті геополітичного євроінтеграційного треку: нові виклики і можливості. Міжнародна економіка в умовах кліматичних змін: пандемічний та пост пандемічний період : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. студ. та молод. вчених (м. Тернопіль, 11 квіт. 2022 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2022. С. 96–99. (0,25 д.а., особисто автору – 0,1 д.а.: окреслено роль євроінтеграційних процесів для економічної дипломатії України).

Живко М. А., Іващук О. В. Міжнародні економічні санкції як форма стримування збройної агресії. Міжнародні відносини: Україна і світ в умовах воєнних викликів: тези доп. IV Міжнар. наук. конф. (м. Суми, 30 черв. 2022 р.). Суми : СДПУ ім. А. С. Макаренка, 2022. С. 73–76. (0,25 д.а., особисто автору – 0,15 д.а.: проаналізовано причини та напрямки використання економічних санкцій у світовій практиці).

Кравчук Н., Іващук О. Євроінтеграційний вектор зовнішньої політики України. Соціально-економічний та політичний розвиток країн у сучасних умовах: зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2022. С. 23–25. (0,2 д.а., особисто автору – 0,1 д.а.: розкрито етапи євроінтеграційної політики України).

Хоменська І. В., Іващук О. Практика країн у застосуванні інструментів економічної дипломатії. Інноваційні процеси економічного та соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід: тези доп. XVI Міжнар. наук. конф. молодих учених і студ. (м. Тернопіль, 28–29 березня 2023 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2023. С. 168–170. (0,2 д.а., особисто автору – 0,1 д.а.: обґрунтовано інструменти економічної дипломатії, які застосовують європейські країни).

Хоменська І., Іващук О. Економічна дипломатія європейських країн та Китаю. Освіта, наука, бізнес: сучасний стан, проблеми та перспективи: матер. XI Націон. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 10 трав. 2023 р.). Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2023. С. 10–11. (0,2 д.а., особисто автору – 0,1 д.а.: проаналізовано досвід Китаю у реалізації економічної дипломатії).

Заставний А., Іващук О. Санкції як інструмент економічної дипломатії та їхній вплив на економіку країн Близького Сходу. Освіта, наука, бізнес, енергетичні технології: сучасний стан, проблеми та перспективи: матер. XII Націон. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 16 лист. 2023 р.). Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2023. С. 56–57. (0,15 д.а., особисто автору – 0,1 д.а.: обґрунтовано вплив економічних санкцій зовнішніх акторів на країни Близького Сходу.).

Запухляк В., Іващук О. Багатовекторність реалізації економічної дипломатії України. Сучасний стан та основні пріоритети розвитку економіки: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. Східноєвропейський центр наукових досліджень (м. Одеса, 14 квіт. 2024 р.). Одеса : Research Europe, 2024. С. 60–62. (0,2 д.а., особисто автору – 0,1 д.а.: аргументовано інвестиційну та торговельну складову зовнішньої політики України).

Іващук О. Багатоаспектність економічної дипломатії та сучасні виклики. Міжнародна економіка в умовах кліматичних змін: глобальні виклики: зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 26 квіт. 2024 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2024. С. 304–306. (0,2 д.а.).

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ У ВИМІРАХ НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ	
1.1. Концептуальні засади сучасного світового порядку	13
1.2. Економічні виміри формування нового світового порядку	32
1.3. Економічна дипломатія: теоретичні концепти та організаційні моделі	51
Висновки до розділу 1	71
РОЗДІЛ 2. ПРАГМАТИЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ	
2.1. Методологічні підходи до формування архітекτονіки економічної дипломатії	73
2.2. Аналіз сучасних трендів економічної дипломатії України	89
2.3. Оцінка впливу системних детермінант на динаміку економічної дипломатії	107
Висновки до розділу 2	124
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ КРАЇН В УМОВАХ ПЕРЕФОРМАТУВАННЯ СВІТОВОГО ПОРЯДКУ	
3.1. Сучасні трансформації світового порядку та пріоритети економічної дипломатії	126
3.2. Виклики для економічної дипломатії України в контексті трансформації світового порядку	141
3.3. Багатовекторність реалізації економічної дипломатії України в новому світовому порядку	154
Висновки до розділу 3	183
ВИСНОВКИ	185
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	191
ДОДАТКИ	218

ВСТУП

Актуальність теми. Впродовж останнього століття світовий порядок зазнає суттєвих трансформацій, змінюючись під впливом різних чинників. Передусім ідеться про глобальні конфлікти та війни, які змінили глобальний ландшафт, поглибили геополітичну нестабільність, вплинули на економічний розвиток, технологічний прогрес, соціальну фрагментацію світу. Під впливом глобальних чинників існуюча система міжнародних відносин зазнає змін, актуалізуючи необхідність перегляду її базових принципів та інституційних засад щодо успішної координації співпраці між країнами у різних сферах. Об'єктивно відбувається поступове переформатування світового порядку, де, поряд з геополітичними чинниками, зростає роль економічних.

Сучасні мегатренди докорінно змінили міжнародне партнерство, взаємодію країн, та їхнє залучення у глобальну економіку, створили додаткові можливості для економічного розвитку та соціального прогресу. Водночас під їхнім впливом відбувається перманентне переформатування глобального простору та його поділ на сфери впливу, формування коаліцій країн, а глобальна економіка, детермінована різними чинниками, періодично втрачає рівновагу, відбувається сповільнення темпів економічного зростання, стан рецесії набуває затяжного характеру.

Останні десятиліття продемонстрували наявність не лише економічних криз, а й криз глобальної довіри, геополітичну нестабільність та запит на формування нового світового порядку. В умовах глобальної невизначеності країни намагаються підтримати власну конкурентоспроможність на світових ринках, бути інвестиційно та торговельно відкритими, а тому здійснюють пошук нових інструментів глобальної інтеграції, залучаючи всіх акторів міжнародних відносин до інтернаціоналізації національної економіки всіма можливими дипломатичними каналами й з використанням інструментів «м'якої сили».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти формування світового порядку та розвитку системи міжнародних економічних відносин, міжнародної співпраці країн досліджували вітчизняні та зарубіжні

науковці, зокрема С. Амін, І. Валлерстайн, З. Бзежинський, Г. Кіссінджер, Р. Кокс, Н. Спайкман, О. Дашевська, Л. Колінець, А. Міщенко, Є. Савельєв, О. Сич, О. Сохацька, С. Толстов, М. Фесенко, М. Ялі та ін.

Проблематика економічної дипломатії у вітчизняній науковій літературі набула актуальності відносно недавно, хоча у зарубіжних виданнях опублікована значна кількість досліджень, які присвячені теоретичним концептам публічної та економічної дипломатії, їхньому функціональному призначенню і взаємозв'язку з іншими видами дипломатії. Окремі питання економічної дипломатії, в тому числі пов'язані із розвитком зовнішньої торгівлі та інвестиційної діяльності, захистом національних економічних інтересів, технологічними змінами й інноваціями, висвітлені в працях українських учених, зокрема О. Булатової, В. Вергуна, О. Горбачука, Н. Грущинської, В. Залізнюк, І. Зварич, Р. Зварича, Н. Кравчук, М. Лизун, І. Ліщинського, Ю. Орловської, О. Птащенко, В. Рокочі, О. Шарова, К. Фліссака, О. Яценко та ін. Міністерствами закордонних справ і профільними міністерствами багатьох країн розроблені стратегії економічної дипломатії. Міжнародні організації та науково-дослідницькі інститути також приділяють цим питанням велику увагу, публікуючи аналітичні звіти й інформаційні матеріали.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою наукових досліджень Західноукраїнського національного університету, зокрема: фундаментального держбюджетного дослідження «Концепція відбудови та зеленої реконструкції України» (державний реєстраційний номер 0124U000003; Наказ ЗУНУ № 178 К/тр-НДЧ від 07.05.2024 р.); науково-дослідних робіт кафедри міжнародних відносин та дипломатії – «Стратегічні домінанти економічної дипломатії в контексті формування нової конфігурації світового порядку» (державний реєстраційний номер 0121U111026) при підготовці розділів «Новий світовий порядок у міждисциплінарному дискурсі», «Концептуальні засади та системні детермінанти трансформації економічної дипломатії в умовах глобальних ризиків і загроз», «Моделі економічної дипломатії та типи геостратегічної

політики України в умовах нового світового порядку»; «Новітні тренди розвитку міжнародних відносин» (державний реєстраційний номер 0123U100872) при підготовці розділів «Геополітична та гео економічна фрагментація світу», «Україна у сучасній системі міжнародних відносин»; кафедри міжнародної економіки – «Гео економічні та цивілізаційні виклики розвитку глобальної економіки» (державний реєстраційний номер 0121U111077) при підготовці розділу «Глобальні виклики для економічної дипломатії України». Вона виконувалася в межах роботи з надання науково-професійних послуг за господарським договором «Надання консультативних послуг з питань роботи на платформі «NAZOVNI», яка є сервісом глобалізації українського бізнесу та головним інструментом просування експорту за кордон за сприяння українських посольств» (Наказ ЗУНУ № 219 К/тр-НДЧ від 27.06.2023 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретичних концептів економічної дипломатії в контексті формування нової конфігурації світового порядку та розробка прикладних рекомендацій щодо стратегічних пріоритетів економічної дипломатії України та багатовекторності її реалізації.

Відповідно до зазначеної мети, у процесі дослідження визначено та вирішено такі завдання:

- узагальнити концептуальні засади сучасного світового порядку для уточнення термінологічного апарату дослідження;
- визначити економічні виміри світового порядку для обґрунтування домінуючих характеристик на різних етапах його формування;
- розкрити теоретичні концепти та організаційні моделі економічної дипломатії з метою виявлення особливостей її трансформації у контексті формування нового світового порядку;
- визначити методологічні підходи до формування архітекtonіки економічної дипломатії з метою обґрунтування кількісних індикаторів емпіричного аналізу й оцінки основних параметрів активності економічної дипломатії;

- проаналізувати сучасні тренди економічної дипломатії України для визначення і деталізації її характерних особливостей;
- оцінити вплив системних детермінант на економічну дипломатію України для виявлення стримуючих та стимулюючих факторів її розвитку;
- ідентифікувати вектори трансформації сучасного світового порядку для виявлення їхнього впливу на формування пріоритетів економічної дипломатії;
- виявити виклики для економічної дипломатії України з метою адаптації її інструментарію до вимог нового світового порядку;
- запропонувати модель багатовекторної реалізації економічної дипломатії України в умовах нового світового порядку та обґрунтувати стратегічні вектори її розвитку.

Об’єктом дослідження є економічна дипломатія в контексті трансформації світового порядку.

Предметом дослідження є теоретичні та прикладні аспекти розвитку економічної дипломатії України в умовах формування нового світового порядку.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної мети у дисертаційній роботі використано сукупність методів дослідження (теоретичних, історичних, емпіричних та інших), єдність яких дала змогу виконати всі окреслені завдання. В дисертації застосовано: метод теоретичного узагальнення – для обґрунтування теоретичних концепцій економічної дипломатії та формування понятійного апарату дослідження; історичний метод – для з’ясування передумов і періодизації формування світового порядку, хронології розвитку економічних чинників світового порядку; метод діалектичного пізнання – для означення місця світового порядку у міждисциплінарному дискурсі та побудови архітекτονіки економічної дипломатії; метод аналогій і компаративного аналізу – для порівняння основних підходів до формування організаційних моделей економічної дипломатії в різних країнах і виявлення можливостей використання досвіду для України; методи індукції та дедукції – для формулювання гіпотез, їхньої перевірки, узагальнення результатів та обґрунтування висновків; методи

аналізу та синтезу – при визначенні основних елементів економічної дипломатії та обґрунтуванні основних вимірів багатосторонньої економічної дипломатії України; метод моніторингу – для виявлення змін в економічній дипломатії під впливом трансформацій світового порядку та основних мегатрендів; метод SWOT-аналізу – при виявленні сильних і слабких сторін економічної дипломатії України, окресленні можливостей та загроз для її розвитку; методи обробки даних, зокрема: метод статистичного аналізу, метод головних компонент – для визначення Індексу економічної дипломатії, методи кореляційного і регресійного аналізу – для виявлення залежностей між показниками, кластерний аналіз – для групування країн за Індексом економічної дипломатії; табличний та графічний методи – для візуалізації даних, основних положень та результатів дослідження.

Інформаційно-фактологічною основою дисертаційної роботи є статистичні дані та аналітичні матеріали Організації Об'єднаних Націй, Світового банку, Світової організації торгівлі (СОТ), Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Міжнародного валютного фонду, Європейського Союзу, Світового економічного форуму, Швейцарського інституту КОФ, інших міжнародних організацій та аналітичних центрів, національні стратегії економічної дипломатії, законодавчі акти України з питань зовнішньоекономічної діяльності, дані Державної служби статистики України, наукові статті українських і зарубіжних учених, монографії, ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в поглибленні теоретичних концептів економічної дипломатії в контексті формування нової конфігурації світового порядку та окресленні стратегічних пріоритетів економічної дипломатії України.

У результаті дослідження отримані такі найбільш вагомні наукові результати:

вперше:

– обґрунтовано концептуальну модель формування архітекtonіки багатовекторної економічної дипломатії України з урахуванням її ролі в матриці

кроссекторальних взаємодій нового світового порядку та її просторового, функціонального, інституційного вимірів; аргументовано перехід економічної дипломатії від її класичної централізованої форми до мережевої, що базується на принципах синергійності, стійкості, гнучкості, адаптивності, координації, горизонтального лідерства і враховує вплив факторів зовнішнього і внутрішнього середовищ, що дало змогу розширити інструментарій економічної дипломатії, виявити формати міжнародних економічних взаємодій, що забезпечують дифузії національних інтересів у багаторівневому світовому порядку;

удосконалено:

– трактування світового порядку як багатогранного процесу, що відображає нову конфігурацію (точніше реконфігурацію існуючої) системи міжнародних відносин і глобального управління, зокрема деталізовано сутнісні характеристики й імперативи світового порядку в межах позитивної та нормативної методології, що дало змогу обґрунтувати його багаторівневості і міждисциплінарний характер. На відміну від існуючих, такий підхід розширює розуміння світового порядку, з одного боку, як динамічного процесу, що відображає об'єктивну поточну реальність у системі міжнародних відносин і трансформується під впливом множинності чинників, а з іншого боку, тяжіє до пошуку ідеальної моделі, яка передбачає гармонізацію міжнародних відносин та досягнення глобального консенсусу;

– наукові підходи до оцінки активності економічної дипломатії країн, зокрема запропоновано та розраховано Інтегральний індекс економічної дипломатії, що враховує такі складові: багатосторонні інвестиційні угоди, регіональні преференційні торговельні угоди, дипломатичні представництва країни за кордоном, Індекс безвізового режиму, соціальну складову Індексу глобалізації, що дозволило ідентифікувати країни у глобальному просторі за цим індексом, встановити кореляційні зв'язки між його структурними елементами та провести ранжування країн за рівнем активності економічної дипломатії. Такий підхід дав змогу розрахувати Інтегральний індекс економічної дипломатії України за період 2012–2022 рр. та зробити його прогноз;

– інституційно-функціональні підходи до реалізації багатовекторності економічної дипломатії України, що, на відміну від існуючих, доповнені новими акторами міжнародних економічних взаємодій, серед яких особливу роль відведено недержавним інституціям, українській діаспорі, університетам, дослідницьким інститутам й аналітичним центрам тощо; сучасними функціональними проявами економічної дипломатії, які не обмежуються стимулюванням зовнішньої торгівлі та інвестицій, а й спрямовані на вирішення політичних, соціальних, економічних та інших завдань, підтримку їхнього збалансування, зменшення зовнішніх ризиків, адаптацію до трансформацій світового порядку;

набули подальшого розвитку:

– концептуальні підходи до формування нового світового порядку під впливом глобальних мегатрендів та геополітичної напруженості, на основі чого узагальнено його економічні виміри; встановлено зміщення акценту з геополітичних імперативів на економічні; обґрунтовано необхідність зміни економічної філософії світового порядку, яка детермінувалася на різних етапах його формування такими процесами: економізацією, транснаціоналізацією, фінансизацією, інформаційною трансформацією та економічною цифровізацією; виокремлено основні наслідки трансформації світового порядку та їхній вплив на пріоритети економічної дипломатії;

– теоретичні концепти та організаційні моделі економічної дипломатії, що дало змогу виявити особливості її трансформації в контексті формування нового світового порядку та розглянути економічну дипломатію з позицій системного підходу у трьох аспектах: як науку, практичний вид діяльності та мистецтво прийняття рішень;

– теоретико-методологічні підходи до оцінювання впливу на економічну дипломатію країни системних детермінант (у тому числі соціального прогресу, ефективності уряду, корупції, зовнішньоторговельної та інвестиційної відкритості, сприятливих умов для бізнесу). На основі використання інструментарію економетричного моделювання розраховано рівняння багатofакторної регресії, результати якої підтвердили сукупний позитивний

стимулюючий вплив на Індекс економічної дипломатії таких найбільш значущих детермінант, як соціальний прогрес, свобода торгівлі та інвестиційна свобода; оцінено ступінь лінійного зв'язку між Індексом економічної дипломатії та кожною детермінантою окремо;

– обґрунтування особливостей розвитку економічної дипломатії України на основі системного аналізу її сучасних трендів, які формуються під впливом трансформації світового порядку в умовах глобальної нестабільності та ризиків, порушення країнами правил багатосторонньої дипломатії й активізації протекціоністської політики, зростаючої, але непослідовної зовнішньоторговельної відкритості України, прогресуючої глобальної інтеграції та водночас посилення конкуренції за ресурси, в тому числі енергетичні, COVID-19 і війни. За допомогою матриці SWOT-аналізу економічної дипломатії України запропоновано рішення для використання можливостей або запобігання виникненню загроз. Такий підхід підтвердив, що, поряд із традиційними інструментами економічної дипломатії, формується її новий інструментарій, а композиційна структура включає такі види як енергетична дипломатія, екологічна, технологічна та цифрова дипломатія; водночас, структурних змін зазнають зовнішня торгівля та залучення іноземних інвестицій, посилюється співпраця України з міжнародними організаціями та Європейським Союзом, змінюються просторові вектори економічної дипломатії України під впливом глобальних мегатрендів.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення отриманих результатів дисертації полягає в тому, що основні теоретичні положення та прикладні рекомендації щодо багатовекторності реалізації економічної дипломатії України в умовах формування нового світового порядку можуть бути використані у практичній діяльності основних акторів економічної дипломатії та у подальших наукових розробках.

Основні положення дисертації використано у діяльності: Державного підприємства «Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв» (довідка № 17Д/МУ від 02.02.2024 р.), Почесного консульства Угорщини в м. Тернопіль (довідка № 08/04/2024 від 08.04. 2024 р.), Управління міжнародного

економічного співробітництва та інвестиційних проєктів і Департаменту економічного розвитку і торгівлі Тернопільської обласної військової адміністрації (довідка № 05-4544/11 від 29.04.2024 р.).

Основні положення та результати дослідження впроваджено у навчальний процес Західноукраїнського національного університету під час викладання дисциплін «Міжнародна економічна діяльність», «Міжнародне співробітництво», «Міжнародна економічна політика», «Міжнародні відносини та світова політика», «Міжнародна політика та економічна дипломатія», «Україна в сучасних геополітичних процесах», «Міжнародні системи та глобальний розвиток» (довідка № 126-31/1385 від 26.06.2023 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним дослідженням. Теоретичні положення, пропозиції та результати, що виносяться на захист, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано ті положення, які є результатом особистих досліджень автора.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційної роботи пройшли обговорення на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях: «Монетарні і фінансові аспекти стабільного економічного розвитку» (м. Тернопіль, 2018 р.), «Інноваційні процеси економічного та соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Тернопіль, 2022 р.), «Міжнародна економіка в умовах кліматичних змін: пандемічний та пост пандемічний період» (м. Тернопіль, 2022 р.), «Міжнародні відносини: Україна і світ в умовах воєнних викликів» (м. Суми, 2022 р.), «Соціально-економічний та політичний розвиток країн у сучасних умовах» (м. Одеса, 2022 р.), «Інноваційні процеси економічного та соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Тернопіль, 2023 р.), «Освіта, наука, бізнес: сучасний стан, проблеми та перспективи» (м. Тернопіль, 2023 р.), «Освіта, наука, бізнес, енергетичні технології: сучасний стан, проблеми та перспективи» (м. Тернопіль, 2023 р.), «Сучасний стан та основні пріоритети

розвитку економіки» (м. Одеса, 2024 р.), «Міжнародна економіка в умовах кліматичних змін: глобальні виклики» (м. Тернопіль, 2024 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано в 22 наукових працях загальним обсягом 10,63 д. а. (з яких особисто автору належать 5,1 д. а.), у тому числі: 9 праць – у наукових фахових виданнях, 1 публікація – в іншому виданні, 2 публікації – у наукових періодичних виданнях інших держав і 10 публікацій апробаційного характеру.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 251 сторінку, з них 190 сторінок основного тексту. Дисертація містить 18 таблиць, 59 рисунків та 15 додатків на 34 сторінках. Список використаних джерел налічує 256 найменувань на 27 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ У ВИМІРАХ НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ

1.1. Концептуальні засади сучасного світового порядку

Сучасний глобалізований світ, у якому країни взаємопов'язані між собою економічно та політично, змінюючи традиційне розуміння просторових зав'язків і часових бар'єрів завдяки технологічній інклюзії, неможливий без структурованого та дієвого світового порядку, який забезпечуватиме мирне співіснування націй, врахування їхніх національних інтересів і передбачуваність глобального середовища. Глобальний світ є надміру асиметричним і поляризованим, тому сучасний етап формування нового світового порядку – це суперництво за домінування у ньому та адаптація до змін. Він відображає геополітичні зміни та глобальне лідерство за вплив у геополітичному просторі; економічні трансформації й зміни глобального економічного ландшафту; відкриття нових ринків та зміну/появу нових економічних лідерів; розробку інноваційних моделей економічної співпраці; соціальні трансформації, які, здебільшого, супроводжуються соціальною дивергенцією та соціальним розшарування, або, навпаки, консолідують суспільство для вирішення завдань соціального спрямування; демократичні зміни, які не завжди призводять до формування демократичного суспільства; цивілізаційні зміни та культурні трансформації, уніфікацію культур; технологічний прогрес; екологічні трансформації та пандемії.

Світовий порядок слід розглядати з позицій міждисциплінарного підходу, оскільки його вплив не обмежується лише політичними або економічними ефектами. У світі відбувається консолідація інтересів країн і зростає їхня залежність від усіх акторів міжнародних відносин, тому різні сфери мають бути інтегровані для розуміння побудови системи міжнародних відносин, враховуючи глобальні інституції, її економічного та соціального проявів. Візуалізація

світового порядку в міждисциплінарному дискурсі наведена на рис. 1.1. Поняття «світовий порядок» можна без перебільшення назвати міждисциплінарним і одним із найбільш дискутованих у суспільних науках. Він є предметом дослідження у політології, праві, соціології, географії, економіці, екології, історії, антропології тощо. На перетині цих сфер формуються теорії та принципи, що утворюють концептуальний базис світового порядку.

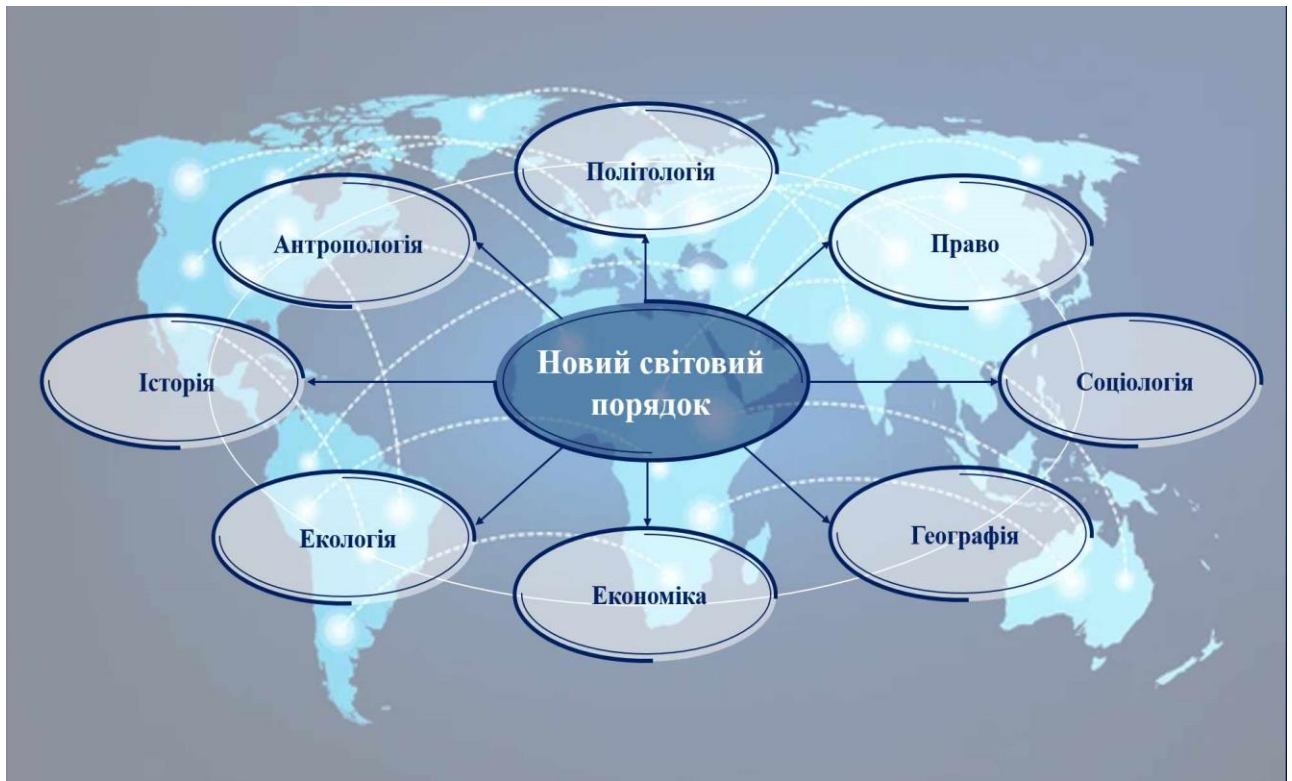

Рис. 1.1. Новий світовий порядок у міждисциплінарному дискурсі*

* Розроблено автором.

Міждисциплінарний підхід дає змогу інтегрувати різні дисципліни для вирішення завдань, пов'язаних з управлінням складними та багаторівневими системами, оскільки, як обґрунтовують науковці, «...мультиаспектність, глибина та масштаб глобалізаційних процесів вимагають комплексного, міждисциплінарного аналізу й системного підходу» [21].

З позицій політичних наук, світовий порядок досліджується на предмет відносин між суб'єктами міжнародних відносин і поведінки. Регуляторна та інституційно-правова основи формування світового порядку визначаються принципами і нормами міжнародного права, договорами та нормативними

актами, які регулюють міжнародні відносини. З точки зору соціологічної науки, формування світового порядку перебуває під впливом соціальних структур, культурних норм, які впливають на суспільну динаміку, глобальний взаємозв'язок та динаміку влади, її розподіл між акторами на глобальному рівні. Окреслений підхід передбачає інституційний аналіз світового порядку, оскільки в цьому разі роль формальних і неформальних інститутів має важливе значення. Соціологія вивчає світовий порядок також із точки зору виникнення соціальних рухів та становлення громадянського суспільства. З позицій географії як науки світовий порядок розглядається через призму геопросторової організації та географічних особливостей розвитку міжнародних відносин. Аналіз світового порядку з позицій економічної науки дає змогу з'ясувати, як економічна політика, економічні ресурси, інтереси та процеси впливають на його формування. Йдеться про економічні детермінанти, які формують взаємодію між акторами міжнародних відносин та є важливими при розробці глобальних стратегій управління й подолання нерівностей економічного розвитку, при управлінні ресурсами для підтримки глобальної стійкості.

Об'єктивно у цю схему інтегровано історію та антропологію, оскільки аналіз глобальних процесів в історичній ретроспективі дає змогу виявити вплив історичних детермінант на формування нового світового порядку, з'ясувати роль еволюційних чинників у цих процесах. Антропологія, будучи взаємопов'язаною з історією та політичними науками, дає змогу простежити вплив цивілізаційних детермінант, зокрема культурних чинників, традицій, практик людської поведінки, на міжнародні відносини загалом та міжнародні економічні відносини. Глобалізаційні процеси активно вплинули на зміну ролі людини в цих процесах, її культурне життя та свідомість, самоідентичність. Запропонована схема доповнена наукою про навколишнє середовище, оскільки сучасні глобальні екологічні проблеми сформували такі глобальні виклики, протидія яким можлива лише за умови глобальної консолідації та забезпечення стійкості. Як відбуватиметься ця консолідація зусиль і які результати вона забезпечить, залежатиме від глобального управління. Разом з тим, більшість питань

формування світового порядку перебуває на межі вивчення не лише однієї або двох дисциплін, а всіх вищезазначених. Наприклад, технологічні інновації змінюють економічний ландшафт та моделі комунікації; з позицій соціології й антропології можна виявити потенційні зони конфліктів між країнами, які у підсумку дестабілізують світовий порядок і впливають на економічні зміни. Інтегруючи ці підходи, формується цілісна картина розуміння такого складного та динамічного явища як світовий порядок, виникають інноваційні рішення, які забезпечують синтез ідей, теорій та практики. Так, у зарубіжних наукових дослідженнях простежуємо певне ототожнення світового простору з глобальним, принципами якого є національний суверенітет, економічний лібералізм та інклюзивність, яка ґрунтується на правилах багатосторонності [146].

Український учений О. Сич пропонує характеризувати світовий порядок з позицій політичної науки за такими трьома підходами: «...соціально-конструктивний, інституціональний та реалістичний. Прибічники соціально-конструктивного основну увагу приділяють правилам поведінки поміж головними суб'єктами міжнародних відносин, інституціонального – інструментаріям врегулювання конфліктів, основними з яких є міжнародні інститути, реалістичного – співвідношенню ресурсів головних акторів світової політики» [73].

У науковій літературі, поряд із поняттям «світовий порядок», використовують термін «міжнародний порядок». Аналізуючи наукові дослідження щодо розмежування цих понять, зазначимо, що немає чіткої позиції серед науковців, який із термінів найбільш реалістично відображає відносини між країнами та баланс інтересів, який формується під впливом глобальних викликів. О. Дашевська у своїй праці [13] ототожнює світовий і міжнародний порядок, виокремлюючи такі теоретичні підходи до визначення світового порядку: реалістичний, структурно-конструктивістський, інституційний, аксіологічний, біхевіористичний [13], та пропонує «...розглядати систему глобального управління як процес наведення світового порядку» [13].

Водночас інші дослідники вбачають у цих термінах різне змістове наповнення. Зокрема, С. Толстов оминає в дослідженні поняття «світовий порядок», а використовує лише термін «міжнародний порядок», стверджуючи, що «...поняття «міжнародний порядок» вказує на сукупність відносно тривких характеристик міжнародної системи, включно з її структурою, співвідношенням сил між основними елементами та наявністю певної нормативної бази» [79].

Політолог-міжнародник М. Фесенко обґрунтовує відмінності між світовим і міжнародним порядком, застосовуючи такі аргументи: світовий порядок пов'язаний із розвитком конспірологічних теорій, а його проявами є, «...наприклад, зміна ролі держави на міжнародній арені, посилення недержавних акторів міжнародних відносин, вплив глобалізації на політичну, економічну та культурні сфери, взаємозалежність тощо» [87]; міжнародний порядок є складовою світового, але може існувати і поза ним, бо держави – це суб'єкти міжнародних відносин, а «...світовий порядок немислимий без створення ефективних процедур міждержавного співробітництва, що передбачають особливий міжнародний порядок, що відповідає загальним основним цілям і цінностям їх громадян» [87].

Таку саму позицію відстоює український науковець М. Ялі, який, досліджуючи світовий порядок, аналізує певний ланцюжок понять: «порядок як такий – соціальний порядок – політичний порядок – міжнародний порядок – світовий порядок» [99] та обґрунтовує, що світовий порядок почав формуватися тільки після утворення міжнародної системи, тому він є феноменом загальнопланетарного масштабу [99].

У наукових дослідженнях простежуємо й інші точки зору. Зокрема, А. Міщенко, характеризуючи новий світовий порядок, висловлює думку про баланс між регіональним порядком і міжнародним (у цій праці з'являється новий аспект світового порядку – регіональний. – О. І.) та виокремлює такі основні характеристики світового порядку: «...1. Легітимність. Вона не просто задає правила міжнародних відносин – як і чого дозволено прагнути, як встановлювати і змінювати правила, – а й показує, наскільки з цими правилами й принципами

погоджуються дійові особи, наділені реальною владою. 2. Механізм внесення змін. Тобто, існування визнаного процесу й процедури формулювання, зміни та імплементації нових принципів і правил для усіх міжнародних акторів. 3. Баланс сил, або наявність фізичної можливості захищатися від агресії» [56].

Таким чином, формування нового світового порядку є багатограним процесом, що відображає нову конфігурацію (точніше реконфігурацію існуючої) системи міжнародних відносин і глобального управління, оскільки саме під впливом багатьох чинників формується глобальний ландшафт. Н. Грущинська виділяє два види факторів, які впливають на формування світового порядку: еволюційні (відбуваються послідовно) і радикальні: «агресивні втручання іззовні у внутрішні процеси країни, що сприяє в результаті зміні світового порядку» [11]. Погоджуємося загалом, що «...світовий порядок як такий відображає об'єктивну поточну картину у міжнародних відносинах. Сутнісний характер стосунків у міжнародній сфері ґрунтується на потенціалі та геополітичному коді тої чи іншої країни» [62]. Разом з тим, світовий порядок зазнає постійних трансформацій, змінюється його конфігурація, тому дискусійною вважаємо думку, що «...новий світовий порядок – це міжнародний лад, який сформується у планетарному масштабі, коли буде подолана наявна політична та світоглядна криза у міжнародних відносинах» [62], оскільки кожна трансформація світового порядку може вважатися новою і не завжди супроводжуватиметься досягненням консенсусу між країнами при прийнятті рішень.

А. Гольцов пропонує розглядати світовий порядок з точки зору моралі та права, наголошуючи, що «...ідеальний світовий порядок – це загальноприйнята організація суспільного життя в межах всього світу на основі домінування загальнолюдських моральних цінностей та юридичних норм міжнародного права» [9]. Науковець вважає, «...якщо світовий устрій відповідатиме абсолютно домінуючим серед населення планети моральним принципам і нормам, то його засади організації та функціонування не спричинятимуть протидії з боку більшості держав світу, авторитетних громадських організацій, провідних конфесій, приживатимуться як морально прийнятні більшістю народів» [9].

Таким чином, з'являється новий вид світового порядку – «моральний геополітичний порядок». Загалом, такий підхід наближає нас до ідеального світового порядку, де існує консенсус інтересів, але, як засвідчує практика, людство впродовж всієї своєї історії змагається за домінування в світі. Кожна країна має свої аксіологічні умови розвитку, сформовані унікальні культурні й ідеологічні цінності, традиції та практики міжнародної співпраці, що ускладнює їхнє компромісне і безконфліктне співіснування у глобальному просторі.

Цивілізаційні чинники відіграють важливу роль у формуванні нового світового порядку та розробці геополітичних стратегій, оскільки вони відображають ідентичність країн і культурні відмінності, які визначають кордони у співпраці держав, мають вплив на появу та загострення локальних та глобальних конфліктів. Один із дослідників теорій цивілізацій С. Гантінгтон у праці «Зіткнення цивілізацій» виокремлює 8 сучасних цивілізацій [223]. На думку С. Гантінгтона, саме цивілізаційні відмінності між країнами (так звані «лінії цивілізаційного розлому») спричиняють появу конфліктів між країнами, які відрізняються релігійними та культурними характеристиками, мають різний рівень демократизації, цінності та соціальні орієнтири. При цьому роль економічних чинників значно нівелюється. Цивілізаційні розриви поглиблюватимуть протистояння країн. Разом з тим, зазначимо, що глобалізація трансформує міжцивілізаційні відносини, відбувається «міжцивілізаційна» дифузії та запозичення традицій, культур, практик, тому цивілізації зазнають значних трансформацій через запозичення одна в одній. Це набуває також актуальності при зростаючій економічній залежності країн одна від одної.

Загалом вивчення економічної складової міжнародних відносин неможливе без урахування просторового контексту, що дає змогу ідентифікувати стратегічно важливі географічні регіони, країни, локації (наприклад, стратегічні морські шляхи), які мають вплив на глобальну економіку. У цьому разі зарубіжні дослідники зазначають, «...час і простір є двома основними способами контекстуалізації поведінки та взаємодії» [220], тому зростає роль «...динамізму та важливості просторового контексту для

розуміння міжнародних відносин» [220]. Геополітика дає змогу виявити вплив, який цивілізаційні розбіжності мають на глобальну структуру влади, конфлікти та потенціал міжнародної співпраці. На межі перетину цивілізацій формуються нові, потенційно значимі, джерела геополітичних зрушень та змін у міжнародних відносинах. Просторовий підхід можна використовувати щодо країн з позицій геополітики, а за цивілізаційним підходом кордони не мають критичного значення, оскільки культурні особливості та релігійна ідентичність не мають чіткого просторового виміру, бо у практичній площині представники цивілізацій завдяки процесам міграції можуть проживати в різних країнах, але належати до однієї цивілізації.

У зарубіжній і вітчизняній науковій думці впродовж десятиліть сформувалися відмінні теоретичні концепти для обґрунтування геополітичних та геоекономічних процесів. Під впливом глобальних змін і локальних трансформацій вони адаптувалися до реалій розвитку міжнародних відносин, у тому числі економічних. Серед геополітичних теорій можна виокремити теорію «серцевини» (Heartland Theory), яку запропонував англійський дослідник міжнародних відносин Г. Маккіндер у доповіді «Географічна вісь історії» в 1904 р., де «серцевина» ідентифікувалася як центральна частина Євразії [192]. В 1919 р. вона описана у праці «Демократичні ідеали і реальність», а наступна версія теорії озвучена в 1943 р. На думку Г. Маккіндера, «...хто править Східною Європою, той керує Хартлендом, хто править Хартлендом, той керує Світовим островом, хто править Світовим островом, той править Світом». [193]. Згодом ці ідеї стали поштовхом до появи теорії «світового острова», який географічно об'єднує Євразію та Африку. Дослідники, аналізуючи праці Г. Маккіндера, доходять висновку, що його теза «...про те, що морська сила програє сухопутній силі, а Західна Європа – Східній, стала однією з основ для великого стратегічного аналізу англо-німецького антагонізму та його проявів у двох світових війнах» [168]. Теорію Г. Маккіндера не вважають ідеальною, а характеризують як спрощену, хоча вона відіграла певну роль в історії геополітики. Проте «...критики стверджують, що теорія Хартленда не враховує важливі зміни в

глобальній політиці, які відбулися з моменту вперше запропонованої теорії» [194], «...представляє вузький і детерміністський погляд на міжнародну політику як функцію винятково географічних ресурсів» [215].

Геополітичну теорію, яка є подібною до теорії «серцевини», запропонував американський політолог Ніколас Спайкман. Його теорія «прибережної смуги» (Rimland Theory) пропонує замість «серцевини» розглядати «прибережну смугу» (територію, яка оточує «серцевину»), бо стратегічно вони дають змогу утримувати владу в цих регіонах. Територія «прибережної смуги», так званий «Рімленд» охоплювала «...Західну Європу, Близький і Середній Схід, Аравійський півострів, територію сучасного Афганістану, Пакистану, Індії, частини Китаю та Південно-Східної Азії, Корейський півострів і Далекий Схід. Поза цією зоною, безумовно, залишилися острівні держави, у тому числі Велика Британія і Японія» [43]. Дослідник вважав, що ця зона є основною для геополітичних інтересів США, тому вони мають бути зацікавлені у стабільності цього регіону та сприяти балансу влади [168].

Впродовж тисячоліть країни конкурують одна з одною, виборюючи право володіти ресурсами та територіями. З. Бжезинський, відомий фахівець у сфері міжнародних відносин та геополітики, у праці «Велика шахівниця» обґрунтовував важливе місце Євразії у реалізації глобальних стратегій, зазначаючи, що вона є «...тією шахівницею, на якій продовжується боротьба за глобальну першість. Хоча геостратегію – стратегічне управління геополітичними інтересами – можна порівняти з шахами, на євразійській шахівниці дещо овальної форми беруть участь не лише два, а кілька гравців, кожен з яких має різний рівень влади. Ключові гравці розташовані на заході, сході, центрі та півдні шахівниці. І західна, і східна кінцівки шахової дошки містять густонаселені регіони, організовані відносно перевантаженого простору як кілька могутніх держав» [119]. Разом з тим, у дослідженні він вважає Україну геополітичним центром на євразійській шахівниці [119].

Хронологічно більшість дослідників появу світового порядку датують завершенням Першої світової війни. Однак зазначимо, що йдеться про світовий

порядок, який мав певну впорядкованість та інституційне оформлення, оскільки було б помилковим стверджувати, що до Першої світової війни світовий порядок не існував. Формування світового порядку в інституційній площині можна простежити на прикладі країн Європи. Наприклад, Віденський конгрес 1814–1815 рр., який мав на меті відновлення кордонів і забезпечення миру після наполеонівських воєн; Берлінський конгрес 1878 р., метою якого був переділ території Балканського півострова.

Отже, світовий порядок, що сформувався після Першої світової війни, лише набув певних контурів і глобального обговорення (табл. 1.1). У промові «Чотирнадцять пунктів» 8 січня 1918 р. Президент США Вудро Вільсон озвучив концепцію світового порядку (не називаючи це терміном «світовий порядок») та пункти, відповідно до яких мав формуватися світ, який був би «...придатним і безпечним для життя; і особливо, щоб він був безпечним для кожної миролюбної нації, яка, як і наша власна, бажає жити своїм життям, визначати власні інституції, мати впевненість у справедливості та чесному поводженні інших народів світу проти сили та егоїзму, агресії» [208]. У промові було зроблено наголос як на ролі дипломатії («...дипломатія завжди діятиме відверто та на очах громадськості» [208]), так і економічних чинників, зокрема «...усуненні, наскільки це можливо, усіх економічних бар'єрів і встановленні рівних умов торгівлі між усіма націями, які погоджуються на мир і об'єднуються для його підтримки» [208]).

Період після Другої світової війни заклав початок формування глобальної інституційної системи світового порядку, і першим кроком було утворення міжнародних організацій, які стали майданчиком для започаткування діалогу між країнами, досягнення консенсусу для ухвалення рішень, подолання протистоянь між державами. Такий підхід визначався також економічними чинниками, оскільки післявоєнна відбудова потребувала фінансових ресурсів, інвестицій і нових інноваційних проектів.

Таблиця 1.1

Основні концепції світового порядку*

Період	Глобальна подія	Концепція нового світового порядку	Основні характеристики
1648 р.	Підписання Вестфальських мирних договорів	Утвердження принципів суверенітету та невтручання у внутрішні справи держав	Закладення основ сучасної системи міжнародних відносин та міжнародного права
8 вересня 1814 р. до 9 червня 1815 р.	Віденський конгрес	Стабілізація Європи через баланс сил	Формування стабільної міжнародної системи, яка функціонувала понад сто років
1914–1918 рр.	Завершення Першої світової війни	Система, що прагнула до балансу сил та колективної безпеки	Встановлення нових кордонів, утворення нових держав
1920–1946 рр.	Ліга Націй	Перша спроба глобального управління для підтримки миру і безпеки	Спроба запобігти міжнародним конфліктам, створення системи колективної безпеки, міжнародна співпраця, усунення економічних бар'єрів
1939–1945 рр.	Завершення Другої світової війни	Ялтинсько-Потсдамська система, поділ на сфери впливу	Створення міжнародної організації – ООН для забезпечення миру та безпеки, економічного розвитку, та сприяння правам людини, перерозподіл територій, посилення впливу США та СРСР
1947–1991 рр.	«Холодна» війна, Створення НАТО, Варшавського договору	Біполярний світовий порядок, стримування відкритого збройного протистояння	Поділ світу на два блоки, перегони озброєнь, ідеологічне протистояння
1970-ті рр.	Нафтові кризи	Поліцентричний світ	Посилення впливу нових економічних центрів сили, зменшення домінування країн Заходу
1990-ті рр.	Падіння Берлінської стіни, розпад СРСР, завершення «холодної» війни	Новий міжнародний порядок, уніполярний світ за лідерства США	Гегемонія США, глобалізація, просування демократії та вільної торгівлі як глобальних стандартів
2000-ні рр.	Глобальна фінансова криза	Мультиполярний світ	Зростання впливу Китаю та інших країн БРІКС, переосмислення ролі глобальних фінансових інститутів, зростання «національного егоїзму»
2020-ті р.	Пандемія COVID-19, російсько-українська війна	Мультиполярний мережевий світ з акцентом на глобальне біполярне протистояння	Зміцнення національних держав, перегляд глобальних ланцюжків поставок, акцент на цифровізації та охороні здоров'я.

* Розроблено автором.

Все це сукупно мотивувало країни для консолідації зусиль. 24 жовтня 1945 р. розпочала свою діяльність Організація Об'єднаних Націй (ООН), яка

«...продовжує працювати над підтриманням міжнародного миру та безпеки, наданням гуманітарної допомоги тим, хто її потребує, захистом прав людини та дотриманням міжнародного права» [169]. Разом з тим, сьогодні успішність діяльності ООН підпадає під сумніви, оскільки існує криза довіри між країнами, яка щораз зростає.

Як свідчить історія глобального розвитку, нестабільна ситуація у світі порушує принципи миру та безпеки і цим поглиблює інституційну кризу світового порядку. Конфлікти між країнами, маючи різні причини та контексти (від заволодіння ресурсами до порушення територіальної цілісності держав й інших норм міжнародного права), періодично змінюють баланс сил у регіонах, спричиняють гуманітарні кризи, які часто виходять за межі регіону та набувають глобального характеру, завдають непоправної шкоди національним економікам і підривають довіру до багатосторонньої дипломатії. 1947 р. і 1955 р. були роками з найменшою кількістю держав, залучених до державних конфліктів (вибірка охоплює країни, які були основними учасниками принаймні одного міждержавного, внутрішньодержавного чи позасистемного конфлікту у відповідний період), тоді як ситуація загострилася у 1987 р. (зросла напруга на Близькому Сході, активізувалися вогнища конфліктів в Азії та Африці, тривав етап непрямой участі країн у «холодній» війні) та 2016 р. (активна фаза війни в Сирії, продовження конфліктів в Ємені та Лівії, загострення ситуації в африканських країнах, зокрема Сомалі, Судані та ін.). Цей рівень напруги відновився в 2020 р. (рис. 1.2), а в 2022 р. черговим джерелом нестабільності світового порядку стала війна в Україні, наслідки якої вийшли за межі геополітичного простору, спричинивши значні людські втрати та економічні дисбаланси. Якщо утворення в 1949 р. Організації Північноатлантичного договору (НАТО) мало на меті забезпечення колективної безпеки відповідно до умов Вашингтонського договору, то на сучасному етапі з'являються інституції, діяльність яких спрямована на підтримку безпеки в певному регіоні. І, як слушно зазначають українські науковці М. Лизун та І. Ліщинський, що вони є «...багатоцільовими регіональними організаціями, які першопочатково

переслідували поєднання економічних і політичних цілей із зростаючими таргетами безпеки (як у випадку ЄС, АСЕАН чи ЕКОВАС)» [52], що визначено додатковим чинником ризику для світового порядку.

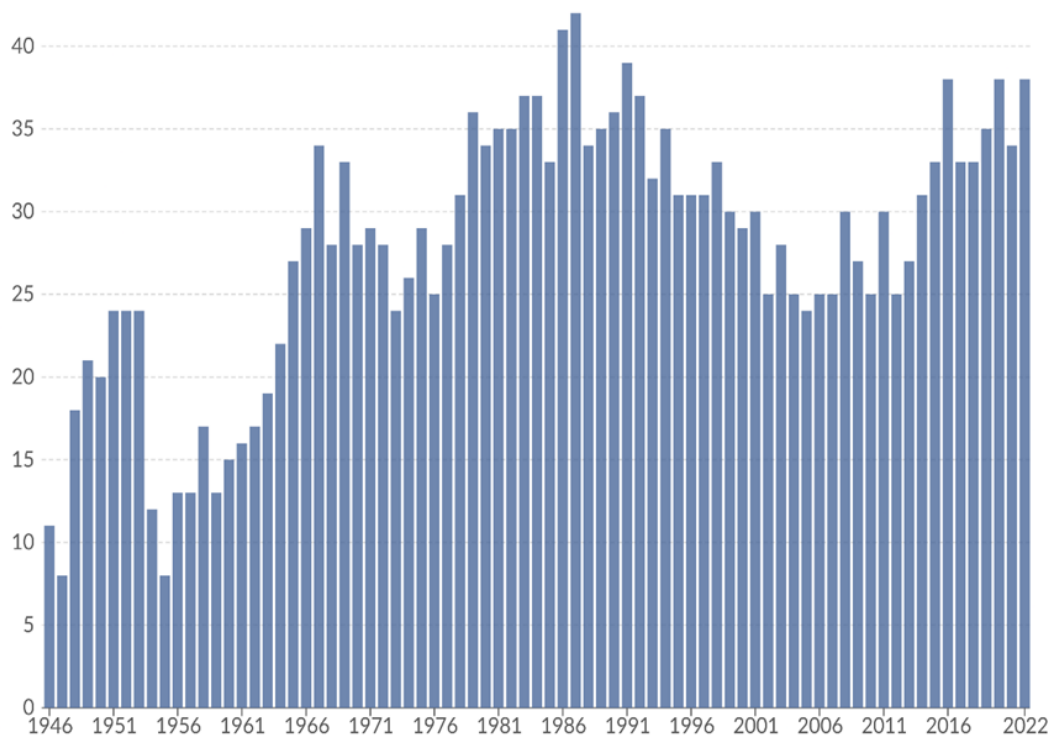
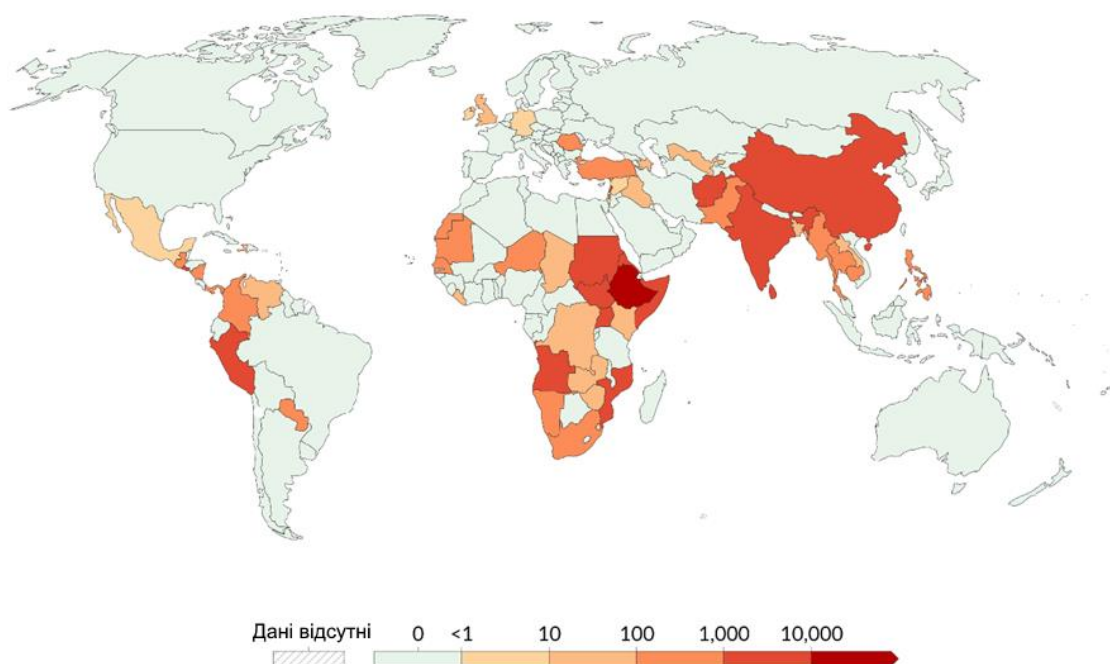

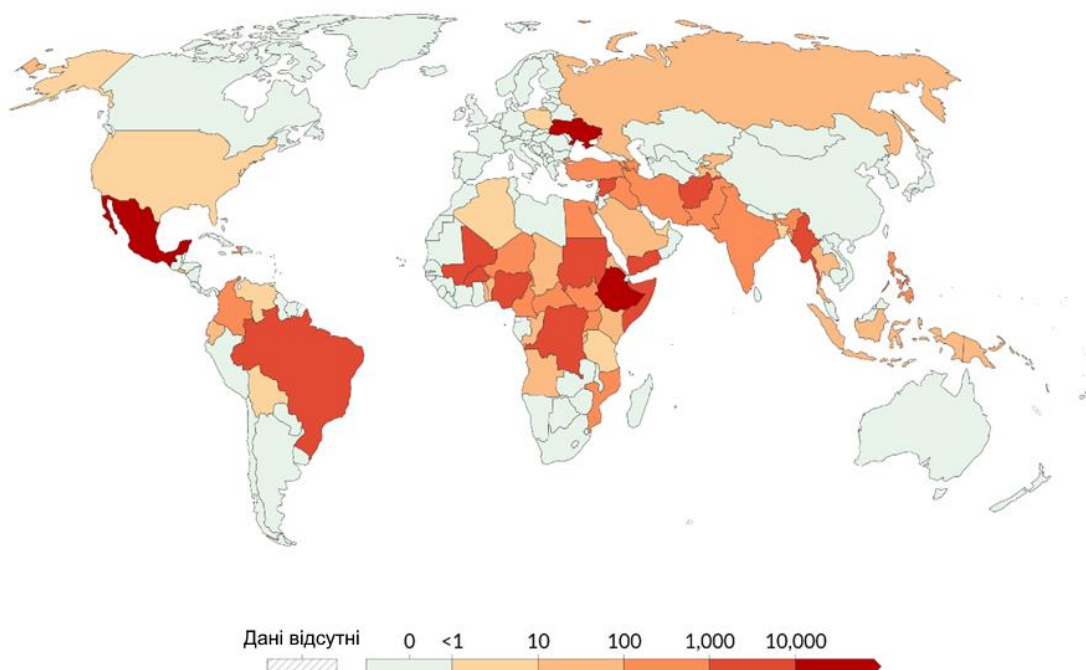
Рис. 1.2. Динаміка кількості країн, залучених до державних конфліктів, 1946–2022 рр. [245]

Ще один аспект, який ставить під сумнів майбутнє світового порядку та є аргументом на користь його зміни, – це кількість загиблих у збройних конфліктах, зокрема учасників бойових дій і цивільних. Як підтверджують дані (рис. 1.3), починаючи з періоду завершення «холодної» війни та розпаду Радянського Союзу, відбувся новий етап у розвитку світового порядку, в якому розпочалась чергова боротьба за переділ світу. Якщо у післявоєнний період ХХ ст. світ застосовував мову багатосторонньої дипломатії та консенсусу, то впродовж останніх 30 років він говорить мовою військової агресії та поляризації. Контури глобального світового порядку зазнають змін в останні десятиліття, а розрив між «центром» і «периферією» продовжує зберігатися.

Незважаючи на значну теоретичну ейфорію щодо глобалізації, у практичній площині ситуація менш оптимістична, що дало поштовх до виникнення антиглобалістських настроїв та альтерглобалістського руху.

а) 1989 р.

б) 2022 р.

Рис. 1.3. Кількість загиблих у збройних конфліктах у 1989 р. і 2022 р. [245]

Як зазначає Р. Зварич, «...альтерглобалізм виник, насамперед, як спроба усвідомити й осмислити процеси глобалізації не з позицій бізнес-еліти, світових транснаціональних інститутів, а з точки зору простих людей, далеких від прийняття глобальних політичних та економічних рішень» [25]. Одним з

ідеологів антиглобалістського руху вважають вченого С. Аміна. У працях науковець неодноразово наголошував на значних розривах між центром і периферією, деструктивній ролі великих олігополістичних корпорацій, виокремивши п'ять основних монополій, які визначають позиції країн: «...монополія на технології, спричинена військовими витратами імперіалістичних центрів; монополія доступу до природних ресурсів; монополія на фінанси; монополія на міжнародний зв'язок і ЗМІ; і монополія на засоби масового ураження» [158]. Разом з тим, досліджуючи майбутнє глобальної поляризації, С. Амін наголошує на її історичному минулому і послідовності етапів виникнення, наприклад, першим етапом він визначає 1500–1800 рр. до промислової революції через створення зон нагромадження капіталу, акцентуючи увагу на участі країн у світовому поділі праці, яка залежить від форми інтеграції: чи це відбулося через формування промислового капіталу, розвиток сільського господарства чи збільшення видобутку корисних копалин [108].

Поряд з основними видимими та значущими за впливом трендами світового порядку, є такі, які науковці називають «безсуб'єктивними трендами розвитку світу» [203], серед яких виокремлюють процеси демократизації й інші неполітичні явища, трактуючи при цьому світовий порядок «...як перехідну модель глобальних структур, що розвиваються в результаті системних змін у різних сферах і рівнях порядку» [203].

Один із співавторів цього колективного дослідження Н. Наталіна в одноосібній праці зауважує, що така модель «...формується як результат проміжних результатів модернізації світопорядку у вигляді: системи світової політики, що відповідає за глобальний розподіл влади; домінуючої форми організації влади, що декларує глобальний дискурс на захист демократичних цінностей; моделі економічного каркасу світу, що визначає правила гри та структуру взаємовідносин між ключовими акторами та обумовлює міграційні процеси сучасності; домінуючі моральні та етичні цінності парадигми розвитку, що визначають ставлення людини до іншої людини, до природи, до світу» [57].

Зміна політичних режимів і процеси демократизації мають різнобічний вплив як на світовий порядок, так і внутрішню та зовнішню політики країн. Політичні режими в державах безпосередньо впливають на дипломатичні відносини між ними (наприклад, країни прагнуть до об'єднання на основі спільних цінностей розвитку, тому для формування міжнародних альянсів і регіональних інтеграційних об'єднань цей аспект береться за базовий) та їхню участь у діяльності міжнародних організацій (саме на цьому підґрунті в останні роки відбуваються протистояння та виявляється неможливість досягти консенсусу в міжнародних організаціях, коли країни з яскраво вираженими ознаками автократії блокують рішення та перешкоджають підтриманню міжнародного правопорядку); порушення прав людини; економічну відкритість та лібералізацію торгівлі; політику економічних санкцій тощо.

Аналіз зміни політичних режимів у 1789 р. і 2023 р. (рис. 1.4) дає змогу сформуванню уявлення про становлення та розвиток демократії, значний розвиток демократичних форм управління, оскільки на початковому етапі більшість країн світу була закритими автократіями, де правили монархії.

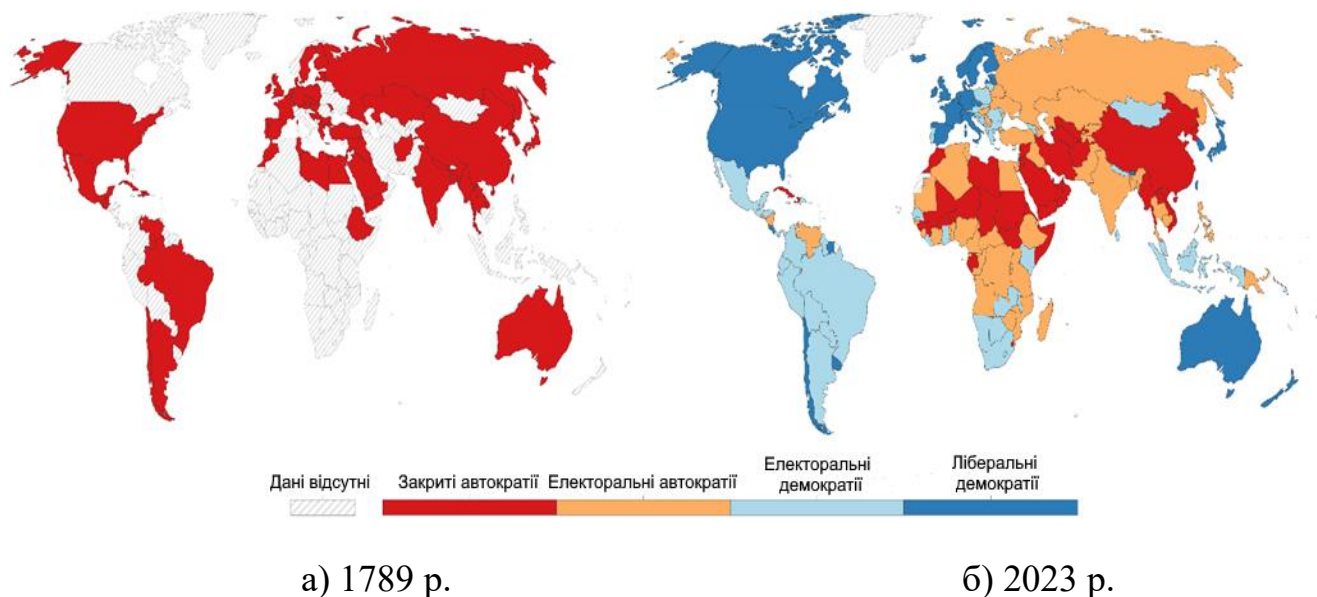

Рис. 1.4. Політичні режими в світі в 1789 р. і 2023 р. [101]

У 2023 р. серед політичних систем виокремлюються закриті автократії, електоральні автократії, електоральні демократії та ліберальні демократії

(здебільшого це країни Європейського Союзу, Північної Америки, Австралія й інші, де є високий рівень захисту прав людини і політичних свобод). Частина країн Африки, Близького Сходу та Азії демонструють електоральні й закриті автократії, однак серед африканських країн є ті, для яких характерні електоральні демократії, що позитивно впливає на зростання їхньої ролі у світовому порядку та соціально-економічному розвитку.

Кількість населення в умовах електоральної та ліберальної демократії суттєво збільшилася наприкінці 40-х рр. ХХ ст., коли відбулося інституційне формування світового порядку (рис. 1.5). Так, у 1945 р. частка населення, яке проживало в країнах із демократичним режимом, становила 10,2% і в закритих автократіях – 75,8%, у 1949 р. – відповідно 17% і 72%, у 2000 р. – 53% та 29,5%, у 2016 р. – 52,5% і 24,4%, у 2023 р. – 29,3% та 27,1%, а 43,6% – у країнах з електоральною демократією [101]. Критичним став 2016 р., і причиною цього явища насамперед є форма правління в Індії, яка до цього періоду позиціонувала себе як держава з електоральною демократією, але змінила свій статус на країну з виборчою автократією (чисельність її населення в цей проміжок часу становила 1,35 млрд. осіб). Україна в 2019 р. була країною з електоральною автократією, в 2019–2021 рр. – електоральною демократією і в 2022 р. повернулася до попереднього статусу. Частина держав Африки до 2017 р. також були електоральними демократіями, наприклад, Малі, Нігер, Нігерія, Ліберія, Буркіна-Фасо, Кот-д’Івуар, однак згодом вони перейшли або до електоральних автократій, або взагалі до закритої автократії. Така ситуація становить загрозу для глобальної демократії з усіма можливими наслідками для світового порядку, оскільки політичні режими та рівень розвитку демократії в країні визначають рівень державного управління, ефективність його інститутів, стан протидії корупції, впливають на розвиток міжнародної співпраці та економічного партнерства.

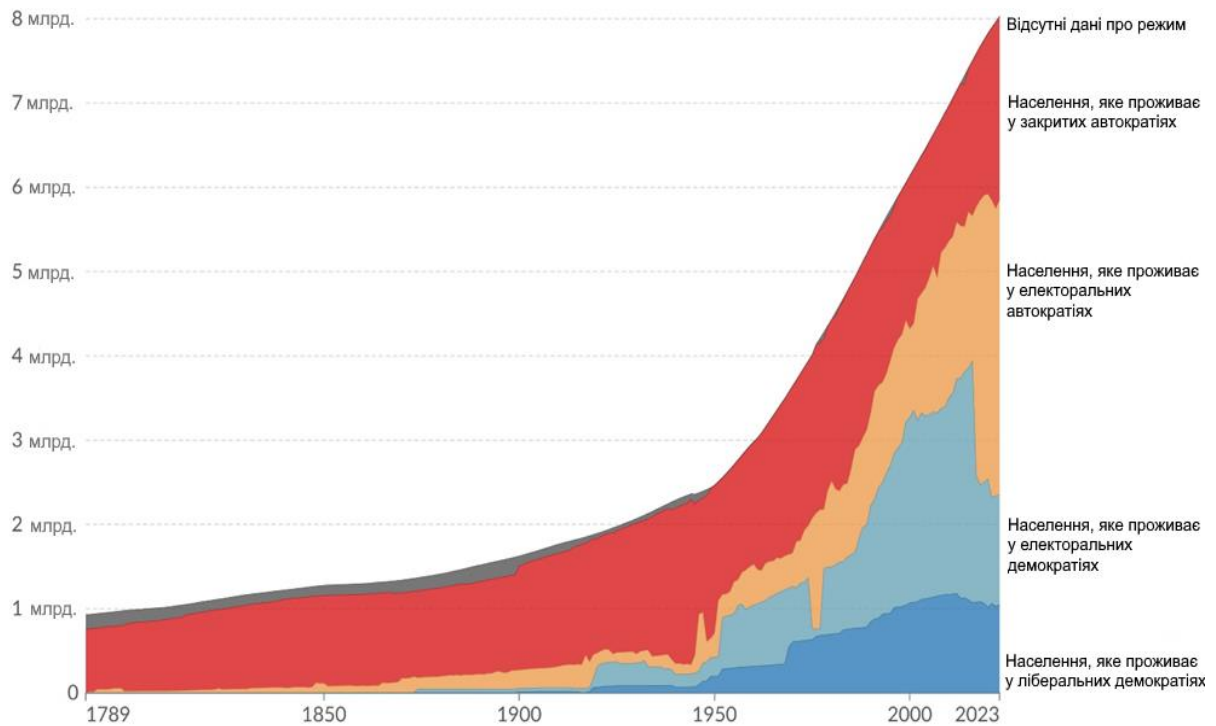

Рис. 1.5. Чисельність населення світу, яке проживає в автократичних і демократичних суспільствах [101]

Світовий порядок перебуває у постійному динамічному розвитку, тому кожна глобальна подія, яка певним чином впливає на інтереси більшості країн, приводить до зміни основних акторів або зміщення їхніх позицій у глобальному просторі, домінування різних цінностей і принципів розвитку, зміни балансу сил. Принципи формування світового порядку пройшли історичний період становлення, доповнення та трансформацій, відповідно до змін у геополітичному і гео економічному просторі.

Таким чином, незважаючи на суспільну значущість та об'єктивний інтерес у наукових дослідженнях, поняття «новий світовий порядок» залишається одним із найбільш дискутованих у фокусі міждисциплінарного дискурсу. З позиції позитивної методології, яка зводиться до етично нейтрального фактологічного дослідження, новий світовий порядок можна трактувати як динамічний процес реконфігурації системи міжнародних відносин і глобального управління, що відображає об'єктивну поточну реальність у міжнародній сфері та формується під впливом економічних, політичних, соціальних, екологічних і технологічних чинників. Основними імперативами нового світового порядку у даному контексті є

такі: динамічність і трансформація (він постійно змінюється та реконфігурується); множинність чинників, які взаємодіють і разом впливають на його еволюцію та змінюють глобальний ландшафт; потенціал і геополітичний код, на яких формується «баланс сил» і вибудовується система міжнародних відносин. Натомість із позиції нормативної методології, що охоплює оцінні судження і формулює, як мають визначатися явища з урахуванням морально-етичних вимірів, новий світовий порядок – це ідеальна модель міжнародного ладу, що передбачає гармонізацію міжнародних відносин і досягнення глобального консенсусу. Він спрямований на подолання наявної політичної та світоглядної криз у міжнародних відносинах, що сприятиме стабільності, співпраці та мирному співіснуванню держав. Формування такого порядку передбачає створення ефективних механізмів глобального управління, що враховують інтереси всіх країн та забезпечують справедливий розподіл ресурсів і впливу. З позиції нормативної методології, основними імперативами нового світового порядку є такі: гармонізація міжнародних відносин і підтримка діалогу та співпраці на міжнародному рівні; досягнення глобального консенсусу і забезпечення рівноправної участі всіх держав у прийнятті важливих міжнародних рішень; подолання політичної та світоглядної криз і створення умов для глобальної стабільності та взаєморозуміння між різними культурними й ідеологічними групами; формування ефективних механізмів глобального управління та розробка політик і рішень, що враховують інтереси й потреби всіх країн; справедливий розподіл ресурсів і впливу; сталий розвиток і соціальний прогрес. Ці імперативи відображають ідеалістичний підхід до формування нового світового порядку, що спрямований на досягнення гармонії, стабільності та справедливості у міжнародних відносинах.

1.2. Економічні виміри формування нового світового порядку

Формування нового світового порядку супроводжується зміною глобальної економічної парадигми, в якій з'являються такі детермінанти, як цифрові виклики, екологічні катастрофи, енергетична залежність та ін. Причини цих змін багатогранні та охоплюють різні аспекти, але найбільш значимими є: стрімка поява нових акторів на геополітичній карті світу, які, маючи достатньо ресурсів, в тому числі людських, почали диктувати свої умови іншим акторам (наприклад, Китай, якого не сприймали як лідера в середині ХХ ст.); політичні кризи, які відбуваються у багатьох країнах; безпрецедентне нарощування озброєння з часів «холодної» війни; зростання військової потужності держав; зміна сфери впливу класичної дипломатії та динамічний розвиток публічної дипломатії; технологічні досягнення та зростання ролі інформації у міжнародних відносинах і формування так званих «технологічної дипломатії» та «цифрової дипломатії»; та ін.

Отже, концепції «нового світового порядку» еволюціонують та адаптуються до глобального економічного ландшафту. Як зауважують українські науковці Ю. Орловська та М. Деркач, «...геоекономіка приходить на зміну геополітиці і стає ключовою задачею для основних акторів на міжнародній арені, а економічна сила стає вирішальною у визначенні першості або підпорядкованості держав у міжнародній системі» [59]. Економічна філософія світового порядку відображає системний підхід до розуміння його економічних вимірів крізь призму взаємодії між розгалуженою системою акторів міжнародних відносин. Ця філософія детермінується економізацію, транснаціоналізацію, фінансизацію світового порядку, його інформаційну трансформацію та економічну цифровізацію. Проаналізуємо основні глобальні економічні трансформації та їхній вплив на зміну світового порядку (табл. 1.2).

Етапи формування нового світового порядку та їхні економічні виміри*

Етап	Період	Економічний вимір	Економічні характеристики
1 етап	Період після Другої світової війни	Економізація світового порядку	<ul style="list-style-type: none"> – Повоєнна відбудова Європи, План Маршалла; – створення ООН та міжнародних фінансових інституцій; – закладення підвалин багатосторонньої дипломатії та поява нових акторів.
2 етап	70-ті рр. XX ст.	Транснаціоналізація світового порядку	<ul style="list-style-type: none"> – Створення транснаціональних банків; – поява мультинаціональних компаній і міжнародних компаній; – зростання впливу МНК на світовий порядок; – нафтові кризи; – поява нових центрів економічної сили.
3 етап	80-ті-рр. XX ст. – 2000 р.	Фінансизація світового порядку	<ul style="list-style-type: none"> – Розростання фінансового сектору; – зростання активності та ролі світових фінансових центрів (класичних та офшорних); – зростання самодостатності світового фінансового сектору (поглиблення розриву між реальним і фінансовим секторами); розростання сектору похідних фінансових інструментів; – збільшення попиту інституційних та індивідуальних інвесторів на цінні папери; – фінансовий інжиніринг; – поява ланцюгів доданої вартості; – віртуалізація світового фінансового сектору.
4 етап	2000–2010 р.	Інформаційна трансформація світового порядку	<ul style="list-style-type: none"> – Революція 4.0; – зростання ролі інформації; – світові економічні та фінансові кризи, стиснені в часі, глибші за проявом і масштабом; – злиття та поглинання компаній; – консолідація фінансового сектору; – поява трансатлантичних фінансово-торговельних платформ; – зростання ролі міст-атракторів та зародження міської дипломатії.
5 етап	2010 р. – дотепер	Економічна цифровізація світового порядку	<ul style="list-style-type: none"> – Відкритий банкінг; – фінансові технології; криптовалізація, цифрові активи, блокчейн-технології, токенізація; – відкриті фінанси; – цифрові платформи економічної дипломатії; – закладення основ реверсу глобалізації; – формування мережевої дипломатії; – реконфігурація світового порядку.

* Розроблено автором.

Післявоєнний період потребував застосування нових підходів до міжнародної економічної співпраці країн і консолідації їхніх зусиль для вирішення глобальних проблем. Для сприяння економічному розвитку країн, надання підтримки через фінансові механізми та залучення до проектів фінансування було створено інституції економічного спрямування, зокрема Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Світовий банк. Для відновлення міжнародної торгівлі в 1947 р. була офіційно створена Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ) (хоча ідеї щодо її створення виникли набагато раніше [176]). «По-перше, вони створили законодавчу базу для комерційної політики, доопрацювавши текст Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ). По-друге, учасники Женеви домовилися про численні двосторонні угоди щодо зниження імпорتنих тарифів» [176]. Ця глобальна система регулювання міжнародної торгівлі постійно доповнювалася новими учасниками й угодами та проіснувала до 1994 р., трансформувавшись згодом у Світову організацію торгівлі.

Європа у той час потребувала фінансової підтримки для відновлення, з цією метою США розробили План Маршалла, який мав би сприяти відновленню промислового потенціалу європейських країн та залученню іноземних інвестицій. Згідно з даними оцінювання, найбільшими отримувачами допомоги за Планом Маршалла були Великобританія (24%), Франція (21%), Західна Німеччина (11%), Італія (12%) та Нідерланди (8%) (рис. 1.6) [231]. План Маршалла став поштовхом до включення концепції програм зовнішньої допомоги США до напрямків його зовнішньої політики [74].

Будучи основою багатосторонньої дипломатії першого періоду, економічні чинники відігравали головну роль, бо країни завдяки інвестиціям і торгівлі стали більш залежними одна від одної.

Незважаючи на суттєве потепління відносин між країнами в економічній сфері, в геополітичній розпочався період «холодної» війни, коли дві держави – СРСР і США – намагалися утвердити власне панування через створення НАТО та підписання Варшавського договору, що стало черговим проявом непримиримого суперництва між блоками та ідентифікувало світ як біполярний.

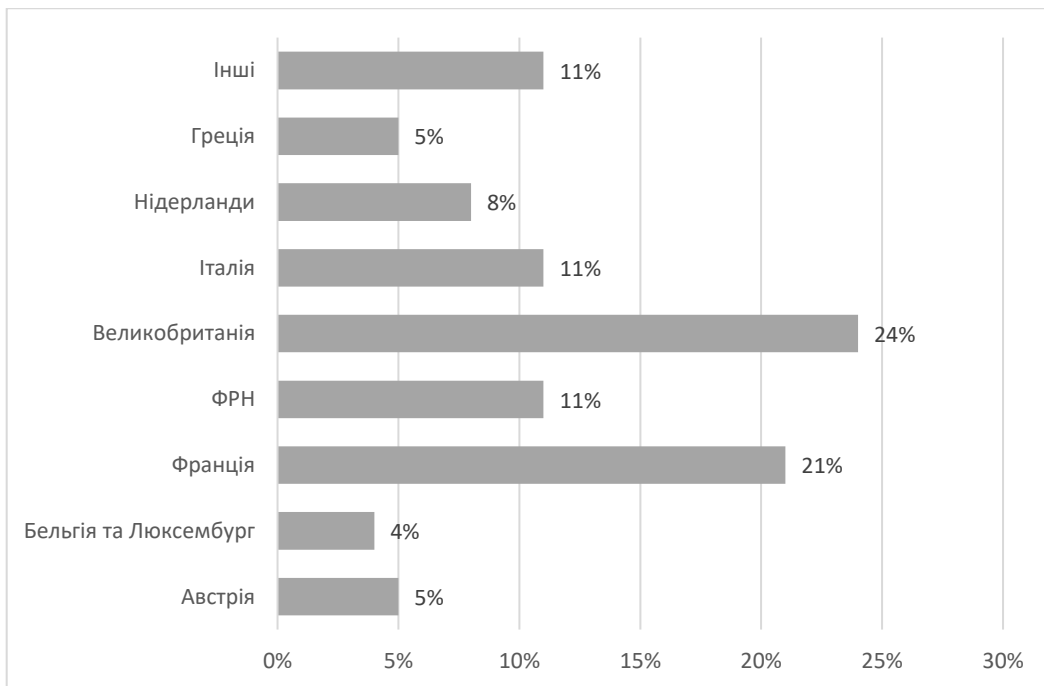

Рис. 1.6. Частка допомоги країнам від загального бюджету за Планом Маршалла [231]

Для 70-х рр. ХХ ст. характерними були активізація процесів транснаціоналізації та появи мультинаціональних і міжнародних компаній, створення транснаціональних банків. Макроекономічні та структурні дисбаланси у багатьох країнах не сприяли швидкому виходу з рецесії без залучення додаткових фінансових ресурсів. Цей період є початком зародження тих суб'єктів міжнародних економічних відносин, які з часом стали одними з акторів світового порядку, інвестуючи в різні країни та формуючи багатонаціональні ланцюги доданої вартості, передаючи технологічні інновації в країни, що розвиваються, та інші. Не будучи суб'єктами міжнародних відносин, МНК набули значної впливовості на внутрішні процеси в країнах, де зосереджувалася їхня діяльність. Вони утворюють так звану «...конкурентну територію, в якій кожна з кількох груп має джерела впливу в організаційних формах, що охоплюють численні міжнаціональні структури та процеси» [167]. Загалом це пояснює позицію науковців, які вважають, що МНК «...беруть на себе політичну відповідальність, роблячи внесок у національне та глобальне управління» [153]. Отже, завдяки процесам транснаціоналізації відбулося поширення культур, і йдеться не лише про культурні традиції та звичаї, а й про

бізнес-культуру. Максимально використовуючи переваги міжнародного поділу праці, розширюючи власну виробничу діяльність у просторовому плані, МНК зуміли успішно запровадити стратегії корпоративної соціальної та екологічної відповідальності, фактично перебравши на себе функції держави, масштабувати свій вплив на соціально-економічні процеси [214]. У 1970-х рр. глобальні інституції відчули певну кризу управління, оскільки об'єднували країни з різним рівнем економічного розвитку, а отже з різними економічними інтересами, що не дало змогу досягти консенсусних рішень. Процеси транснаціоналізації заповнили цю прогалину, бо ТНК виявилися набагато маневренішими щодо зміни фінансово-інвестиційних стратегій та їхньої адаптації до викликів.

Під впливом процесів глобалізації мультинаціональні компанії стали повноправним суб'єктом міжнародних економічних відносин та економічної дипломатії. Як зазначають дослідники, «...якщо в 1906 році існувало дві-три провідні фірми з активами 500 мільйонів доларів США, то в 1971 році таких корпорацій було 333, третина з яких мала активи в 1 мільярд і більше доларів США» [250]. У 1970–1980-х рр. чисельність материнських ТНК зросла до 7000–12000 («...100 найбільших у світі ТНК ... у 1992 році мали глобальні активи на суму близько 3,4 трлн доларів, з яких близько 1,3 трлн доларів зберігалися за межами їх країн» [250]), на початку 90-х рр. ХХ ст. – до 38000. За даними звіту ЮНКТАД за 1994 р., «...на зайнятість у ТНК припадало майже 10 відсотків оплачуваної зайнятості в несільськогосподарській діяльності в усьому світі та близько 20 відсотків у розвинених країнах, якщо розглядати окремо. Загальна кількість робочих місць, пов'язаних з ТНК, на початку 1990-х років може бути оцінена як 150 млн.» [241]. З часом корпорації почали використовувати сумнівні фінансові стратегії, втручатися у внутрішні справи країн, що стало поштовхом до розробки під егідою ООН проекту Кодексу поведінки транснаціональних корпорацій [183]. Через значні розбіжності ці правила не були юридично закріплені як обов'язкові у діяльності ТНК, оскільки їхній вплив на світовий порядок і на внутрішню політику приймаючих країн був надто великим [183]. Таким чином, змінюючи економічний і соціальний ландшафт, корпорації стають

важливими недержавними акторами, демонструючи стійку тенденцію до кількісного зростання.

Серед економічних детермінант другого етапу формування світового порядку слід виокремити нафтові кризи, які сприяли появі нових акторів на світових ринках. Нафтові кризи 70-х рр. ХХ ст., особливо криза 1973 р., є прикладом того, як, використовуючи економічні інструменти, можна вирішувати політичні питання, навіть геополітичні, змінивши сприйняття іншими державами країн Близького Сходу. Нафтова криза 1973 р., відома за назвою як «нафтове ембарго», мала політичні передумови, зокрема арабські країни-експортери нафти (члени ОПЕК) оголосили нафтове ембарго проти США, Канади, Японії та країн Західної Європи через їхню підтримку Ізраїлю під час Йом-Кіпурської війни. Головну роль у цих процесах відіграла Саудівська Аравія, яка на той час володіла найбільшими розвіданими запасами нафти та стрімко нарощувала її видобуток (дод. А, рис. А.1-А.2) і досі залишається в числі провідних експортерів сировини нафти (рис. 1.7). Економічні наслідки цієї кризи виявилися катастрофічними для світового ринку, особливо для країн, які залежали від імпорту енергоресурсів. Нафтова криза 1979 р. була пов'язана з Ісламською революцією в Ірані, яка призвела до зменшення видобутку нафти в країні, яка на той час входила в п'ятірку країн-лідерів за видобутком, та вплинула на кон'юнктуру світового ринку нафти (з 1982 р. Іран продемонстрував, уперше з 1976 р., зростання обсягів видобутку, проте дотепер не досяг попереднього рівня). Ці кризи мали пролонгуючий негативний ефект для національних економік, але дали поштовх країнам сфокусуватися на питаннях енергетичної безпеки та пошуку альтернативних джерел енергії (як це згодом реалізувала Японія), хоча черговий раз підтвердили, що володіння ресурсами дає право країнам втручатися у геополітичні та гео економічні процеси, використовуючи не класичні, економічні інструменти дипломатії. Саудівська Аравія використала цю можливість під час нафтової кризи як інструмент політичного тиску у міжнародних відносинах. США зберегли своє домінування, але їхня економічна сила та лідерство були поставлені під сумнів через виявлену економічну

вразливість, якою скористався Радянський Союз і почав нарощувати обсяги експорту й у 1985 р. випередив Саудівську Аравію за обсягами експорту сирової нафти. Нафтові кризи засвідчили, що майбутнє світового порядку може бути невизначеним, однак уроки того періоду не були засвоєні, оскільки «...вторгнення Росії в Україну в 2022 році повторило ризики енергетичної «зброї». Європа, зокрема, постраждала від надмірної залежності від російського природного газу» [185], а країни Затоки зараз перебувають на межі внутрішніх суперечностей між субсидуванням енергетики та експортом нафти й газу, що в майбутньому може бути значним джерелом конфлікту [186].

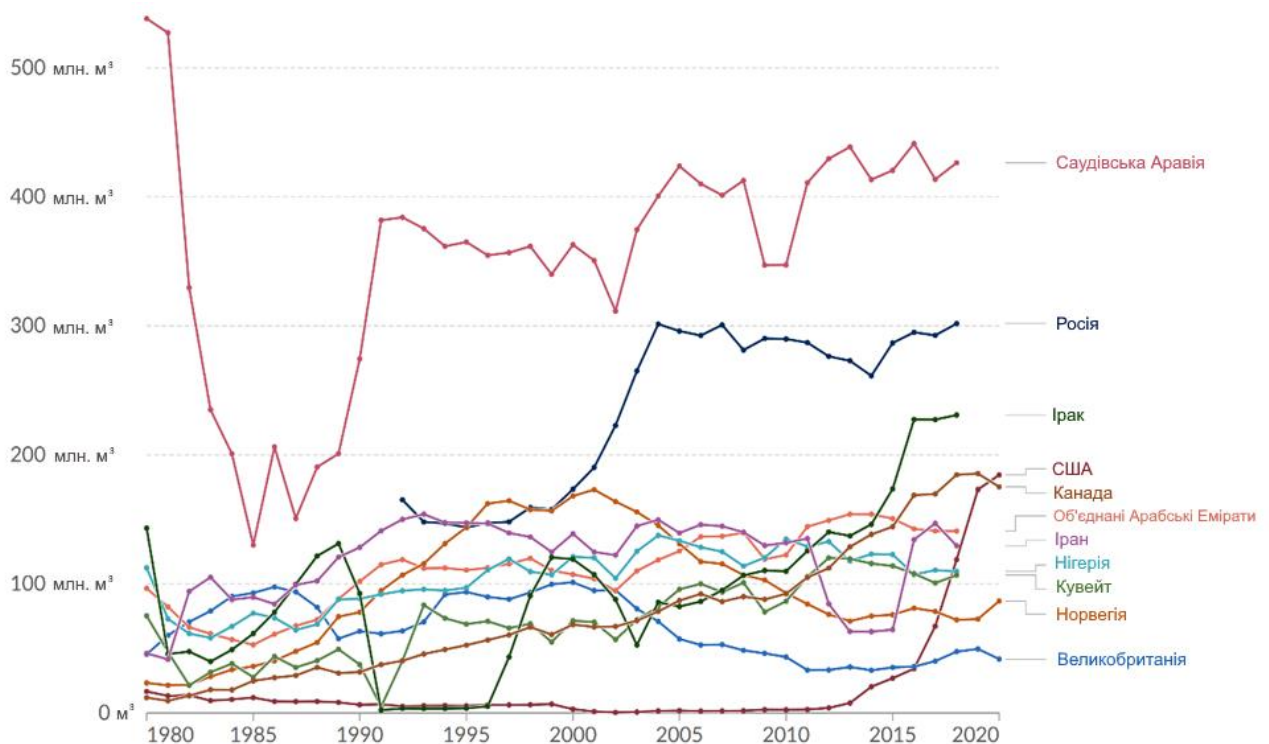

Рис. 1.7. Основні експортери сирової нафти, 1980–2020 рр.*

*Побудовано автором за [251]

Поряд із зростанням ролі нафтових країн у формуванні нового світового порядку, на глобальній арені з'являються нові актори, які також починають використовувати неполітичні методи впливу для вирішення глобальних проблем. По-перше, у 70-ті рр. ХХ ст. утворилися недержавні організації, діяльність яких з часом вплинула на вирішення гуманітарних та екологічних проблем, захист прав людини. Незалежна міжнародна медична гуманітарна організація «Лікарі без кордонів» (Médecins Sans Frontières (MSF)) заснована в

1971 р. Вона відіграла важливу роль у глобальних процесах як міжнародна гуманітарна недержавна організація, яка є незалежною від урядів та має представництво у більш ніж 70 країнах світу. Це характеризує її як одну із найбільш впливових медичних гуманітарних організацій. У 1971 р. засновано міжнародну неурядову природоохоронну організацію «Грінпіс» («Greenpeace»), яка з часом перетворилася на одну з найбільш впливових екологічних організацій у світі. В 1970-х рр. активізувала діяльність міжнародна неурядова організація «Міжнародна амністія» («Amnesty International»), фокус якої був зосереджений на захисті прав людини по всьому світу. Ці організації безпосередньо не здійснювали економічну діяльність, але були спрямовані на вирішення глобальних проблем, котрі з часом стануть невід'ємною складовою глобального економічного розвитку.

По-друге, на світовій арені з'являється Китай, який після смерті Мао Цзедуна розпочав реформи, спрямовані на інтеграцію в глобальний простір. На той час цьому новому актору не надали значення, тому що процес «холодної» війни був у розпалі, і місце лідерів посіла так звана «тріада» – США, ЄЕС та Японія. Окрім того, Європейське економічне співтовариство укріплювало власні позиції у світовому порядку, здійснивши чергове розширення в процесі приєднання Великобританії, Ірландії та Данії.

У третій період становлення світового порядку фінансизація була головною детермінантою. Цей період є одним із найбільш суперечливих в історії світового порядку, оскільки зумовив не лише зміни в геополітичному просторі, а й значні трансформації в геоekonomічному вимірі, що у підсумку змінили світовий порядок. Якщо перший період формування світового порядку характеризувався інвестиційною та торговельною лібералізацією, то в третій період відбулися значна лібералізація фінансових ринків і глобалізація у сфері фінансів (рис. 1.8). Однак, лібералізація послабила контроль над фінансовими операціями і внаслідок цього активізувалися спекулятивні фінансові операції. Так, 9 із 10 операцій на фондових біржах були «...не пов'язані з торгівлею та довгостроковими інвестиціями. Цьому сприяли численні корпоративні злиття,

банкрутства, угоди з приводу викупу пакетів акцій фінансових структур, інколи дуже потужних і впливових» [53]. Стрімке зростання фінансових ринків поглибило розрив між реальним і фінансовим секторами.

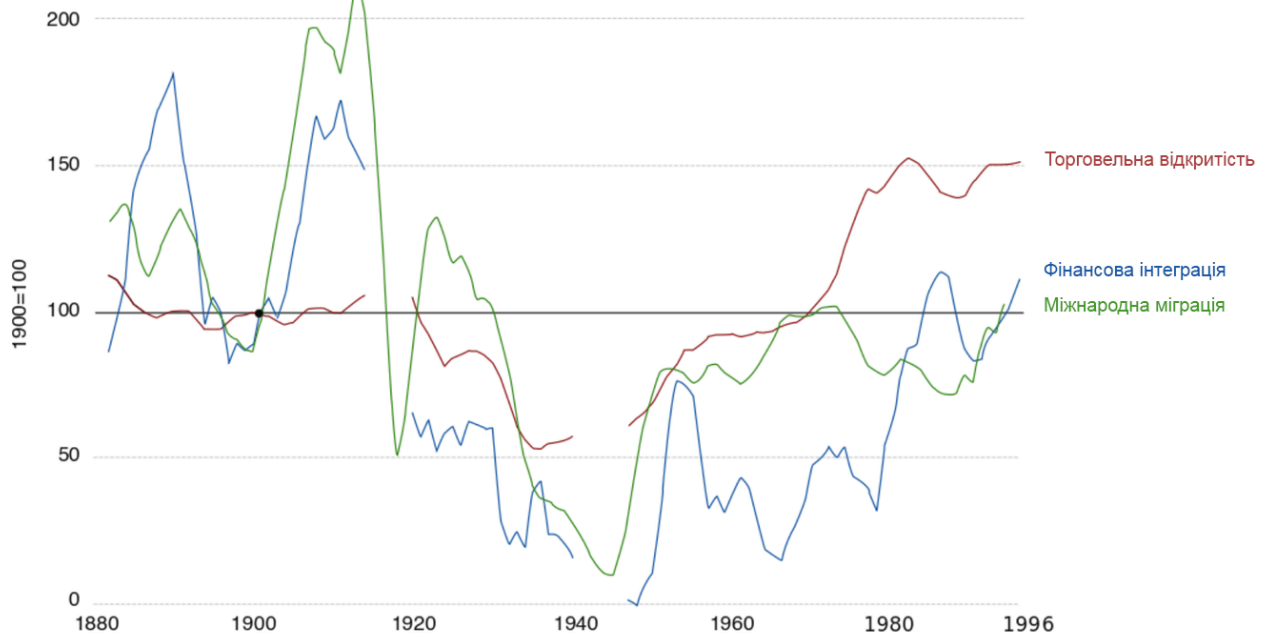

Рис. 1.8. Міграція, фінансова інтеграція та відкритість торгівлі, світ, 1880–1996 рр. (індексовано до 1900 = 100)*

*Побудовано автором за [251]

У цей період зростає роль фінансових центрів та офшорних зон, які сприяли активізації торгівлі й інвестиціям. Серед фінансових центрів того часу варто виокремити Нью-Йорк, Лондон, Токіо, Цюрих та ін. Вони відіграли значну роль у глобальному фінансовому секторі, сприяли залученню інвестицій, торгівлі цінними паперами та фінансовими інструментами. Лондон став основним центром для торгівлі єврооблігаціями, що сприяло зростанню його ролі у глобальній фінансовій системі. Нью-Йоркська фондова біржа (NYSE) та американський позабіржовий ринок Nasdaq стали основними майданчиками для торгівлі акціями, причому останній став центром для технологічних компаній. Швидке зростання японської економіки в 1980-х рр. зробило Токійську фондову біржу другою за величиною у світі. Цюрих утвердився як провідний центр приватного банківського обслуговування й управління активами.

Про важливість діяльності світових фінансових центрів свідчать події, які визначили тренд розвитку світової економіки, підтвердивши їхню значимість для світу: «великий вибух» 1986 р. на Лондонській біржі, що перетворив її на глобальний фінансовий центр й основний центр торгівлі єврооблігаціями; «чорний понеділок» 1987 р. через зниження 19 жовтня Індексу Доу–Джонса на 22,6%; передача суверенітету Гонконгу в 1997 р., що дало йому змогу сформувати міцну інфраструктуру та швидко відновитися після азійської фінансової кризи.

Розширення впливу світових фінансових центрів на глобальну економіку супроводжувалося зростанням інвестиційних потоків (рис. 1.9), а вузловими центрами інвестиційної активності стали офшорні території.

Рис. 1.9. Прямі іноземні інвестиції, чисті надходження як частка ВВП, 1971–2021 рр.*

*Побудовано автором за [251]

У торговельній сфері інституційні зміни через трансформацію ГАТТ у Світову організацію торгівлі змістили акцент на країни, що розвиваються, що дало їм змогу бути почутими, але непродумана політика СОТ стала початком демонстрації крихкості глобальної торговельної системи.

Поява нових акторів у глобальному просторі (маємо на увазі розпад Радянського Союзу) та зростання економічної активності Китаю – це драйвери зростання інвестиційної активності у світі після 90-х рр. ХХ ст. Водночас

політична нестабільність і зростання геополітичних ризиків після 2000 р. були стримуючими чинниками для подальшої активності. Однак, наприкінці третього періоду світового порядку світова економіка почала демонструвати перші ознаки хиткості та нестабільності. Незважаючи на домінування США у військовій, політичній й економічній сферах та однополярність світу, його позиції надалі ставали більш хиткими. Відповідно інші актори укріплювали власні позиції: ЄС продовжував розширення та поглиблював інтеграційні процеси через створення спільного ринку і введення спільної валюти; Японія завдяки технологічним інноваціям утримувала здобуті економічні позиції; Китай продовжував економічні реформи і став важливим актором у світовому експорті та глобальних ланцюгах доданої вартості, пропонуючи дешеву продукцію і робочу силу. У цей період розпочалися фінансові кризи: мексиканська криза 1994–1995 рр., для вирішення якої МВФ було надано кредитний пакет для стабілізації економіки, а США виявили себе як стратегічний економічний партнер Мексики; практично одночасно відбулися дві масштабні за наслідками кризи – азійська та російська, причиною першої були штучно створені економічні «бульбашки» і спекулятивні інвестиції, проблеми з обслуговуванням боргів, а другої – внутрішні питання щодо посилення боргового тиску та слабкості економічної системи, а серед зовнішніх – азійська криза і залежність країни від експорту нафти. Кризи вчергове підтвердили домінування США, але російська криза змінила політичний ландшафт країни, а згодом і геополітичний ландшафт світу, про майбутні наслідки яких у той період ніхто не здогадувався – було змінено уряд та визначено шлях до реформ. Наступним ударом для світової економіки стала криза «доткомів». На початку 90-х рр. XX ст. завдяки розвитку технологій почав формуватися віртуальний фінансовий ринок як альтернатива існуючим, створювались компанії, які працювали у сфері інтернет-послуг та електронної комерції, але багато з них не мали надійних фінансових моделей і використовували спекулятивні операції, що у березні 2000 р. призвело до піку Індексу NASDAQ, а потім різкого зниження активності на ринку. Це негативно вплинуло на економіку країн і спричинило зростання безробіття в ІТ-секторі,

водночас змінивши географію інновацій і підвищивши роль Китаю та Індії в глобальній технологічній екосистемі.

Період фінансизації світового порядку вказав на вразливість світової системи до надмірної лібералізації та інтеграції на фінансових ринках, коли ситуація може бути неконтрольованою урядами і міжнародними організаціями. Інституції, утворені після Другої світової війни, посилили свою роль у міжнародній фінансовій системі наприкінці третього етапу формування світового порядку, надаючи допомогу країнам, що постраждали від криз. Однак фінансові інституції змушені були провести реформування, щоб адаптуватися до змін і переглянути свої пакети допомоги.

Четвертий період формування світового порядку датуємо 2000–2010 рр. Його основним каталізатором є розвиток інформаційних технологій (рис. 1.10), а конфігурація світового порядку змістилася у бік тих країн, які змогли швидко до неї адаптуватися.

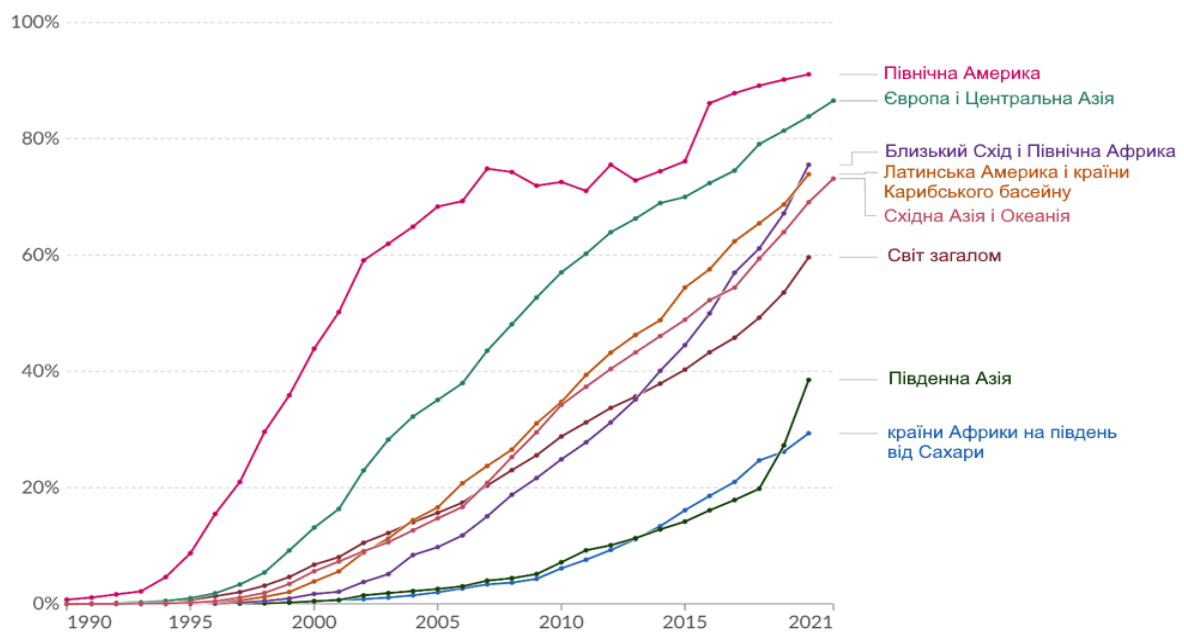

Рис. 1.10. Частка населення, що користується мережею Інтернет*

*Побудовано автором за [251]

У цей період з'являються перші соціальні платформи, які у майбутньому змінюватимуть життя людства, – це найбільша соціальна мережа «Фейсбук» (Facebook, 2004), популярний відеохостинг «Ютуб» (YouTube, 2005), мережа мікроблогів «Твіттер» (Twitter, 2006) та інші; в 2007 р. компанія Apple випустила

iPhone. Інформаційна революція вплинула також на міжнародні відносини та виборчі процеси, бо цифрові платформи стали інструментами для проведення інформаційних кампаній і розширення міжнародної співпраці.

США продовжували зберігати своє домінування, але питання глобальної безпеки стало на порядок денний через терористичні акти у вересні 2001 р. Країни світу у попередні два періоди формування світового порядку завдяки процесам транснаціоналізації та зростаючій глобалізації були настільки зосереджені на економічних чинниках впливу і підтримці економічного лідерства, що відбувся перекис в економічну сферу зі сфери міжнародної безпеки. В жовтні 2001 р. США разом з союзниками розпочали військову операцію в Афганістані та посилили антитерористичні заходи. Безпекова ситуація у світі продовжувала залишатися напруженою (рис. 1.11), і з 2010 р. розпочалася активна фаза терористичних атак. Війна в Іраку (2003–2011 рр.) спричинила значну нестабільність у регіоні та порушила баланс сил, спровокувавши гуманітарну катастрофу й економічну кризу. Ще одним дестабілізуючим чинником для світового порядку була Арабська весна, що розпочалася навесні 2010 р.

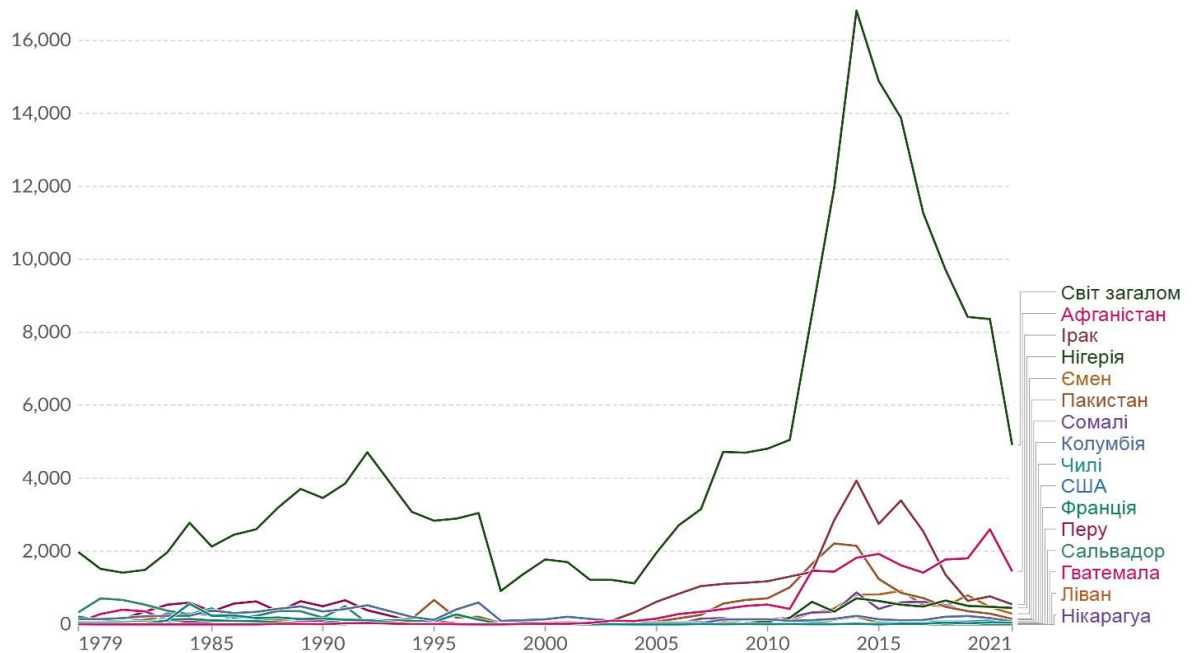

Рис. 1.11. Динаміка кількості терористичних атак, 1979–2021 рр.*

*Побудовано автором за [251]

У фінансовій сфері серед економічних викликів світовому порядку слід виокремити кризу 2008 р., яка продемонструвала, що кризи стали стиснені в часі, але мають значно глибший масштаб та вагоміші наслідки через зростаючу взаємозалежність країн.

Європейський Союз продовжив політику розширення – черговий вступ країн відбувся у 2004 р. та 2007 р. У 2002 р. було введено європейську валюту – євро. Разом з тим, незважаючи на активізацію європейської інтеграції, з'являються нові види співробітництва та розширюють свою діяльність трансатлантичні фінансово-торгові платформи з метою зниження торговельних бар'єрів і розвитку фінансової співпраці між учасниками. Це результат багаторічної співпраці між Європейським Союзом і США, що мав як економічний, так і політичний ефект: у 1998 р. для поглиблення відносин між країнами було створено Трансатлантичний економічний союз (Transatlantic Economic Partnership, TEP); у 2007 р. утворено Трансатлантичне економічне партнерство (Transatlantic Economic Council, TEC); у 2013 р. розпочалися перемовини про утворення Трансатлантичного торговельного та інвестиційного партнерства (Transatlantic Trade and Investment Partnership, TTIP), проте вони були припинені в 2016 р.

Саме у цей період зростає економічна роль нових акторів – Китаю та Індії. У 2001 р. Китай став членом Світової організації торгівлі, що суттєво розширило його присутність у глобальному економічному просторі. У цей період Китай продемонстрував найвищі темпи економічного зростання порівняно з іншими країнами, пік якого припав на 2007 р. (рис. 1.12). Досліджуючи питання успішного розвитку Китаю, науковці наводять такі аргументи: «по-перше, усі реформи мали поступовий характер та були тривалими в часі. По-друге, чітко обрана стратегія трансформаційних перетворень визначила найбільш вдалі сфери реформування, які забезпечили б і національні інтереси, і відкритість до співробітництва з іншими країнами. По-третє, найголовніший чинник – це аксіологічні засади розвитку Китаю ... цінності, що забезпечують його життєвий цикл» [35].

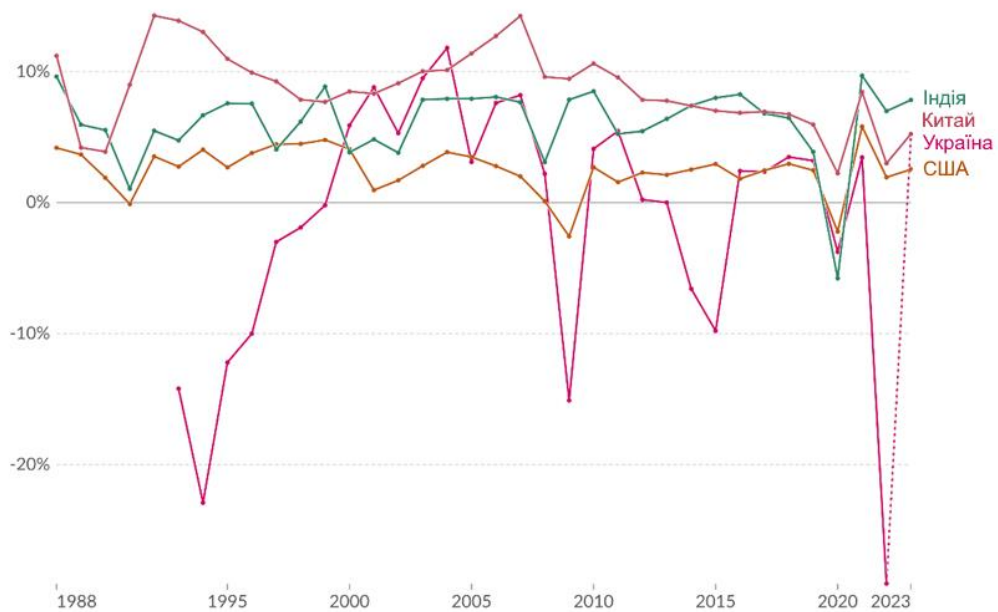

Рис. 1.12. Динаміка зростання ВВП у 1988–2022 рр., %*

*Побудовано автором за [251]

Серед детермінант зміни світового порядку виокремимо урбанізацію, яка супроводжується зростаючою міграцією населення в межах країни та в інші країни, що сприяє економічному та культурному обміну, формуванню нових знань. Посилення глобалізації створило підґрунтя для розвитку процесів урбанізації через інвестиції в інфраструктуру та розширення житлового фонду, створення нових виробництв. Міста почали перетворюватися на економічні центри, було створено нові робочі місця, тому населення мало можливість переїжджати в міста. У 2007 р. кількість міського і сільського населення зрівнялася (рис. 1.12). Незважаючи на сповільнення зростання населення світу, збільшується частка населення, що проживає у містах, – з 52,6% у 2012 р. до 56,9% у 2022 р. За оцінками аналітиків, «...у розвинених країнах вона вища (79,7% у 2022 році), ніж у країнах, що розвиваються (52,3%). У найменш розвинених країнах люди, які проживають у містах, становлять меншість (35,8%)» [235]. У регіональному розрізі найвищий рівень урбанізації спостерігається у Північній Америці, Латинській Америці та Карибському басейні, але «...у 2023 році жодне місто США не входило до десятки найкращих міських агломерацій світу. Вісім із 10 найбільш густонаселених міст розташовані в Азії» [141]. Разом з тим, швидка урбанізація поглибила асиметрії між

населенням у рівнях доходів, спричинила екологічні виклики через велике навантаження на комунальну систему міст і вплив на навколишнє середовище.

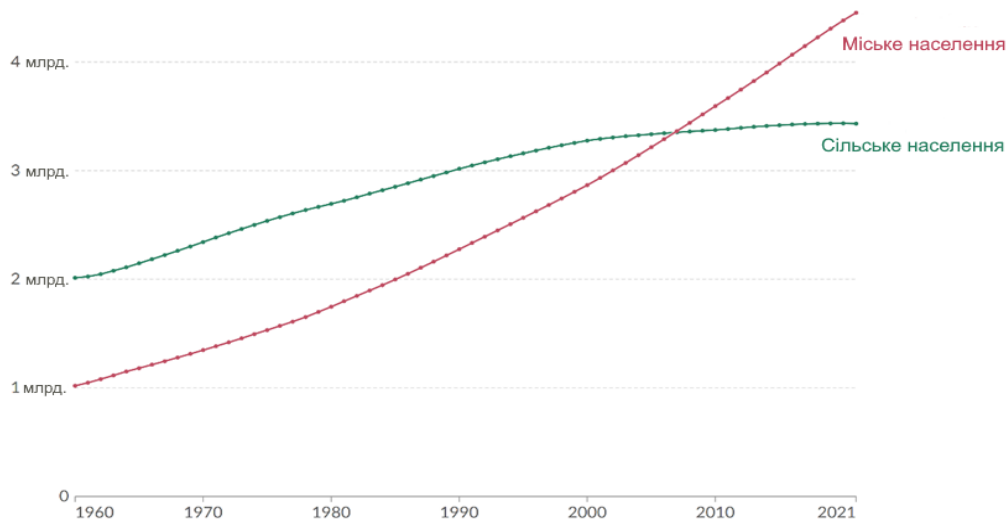

Рис. 1.13. Кількість людей, які проживають у містах і селах, світ*

*Побудовано автором за [251]

Формування нового світового порядку супроводжується змінами в економічній політиці країн, появою нових форм співпраці та відображає нові для світової економіки тенденції. Традиційне розуміння міжнародної економічної співпраці пов'язане із фінансовою та інвестиційною активністю суб'єктів міжнародних економічних відносин, налагодженням двосторонніх відносин між країнами, використовуючи інструменти економічної дипломатії, зростаючою роллю мультинаціональних корпорацій. Разом з тим, у цей період у глобальному просторі, поряд із країнами та міжнародними організаціями, з'являються нові центри економічної сили, які, незважаючи на незначний вплив на глобальну економіку та світові ринки, здатні вирішувати складні завдання соціально-економічного й інфраструктурного характеру, успішно взаємодіяти з інвесторами, залучати іноземні інвестиції, впроваджувати принципи сталого розвитку. В цьому разі йдеться про «розумні міста». Ця проблематика охоплює широкий спектр проблем економічного, соціального та екологічного характеру. Тому поділяємо думку, що «...концепція смартизації міст є в фарватері глобального розвитку та концептуального розвитку локалітетів» [85].

Завдяки розвитку технологічного прогресу та інфраструктурним інноваціям на початку 2000-х рр. «розумні міста» почали активно розвиватися. Технології розпочали активно впроваджувати у міське управління. Зростаюча увага до «розумних міст» і поява нових є виправданою, бо це не лише території, для яких характерний високий рівень технологічного розвитку. Ті міста, які володіють значними фінансовими та технологічними ресурсами, під впливом глобалізаційних процесів стають акторами у міжнародних економічних відносинах і новими суб'єктами економічної дипломатії, розвиваючи технологічне й фінансове партнерство. Лідером серед «розумних міст» на сьогодні є Сінгапур. Очікується поява нових «розумних міст» на Близькому Сході та в Африці, зокрема в цих регіонах «...з 2020 по 2027 рік спостерігатиметься найшвидше зростання «розумних міст» із темпом зростання 26,4%» [202]. Загалом простежується поступове зростання ринку «розумних міст» у світі – з 457 млрд. дол. США у 2021 р. до 511,6 млрд. дол. США у 2022 р. [163]. «Очікується, що до 2033 р. глобальний ринок розумних міст становитиме близько 4605,7 млрд. дол. США порівняно з 762,7 млрд. дол. США у 2023 р., зростаючи на 19,7% щороку протягом прогнозованого періоду» [164] (рис. 1.14).

Рис. 1.14. Прогноз зростання ринку «розумних міст» у 2024-2033 рр. (млрд. дол. США) [164]

Поряд із процесами урбанізації відбувалася децентралізація, коли міста отримали більше повноважень щодо ведення своєї життєдіяльності. Відповідно

у глобальному просторі з'являються ще одні актори, вплив яких на формування світового порядку зростає. Завдяки активному розвитку міжнародної співпраці та формуванню мережі міст-партнерів набуває дедалі більшої значущості концепція міської дипломатії, відповідно до якої міста залучаються до вирішення глобальних проблем, просувають власні інтереси, обмінюються практиками у сферах екології, логістики та транспорту, урбаністики, туризму, культури, освіти, беруть участь у різних форумах тощо. Загалом поділяємо думку, що «...міста стали формуючими учасниками міжнародного співробітництва. На них безпосередньо впливають такі події, як зміна клімату, екологічні катастрофи чи соціальна напруга, і вони часто безпосередньо стикаються зі складними соціальними, екологічними та економічними проблемами. Але міста також знаходять найкращі рішення багатьох таких проблем» [246]. У 2005 р. була створена C40 Cities Climate Leadership Group як глобальна мережа міст, які об'єднуються для боротьби із кліматичними викликами. На сьогодні вона об'єднує майже 100 мерів провідних міст світу. «Мери міст C40 зобов'язуються використовувати інклюзивний, науково обґрунтований і спільний підхід, щоб скоротити справедливую частку викидів вдвічі до 2030 року, допомогти світові обмежити глобальне потепління до 1,5°C і побудувати здорові, справедливі та стійкі громади. C40 підтримує мерів на цьому шляху» [122]. Ці програми поєднують і доступ до фінансування при створенні «зелених» робочих місць, і розбудову міст з урахуванням принципу екологічності, і міжнародну співпрацю, і дипломатію.

Світовий порядок, який формувався під впливом інформаційної революції, поступово трансформувалася у сучасний етап, відмінною ознакою якого є економічна цифровізація світового порядку. Революція 4.0 докорінно змінила підходи до фінансових і торговельних операцій, активізувала криптовізацію та запровадження блокчейн-технологій. Основними чинниками, що сприяли цим процесам в окремих країнах, є такі: швидкий розвиток цифровізації та формування «цифрової» економіки; побудова цифрової інфраструктури та зростання інвестицій в її розвиток; готовність національного ринку технологій

до трансформацій; створення спеціальних економічних зон; об'єднання технологічних компаній; зменшення бар'єрів у технологічній сфері й адаптація національного законодавства до міжнародних стандартів. Поширення мобільних платіжних систем («Google Pay», «Apple Pay», «Alipay» та інших) створило сприятливі умови для подальшого розвитку фінтех. У 2015 р. експерти Світового економічного форуму провели дослідження та опитування на предмет того, яке цифрове майбутнє очікує на людство (рис. 1.15). Технологічні інновації стали важливим каталізатором глобального економічного розвитку та змінили соціально-економічний ландшафт світового порядку.

Рис. 1.15. Відповіді респондентів про цифрове майбутнє [100]

В останні роки дві події заклали підвалини для значних трансформацій світового порядку та підтвердили, що його реконфігурація є неминучою, – це пандемія COVID-19 і війна в Україні. Економічна трансформація світового порядку змінила класичне розуміння і роль дипломатії в міжнародних економічних відносинах, оскільки завдяки технологіям розпочалося створення цифрових платформ економічної дипломатії, що дало змогу долати просторові та часові бар'єри. Разом з тим, цифрова нерівність між країнами продовжує зберігатися. І, як зазначають науковці, пандемія стала основним каталізатором,

який і визначив зростання цифрового розриву [2], що мало і матиме вплив на соціально-економічний розвиток країн.

Таким чином, формування світового порядку еволюціонувало у напрямку зростання залежності від економічних чинників, що сукупно з іншими змінювали глобальний політичний та економічний ландшафт, характеризувалися новими акторами, які змінювали основи багатосторонньої дипломатії, закладеної на першому етапі формування світового порядку під егідою міжнародних інституцій. Це стало поштовхом до розвитку нових форм дипломатії та переходу від централізованої ієрархічно структурованої моделі до мережевої, що базується на партнерській співпраці й горизонтальному лідерстві, та усвідомлення необхідності зміни економічної філософії нового світового порядку.

1.3. Економічна дипломатія: теоретичні концепти та організаційні моделі

Дипломатія має історичну пам'ять, і кожен раз, проходячи черговий етап трансформації, вона відображає як історично сформовані концепти, так і нові тенденції. Тому ретроспективний аналіз показує, що на перших етапах формування держав дипломатія стала об'єктивною потребою при формуванні держави як інституту та встановленні відносин з іншими територіальними утвореннями. Дослідники підтверджують, що основи дипломатії застосовували ще в часи Стародавньої Греції, хоча тоді вона мало була схожа на сучасну дипломатію, але зростання нових територій потребувало узгодження інтересів грецьких міст-держав, а для цього держава повинна була виробити інструменти примирення та консолідації. Дипломатія в Стародавньому Римі використовувалася недостатньо в управлінні державою, а переважно в юридичних і комерційних цілях. Так, «...торгові відносини всередині провінцій

підтримувалися дипломатичними засобами. Римляни не дуже цінували практику дипломатії в адміністративних цілях. Натомість вони інвестували значні кошти у свій військовий потенціал і були відомі своїм військовим досвідом» [149]. Разом з тим, трансформація держави та її функцій були причиною того, що, як вважають дослідники, «...сучасна дипломатія виникла в італійських містах-державах і поширилася в Європі в епоху Відродження, охоплюючи політичні, економічні та культурні елементи» [132].

Сучасна дипломатія під впливом глобальних трансформацій набуває нових рис, з'являються нові форми та інструменти, способи комунікації та подання інформації. Дедалі частіше країни віддають перевагу інструментам публічної дипломатії, «м'яку» силу якої часто визнають набагато дієвішою аніж інструменти класичної дипломатії.

Очевидно, що, в умовах зростання кількості акторів глобальної політики та появи недержавних акторів, коли потрібно узгоджувати їхні інтереси, публічна дипломатія стає основним елементом нової дипломатії, тому погоджуємося з думкою науковців, що «...дипломатія в інформаційну епоху охоплює ширші сфери економічних, соціальних, культурних, екологічних, наукових, правових і традиційних політичних і військових факторів» [105]. Завдяки інструментам публічної дипломатії країни стають впізнаваними, зміцнюється їхній імідж та просування національного бренду. І важлива роль при цьому належить громадськості та недержавним організаціям, які не підпадають під обмеження класичної дипломатії. Таким чином, об'єктивно вважати дипломатію мистецтвом, яке дає змогу країнам залучити на свій бік більше людей і знайти прихильників для захисту власних інтересів у глобалізованому світі [197; 110].

Розвиток країн відбувається на різних швидкостях, тому їхнє зближення лише через налагодження відносин за допомогою інструментів класичної дипломатії відбувається повільно. Як показує досвід, є глобальні проблеми, які складно вирішити за допомогою цих інструментів і проведення міжурядових зустрічей. У такому вузькому аспекті міжнародної співпраці міжнародна

політика позбавляється шансів для об'єктивного вирішення глобальних проблем та подолання критичних загроз у всіх сферах суспільного життя. Але світ нині настільки швидко змінюється, що країни стають близькими завдяки публічній дипломатії.

Ще одним аспектом розвитку публічної дипломатії є різне ставлення у суспільстві до політиків, державних діячів і громадських лідерів. Як засвідчує практика, успіхи держави у внутрішній і зовнішній політиці сприймаються суспільством позитивно і заохочуються, але будь-який неправильний крок отримує жорстку критику. Тому держава повинна обґрунтовувати і правильно доносити до суспільства елементи своєї зовнішньої політики.

Нідерландський учений Ян Меліссен (Jan Melissen) розглядає публічну дипломатію важливим елементом «м'якої сили», зазначаючи, що «...це було визнано в дипломатичній практиці задовго до сучасних дебатів щодо публічної дипломатії» [197]. Комунікаційна революція, яка відбулася у післявоєнний період, сприяла швидкому поширенню інформації та розширенню доступу до неї. Саме за інформацію у той час змагалися країни, бо від сприйняття суспільством тих чи інших подій залежала стабільність в країні. Таким чином громадська думка, як стверджує дослідник, перетворилася на важливий чинник розвитку міжнародних відносин [197].

У дослідженнях Яна Меліссена міжнародне середовище, де відбувається розвиток дипломатії, не є «...винятково державоцентричне, і дипломати зацікавлені у розвитку різних форм транснаціональних відносин» [196], тому перед фахівцями у сфері публічної дипломатії постає завдання «...сприяння транскордонним зв'язкам громадянського суспільства» [196]. На основі дослідження науковець резюмує, що «...міністерства закордонних справ навряд чи обмежуватимуть свою публічну дипломатію традиційними, стратегічно орієнтованими та все більш неефективними односторонніми комунікаціями з іноземною громадськістю. Якими б не були наслідки, спільне між публічною дипломатією та постмодерністськими культурними відносинами неминуче зростатиме» [196]. Водночас має існувати баланс між публічною дипломатією та

зовнішньою політикою, оскільки надмірне захоплення публічною дипломатією може зашкодити реалізації зовнішньополітичних цілей країни.

Не заперечуючи акцентування на ролі зовнішнього середовища щодо формування іміджу країни та просування її інтересів в інших регіонах, експерти наголошують, що держави також можуть використовувати інструменти публічної дипломатії у власних цілях, ефективно впливати на громадську думку за кордоном, співпрацювати з діаспорою або неурядовими суб'єктами, бо вони фактично формують думку іноземної громадськості про країну [206].

Під впливом глобальних трансформацій у світовому порядку та міжнародних відносинах, змінюються взаємовідносини між державами, швидкість, методи комунікації, канали донесення інформації та промоції країни за кордоном, залученість недержавних акторів у ці процеси. Тривалий період у світі панувала усталена позиція – дипломатія винятково для дипломатів; якщо особа не була професійним дипломатом, вона не може впливати на розвиток відносин між країнами. Стереотип про монопольне право держави на дипломатію поступово руйнується. Хоча на практиці в останні десятиліття це реалізувалося зовсім інакше, особливо з активним розвитком особистісних контактів та людської взаємодії (саме на них акцентують зарубіжні дослідники [218]), формуванням діаспор за кордоном, розширенням економічної співпраці. Це стало черговим етапом до визнання на державному рівні публічної дипломатії, прийняття офіційних стратегій та сприйняття недержавних акторів суб'єктами публічної дипломатії. Разом з тим, публічна дипломатія даватиме результат тоді, коли вона не суперечить офіційній дипломатії, тому на рівні держав і приймають стратегії її реалізації у контексті стратегій розвитку, що підтверджує, що цей процес має мати ефект синергії. Однак для багатьох країн існує об'єктивна потреба зміщення фокусу на інструменти «м'якої сили». Саме такі інструменти у сучасних умовах сприяють формуванню позитивного іміджу країни, поширенню інформації про неї, спростуванню усталених наративів негативного характеру тощо. Публічна дипломатія спрямована на діалог як спосіб досягнення цілей.

Наприкінці ХХ ст. країни дійшли розуміння, що економічна сфера є надважливою у розвитку міжнародної співпраці. Однак країни зобов'язані при цьому зберігати «...економічну та культурну незалежність; здатність до інновацій та виробництва завдяки надійній промисловій та технологічній базі; процвітання та їхні ресурси, які зумовлюють їхню здатність діяти, а також їхню стабільність і внутрішню згуртованість; політичний, економічний і культурний вплив, що надає їм міжнародної ролі» [131]. К. Фліссак у своєму дослідженні пріоритетну роль у формуванні сучасної економічної дипломатії віддає глобалізації, бо вона породжує «...ряд нових викликів, які обумовлені ускладненням функціонування світового ринку, а розв'язання численних внутрішніх проблем окремих країн стало спільним інтересом гравців на цьому ринку» [88]. При цьому важливою, на думку вченого, залишається активна позиція держави щодо реалізації інструментів економічної дипломатії. Разом з тим, науковець визначає три напрями діяльності економічної дипломатії – географічний, галузевий і функціональний, а також основні сфери діяльності, серед яких: «міжнародна торгівля, інвестиційна діяльність, міжнародні кредитно-валютні відносини, міжнародні фінансові відносини, міграція робочої сили» [89] та ін. Як політико-економічну категорію пропонує розглядати економічну дипломатію О. Шаров, деталізуючи її різновиди та функції [97].

Проведений аналіз свідчить про відсутність чітко визначеної класифікації видів економічної дипломатії. З огляду на це до основних видів економічної дипломатії пропонуємо зарахувати ті, що спрямовані на просування національних економічних інтересів України: комерційна або бізнес-дипломатія, торговельна дипломатія, фінансова дипломатія, інвестиційна дипломатія, енергетична дипломатія, технологічна дипломатія, цифрова дипломатія, кліматична дипломатія, культурна дипломатія, освітньо-наукова дипломатія. Кожна з них може існувати відокремлено одна від одної, але у симбіозі вони формують економічну дипломатію та забезпечують синергічний ефект для позиціонування країни за кордоном і підтримання економічного розвитку.

Українські науковці А. Бохан і В. Залізнюк наголошують на необхідності врахування різних підходів до визначення економічної дипломатії, що є багатоплановим поняттям, оскільки на сучасному етапі відбуваються і модернізація дипломатичних систем країн, і трансформація міжнародних відносин, і залученість держав у геополітичний простір тощо [114].

Загалом, традиційні форми економічної дипломатії – інвестиційна та комерційна (торговельна) – є основою її структури. Однак науковці по-різному ідентифікують місце фінансової дипломатії в економічній дипломатії. О. Шаров, деталізуючи різновиди економічної дипломатії, ототожнює фінансову й інвестиційну дипломатію. Вчений стверджує, що її об'єктом є «...зовнішні фінансові (боргові, інвестиційні, податкові) відносини» [98]. При цьому як окремий і головний вид економічної дипломатії він визначає торговельну (комерційну). К. Фліссак не виокремлює фінансову дипломатію як окремий вид економічної дипломатії, а трактує її як фінансову складову, визначаючи такі основні об'єкти економічної дипломатії у фінансовій сфері: ціновий аспект зовнішньої політики, інвестиційна співпраця, супровід державного боргу, міжнародне фінансове кооперування [89, с. 304–305].

Українські дослідники Н. Кравчук та О. Луцишин наголошують на міждисциплінарному характері фінансової дипломатії та відстоюють думку, що вона не має другорядного характеру порівняно з економічною і є самостійною формою [46]. Вчені обґрунтовують, що такий підхід «...має об'єктивний характер, що передусім зумовлено: 1) глобалізацією і транснаціоналізацією бізнесу; 2) зростаючою активністю недержавних акторів; 3) розвитком інформаційних та комунікаційних технологій» [46]. Таку позицію відстоюють також інші науковці, які пропонують розглядати фінансову дипломатію через її стратегічні цілі, визначені «...у площині прискорення макроекономічного зростання держав та підвищення матеріального добробуту широких верств населення на основі структурної модернізації їх національних економік, створення нових робочих місць, залучення іноземного прямого і портфельного

інвестування, технологічного оновлення виробничих та інфраструктурних потужностей тощо» [91].

У процесі типізації комерційної дипломатії вітчизняна дослідниця І. Безверха не виокремлює фінансову та інвестиційну дипломатію, а натомість пропонує її трактувати як специфічну сферу «...дипломатичної діяльності, яка передбачає використання державою (у співпраці з недержавними суб'єктами) дипломатичних каналів та інструментів для сприяння торгівлі та інвестиціям з метою розширення бізнес-можливостей національних компаній, зменшення та усунення бар'єрів для торгівлі та інвестицій, підвищення конкурентоспроможності та розвитку національної економіки» [1]. Зарубіжні дослідники виокремлюють фінансову дипломатію як складову економічної, обґрунтовуючи це тим, що економічна дипломатія еволюціонує та «...зазнала змін за останні два десятиліття із закінченням холодної війни та поступом глобалізації» [112]. Отже, фінансова дипломатія акцентує на розвитку фінансових відносин, у тому числі управлінні державним боргом, фінансовій підтримці макроекономічної стабільності та ін.

Інвестиційну дипломатію іноземні дослідники не виокремлюють як окремий напрямок економічної дипломатії, хоча є наукові дослідження щодо їхнього поєднання та взаємовпливу як на макро-, так і мікрорівні [130; 147; 157]. Разом з тим, інвестиційна дипломатія залишається стратегічним напрямком зовнішньоекономічної політики держави та спрямована на підвищення конкурентоспроможності країни, забезпечення її економічного добробуту і підвищення іміджу через залучення й ефективне вкладення іноземних інвестицій, використовуючи дипломатичні канали та канали публічної дипломатії. Інвестиційна дипломатія має короткострокові та довгострокові ефекти. Короткострокові ґрунтуються на залученні/вкладенні інвестицій, довгострокові – отриманні соціально-економічного ефекту від них.

Поряд з іншими важливими завданнями, місією економічної дипломатії є просування економічних інтересів країни за її межами. З огляду на це у наукових дослідженнях дедалі частіше економічна дипломатія розглядається з позицій

державного управління. О. Зубчик пропонує визначати її як механізм публічного управління з огляду на пріоритетну роль держави в процесах міжнародної співпраці, тому економічна дипломатія є «...важливим чинником підвищення ефективності національної економіки, адаптації до сучасних викликів та забезпечення конкурентоспроможності держави» [32]. Такий підхід є проекцією ролі держави в економічній дипломатії.

В. Залізнюк, досліджуючи економічну дипломатію, обґрунтовує необхідність економізації зовнішньої політики, яку трактує як комплекс заходів, що реалізують державні та приватні інститути «...шляхом інтеграції держави у світовий ринок за такими напрямками: сприяння розширенню ринків вітчизняних товарів і послуг, залучення іноземних інвестицій, інтеграція економіки країни в регіональні та міжнародні асоціації, а також забезпечення інформаційної підтримки та безпеки громадян за кордоном у сфері їх життєдіяльності» [254].

Це дає підстави характеризувати економічну дипломатію як домінуючий вектор впливу держави на її економічну присутність у світі та складну багаторівневу систему залежностей, вмонтовану в глобальний простір. З позицій синергетичного підходу пропонуємо розглядати економічну дипломатію у трьох концептах: як науку, як практичний вид діяльності, як мистецтво прийняття рішень. Економічна дипломатія як наука досліджує взаємодію держав, міжнародних організацій, мультинаціональних корпорацій та інших суб'єктів міжнародних економічних відносин в контексті формування нового світового порядку; вивчає термінологічний апарат, причинно-наслідкові зв'язки, відстежує структурні елементи та процеси, що формують її архітектоніку; виявляє особливості побудови організаційних моделей та механізми багатовекторної реалізації національних економічних інтересів.

З позицій практичного концепту економічна дипломатія передбачає використання організаційних моделей та стратегій розвитку, інструментів впливу на досягнення зовнішньополітичних цілей, просування іміджу країни, забезпечення національних економічних інтересів і сприяння

макроекономічному розвитку й соціальному прогресу, розширення міжнародної співпраці та консолідацію інтересів; активну участь її суб'єктів у багатосторонніх економічних форумах, формуванні стратегічних альянсів, веденні перемовин й укладанні економічних угод, що сприяють міжнародній торгівлі, залученню іноземних інвестицій, забезпеченню економічної, енергетичної та екологічної безпеки.

Економічна дипломатія як мистецтво є ефективним поєднанням зовнішньої політики з інструментарієм економічної дипломатії у дипломатичній практиці для гарантування національної та міжнародної безпеки, подолання кризи міжнародних інституцій і відновлення глобальної довіри.

На сьогодні у світі не існує універсальної моделі побудови економічної дипломатії та співвідношення її компонент за ступенем важливості. Кожна країна визначає таку структуру та обирає відповідну модель її реалізації, яка максимально відповідає національним інтересам.

Прикладом виваженої економічної дипломатії може бути Європейський Союз. Науковці пропонують визначати економічну дипломатію ЄС «...не як формальну сукупність відповідного інструментарію, форм, методів і інституційного забезпечення зовнішньоекономічних інтересів країн-членів ЄС, а як окрему самостійну категорію, інструмент реалізації внутрішньої і зовнішньої економічної політики ЄС, діяльність його керівних органів у напрямі реалізації поставлених завдань та досягнення стратегічних цілей» [90]. Європейська економічна дипломатія на перших етапах становлення набула форми комерційної дипломатії, але згодом країни-члени ЄС розробили основні засади економічної дипломатії на державному рівні. Країни ЄС схильні до проникнення на нові ринки через різні угоди, в тому числі про вільну торгівлю. Пріоритетом для європейської економічної дипломатії залишається захист Спільного ринку ЄС. Серед інструментів економічної дипломатії, характерних для ЄС, можна виокремити економічні санкції, які можуть мати як економічний, так і політичний підтекст, коли йдеться про порушення прав людини та

демократичних цінностей; часто вони спрямовуються проти конкретних осіб або компаній, щоб мінімізувати їхній негативний вплив.

Для Європейського Союзу економічна дипломатія насамперед спрямована на забезпечення економічної безпеки, в основі стратегії якої «...лежить збалансованість усіх заходів щодо досягнення поставлених цілей, зокрема пропорційність застосування інструментів відповідно до рівня ризику, що дозволить обмежити негативні наслідки на європейську та світову економіку, а також точність, що дозволить чітко визначити товари та ключові галузі промисловості, які є пріоритетними та вкрай важливими для конкурентоспроможності економіки» [50].

Міністерство закордонних справ Румунії визначило такі основні завдання економічної дипломатії: «...просування економічних інтересів Румунії за кордоном, підтримка та сприяння енергетичній безпеці, співпраця з міжнародними економічними організаціями, міжінституційна співпраця в економічній сфері та пропозиція економічної експертизи всередині МЗС» [134]. Економічна дипломатія є політичним пріоритетом та важливим інструментом зовнішньої політики Іспанії, тому їй належить важлива роль у захисті національних інтересів і просуванні бізнес-інтересів [135]. Серед інструментів економічної дипломатії, яка реалізується на всіх рівнях, починаючи від громадянського суспільства і завершуючи урядовими структурами, слід виокремити політичний діалог, дво- та багатосторонні перемовини, тарифи та нетарифні інструменти митної політики, інструменти заохочення або дискримінації інвестиційної діяльності, сприяння туризму, нормативно-правові інструменти, цифрові інструменти, соціальні медіа та ін.

Деякі країни розробили стратегічні документи розвитку економічної дипломатії. Наприклад, така практика реалізовується у Данії, де на державному рівні підтримується формування публічної дипломатії та розроблено план дій розвитку [165; 228]. Інституційно економічна дипломатія Данії передбачає тісну співпрацю держави та приватних акторів, активну участь громадянського суспільства й базується не лише на міжнародній діяльності датських підприємств

і представників бізнес-кіл, а й на їхній активності як членів міжнародних і регіональних організацій, у тому числі СОТ, ЄС, МОП, та учасників економічних й інших форумів. Основний акцент економічна дипломатія Данії робить на інтернаціоналізації датських компаній і формуванні інноваційного партнерства. В Данії була ухвалена Урядова стратегія економічної дипломатії 2018–2022 рр., яка є важливим доповненням до секторальних експортних стратегій [165]. Вона охоплювала ініціативи щодо посилення консультативної підтримки датських компаній, запровадження інноваційних платформ, формування нових бізнес-моделей у співпраці, розширення доступу до нових технологій. В реалізації сучасної концепції економічної дипломатії, країна зорієнтована на «потрійний результат» поєднання «...прагнення країни до сильної економіки та збільшення робочих місць у Данії з її амбіціями щодо глобального зеленого, цифрового та соціально стійкого глобального переходу та більш справедливого світу, який характеризується добрими та гідними умовами праці на всіх напрямках» [228]. Міністерство закордонних справ Данії активно реалізовує основні напрями економічної дипломатії, зокрема важливий акцент зроблено на участі таких державно-приватних консорціумів, як «State of Green», «HealthcareDenmark», «Creative Denmark», «Food Nation», «Digital Hub Denmark», у забезпеченні присутності датських товарів і послуг на світовому ринку; формуванні інноваційних кластерів для розширення експортних можливостей компаній на світових ринках; збільшення присутності за кордоном; використання сильних позицій країни; запровадження інноваційних механізмів стимулювання діяльності малого і середнього бізнесу; створенні платформи virksomhedsguiden.dk. Ці ініціативи стали пріоритетними у Плані дій економічної дипломатії на 2022–2023 рр. [228].

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин у багатьох країнах у структурі Міністерств закордонних справ створено департаменти (відділи), які безпосередньо координують питання економічної дипломатії, або ці обов'язки включені в функціональну діяльність інших департаментів (відділів). Наприклад, у Міністерстві закордонних справ і національної громади за кордоном

Алжирської Народної Демократичної Республіки створено Департамент сприяння та підтримки економічних обмінів (DPSEE) [189], основним завданням якого є координаційна діяльність між державними інституціями та інституціями, які здійснюють діяльність за кордоном, підтримка та супровід національних компаній для розширення присутності на зовнішніх ринках.

У Бельгії, відповідальним за реалізацію основних завдань економічної дипломатії та координації діяльності її суб'єктів є Управління економічних інтересів Федеральної державної служби закордонних справ. У 2016 р. у Брюсселі на конференції «Глобальна стратегія зовнішньої політики та політики безпеки ЄС» актуалізувались питання економічної дипломатії, зокрема були наведені аргументи щодо посилення уваги до неї, бо ЄС має розуміти економічну політику інших країн та процеси, що відбуваються за межами ЄС [115].

Економічна дипломатія багатьох країн базується на стратегічних документах та інкорпорована у загальних стратегіях її зовнішньоекономічного розвитку та відповідних профільних інституцій. У Стратегічний план МЗС Республіки Кіпр на 2021–2023 рр. була включена Стратегія економічної дипломатії, основними завданнями якої є: збільшення присутності кіпрського бізнесу за межами країни, розширення ринків експорту, збільшення експорту з країни, надання підтримки експортерам; організація ділових місій за кордон; створення сприятливих умов для залучення ПІІ; формування іміджу та просування національного бренду Кіпру за кордоном [221].

Серед європейських країн акцентуємо увагу на Франції, яка є економічно розвиненою країною, активним актором на світових ринках, демонструє високі показники інвестиційної активності, але має на державному рівні обґрунтовану концепцію економічної дипломатії. Як зазначають дослідники, «...стратегія впровадження економічної дипломатії випливає з документа за назвою «Зробити економічну дипломатію пріоритетом», розповсюдженого під час Конференції послів 2012 р.» [113]. Водночас постає риторичне запитання, чи це насправді «нова парадигма французької дипломатії», чи «винахід колеса», оскільки для Франції з XII ст. «...економічні фактори дуже часто були основою

дипломатичних дій Королівства, демонструючи таким чином нероздільну природу політичної та комерційної сфер» [113]. Загалом не можна заперечувати історичні надбання дипломатії Франції, але в останнє десятиліття її економічна дипломатія під впливом поглиблення геополітичної та гео економічної нестабільності набуває нових рис. Тому для Франції економічна дипломатія визначена як політичний пріоритет, основними цілями якого є: сприяння експорту з країни на зовнішні ринки, залучення іноземних інвестицій, яке матиме як економічний, так і соціальний ефект, просування інтересів національних компаній за межами країни і реалізація стартапів [188].

Аналітичний центр «Terra Nova» у 2017 р., оцінюючи майбутній розвиток економічної дипломатії Франції, опублікував дослідження [116], в якому запропонував такі пріоритетні пропозиції для її подальшого розвитку:

1) покласти відповідальність за французьку економічну дипломатію на одне міністерство, зменшивши кількість органів управління, які забезпечують її регулювання (на сьогодні створено інституцію, що відповідає за цей напрям діяльності);

2) створити інституцію, яка сприятиме довгостроковій діяльності іноземних інвесторів в країні;

3) запровадити моніторинг та барометр для вимірювання «внутрішньогалузевої солідарності», що дасть можливість ідентифікувати великі компанії, які найбільш ефективно співпрацюють із малим і середнім бізнесом, та активізувати державну підтримку;

4) запровадити показники для оцінювання ефективності системи економічної дипломатії [116].

Особлива увага до економічної дипломатії отримала також інституційну підтримку. Зокрема, у Міністерстві на базі Директорату з питань бізнесу та міжнародної економіки в 2019 р. було створено Директорат економічної дипломатії, сферою відповідальності якого є також туристична індустрія [136]. Міністерство у тісній співпраці із Business France, використовуючи мережу дипломатичних представництв за кордоном, просуває імідж держави у світі

розробляє, впроваджує ініціативи економічної дипломатії. Одним із прикладів таких ініціатив для підвищення впізнаваності Франції у світі та розширення її ділової та інвестиційної активності є щорічний Саміт «Choose France», започаткований у 2018 р. Як результат такої ініціативи – впровадження нових інвестиційних проектів (протягом перших трьох самітів анонсовано 35 таких проектів) і створення робочих місць (на четвертому Саміті анонсовано створення 7000 робочих місць). Цей захід дає змогу об'єднати зусилля світових інвесторів і бізнесменів, презентувати основні реформи у французькій економіці з метою покращення інвестиційного клімату тощо. На четвертому Саміті у червні 2021 р. увага була сконцентрована на постпандемічному економічному відновленні країни, підтриманні стійкості розвитку та переходу до екологічних виробництв (анонсовано на 24% більше проектів порівняно із 2020 р.). П'ятий Саміт у липні 2022 р. на порядок денний озвучив питання інвестиційної привабливості Франції і 14 великих інвесторів задекларувати рішення інвестувати 6,7 млрд. євро в економіку Франції і створити 4000 робочих місць. Серед масштабних проектів слід виокремити будівництво мегафабрики з виробництва напівпровідників за участю транснаціональної компанії з контрактного виробництва та проектування напівпровідників «GlobalFoundries» (США) та однією з найбільших європейських компаній-виробників мікроелектроніки «STMicroelectronics» (Швейцарія) з обсягом інвестицій 5,7 млрд. євро та із створенням 1000 робочих місць; проект транснаціональної логістичної компанії «FedEX» (США), що є важливим гравцем у сфері логістики та транспорту, за яким заплановано створити 1200 нових робочих місць [219].

Поділяємо думку дослідників, що «...сила Франції та її вплив за кордоном також залежать від експорту її продукції, міжнародного розподілу її товарів і послуг, а також від її здатності впливати на Європейський Союз під час багатосторонніх торгових переговорів» [111], хоча це є актуальним для всіх країн, які за допомогою інструментів економічної дипломатії забезпечують реалізацію економічних інтересів, протистоять зовнішнім викликам, підтримують безпекові стандарти. Разом з тим, тенденції економічного розвитку

країн засвідчили, що і Франція, й інші європейські країни перебувають у пошуку нових майданчиків для економічної дипломатії поза ЄС.

В останні десятиліття країни світу прагнуть розширити свою присутність на африканському континенті та демонструють гостре суперництво за реалізацію там своїх економічних інтересів. Водночас спостерігається велика активність щодо формування стратегічних підходів до економічної дипломатії також із позицій африканських країн. Серед країн, які реалізують стратегію економічної дипломатії, є Руанда. Загалом, економічна дипломатія Руанди використовується як додатковий інструмент сталого розвитку країни на перспективу та зосереджена на розвитку приватно-державного партнерства для підтримання сталого добробуту [143]. Виокремимо пріоритетні напрями економічної дипломатії Руанди та її основні стратегічні цілі (рис. 1.16).

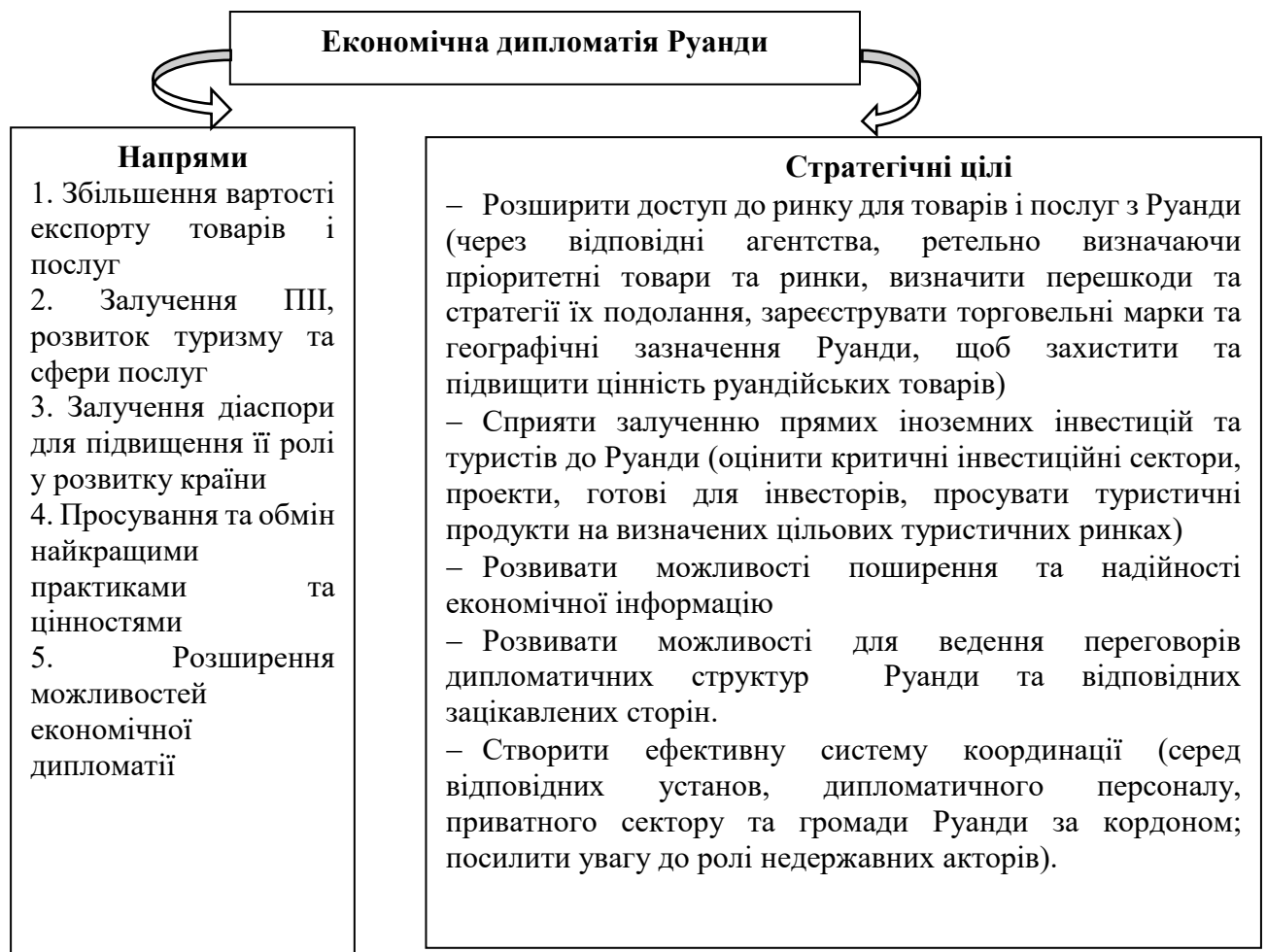

Рис. 1.16. Пріоритетні напрями економічної дипломатії Руанди та її стратегічні цілі [143]

Високі ризики зберігаються для виконання напрямків 1, 2 і 5, що охоплюють геополітичні загрози, існування бар'єрів у торгівлі (в першу чергу нетарифних обмежень), зменшення туристичної та ділової активності через пандемію, недостатня інституційна координація в реалізації економічної дипломатії), для 3 і 4 напрямків рівень ризику є середнім (труднощі інформаційного характеру, доступ до інформації країн-партнерів, слабкий доступ до спеціальних торгових порталів, обмежені можливості перемовин між державою та недержавними акторами). Розроблена «дорожня карта» економічної дипломатії Руанди забезпечить можливості для поступового досягнення визначених цілей і завдань, залучення основних учасників для оптимального використання ресурсів і реалізації національних економічних інтересів.

Наступною країною, яка повною мірою відчула вплив геополітичних і геоекономічних змін, проявила значну активність «...у підтримці та зміцненні міжнародного партнерства для забезпечення економічного зростання, довгострокової стійкості й інклюзивного та стійкого відновлення» [142], є Камбоджа.

З метою активного просування Камбоджі на зовнішні ринки була прийнята Стратегія економічної дипломатії, завдання якої – перетворення викликів на можливості для країни. Відповідно економічна дипломатія розглядається як «...зв'язок між зовнішньою політикою та дипломатією і розвитком національної економіки. Це об'єднання економічних аспектів у зовнішню політику та використання дипломатичних механізмів для просування економічних інтересів шляхом співпраці з національними і міжнародними акторами, а також з іншими країнами по всьому світу» [142]. Основною місією економічної дипломатії є перетворення до 2030 р. Камбоджі на країну, де дохід буде вищим від нинішнього середнього рівня, та до 2050 р. – із високим рівнем доходу, а її цілями – сприяння: міжнародній торгівлі; вкладенню прямих іноземних інвестицій в країну; розвитку туризму; освітнім, культурним і спортивним обмінам [142].

Економічна дипломатія Японії має характерні особливості, як і загалом зовнішня політика країни, та є невід'ємним елементом геоекономічної стратегії, охоплюючи зміни у внутрішньому середовищі та реформи, інтеграцію й утримання позицій на міжнародному рівні. Для Японії економічна дипломатія – це комплексний інструментарій для забезпечення країні економічного процвітання, політичної стабільності й національної безпеки [191], який поєднує комерційну (в тому числі туристичну промоцію держави), торговельну та фінансову дипломатію, санкційні заходи та інші інструменти. З метою забезпечення водночас безпеки та реалізації національних інтересів, до реалізації основних векторів економічної дипломатії Японії почали залучатися недержавні актори.

Так, для успішної інтеграції у глобальний простір, Уряд Японії схвалив «Стратегію відродження Японії 2016» («Стратегія зростання»), де завданням було визначено збільшення присутності японських компаній на закордонних ринках, залучення до цих процесів громадян. «Зміцнення економічної дипломатії як засобу стимулювання зростання японської економіки розглядається як один із трьох стовпів зовнішньої політики Японії» [144], реалізацію якої підтримують і недержавні актори. До таких недержавних акторів належать Японська організація зовнішньої торгівлі та Рада сприяння прямим іноземним інвестиціям в Японії. Відповідно економічна дипломатія реалізовується за такими напрямками: «...нормотворення для підтримки вільних і відкритих глобальних економічних систем, підтримка розширення бізнесу японських компаній за кордоном шляхом просування державно-приватного партнерства та сприяння ресурсній дипломатії разом із прямими інвестиціями в Японію» [144].

Економічна дипломатія донині залишається серед пріоритетів зовнішньої політики США. Ця увага обґрунтовується тими принципово новими умовами ведення бізнесу, за яких функціонували американські компанії в останнє десятиліття, оскільки «...їхня діяльність керується глобальними ланцюгами створення вартості та інтегрованими глобальними виробничими мережами, які постійно прагнуть до підвищення ефективності. Ці компоненти зараз є

основними факторами успіху бізнесу на міжнародному рівні і, таким чином, створення нових робочих місць у країні» [224]. В 2019 р. було ухвалено Закон «Про сприяння американському бізнесу за допомогою дипломатії» як відповідь на зростаючу конкуренцію, де зазначено, що «...відповідно до Стратегії національної безпеки Сполучених Штатів Америки від 2017 року, збереження нашої позиції як провідного економічного суб'єкта світу зміцнює нашу здатність використовувати інструменти економічної дипломатії на благо американців» [124].

Основними елементами програми економічної/комерційної дипломатії США визначено такі [137]:

1) міжнародна торгівля та економіка як основні пріоритети для країни. При цьому слід взяти до уваги прорахунки, які простежуються у зовнішній стратегії країни, та врахувати необхідність інституційного забезпечення економічної дипломатії на основі залучення державних і недержавних акторів;

2) залучення керівників вищого рівня до впровадження основних елементів економічної дипломатії, в тому числі в торговельних місіях, у проведенні економічного діалогу тощо, оскільки «...ефективна економічна/комерційна дипломатія – це здебільшого про лідерство, дипломатію та важку роботу, ніж про економічну політику чи деталі комерційного контракту» [137];

3) ефективне партнерство Міністерства торгівлі США та Державного департаменту США, між якими тривалий період продовжувалися суперництво та конфронтація. Цей підхід є важливим, оскільки у більшості країн світу такі структури ефективно співпрацюють, щоб захистити торговельні та інвестиційні інтереси держави. Загалом події останніх років у США демонструють певну консолідацію інституцій і міжвідомчу співпрацю, щоб розширити свою присутність на світових ринках та сприяти залученню інвесторів;

4) активізація зусиль уряду для реалізації економічної дипломатії у різних сферах, оскільки це не лише зусилля держави;

5) залучення до реалізації економічної/комерційної дипломатії штатів і міст;

б) застосування комплексного підходу для вирішення широкого спектра завдань американського бізнесу у сьогоднішній і майбутній глобальній економіці з метою його підтримки.

Серед особливостей економічної дипломатії Китаю [234] слід вказати на агресивне використання її інструментів, що простежується у проведенні зовнішньоторговельної політики, завоюванні нових ринків і захисті внутрішнього ринку, хоча санкції не є основними у зовнішній політиці цієї держави, на відміну від країн Європейського Союзу. З огляду на це «...Китай розглядає великі країни як ключові, сусідні країни – як пріоритет, а країни, що розвиваються – як основу в дипломатії» [224].

Світові лідери завжди з пересторогою ставилися до політики Китаю, вбачаючи в її стратегічних пріоритетах розвитку загрозу для світового порядку та балансу сил. Китай пройшов складний і довготривалий шлях до членства, наприклад, у Світовій організації торгівлі, ставши її членом у 2001 р., але навіть після вступу спостерігаються численні порушення правил СОТ. Таке порушення правил конкуренції та недотримання вимог спричинило певні наслідки, зокрема встановлення додаткового мита, проведення антидемпінгових розслідувань проти Китаю тощо [212]. За даними СОТ, Китай має значну кількість чинних інвестиційних угод; за станом на лютий 2021 р., діє 19 регіональних торговельних угод (RTA) [126], укладених із 26 країнами, що дає змогу державі активізувати власні торговельні відносини, поряд з участю у багатосторонній торговельній системі, відкривати ринки для окремих країн, де є взаємовигідний інтерес. На міжнародній арені економічна політика Китаю відрізняється від інших країн. Як зазначає Н. Лікарчук, для Китаю «...сама національна ідентичність є основним елементом державного розвитку. Вона визначає характер міжнародної діяльності, державний статус, напрям зовнішньої політики та економічну поведінку» [51].

Економічна дипломатія Китаю має комплексний характер, бо взаємопов'язана з іншими видами публічної дипломатії, зокрема значна увага приділяється культурній взаємодії. Як зауважують науковці, «...китайська

економічна дипломатія включає повний спектр економічних і фінансових заходів, враховуючи торгівлю, інвестиції та всі форми економічного співробітництва. Це також охоплює державну та військову дипломатію» [125].

На зміну моделі багатосторонньої дипломатії, тобто як її доповнення, з'явилася мінілатералізм-дипломатія. Особливої популярності вона набула наприкінці ХХ ст. Причинами її виникнення є неспроможність багатосторонньої дипломатії вирішити складні завдання, щодо яких неможливо досягти консенсусу усіма учасниками відносин. У цьому разі здійснюють пошук і вироблення спільних рішень для зацікавленого кола учасників, здатних на гнучку та ефективну співпрацю при вирішенні проблем. Однак такі групи не завжди набувають інституційного оформлення.

Кішан С. Рана, який має значний досвід діяльності в дипломатичних представництвах Індії, акцентує увагу на тому, що нині спостерігається поява «...невеликих кластерів держав, часто чотирьох або п'яти країн, які використовують спільні інтереси для досягнення конкретних цілей, що здебільшого також приводить до більш тісної співпраці в інших сферах» [182], та пропонує такі приклади мінілатералізм-дипломатії: «група чотирьох» – Австралія, Індія, Японія та США, мета діяльності яких – «...відкритий, інклюзивний Індо-Тихоокеанський регіон, заснований на правилах» [182]; Індія, Ізраїль, США й Об'єднані Арабські Емірати в 2022 р. заявили про новий кластер; Австралія, Великобританія та США в 2021 р. уклали тристоронній оборонний пакт AUKUS, створивши новий кластер; Чилі, Колумбія, Мексика та Перу в 2021 р. створили Тихоокеанський альянс.

Особливістю реалізації економічної дипломатії в контексті формування світового порядку є зміна організаційної моделі прийняття рішень. Організаційна модель колективного прийняття рішень і багатосторонньої дипломатії отримала інституційне підтвердження з часу утворення ООН та інститутів Бреттон-Вудської системи, створення регіональних інтеграційних об'єднань. Це дало поштовх для розвитку міжнародної співпраці, вирішення актуальних проблем й узгодження спільних рішень, зумовивши відхід від

вузькоспеціалізованих тем обговорення та пришвидшивши формування нового глобального інституційного базису.

Таким чином, у міжнародній практиці складно виокремити єдину для всіх країн організаційну модель економічної дипломатії з відповідними інструментами, оскільки вона залежить від їхньої позиції у глобальному просторі, рівня розвитку дипломатичних відносин з іншими державами, активності та ролі у цій діяльності міжнародних організацій, ступеня розвитку національної економіки, здатності протистояти кризовим явищам й інших чинників. Основними організаційними моделями економічної дипломатії є такі: 1) централізована, відповідно до якої основна роль у прийнятті рішень та координації економічної дипломатії належить одному міністерству, відділу або департаменту; 2) децентралізована, в якій функціональна відповідальність і координація розподілені між кількома інституціями; 3) гібридна, у якій поєднуються елементи двох вищенаведених моделей. У практичній площині найчастіше реалізується саме гібридна модель, оскільки організаційні моделі економічної дипломатії формуються з урахуванням інституційного та кадрового забезпечення, характеру і стратегічних векторів зовнішньої політики, економічного потенціалу держави та рівня її міжнародного впливу.

Висновки до розділу 1

У процесі систематизації теоретичних концептів економічної дипломатії у вимірах нового світового порядку зроблено такі основні висновки та узагальнення.

Сучасний світовий порядок визначається складною системою відносин між усіма суб'єктами, до яких належать держави, їхні об'єднання, міжнародні організації, багатонаціональні корпорації та інші; він має сформовану глобальну інституційну систему, відображає інтеграцію різних сфер у системі міжнародних відносин. В історичній ретроспективі відбувається трансформація світового порядку під впливом детермінуючих чинників економічного, політичного, соціального, технологічного, екологічного характеру. Встановлено, що,

незважаючи на діалог між країнами, який інституційно започатковано у середині 1940-х рр., зберігаються протистояння між державами, конфлікти та порушення засад миру і безпеки, що дає підстави констатувати асиметричність сучасного світового порядку.

В економічній площині формування світового порядку відбувається під впливом інвестиційної, фінансової та торговельної інтеграції, де основну роль відіграють глобальні економічні інституції: Світова організація торгівлі (СОТ), Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Група Світового банку. Вони активно долучаються до регулювання міжнародної економічної діяльності та сприяння економічному зростанню. Завдяки їхньому створенню бере свій початок інституційно сформований світовий порядок. Під впливом глобальних економічних трансформацій змінюється світовий порядок та формується його нова економічна філософія.

Економічна дипломатія в останні десятиліття є важливим інструментом для держави для просування власних економічних інтересів у глобалізованому світі, де відбувається суперництво за ресурси, ринки збуту та партнерів. Аналіз теоретичних підходів до визначення сутності економічної дипломатії показав, що найчастіше її ідентифікують із торговельною та інвестиційною дипломатією, рідше – з фінансовою. Дослідження засвідчують, що питання економічної дипломатії є важливими для держави в контексті зростаючих глобальних викликів та загроз та з огляду на те, що класична дипломатія неспроможна вирішити багатотьох глобальних проблем за допомогою традиційних дипломатичних інструментів.

Результати дослідження розділу 1 опубліковано у працях [19; 33; 34; 36; 37; 38; 39; 54; 92; 93; 94; 243; 255].

РОЗДІЛ 2

ПРАГМАТИЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ

2.1. Методологічні підходи до формування архітектури економічної дипломатії

Економічна дипломатія посідає важливе місце у системі міжнародних відносин, оскільки дає можливість країнам, використовуючи економічні інструменти, захищати та просувати національні інтереси, розширювати межі міжнародної співпраці та встановлювати відносини з іншими державами на умовах партнерства. Особливістю економічної дипломатії є її вплив не лише на економічні відносини між акторами міжнародних відносин, а й на зміну геополітичного ландшафту та формування глобальної економічної політики, поєднуючи конкуренцію і співпрацю. В умовах формування нового світового порядку країни долають глобальні виклики та перешкоди, серед яких кліматичні зміни, технологічна поляризація, економічна нерівність, тому економічна дипломатія має охоплювати всі ці аспекти.

Формування світового порядку під впливом геополітичних і геоекономічних змін потребує нових підходів до застосування країнами інструментів та моделей економічної дипломатії, оскільки під впливом низки чинників економічна дипломатія зазнає трансформацій. Актуалізує цю проблематику також те, що економічна дипломатія пов'язана з процесами, які не є статичними та динамічно розвиваються, – вона сприяє укладенню державами міжнародних торговельних й інвестиційних угод, залученню інвестицій та інтеграції країн у глобальне середовище, забезпечує реалізацію національних інтересів.

Економічна дипломатія у глобальному просторі має подвійне призначення: з одного боку, вона формує інструменти впливу країни на зовнішнє середовище для досягнення економічних інтересів, а з іншого – сприяє стабілізації доволі

складних у сучасних умовах міжнародних відносин та є дієвим інструментом: по-перше, для трансформації світового порядку і набуття ним нових, принципово відмінних від попередніх етапів, характеристик; по-друге, для адаптації країн в глобальному просторі, формування національного бренда та власного іміджу країни.

Багатофункціональність економічної дипломатії простежимо на основі аналізу кроссекторальних взаємодій нового світового порядку за основними секторами (рис. 2.1). Успішна економічна дипломатія не лише залежить від цих секторів, вона має взаємний вплив на них.

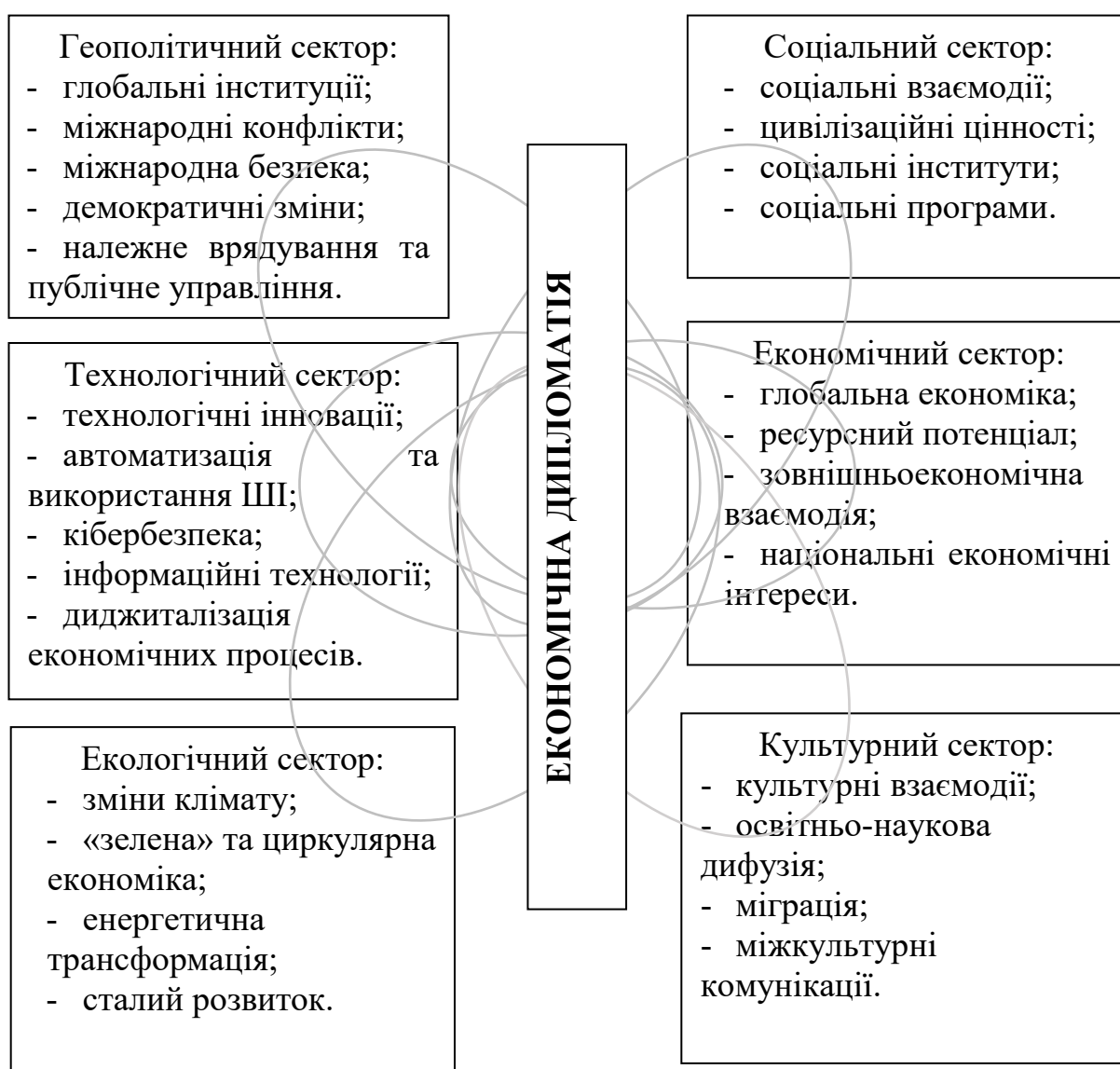

Рис. 2.1. Економічна дипломатія в матриці кроссекторальних взаємодій нового світового порядку*

*Розроблено автором.

Геополітичний сектор світового порядку охоплює глобальні та регіональні інституції, глобальні альянси, міжнародні конфлікти, питання національної та міжнародної безпеки, демократичні зміни, державне управління та ін. Він формує білатеральність чи мультилатеральність економічної дипломатії, забезпечує інституційне втручання у вирішення соціально-економічних проблем і зменшення джерел глобальної небезпеки, зміну політики країн без застосування сили, в тому числі через запровадження санаційної політики. Економічний сектор формується через глобальну економіку, ресурсний потенціал, зовнішньоекономічну взаємодію, національні економічні інтереси. Його врахування в економічній дипломатії дає можливість розробити стратегії розвитку, спрямовані на підтримання економічних інтересів держави та зміцнення економічних зв'язків між країнами. Цьому сприяють торговельні та інвестиційні угоди, формування сприятливого інвестиційного клімату та податкового середовища, монетарна політика, свобода ведення бізнесу. Соціальні взаємодії та цивілізаційні цінності, соціальні інститути і програми формують не лише особисті контакти, й впливають на імідж країни та реалізацію її економічних інтересів. Близьким до соціального сектору є культурний, який ідентифікується через культурні взаємодії, освітньо-наукову дифузію, міграцію, міжкультурні комунікації. В останні десятиліття економічна дипломатія взаємопов'язана з екологічним сектором з огляду на зміни клімату та енергетичну трансформацію, посилення інтересу до захисту навколишнього середовища і досягнення цілей сталого розвитку, формування «зеленої» та циркулярної економіки. Технологічний сектор дає змогу розширити впровадження технологічних інновацій не лише через обмін технологіями між країнами, а й створення спільних наукових проектів та центрів, платформ для розширення економічної співпраці. Він охоплює технологічні інновації, автоматизацію та використання ІІІ, кібербезпеку, інформаційні технології, диджиталізацію економічних процесів.

Сучасна архітектоніка економічної дипломатії є цілісною композиційною структурою, що відображає інтеграційні зв'язки між її елементами і складну

систему кроссекторальних взаємодій нового світового порядку; об'єднує функціональні, просторові й інституційні прояви економічної дипломатії; враховує основні її орієнтири: економічний розвиток та належне врядування, соціальний і технологічний прогрес, екологічно стале суспільство. В умовах нового світового порядку архітектура економічної дипломатії має базуватися на принципах ESG-стратегії та горизонтального лідерства.

Дослідники французької економічної дипломатії розробили матрицю впливу економічної дипломатії (рис. 2.2), яка дає змогу визначити стратегічні пріоритети й обмежити ті сфери, які не є конкурентоспроможними для країни, та пропонують інтегрувати до неї торгівлю послугами [116].

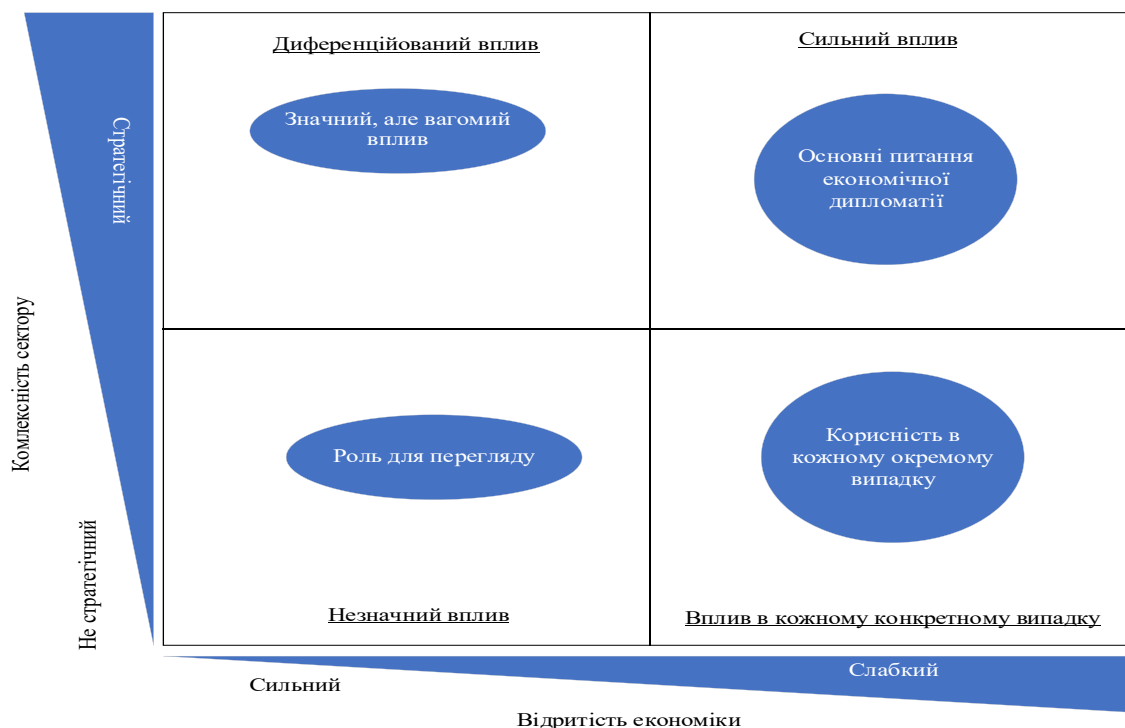

Рис. 2.2. Матриця впливу економічної дипломатії [116]

У міжнародній практиці немає єдиного показника, який дає змогу охарактеризувати активність країни щодо реалізації економічної дипломатії. Загальним показником можна вважати Індекс глобалізації (KOF), що містить три складові: економічна глобалізація, соціальна та політична [184], які мають однакові ваги в структурі індексу. Економічна глобалізація охоплює торговельну та фінансову складові, соціальна – особисті контакти, культурну близькість країн, інформаційні та туристичні потоки, політична відображає

дипломатичну присутність країн у світі, в міжнародних організаціях. На нашу думку, Індекс глобалізації визначає глобальну інтеграцію країни, проте не відображає стан економічної дипломатії та її роль в економічному зростанні та розвитку держави, її інтеграції соціального та екологічного характеру тощо. З цих міркувань пропонуємо для оцінювання позиціонування країн визначити Інтегральний індекс економічної дипломатії. У зарубіжній науковій літературі зроблено спроби розрахувати цей інтегральний показник, використовуючи різний набір змінних для певної вибірки країн. Зокрема, Індекс економічної дипломатії був розрахований індонезійським ученим для Індонезії з позицій дипломатичної присутності, що дало змогу визначити стратегічних партнерів для країни й охарактеризувати стан дипломатичних відносин [222]. Аргументи щодо необхідності врахування діяльності дипломатичних представництв за кордоном в оцінюванні зовнішньоекономічної активності наводять науковці, досліджуючи інституційний вплив економічної дипломатії на торгівлю та інвестиції, але вважають за необхідне розмежовувати посольства і консульства, оскільки вони мають різний вплив [200].

У науковому дослідженні [217] хорватські вчені емпірично визначили вплив економічної дипломатії на макроекономічні показники на прикладі Хорватії за період 1990–2018 рр. Індекс економічної дипломатії визначено як середню таких складових: «...інвестиційні змінні, переліки чинних законів, розпорядження, інші правові норми, пов'язані з економічною дипломатією з 1995 по 2018 роки в Хорватії» [217]. Як макроекономічні показники обрано промислове виробництво, експорт, рух іноземної валюти, рівень інфляції, безробіття, витрати на оплату праці. Вважаємо такий підхід дещо спрощеним, оскільки він відображає лише один з видів економічної дипломатії – інвестиційну. За результатами розрахунків науковці дійшли висновку, що між економічною дипломатією та окремими макроекономічними показниками існують щільні причинно-наслідкові зв'язки (наприклад, промисловим виробництвом й експортом), тоді як з Індексом споживчих цін, рівнем безробіття

такий зв'язок відсутній або дуже незначний [217], тобто не простежується соціальний ефект економічної дипломатії.

У дослідженні економічної дипломатії Хорватії вчені застосовували гравітаційну модель міжнародної торгівлі, де за залежну змінну взято експорт товарів із країни, а за незалежні змінні – показники, серед яких ВВП Хорватії та країн-партнерів, кількість працівників у дипломатичних установах у країні-партнері, Індекс глобалізації й ін. [207].

Ще одним дослідженням, де автори визначають комплексний Індекс економічної дипломатії (крім інвестиційної та торговельної складових, він доповнений показником дипломатичної присутності країни за кордоном) і його вплив на макроекономічні показники (іноземний капітал, зовнішній борг, корупцію, політичний ризик та ін.), є праця науковців Беніну [199]. Для вибірки дослідники обрали 55 країн, що розвиваються.

Вчені Інституту зовнішньої політики (FPI) SAIS (США) запропонували Індекс дипломатичної спроможності (DCI), що дає змогу оцінити дипломатичні ресурси країни [133] за трьома сферами дипломатії – політичною, економічною і безпековою. Індекс дипломатичної спроможності охоплює понад 80 показників та розрахований для 30 країн за 2018–2020 рр.

Українські вчені В. Рокоча та О. Горбачук запропонували Інтегральний індекс української економічної дипломатії, що розраховується як середньозважена субіндексу за експортом, субіндексу за імпортом, субіндексу за ПІІ. Наступним кроком дослідження було виявлення залежності змінних, які відображають вплив економічної дипломатії (експорт, імпорт, прямі іноземні інвестиції) від незалежних змінних, серед яких було запропоновано: «...рейтинг роботи іноземних посольств в Україні та українських посольств за кордоном, кількість іноземних генеральних консульств в Україні та українських генеральних консульств за кордоном, ... кількість постійно діючих двосторонніх органів високого рівня, кількість діючих угод, чисельність української діаспори в країнах перебування та кількість українських громадських організацій в країнах перебування» [71].

Із 2016 р. дослідники Інституту Лоуї (незалежний аналітичний центр Австралії) визначають Глобальний індекс дипломатії, що відображає функціонування дипломатичних мереж світу (Посольств, Генеральних консульств і консульств, постійних представництв або делегацій в багатосторонніх організаціях). Зазначимо, що Глобальний індекс дипломатії розраховується для дуже малої кількості країн – охоплює лише 66 країн, окремою групою подаються розрахунки для країн G20 та ОЕСР. Незважаючи на візуалізацію дипломатичної присутності країн у світі (зазначимо, що Україна не входить у цей проект), Індекс не відображає ефективність функціонування цієї мережі. Лідерами у світі за кількістю дипломатичних мереж залишаються Китай і США (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Дипломатичні мережі США та Китаю у регіональному розрізі [160]

Китай		Сполучені Штати Америки
274	Всього	271
60	Африка	56
44	Східна Азія	27
9	Острови Тихоокеанського регіону	8
7	Центральна Азія	6
73	Європа	78
24	Північна та Центральна Америка	40
10	Південна Азія	12
17	Близький Схід	17
15	Південна Америка	15

Разом з тим, дипломатична присутність країн у світі та кількість країн безвізового режиму суттєво відрізняються між державами (рис. 2.3). Для розвитку політичних відносин між країнами, вирішення конфліктних ситуацій і підтримання безпеки дипломатична присутність відіграє важливу роль, оскільки дипломатичні місії спрощують комунікацію між державами, сприяють розвитку багатосторонньої та двосторонньої дипломатії. Для домінуючих акторів світового порядку, таких як Китай, США і ЄС, дипломатичні місії є важливим елементом зовнішньої політики, просуваючи торговельні та інвестиційні

інтереси країн, формуючи культурне представництво (наприклад, як це реалізовує Франція через Альянс Франсез). Однак, вважаємо, що лише дипломатичної присутності для успішного розвитку економічної дипломатії недостатньо і цей чинник не завжди є вирішальним у забезпеченні економічного розвитку країни. Наприклад, Руанда має близько 30 дипломатичних місій за кордоном, але її економіка демонструє стабільне зростання, за винятком 2020 р. (через пандемію), але з 2021 р. у країні простежується швидке економічне відновлення. Хоча розширення дипломатичної присутності може сприяти глобальній інтеграції як Руанди, так й інших країн.

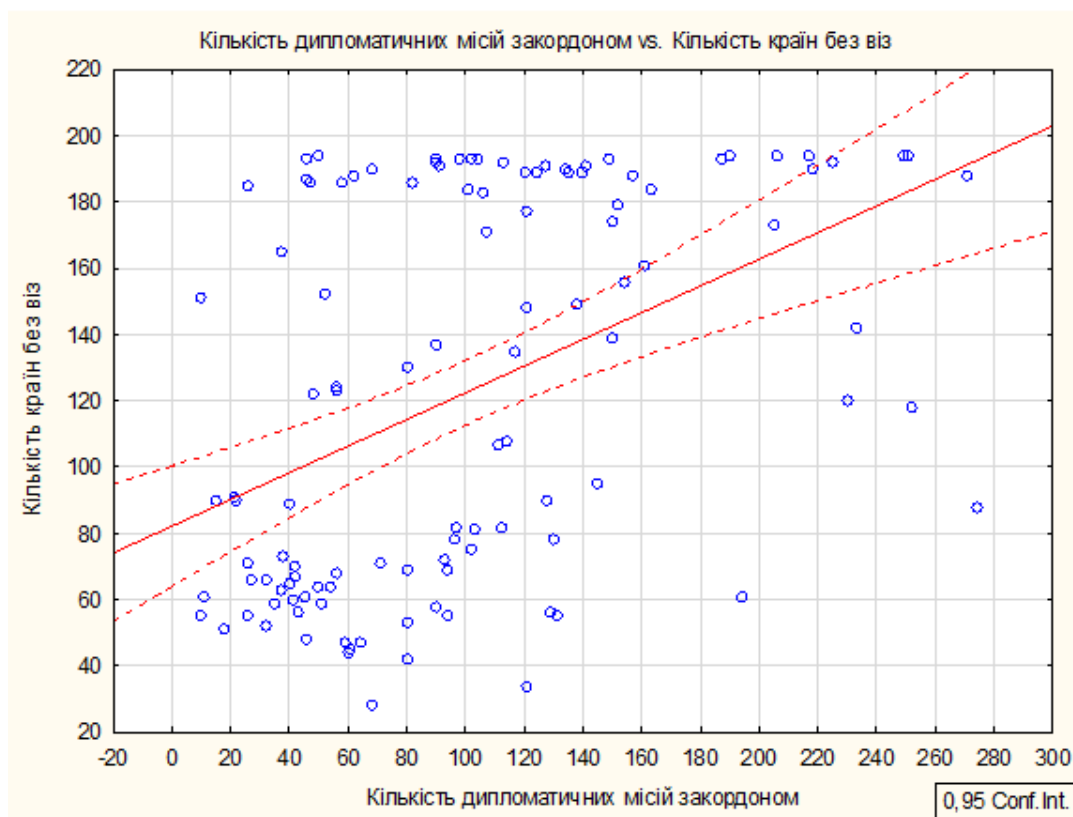

Рис. 2.3. Позичування країн у координатах [Кількість країн без віз; Кількість дипломатичних місій за кордоном]*

*Побудовано автором.

Таким чином, незважаючи на значну наукову цінність, більшість досліджень й аналітичних проєктів має фрагментарний характер і не повною мірою відображає стан та загальносвітові тенденції розвитку економічної дипломатії країн. Економічна дипломатія має бути зосереджена передусім на переформатуванні зовнішньоторговельних відносин і відновленні національних

економік відповідно до змін у глобальному управлінні, а також враховувати появу нових гравців, які мають різні інтереси та мотивацію [179]. В умовах зростаючої глобалізації складно узгодити їхні інтереси, і в цьому разі саме комунікативний консенсус економічної дипломатії набуває важливого значення.

Пропонуємо для розрахунку Інтегрального індексу економічної дипломатії використовувати такі показники для кожної країни:

- кількість інвестиційних багатосторонніх угод x_1 (на основі статистичної бази ЮНКТАД [175]);
- кількість угод про преференційну торгівлю x_2 (статистична база СОТ [210]);
- кількість дипломатичних місій за кордоном x_3 (дані взято з двох джерел [148; 227]);
- кількість країн безвіз x_4 [229];
- соціальна складова Індексу глобалізації (KOF) x_5 (дані з офіційного сайту KOF Swiss Economic Institute [184]).

Першопочатково вибірка була сформована із 175 країн світу, проте згодом деякі з них були вилучені через відсутність даних за обраними показниками. У підсумку вибірку сформувало $n = 113$ країн світу із різним рівнем економічного розвитку та географічною присутністю.

Для обчислення Інтегрального індексу економічної дипломатії потрібно визначити вагові коефіцієнти кожного показника та нормалізувати дані. Для цього можна застосувати різні підходи: метод середнього арифметичного, метод середнього геометричного, метод зваженого середнього, метод нормалізації та ін. У нашому дослідженні для визначення вагових коефіцієнтів і розрахунку індексу використано метод головних компонент (Principal Component Analysis, PCA), які найкраще описують варіативність даних. Цей метод є статистичною процедурою, що забезпечує перетворення набору змінних у головні компоненти. В процесі аналізу застосовано програмний продукт «Statistica» і наступні бібліотеки мови програмування «Python»: «Pandas» (для завантаження, обробки та роботи з табличними даними), «NumPy» (для обчислення з масивами даних),

«Scikit-learn» (для проведення аналізу методом головних компонент (PCA) і нормалізації даних). Для підготовки даних до аналізу стандартизовано значення показників.

Отримані результати свідчать про значний вплив першого компонента. Перший головний компонент пояснює 71,94% дисперсії, другий – 14,93% дисперсії, що залишилася, третій – 8% дисперсії. Перші два головні компоненти пояснюють приблизно 86,87% варіативності даних, що є високим показником (рис. 2.4). Відповідно для подальших розрахунків використаємо навантаження першого головного компонента.

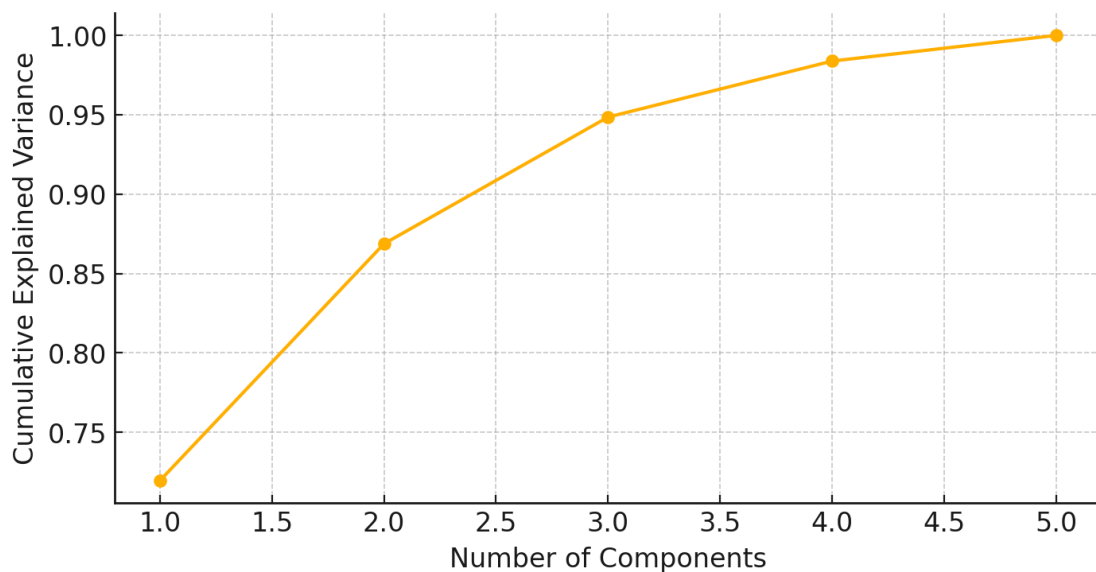

Рис. 2.4. Кумулятивна пояснена варіативність за компонентами PCA*

*Розраховано автором.

Щоб визначити, які з показників мають найбільший вплив на перший головний компонент, побудуємо графік компонент (рис. 2.5). Як можна простежити за даними графіка, всі показники мають порівняно великий вклад із незначною перевагою угод про преференційну торгівлю та кількості країн безвіз, що підтверджує правильність обраних показників для оцінювання активності економічної дипломатії. У нашому випадку всі вагові коефіцієнти для першого головного компонента є додатними. Це означає, що всі змінні сприяють позитивно визначенню першого компонента.

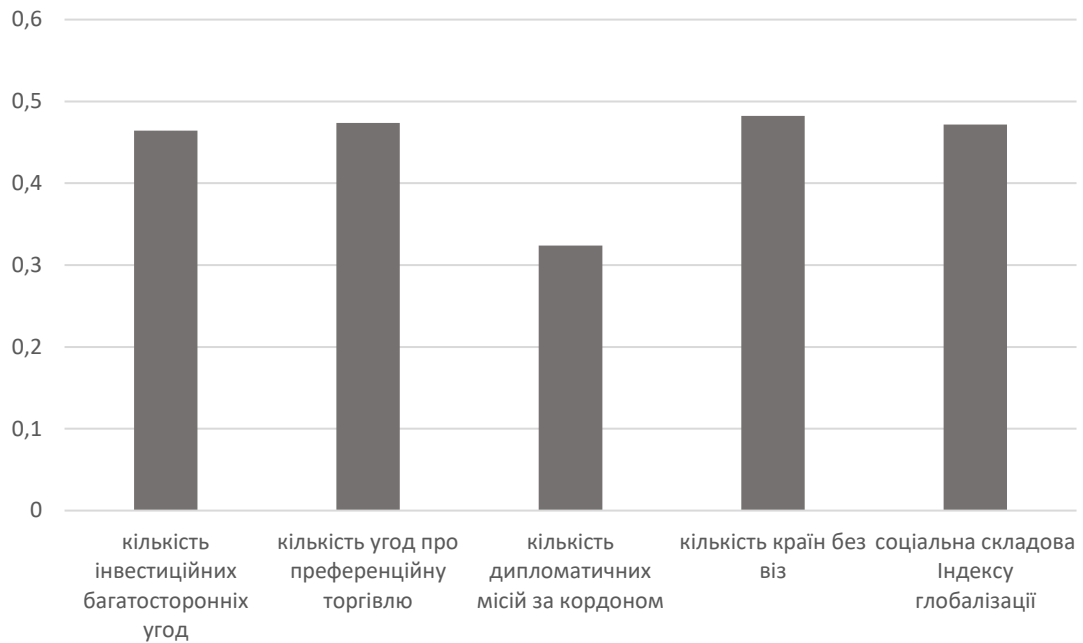

Рис. 2.5. Вклад показників у перший головний компонент*

*Розраховано автором.

Розрахуємо координати змінних на колі кореляції, яке використовується для візуалізації взаємозв'язків між обраними змінними та головними компонентами. Координати змінних на цьому колі визначаються як кореляції між початковими змінними та головними компонентами. Як свідчать дані, кожна змінна репрезентує свій вклад і взаємозв'язок із компонентами, демонструючи, як вони корелюють з основними напрямками варіативності в даних (рис. 2.6).

Графік кола кореляцій дає змогу візуалізувати, як різні показники пов'язані з першими двома головними компонентами. PC1 – це перший компонент, PC2 – другий компонент, стрілки на колі вказують на напрямок і силу впливу кожного показника на обидва компоненти. На графіку спрямованість векторів підтверджує, що більшість показників мають сильну кореляцію з першою головною компонентною (PC1), що підтверджує, що вони важливі для пояснення основної варіативності даних. Довжина кожного вектора відображає, наскільки сильно кожен показник корелює з обома компонентами. Між векторами немає гострих кутів, що вказує на те, що всі показники корелюють між собою (рис. 2.6)

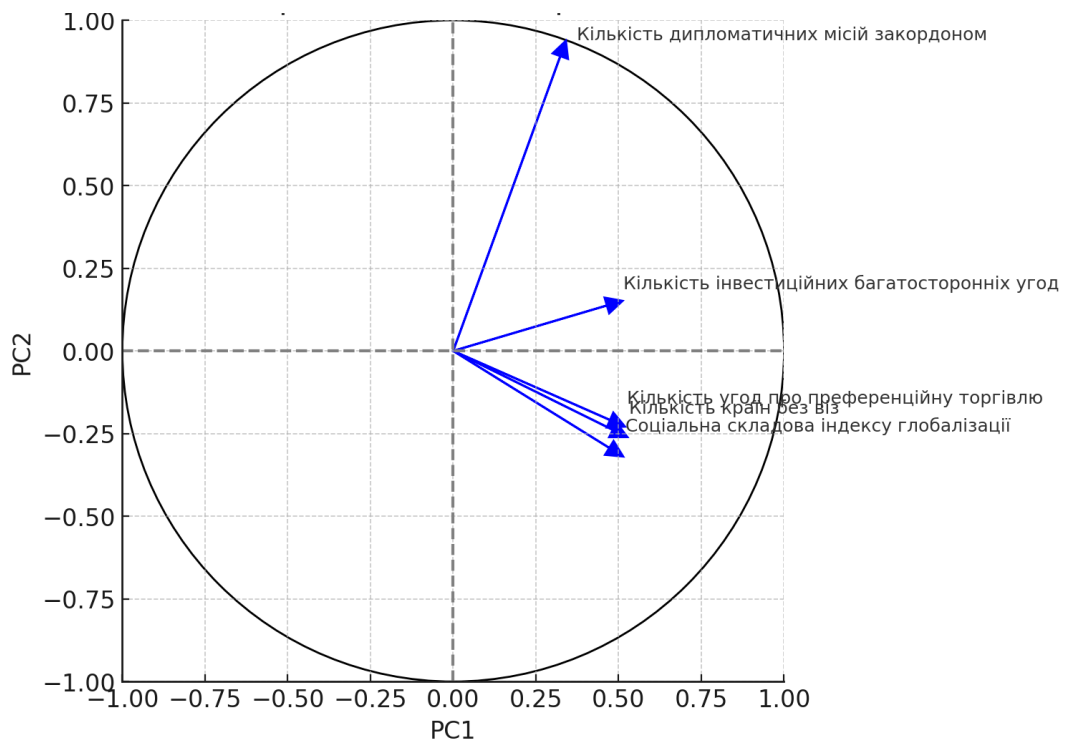

Рис. 2.6. Коло кореляцій для головних компонентів*

*Розраховано автором.

Для першого головного компонента параметри моделі будуть наступні:

- кількість інвестиційних багатосторонніх угод: 0,4644;
- кількість угод про преференційну торгівлю: 0,4739;
- кількість дипломатичних місій за кордоном: 0,3237;
- кількість країн без віз: 0,4822;
- соціальна складова Індексу глобалізації: 0,4717.

Таким чином, Інтегральний індекс економічної глобалізації (ІЕД) можна визначити для кожної країни на основі такої формули:

$$ІЕД = 0,4644 * x_1 + 0,4739 * x_2 + 0,3237 * x_3 + 0,4822 * x_4 + 0,4717 * x_5 \quad (2.1)$$

Масштабуємо отримані значення Інтегрального індексу економічної дипломатії для кожної країни для спрощення його візуального представлення, позиціонування країн за розрахованим індексом наведено на рис. 2.7.

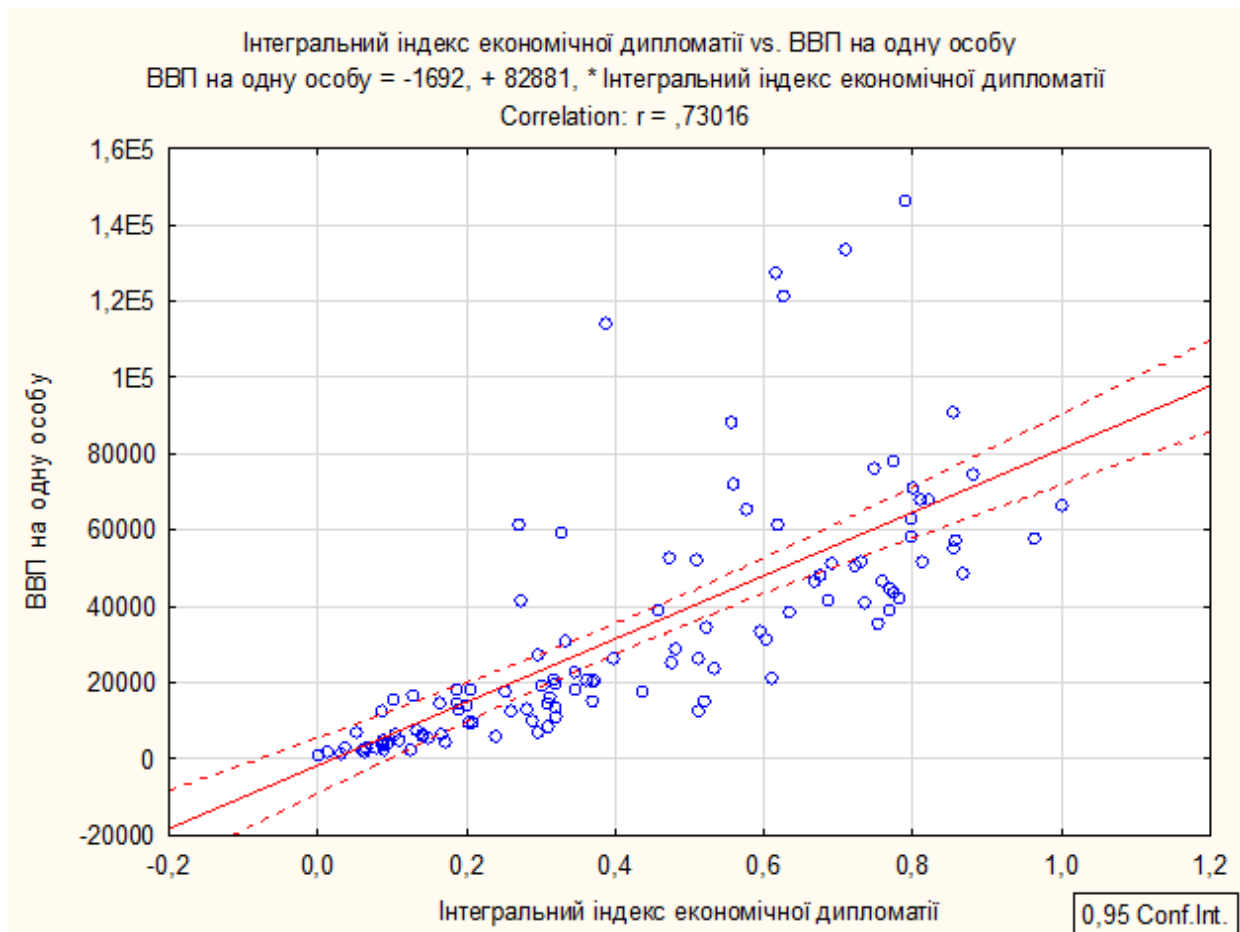

Рис. 2.7. Позичонування країн за Інтегральним індексом економічної дипломатії*

*Побудовано автором.

У результаті розрахунків отримано значення Інтегрального індексу економічної дипломатії, який має від'ємні та додатні значення, оскільки головні компоненти обчислюються на основі стандартних відхилень від середнього значення. Для зручності розрахунків масштабуємо значення для діапазону $[0, 1]$ і на рис. 2.8 отримаємо розподіл інтегрального коефіцієнта дипломатії. Більшість країн має значення від 0 до 0,6, що свідчить про те, що цей коефіцієнт є для них відносно низьким. Однак є значення, що наближаються до 1, які характеризують країни із високим рівнем активності економічної дипломатії (рис. 2.8).

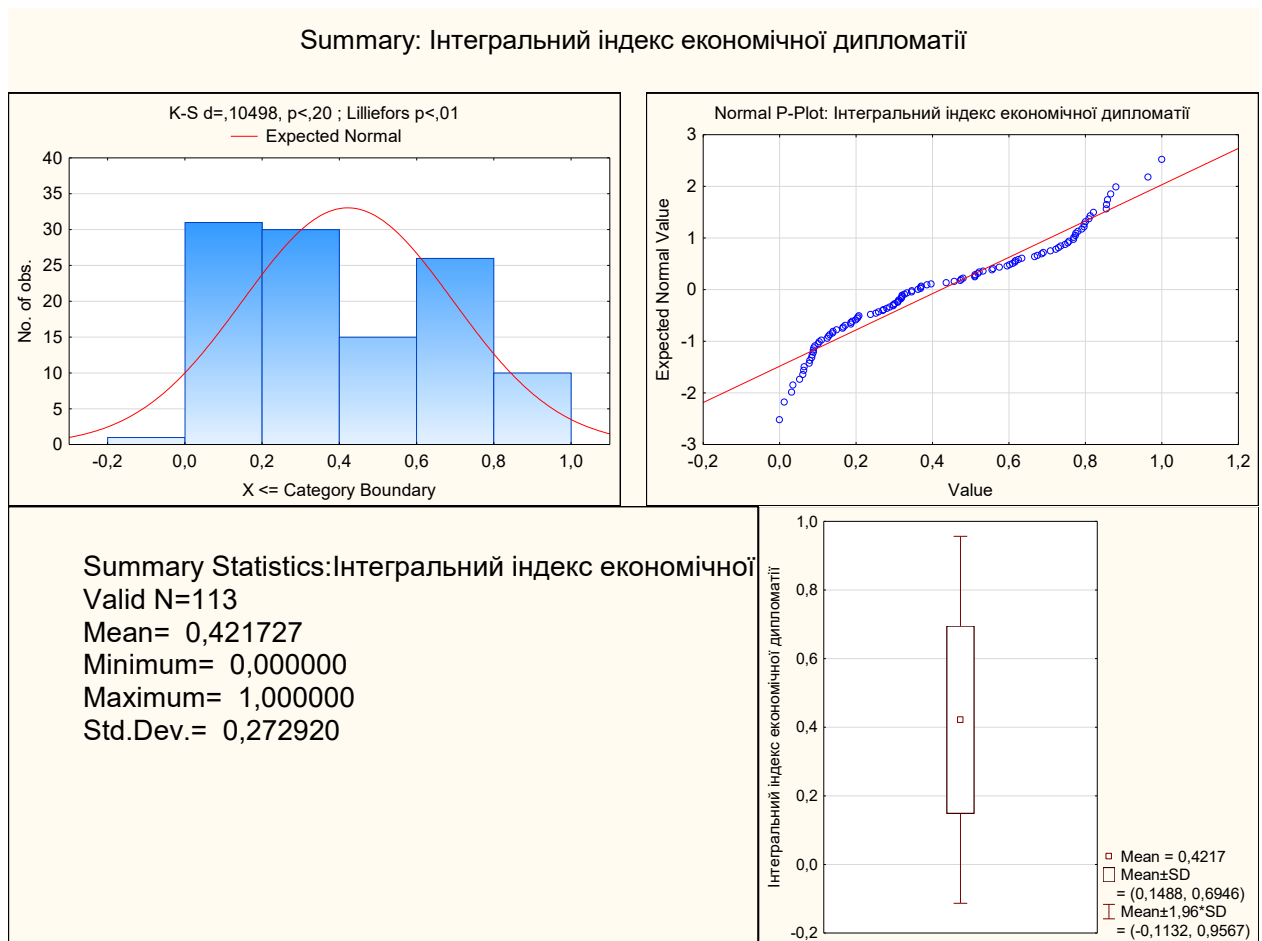

Рис. 2.8. Розподіл Інтегрального індексу економічної дипломатії*

*Розраховано автором.

Розділимо країни на групи за рівнем Індексу економічної дипломатії за допомогою методу кластеризації K-Means. Цей метод дає змогу розподілити країни на декілька груп на основі схожості значень індексу. За результатами кластеризації методом K-Means отримано три кластери:

- кластер 0 – країни з високим значенням індексу;
- кластер 1 – країни з низьким значенням індексу;
- кластер 2 – країни із середнім значенням індексу.

Результати розподілу країн за кластерами за значенням Інтегрального індексу дипломатії наведено у табл. 2.2.

Таблиця 2. 2

**Результати розподілу країн за кластерами за значенням
Інтегрального індексу дипломатії***

Країни	Значення індексу	Рівень	Країни	Значення індексу	Рівень	Країни	Значення індексу	Рівень			
Австралія	0,5756	0	Високий	Бурунді	0	1	Низький	Азербайджан	0,2523	2	Середній
Малайзія	0,5954	0	Високий	Афганістан	0,0128	1	Низький	Туніс	0,2592	2	Середній
Чилі	0,6019	0	Високий	Конго, ДР	0,0311	1	Низький	Бахрейн	0,27	2	Середній
Китай	0,6094	0	Високий	Ефіопія	0,0351	1	Низький	Оман	0,2726	2	Середній
Сінгапур	0,6152	0	Високий	Ангола	0,0522	1	Низький	Еквадор	0,2809	2	Середній
Канада	0,6174	0	Високий	Того	0,061	1	Низький	Філіппіни	0,2883	2	Середній
Норвегія	0,6248	0	Високий	Сьєрра-Леоне	0,0636	1	Низький	Нікарагуа	0,2972	2	Середній
Туреччина	0,6342	0	Високий	Руанда	0,0641	1	Низький	Тринідад і Тобаго	0,2973	2	Середній
Японія	0,6677	0	Високий	Танзанія	0,0782	1	Низький	Вірменія	0,3016	2	Середній
Естонія	0,6743	0	Високий	Уганда	0,0791	1	Низький	Індія	0,309	2	Середній
Латвія	0,6854	0	Високий	Бутан	0,0847	1	Низький	Індонезія	0,31	2	Середній
Словенія	0,6903	0	Високий	Коморські острови	0,0854	1	Низький	Південна Африка	0,3118	2	Середній
Ірландія	0,7086	0	Високий	Непал	0,0889	1	Низький	Боснія і Герцеговина	0,3179	2	Середній
Литва	0,723	0	Високий	Буркіна Фасо	0,089	1	Низький	В'єтнам	0,3193	2	Середній
Республіка Корея	0,7292	0	Високий	Бенін	0,0894	1	Низький	Албанія	0,3203	2	Середній
Словаччина	0,7351	0	Високий	Замбія	0,093	1	Низький	Гватемала	0,3207	2	Середній
США	0,7476	0	Високий	Туркменістан	0,1011	1	Низький	Саудівська Аравія	0,3271	2	Середній
Болгарія	0,7536	0	Високий	Кот д'Івуар	0,1041	1	Низький	Казахстан	0,3334	2	Середній
Польща	0,7576	0	Високий	Таджикистан	0,1095	1	Низький	Барбадос	0,3451	2	Середній
Португалія	0,7689	0	Високий	Зімбабве	0,1251	1	Низький	Білорусь	0,3463	2	Середній
Греція	0,7698	0	Високий	Габон	0,1283	1	Низький	Таїланд	0,3622	2	Середній
Данія	0,7744	0	Високий	Бангладеш	0,1316	1	Низький	Єгипет	0,3685	2	Середній
Угорщина	0,7751	0	Високий	Гана	0,1391	1	Низький	Грузія	0,3698	2	Середній
Хорватія	0,781	0	Високий	Нігерія	0,1397	1	Низький	Колумбія	0,3708	2	Середній
Люксембург	0,7903	0	Високий	Камбоджа	0,1489	1	Низький	Катар	0,3862	2	Середній
Мальта	0,7965	0	Високий	Шрі Ланка	0,1647	1	Низький	Коста-Ріка	0,3962	2	Середній
Фінляндія	0,7972	0	Високий	Пакистан	0,1664	1	Низький	Бразилія	0,4365	2	Середній
Австрія	0,7999	0	Високий	Сенегал	0,172	1	Низький	Панама	0,4574	2	Середній
Швеція	0,8093	0	Високий	Ботсвана	0,1864	1	Низький	Нова Зеландія	0,4732	2	Середній
Чехія	0,8126	0	Високий	Фіджі	0,1867	1	Низький	Сербія	0,4753	2	Середній
Бельгія	0,8211	0	Високий	Алжир	0,1903	1	Низький	Уругвай	0,4806	2	Середній
Швейцарія	0,8549	0	Високий	Монголія	0,1997	1	Низький	Ізраїль	0,5103	2	Середній
Італія	0,8557	0	Високий	Узбекистан	0,2032	1	Низький	Аргентина	0,5111	2	Середній
Об'єднане Королівство	0,858	0	Високий	Іран	0,2057	1	Низький	Україна	0,5119	2	Середній
Іспанія	0,8664	0	Високий	Болівія	0,2082	1	Низький	Перу	0,5189	2	Середній
Нідерланди	0,8799	0	Високий	Киргизстан	0,2381	1	Низький	Росія	0,5222	2	Середній
Франція	0,9634	0	Високий					Мексика	0,5321	2	Середній
Німеччина	1	0	Високий					ОАЕ	0,556	2	Середній
								Ісландія	0,5583	2	Середній

*Розраховано автором.

Доповнимо проведений аналіз побудовою карти теплових точок (Heatmap), що відобразатиме кореляцію між всіма показниками та індексом (рис. 2.9).

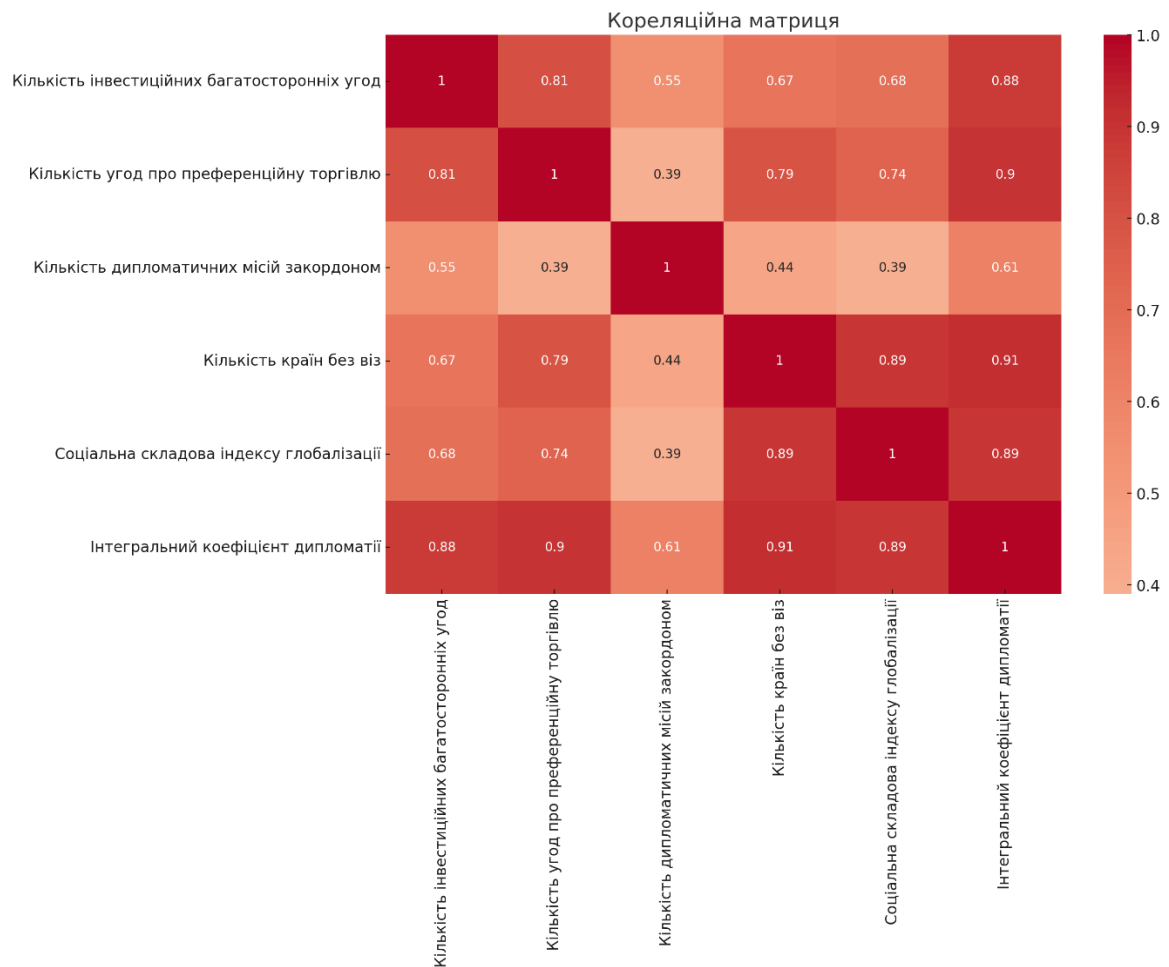

Рис. 2.9. Кореляційна матриця між змінними*

*Розраховано автором.

Усі показники мають високі кореляційні коефіцієнти. Це означає, що вони значною мірою впливають на загальний індекс і можуть вважатися основними чинниками у вимірюванні дипломатичної активності. Разом з тим, найменший вплив на Інтегральний індекс серед обраних показників має «кількість дипломатичних місій за кордоном». Це підтверджує основну ідею економічної дипломатії – дипломатичні представництва формують імідж країни за кордоном, але вони не завжди є джерелом успішної зовнішньоекономічної політики, налагодження торговельних та інвестиційних зв'язків.

Проблемою дослідження й оцінювання економічної дипломатії та розробки теоретико-методологічних підходів до її вивчення є відсутність законодавчо визначеного терміну «економічна дипломатія» (в Україні це

поняття подано лише в Стратегії публічної дипломатії України і воно, на нашу думку, є надто спрощеним). Відповідно це визначає різні підходи до розуміння як структури, так і суб'єктів, інструментів економічної дипломатії, що не дає можливості провести уніфіковану кількісну оцінку цих процесів.

Таким чином, методологія побудови архітектури економічної дипломатії потребує комплексного підходу, що враховує: 1) теоретичне обґрунтування її композиційної структури, сформованої з урахуванням кроссекторальних взаємодій нового світового порядку; 2) обґрунтування методики кількісного та якісного оцінювання активності економічної дипломатії країн; 3) емпіричний аналіз її сучасних трендів; 4) оцінювання впливу макроекономічних (стримуючих і стимулюючих) чинників на розвиток економічної дипломатії країн в умовах реконфігурації світового порядку, беручи до уваги вплив як національних трансформацій, так і глобальних мегатрендів.

2.2. Аналіз сучасних трендів економічної дипломатії України

Формування економічної дипломатії України фактично розпочалося з 1990 р., коли вона отримала право самостійно обирати свій зовнішньоекономічний вектор розвитку та будувати відносини з іншими країнами. Однак, зауважимо, що розвиток дипломатії, в тому числі економічної, в Україні має власну історію. Українську дипломатію як самостійно сформований напрям зовнішньої політики започатковано в 1917 р., коли 22 грудня було ухвалено рішення про утворення Генерального секретарства міжнародних справ [14]. Це був період не лише відкриття дипломатичних представництв УНР за кордоном, а й підписання економічних угод про співпрацю, розширення торговельної та інвестиційної діяльності. В умовах сьогодення економічна дипломатія України визначається як глобальними

тенденціями розвитку, так і внутрішніми трансформаціями. Останнє десятиліття ХХ ст. «...засвідчило тектонічний зсув у світових подіях» [42], що дотепер спричинює трансформацію сучасної геополітичної конфігурації світу та деформації світового порядку, загострює безпекову ситуацію як у світі загалом, так і насамперед на «євразійській шахівниці». В 2015–2016 рр. Росія і НАТО відновили масштабні заходи з оперативної підготовки власних збройних сил, повертаючись до часів «холодної» війни середини ХХ ст. Проте якщо в минулому «червона лінія» протистояння була між країнами західної та східної Європи як представників різних ідеологій, то тепер вона сфокусована на Україні, яка на сучасній геополітичній карті світу є не лише «буферна зона» між «колективним Заходом» і Росією, а стратегічно «важливий простір» чи «геополітична вісь» (за термінологією З. Бжезінського), де «...з одного боку, розташований вільний і людиноцентричний світ, у якому правлять демократичні цінності, свобода та безпека, а з іншого – частина світу, яка поки що рухається шляхом панування над людиною та її свободами» [84]. На думку О. Шарова, «...економічна дипломатія являє собою сплав економіки та політики, доведений до рівня прийняття та реалізації управлінських рішень» [97], тому що «...економічні інтереси, як правило, більш довгострокові, прозорі (тобто зрозумілі й викликають більше довіри) та побудовані на взаємних інтересах» [97].

Аналізуючи становлення та розвиток економічної дипломатії України, зазначимо, що в 2021 р. вперше була розроблена Стратегія публічної дипломатії МЗС України, де публічна дипломатія трактується як система «...заходів, за допомогою яких держава комунікує з громадськістю інших держав та впливає на формування суспільної думки населення інших країн для просування своїх національних інтересів і реалізації зовнішньополітичних цілей» [77]. Цим документом визначено такі її основні форми: «...культурна, економічна, експертна, кулінарна, науково-освітня, спортивна і цифрова дипломатії» [77]. Економічна дипломатії у Стратегії трактується як діяльність Міністерства закордонних справ України щодо «...інформування та просування

інвестиційного, туристичного та експортного потенціалу України інструментами та засобами публічної дипломатії» [77], в процесі якої відбувається взаємокоординація з роботою інших Міністерств та інституцій, створених при них або за їхньої ініціативи. Таким чином, пріоритет в економічній дипломатії відводиться зовнішній торгівлі та іноземним інвестиціям.

Економічна дипломатія України розвивається разом із процесами її глобальної інтеграції. Аналіз показників Індексу глобалізації демонструє, що з 1990-х рр. для України він становив 32,47, тоді як у 2021 р. його значення зросло до 73,41, причому зростання відбувалося відносно стабільно (рис. 2.10). Загалом для періоду 1991–2000 рр. темпи зростання були значними.

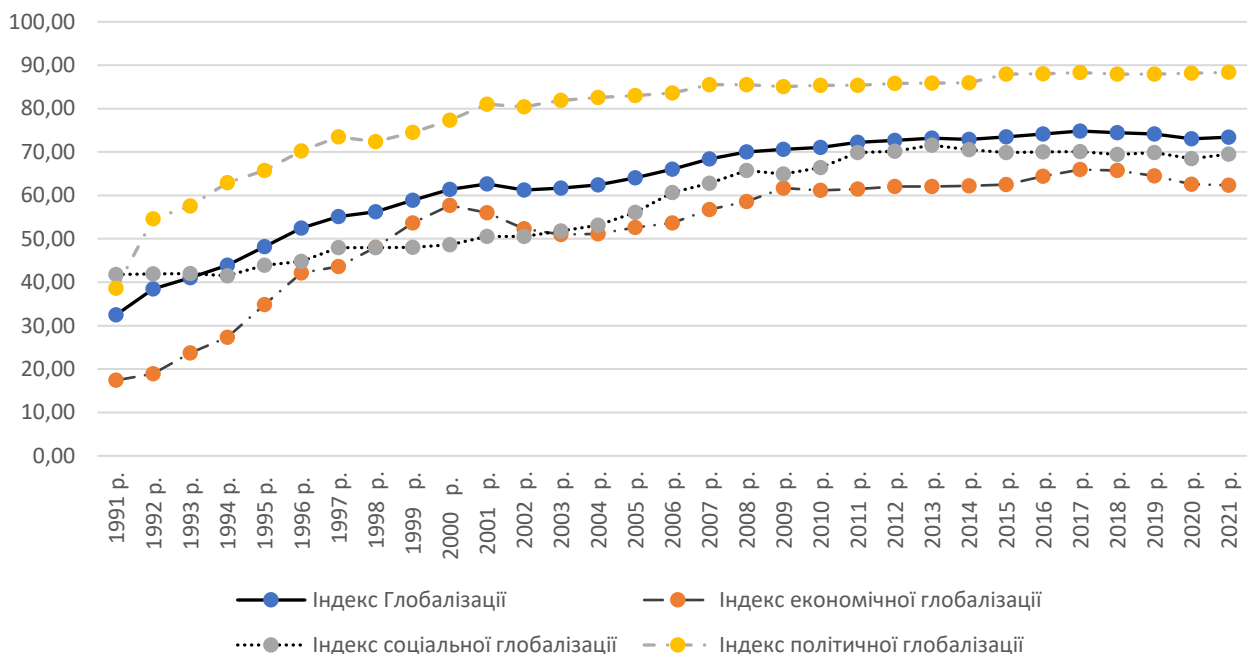

Рис. 2.10. Динаміка Індексу глобалізації КОФ України та субіндексів*

*Складено автором за даними [184].

Субіндекс економічної глобалізації зростає найвищими темпами – 4,64%, а найменші темпи зростання демонстрував Індекс соціальної глобалізації. Після 2001 р. значення індексів помітно стабілізувалися. З 2011 р. простежується сповільнення темпів зростання. Досягти стрімкого зростання Індексу економічної глобалізації вдалося завдяки поступовому збільшенню відкритості економіки України. За результатами аналізу двох складових Індексу економічної глобалізації – торговельної та фінансової глобалізації (рис. 2.11), доходимо

висновку, що суттєвим є зростання фінансової глобалізації швидкими темпами. Загалом показник фінансової глобалізації в 2021 р. збільшився в 6,2 рази порівняно з 1991 р.

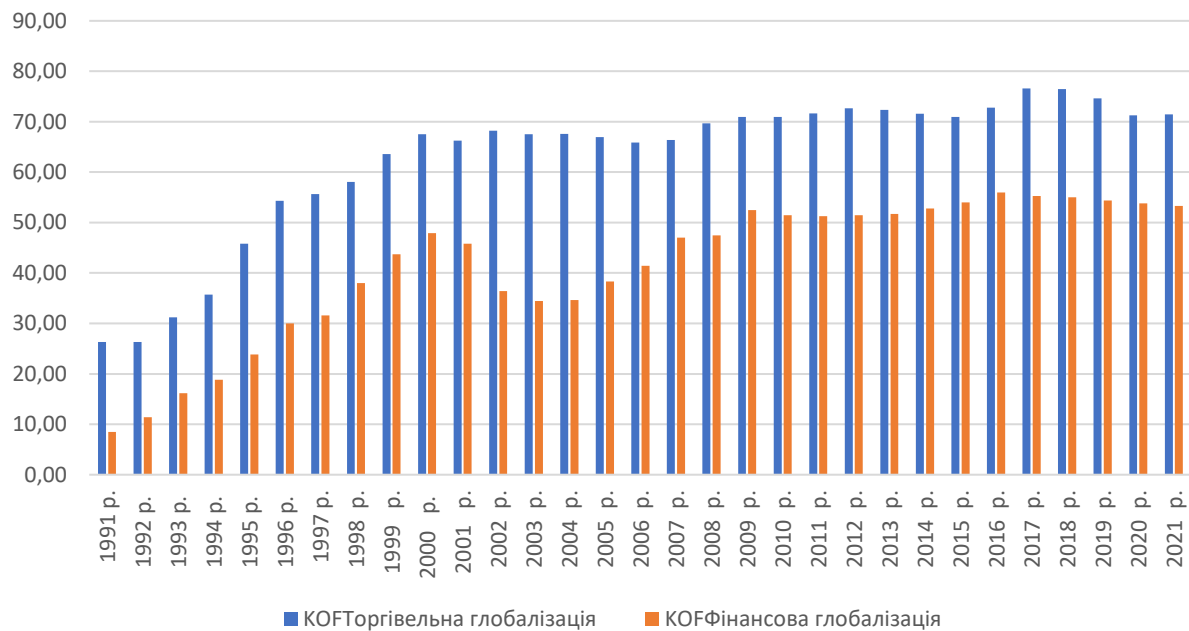

Рис. 2.11. Динаміка показників торгової та фінансової глобалізації України за Індексом глобалізації KOF*

*Складено автором за даними [184].

В останнє десятиліття поява нових глобальних тенденцій, їхня трансформація у глобальні мегатренди зумовлює появу нових проявів економічної дипломатії, які формують зовнішньоекономічну політику держави, сприяють активізації інвестиційної та торговельної діяльності, враховують імовірні виклики для реалізації країнами національних інтересів. Економічна дипломатія України за останні роки зазнали суттєвих змін, тому виокремимо її головні тренди.

1. Розширення співпраці з міжнародними організаціями. Економічна дипломатія України має бути домінуючим важелем впливу держави на економічну присутність у світі. Зовнішня політика країн побудована таким чином, щоб інтегруватися у глобальний простір через участь у міжнародних організаціях і дипломатичні установи за кордоном. На сьогодні наша країна є членом таких міжнародних організацій як ООН, Світова організація торгівлі,

група Світового банку, Міжнародний валютний фонд, ЮНЕСКО, ФАО, Європейський банк реконструкції та розвитку та ін. Україна використовує ці міжнародні майданчики, щоб максимально просувати національні інтереси, досягти економічних і соціальних цілей, забезпечити економічну безпеку. Участь України в кожній з них – це не лише вступ у ці організації, це реформи і внутрішні трансформації, щоб досягти певних соціально-економічних показників, забезпечити захист прав людини, консолідувати зусилля щодо протидії глобальним викликам і партнерства для підтримання національної безпеки, сформуванню відповідний інституційний рівень, гармонізувати внутрішні стандарти для полегшення доступу на ринки інших країн, уніфікувати нормативно-правову базу тощо. Наприклад, у 2008 р. Україна набула членства у СОТ, що дало їй змогу завдяки приєднанню до угод відкрити ринки інших країн-членів, розширити кількість країн-партнерів, створити сприятливі умови для покращення інвестиційного клімату, отримати доступ до технічної допомоги та підтримки з боку СОТ, підвищити конкурентоспроможність через впровадження стандартів і підвищення якості продукції, вирішення торговельних суперечок.

Ці механізми дають змогу країнам захищати власні економічні інтереси і Україна використовує їх у своїй зовнішньоторговельній практиці. Так, за станом на 01.01.2024 р., Україна брала участь у декількох торговельних суперечках: 12 випадків як позивач, 4 випадки як відповідач (2 рази Росія, щодо якої процес розпочався в 2017 р., Японія, Молдова), 57 випадків як третя сторона. Україна оскаржувала рішення 12 країн: 3 випадки щодо обмежень Росії, 2 – Вірменії, Польщі, Словаччини, Угорщини, Молдови, Австралії, Киргизстану, Казахстану (рис. 2.12). Питання щодо Вірменії, Казахстану та Киргизстану стосувалися антидемпінгових заходів.

Разом з тим, 2023 р. засвідчив, що є проблемні питання, щодо яких не можна очікувати на вирішення суперечок лише в межах багатосторонньої дипломатії механізмами СОТ, оскільки для цього потрібний доволі тривалий період. За останніми даними, у вересні 2023 р. Україна подала позов проти заходів Польщі щодо імпорту певної категорії сільськогосподарської продукції,

15 квітня 2023 р. Польща ввела односторонню заборону на імпорту деяких видів сільськогосподарської продукції з країни, в тому числі на заборону транзиту її територією [139].

Рис. 2.12. Участь України у торговельних суперечках СОТ як позивача та відповідача [252]

Комісія ЄС у травні 2023 р. на місяць ввела заборону ввезення чотирьох категорій сільськогосподарської продукції з України до Польщі, Угорщини, Словаччини, Румунії та Болгарії. Для України це було ударом, оскільки основу її експорту становить саме сільськогосподарська продукція. У вересні 2023 р. Україна звернулася до СОТ про необхідність проведення консультацій із Словаччиною. Загалом ця проблема розпочалася 13 квітня 2023 р., коли Словаччина ввела заборону на переробку та використання пшениці, експортованої з України, у кормовому та харчовому ланцюгах через підозру на вміст у ній несанкціонованого пестициду хлорпірифосу [129]. Аналогічне звернення українська делегація у СОТ зробила також щодо дій Угорщини, яка 18 квітня 2023 р. ввела тимчасову заборону на певні сільськогосподарські товари з України, в тому числі на такі продукти: м'ясопродукти, яйця, мед, овочі, зернові (пшениця, жито, ячмінь, кукурудза тощо), борошно та ін. [213].

Для економічної дипломатії України це питання стало викликом перевірки на дієвість, коли ситуація загострилася блокуванням пунктів пропуску польськими фермерами, тому були проведені численні зустрічі й організовані координаційні платформи як зі сторони ЄС, країн-членів, так і нашої держави. Це є підтвердженням того, що Україна має диверсифікувати власні логістичні коридори, що особливо складно під час війни, і не повторювати помилок минулого, коли пріоритет у зовнішньоекономічній політиці встановлювався щодо однієї країни або групи країн, що дасть можливість мінімізувати ризик для економічної дипломатії та національної економічної безпеки. Актуальним питанням залишається продовження торговельного безвізового режиму для України з боку ЄС, що дасть змогу їм швидко реагувати, коли виникне загроза для чутливих галузей європейської економіки.

Важливу роль у формуванні тактичних цілей і стратегічних пріоритетів економічної дипломатії України відіграють Міжнародний валютний фонд та Група Світового банку, забезпечуючи глобальну координацію економічної політики країн. Однак, враховуючи існуючі глобальні проблеми, в їхній діяльності назріває «...потреба у «новій багатосторонності» для майбутнього» [190]. Членство в цих організаціях є для України як фінансовою підтримкою, так і можливістю для власного позиціонування через їхні майданчики. З часу набуття Україною членства (1992 р.) Міжнародний валютний фонд відіграє значну роль в економічній дипломатії нашої країни, що передбачає надання фінансового сприяння для реалізації програм підтримки макроекономічної стабільності, забезпечення технічної допомоги та консультування, здійснення підтримки структурних реформ у сфері державного управління, зменшення корупції, покращення інвестиційного клімату та енергетичної безпеки та ін. Як зауважила К. Лагард, колишня директорка-розпорядниця Міжнародного валютного фонду, під час церемонії нагородження дипломата року у сфері зовнішньої політики, що, «...коли говорять про дипломатію, на думку зазвичай спадають політичні питання, конфлікти. Проте мій досвід підтверджує, що економічні питання часто перебувають на поверхні багатьох політичних

суперечок ... МВФ часто бере участь у цій взаємодії між економікою та політикою» [190]. До 2022 р. Україна отримала програми МВФ, спрямовані на макроекономічну стабільність та економічне зростання. «За 31 рік співпраці з МВФ було започатковано 16 програм економічного розвитку та підтримки впровадження реформ в Україні загальним обсягом 53,9 млрд. дол. США» [76]. Наприклад, у листопаді 2008 р. для України за Програмою Stand-by Arrangement для боротьби з наслідками світової фінансової кризи було ухвалено рішення надати 16,4 млрд. дол. США, у березні 2015 р. затверджено Програму Extended Fund Facility у розмірі 17,5 млрд. дол. США для стабілізації економіки нашої країни та проведення структурних реформ, у тому числі у сфері управління фінансами, в енергетиці тощо.

Після 2022 р. Міжнародний валютний фонд для підтримки макрофінансової стабільності в Україні розпочав реалізацію кількох програм екстреної підтримки, в тому числі Програми Rapid Financing Instrument (RFI) та Програми Stand-by Arrangement (SBA), а також затвердив нову Програму Extended Fund Facility (EFF) у розмірі 15,6 млрд. дол. США, другий етап якої спрямований на відновлення економіки України після війни та сприяння інтеграції до ЄС [172].

Основними напрямками співпраці України з Групою Світового банку в контексті реалізації економічної дипломатії з початку набуття членства визначено такі: інфраструктурний розвиток, підтримка розвитку урядових структур, реформування системи охорони здоров'я, проекти у сфері водопостачання та управління земельними ресурсами та ін. З початку війни Світовий банк надає Україні багатогалузеву підтримку. Так, разом із країнами-донорами, Світовий банк «...мобілізував 38 мільярдів доларів США у вигляді фінансових зобов'язань і зобов'язань для України, з яких понад 29 мільярдів доларів США було виплачено за станом на листопад 2023 року» [233]. За станом на квітень 2024 р., ця фінансова підтримка становила 42 млрд. дол. США.

Серед інших міжнародних організацій Україна активно співпрацює з Європейським банком реконструкції і розвитку, членом якого вона є з серпня

1992 р. Як країна-донор Україна у 2010 р. «...підписала угоду про внесок у розмірі 10 мільйонів євро до Фонду Східноєвропейського партнерства з енергоефективності та довкілля (E5P). А друга угода про внесок на 10 млн. євро була підписана у 2020 р.» [237]. Визначимо стратегічні пріоритети діяльності ЄБРР в Україні (рис. 2.13).

Рис. 2.13. Операційні та стратегічні пріоритети ЄБРР в Україні*

*Побудовано автором за [237].

За період співпраці ЄБРР реалізував в Україні 574 проекти; за станом на лютий 2024 р., діє 220 активних портфельних проектів (5,074 млрд. євро; 56% спрямовуються на забезпечення стійкості інфраструктури); сукупні інвестиції ЄБРР становлять 19,549 млрд. євро; частка приватного сектору в портфоліо дорівнює 41%.

2. Активізація євроінтеграційних процесів та наближення України до європейського ринку. Євроінтеграційний вектор з часів здобуття незалежності України розглядається як стратегічна мета. Україна пройшла чотири етапи у розвитку відносин з ЄС, розширюючи цілі та завдання євроінтеграційної

політики. На першому етапі сформувався фундамент цих відносин, основою якого стало укладення Угоди про партнерство та співробітництво з державами-членами ЄС в 1994 р., у 1995 р. – вступ до Ради Європи, розробка політики сусідства. На першому етапі було прийнято Указ Президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» [66], де обґрунтовано зовнішньополітичну стратегію щодо інтеграції до європейського політичного, економічного і правового простору. Другий етап пов'язаний із процесами гармонізації та уніфікації законодавства України до вимог ЄС, переговорами щодо асоціації України з ЄС і створенням зони вільної торгівлі, набуття членства у Світовій організації торгівлі. Найбільш значущими досягненнями на третьому етапі можна вважати такі: «ратифікація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (2014 р.); ратифікація Угоди про поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі між Україною та ЄС (з 1 січня 2016 р.) та запровадження безвізового режиму з ЄС для громадян України (з 11 червня 2017 р.)» [45]. На третьому етапі були внесені зміни до Конституції України [83].

Четвертий етап розпочався у лютому 2022 р., коли Президент України підписав заявку на вступ країни до ЄС за «прискореною процедурою». Європейський парламент 1 березня 2022 р. проголосував за резолюцію, щодо об'єднання інституційних зусиль ЄС для надання Україні статусу кандидата на членство. Ніч з 10 на 11 березня 2022 р. увійшла в історію як «історична ніч у Версалі» [45]. Після п'яти годин дискусій лідери ЄС погодили євроінтеграційну стратегію України [40]. 8 квітня 2022 р. Президентка Європейської комісії передала Україні опитувальник для отримання «статусу кандидата» (такий опитувальник оцінюється за «Копенгагенськими критеріями» [40].

У квітні 2022 р. Україна передала першу частину анкети-опитувальника, а 9 травня – другу щодо відповідності «Копенгагенським критеріям». Статус країни-кандидата на членство в ЄС Україна отримала у червні 2022 р. «Щоб підтримати Україну в торговельній сфері, з 4 червня 2022 року ЄС тимчасово призупинив усі мита та заходи торговельного захисту на імпорт з України до ЄС. ...це допомогло утримати торгівлю між ЄС та Україною на майже довоєнному

рівні, незважаючи на тенденцію швидкого зменшення торгових потоків внаслідок війни» [150]. Для України ЄС зберігає роль провідного партнера, який надає сприяння в економічній, гуманітарній і військовій сферах. У лютому 2023 р. для спрощення доступу до ринків було «...підписано Угоду щодо участі України в Програмі ЄС «Єдиний ринок» (2021 – 2027), яку було ратифіковано Законом України від 29.06.2023 р. № 3175-ІХ «Про ратифікацію Угоди між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, з іншого боку, щодо участі України в Програмі Європейського Союзу «Єдиний ринок» (2021 – 2027)»» [28]. У червні 2023 р. Європейська комісія передала Європейській раді інформацію про прогрес у виконанні семи рекомендацій, а в листопаді 2023 р. оприлюднено Звіт про прогрес України в рамках Пакета розширення – 2023 (виконання зобов'язань становило – 88%). Відобразимо схематично загальний прогрес виконання Угоди про Асоціацію за групами відповідальних (рис. 2.14) і за секторами (дод. Б). 14 грудня 2023 р. ЄС ухвалив рішення про відкриття перемовин про вступ України. Цьому посприяли також високий рівень політичного діалогу з ЄС, зустрічі та виступи Президента України, міжпарламентська дипломатія.

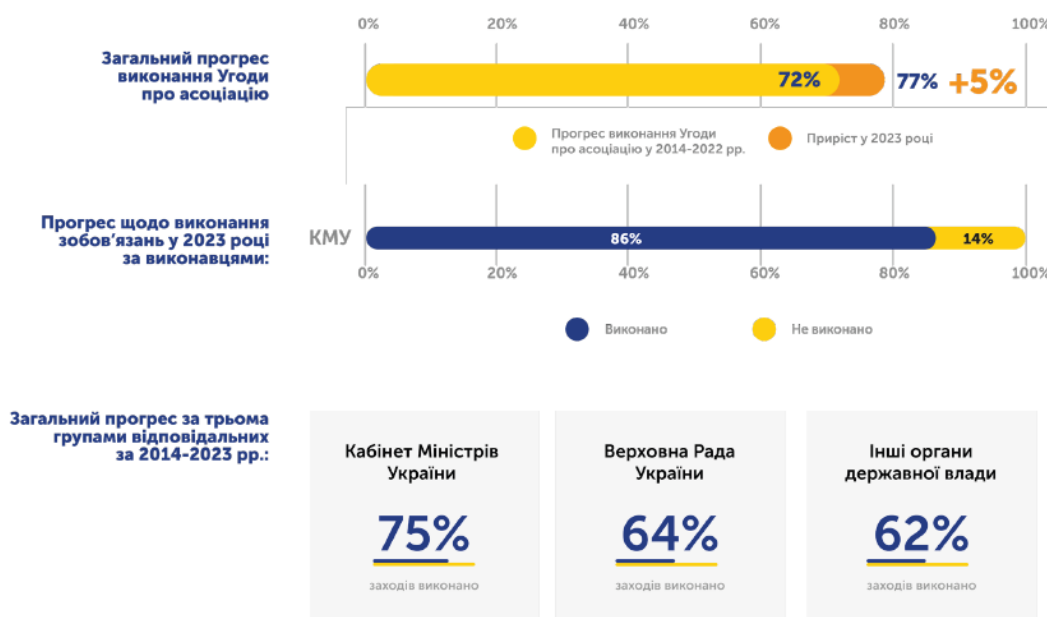

Рис. 2.14. Прогрес виконання Угоди про Асоціацію за групами відповідальних [28]

Надання статусу кандидата на членство в ЄС є першим кроком до набуття членства. Для України статус кандидата є важливим політичним поштовхом до продовження глибинних трансформацій і вже розпочатих реформ у різних сферах, щоб полегшити подальшу інтеграцію до спільного ринку ЄС. Країна-кандидат отримує також доступ до фінансових інструментів ЄС, які дозволяють активізувати реформи, імплементувати законодавство Євросоюзу (наприклад, відомий єдиний передвступний інструмент – ІРА (у тому числі його покоління ІРА I, ІРА II, ІРА III), яким із 2007 р. вже скористалися Західні Балкани, Туреччина та Ісландія).

У 2023 р. Україна отримала 11 траншів макрофінансової допомоги у розмірі 18 млрд. євро та «...долучилася до участі у таких програмах ЄС: «EU4Health»; «Цифрова Європа» (2021–2027); «Fiscalis»; Програма Союзу для співробітництва в митній сфері; «Єдиний ринок» (2021-2027); Механізм цивільного захисту Союзу; «Механізм «Сполучення Європи»» [28].

Досвід країн Центральної та Східної Європи підтверджує, що інтеграції до ЄС сприяє тому, що ще на етапі вступу країн-кандидатів спостерігається економічне зростання. На думку експертів, цьому сприяє збільшення обсягів прямих іноземних інвестицій у ці країни [86]. Однак доводиться визнати, що з огляду на унікальність кейсу України (заявку подано на вступ в умовах повномасштабної війни) навряд чи можна очікувати на миттєвий приплив інвестицій у країну. Адже для інвесторів, окрім політичного сигналу про початок масштабних трансформацій у країнах-кандидатах, основну роль відіграють фінансова стабільність і безпека у країні інвестування. Крім того, війна актуалізувала питання зовнішньої безпеки для ЄС [232], будучи своєрідним тестом для перевірки позиціонування Європейського Союзу як єдиного за цінностями і пріоритетами зовнішньої політики інтеграційного об'єднання.

Євроінтеграційний вектор зовнішньої політики України змушує її діяти більш активно щодо використання інструментів публічної дипломатії, оскільки для європейських країн практика такої дипломатії має певні успіхи, бо «...комплексна ефективність реалізації публічної дипломатії й окремими

країнами-учасницями, і ЄС стає чинником гарантування безпеки всього об'єднання» [81]. Важливою є політика публічної дипломатії також для країн-кандидатів на вступ в ЄС. Наприклад, «...коли країни-члени Союзу, передусім країни-сусіди Польщі, без особливого ентузіазму сприймали бажання держави приєднатися до Спільноти, уряд Польщі розробив програми інформування зовнішньої громадськості про країну. Публічна дипломатія була зорієнтована на формування й просування позитивного іміджу Польщі в країнах-членах ЄС й подолання негативних стереотипів» [41].

3. Зміни у векторах дво- та багатосторонньої економічної дипломатії, у географічній структурі зовнішньої торгівлі України товарами та послугами, що зумовлені війною. Зовнішня політика України враховує її національні інтереси, які відіграють важливу роль у формуванні моделі багатосторонньої дипломатії, враховуючи те, що «...економічні інтереси є фундаментальною основою економічної політики та основним пріоритетом економічної безпеки» [49]. У 2021 р. було затверджено Стратегію зовнішньополітичної діяльності України, метою якої є «...утвердження України у світі як сильної та авторитетної європейської держави, здатної забезпечити сприятливі зовнішні умови для стійкого розвитку і реалізації свого потенціалу, економіки та українського суспільства» [67].

Аналіз зовнішньої торгівлі України товарами та послугами в 2021 р. дає підстави для таких висновків. Основними країнами, в які Україна в 2021 р. експортувала товари були: Китай, Польща, Туреччина, Італія, Росія, Німеччина, Індія, Нідерланди, Єгипет, Іспанія, Угорщина, США, Румунія та ін. Основні країни-імпортери товарів – Китай, Німеччина, Росія, Польща, Білорусь, США, Туреччина, Італія та ін. В експорті послуг лідерами були: Росія, США, Великобританія, Німеччина, Польща, Кіпр, Туреччина та ін. Основними партнерами в імпорті послуг були: Туреччина, США, Великобританія, Німеччина, Кіпр, Китай, Швейцарія, Польща, Франція, Росія та ін. У 2023 р. спостерігається виключення Росії та Білорусі з числа зовнішньоекономічних партнерів. Особливий інтерес економічної дипломатії в 2022–2024 рр.

зосереджений на партнерах, які є стратегічно важливими для України і з якими вигідна взаємна співпраця. Інвестиції та зовнішня торгівля нині є важливим маркером економічної дипломатії України. Одними з головних торговельних та інвестиційних партнерів для України залишаються Європейський Союз і Китай (табл. 2.3); щодо безпекових питань, поряд з економічним партнерством, Україна розбудовує відносини зі США.

Таблиця 2.3

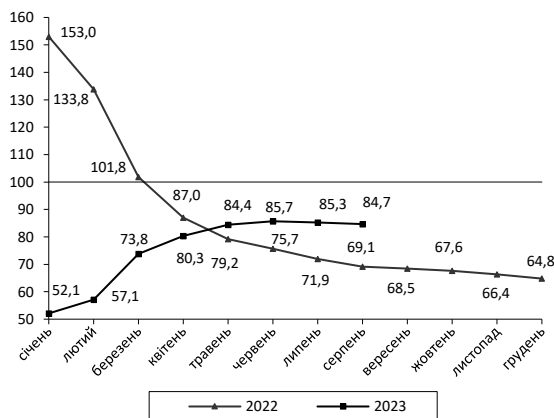
**Зміна країн експорту товарів з України, 8 місяців 2022 р. і
8 місяців 2023 р. [7]**

8 місяців 2022 р.			8 місяців 2023 р.		
Місце	Країна	Частка	Частка	Країна	Місце
1	Польща	15,5%	13,7%	Польща	1
2	Румунія	7,5%	10,6%	Румунія	2
3	Туреччина	6,4%	7,3%	Китай	3
4	Китай	5,7%	7,3%	Туреччина	4
5	Угорщина	5,2%	5,2%	Німеччина	5
6	Німеччина	5,0%	4,6%	Іспанія	6
7	Нідерланди	3,8%	4,1%	Італія	7
8	Словаччина	3,7%	3,9%	Нідерланди	8
9	Італія	3,6%	3,7%	Угорщина	9
10	Болгарія	3,3%	3,2%	Словаччина	10
11	Чехія	3,1%	3,0%	Чехія	11
12	Іспанія	2,53%	2,76%	Єгипет	12
13	Молдова	2,14%	2,37%	Болгарія	13
14	Єгипет	2,10%	2,18%	Молдова	14
15	Австрія	2,06%	1,75%	Індія	15
16	США	1,99%	1,70%	Австрія	16
17	Індія	1,72%	1,68%	Литва	17
18	Росія	1,65%	1,37%	США	18
19	Литва	1,48%	1,20%	Франція	19
20	Саудівська Аравія	1,19%	0,92%	Бельгія	20

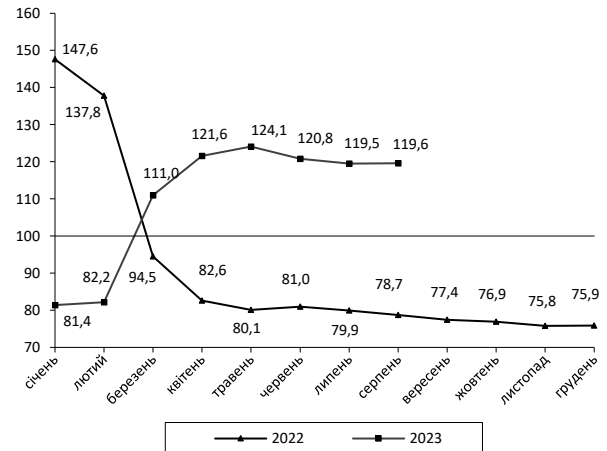
Відбулися також важливі зміни у географічній структурі передусім експорту товарів з України: зменшення до країн «...СНД – на 67,1%; Америки – на 63,5%; Африки – на 62,2%; Австралії і Океанії – на 60,8%; Азії – на 58,4%; збільшення до країн Європи – на 0,9%» [31]. У 2022 р. Україна здійснювала експорт товарів та послуг до 233 країн і територій світу. За експортом провідними партнерами були: Польща, Румунія, Туреччина, Китай, Угорщина і Німеччина [17]. Найбільше Україна в 2023 р. експортувала товарів до Польщі,

Румунії та Китаю; основними країнами-імпортерами були: Китай, Польща і Німеччина [18].

4. Зміна у динаміці та товарній структурі зовнішньої торгівлі України. Простежується загалом різке зниження показників після лютого 2022 р. [13]. За даними Державної служби статистики України, за 8 місяців 2023 р. експорт товарів з України становив 24474,9 млн. дол. США (84,7% порівняно з відповідним періодом 2022 р.) та імпорт товарів – 41141,7 млн. дол. США (119,6%) (рис. 2.15) [31]. У 2023 р. експорт та імпорт товарів становили відповідно 36186,2 млн. дол. (82,0% порівняно з 2022 р.) та 63562,4 млн. дол. (114,9%). Серед послуг найбільша частка в експорті припадала на ІТ-послуги – 40,5%, транспортні послуги – 32,3%, ділові послуги – 11,2%. У I півріччі 2023 р. найбільша питома вага в експорті товарів з України припадала на продукцію АПК і харчової промисловості – 60,6%; продукцію металургійного комплексу – 10,9% та продукцію машинобудування – 8,9%.

а) експорт

б) імпорт

Рис. 2.15. Темпи зростання (зниження) експорту та імпорту товарів (у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком)

[31]

У товарній структурі експорту України в 2023 р. 32,4% становили продукти рослинного походження, серед яких 23,0% – зернові культури (порівняно з 2022 р. обсяг їхнього експорту зменшився на 10% і склав 8306,5 млн. дол. США). Другою важливою складовою експорту є група товарів «Жири та олії тваринного або рослинного походження» – 15,6%. Третє місце у

товарному експорту України посіла група товарів «Недорогоцінні метали та вироби з них» – 10,8%, серед яких чорні метали – 7,3%, проте варто вказати на суттєве зменшення обсягів їхнього експорту порівняно з 2022 р. (58,4% щодо показника 2022 р.). Четверте місце в експорті товарів у 2023 р. належить готовим харчовим продуктам – 9% (відбулося зростання їхнього експортного обсягу на 31% порівняно з 2022 р.). На п'ятому місці перебуває група товарів «Машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання» – 7,2% (в тому числі 4,6% – електронні машини). Шосте місце у структурі українського експорту в 2023 р. – 6,7% – займають мінеральні продукти, що продемонстрували суттєве зменшення обсягу експорту порівняно з 2022 р. (55,9% від обсягів у 2022 р.).

Серед чинників, що негативно вплинули на зовнішню торгівлю України, зокрема експорт товарів, – російсько-українська війна. Оскільки в перший рік війни було порушено логістичні зв'язки та транспортні коридори, то це не дало змоги виконати постачання запланованих обсягів товарів і призвело до здорожчання експорту (як й імпорту). З початку 2022 р. Україна втратила значні виробничі потужності для виробництва товарів та їхнього складування. Частина виробничих потужностей була зруйнована, залишилася на тимчасово окупованих територіях. Релокація бізнесу в інші області потребувала часу для відновлення виробництва.

5. Зміна структури прямих іноземних інвестицій в економіку України. Враховуючи сучасні тенденції економічного розвитку нашої країни, відбувається перехід до залучення інвестицій у відновлення критичної інфраструктури.

6. Забезпечення енергетичної безпеки. У цьому контексті погоджуємося з думкою науковців, що енергетична дипломатія є одним з елементів економічної дипломатії, оскільки управління енергетичними ресурсами, в тому числі забезпечення енергетичної безпеки, та інвестиції у цю сферу мають безпосередній вплив на розвиток економіки та її стабільність. Український вчений О. Горбачук вважає, що «...в умовах російсько-української війни проблема забезпечення стабільної діяльності електроенергетичної галузі

потребує не тільки великих зусиль спеціалістів електроенергетики, але також і українських дипломатів, які мусять на міжнародному рівні створити умови для інтеграції України в Європейську енергетичну систему» [10]. Енергетична дипломатія передусім має скоординувати зусилля різних інституцій, щоб правильно реалізувати енергетичну стратегію України (Енергетична стратегія України на період до 2050 року схвалена у квітні 2023 р. [68]), забезпечити її позиціонування на міжнародних ринках і збільшення присутності у міжнародних організаціях.

7. Розширення міжнародного партнерства та залучення коштів на відбудову України. Багато країн надають нині підтримку для реалізації спільних з українською стороною проектів з метою розширення економічних зав'язків. Однак це потребує створення системи гарантій або оновлення існуючих умов для інвесторів. Для отримання допомоги від інших країн і міжнародних організацій Україна бере участь у міжнародних форумах, спрямованих на її підтримку.

8. Розширення дипломатичної присутності. Присутність посольств України, консульств та почесних консульств є однією з важливих складових економічної дипломатії, яка розширює можливості в економічній сфері. Наприкінці 2023 р. Україна мала біля 120 дипломатичних місій у світі (охоплено понад 80 країн), проте понад 100 країн не має посольств або консульств у нашій державі. Безперечно, присутність дипломатичних установ України за кордоном створює інституційну підтримку для розвитку економічної дипломатії, але одним із важливих чинників для нашої держави також є безвізовий режим між країнами. Для представників бізнесу при вирішенні економічних питань або для участі у міжнародних заходах цей показник є дуже значущим, якщо врахувати, що не всі країни світу мають дипломатичні представництва в Україні й українцям для того, щоб отримати візу, потрібно надсилати документи в Посольство іншої держави, яка, знаходиться, наприклад, у Польщі, Німеччині Франції й до консульського округу якого належить Україна. Цей процес може бути доволі складним і довготривалим з огляду на те, що нині зростає інтерес українського бізнесу до країн в азійському та африканському регіонах. У

рейтингу країн, громадяни яких можуть подорожувати без віз, Україна посідає 76 місце [239]. За станом на 2024 р., для громадян України 92 країни є безвізовими, 44 країни дають можливість відкрити електронні візи і в 35 країнах світу можна отримати візу після прибуття в аеропорт. Безвізовими для українців є країни Європи, деякі країни Америки та Азії. У більшість країн Африки громадянам України потрібна віза, яку також можна отримати в аеропорту країни прибуття, у деяких із цих країн запроваджено електронні візи. Для громадян 81 країни візу в Україну на перебування до 90 днів не потрібно отримувати.

Зазначені тренди економічної дипломатії України (розширення співпраці з міжнародними організаціями; активізація євроінтеграційних процесів та наближення України до європейського ринку; зміни у векторах дво- та багатосторонньої економічної дипломатії, у географічній структурі зовнішньої торгівлі України товарами та послугами; зміна у динаміці та товарній структурі зовнішньої торгівлі України; зміна структури прямих іноземних інвестицій в економіку України; забезпечення енергетичної безпеки; розширення міжнародного партнерства та залучення коштів на відбудову України; розширення дипломатичної присутності) не є сталими, а динамічно змінюються, зазнають трансформацій під впливом як глобальних мегатрендів, так і внутрішніх ризиків і викликів, серед яких найбільший вплив має війна, що з 2022 року повністю змінила економіку країни, її зовнішню політику та вектори стратегічного партнерства.

2.3. Оцінка впливу системних детермінант на динаміку економічної дипломатії

Економічна дипломатія залишається одним із пріоритетів зовнішньої політики країн, а також є важливим інструментом впливу на макроекономічні процеси в країні. Розширення гео економічної та геополітичної присутності України у світі впродовж років створювало сприятливі умови для підвищення конкурентоспроможності національної економіки та економічного зростання.

Зовнішньоекономічна відкритість України за останні 34 роки значно зросла, починаючи з 1992 р. (рис. 2.16). Перші роки незалежності були складними через порушення традиційних економічних зав'язків, дещо штучно побудованих між колишніми радянськими республіками, та необхідність пошуку нових партнерів, перегляду існуючих торговельних зав'язків, які не завжди мали раціональне пояснення і характеризувалися складною логістикою та віддаленістю від сировини.

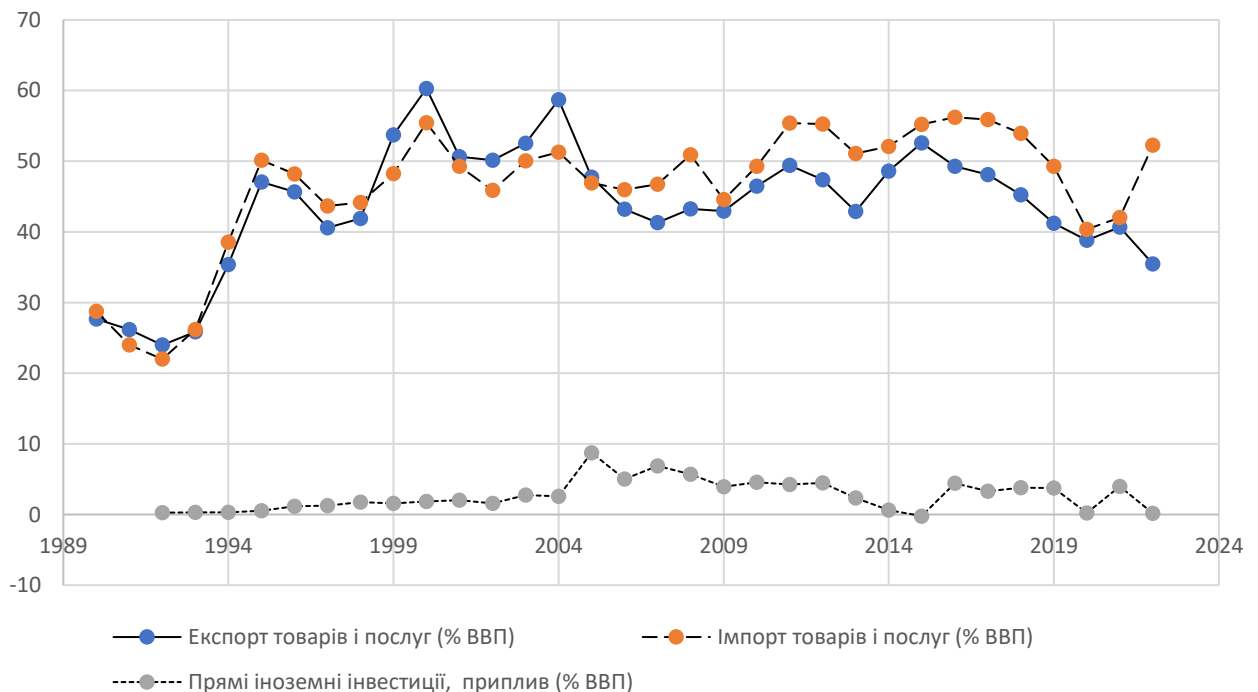

Рис. 2.16. Динаміка зовнішньоекономічної відкритості України за період 1990–2022 рр.*

*Розраховано автором.

За таких умов доволі складно було переорієнтуватися на нові ринки збуту продукції (рис. 2.17). Регіональна структура імпорту товарів в Україну наведена у дод. В, рис. В.1.

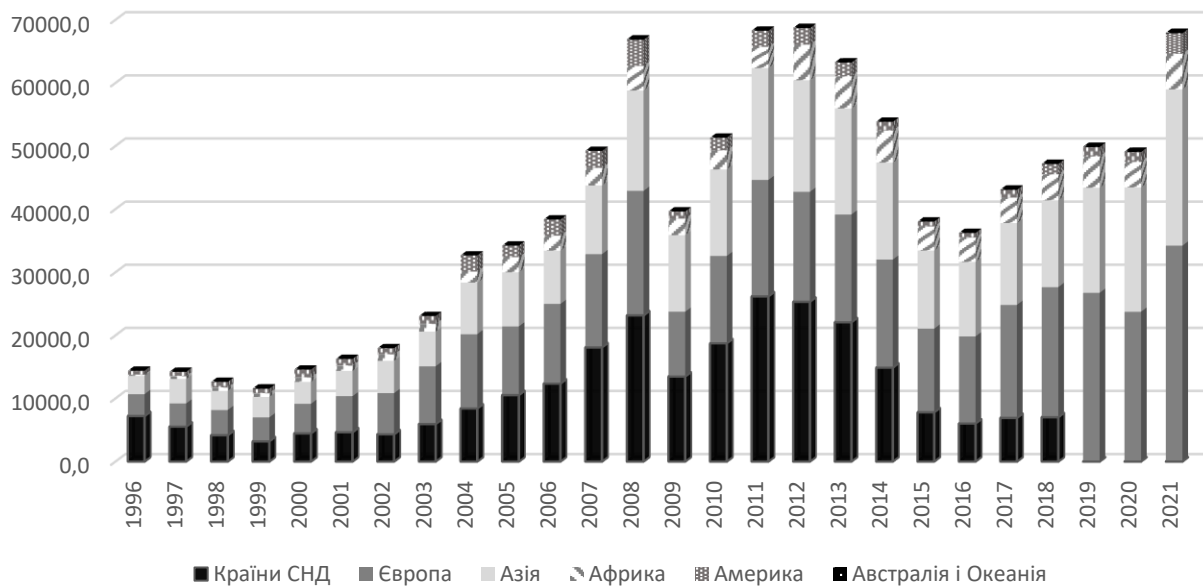

Рис. 2.17. Динаміка регіональної структури товарного експорту з України*

* Складено автором за даними Державної служби статистики України (з 2018 р. показники країн СНД не враховуються).

Серед інших чинників, які на той час стримували економічну активність України, можна назвати такі: прогресуюча гіперінфляція, темпи якої зменшилися лише після 1994 р, та міграція економічно активного населення за кордон. Подальші роки Україна вибудовувала свою зовнішню політику з урахуванням глобальних викликів і потреб світових ринків, проте дуже часто нехтувала внутрішніми реформами.

Проаналізуємо зазначені тренди у динаміці, щоб визначити середні значення показників за весь період та роки мінімальних і максимальних значень (табл. 2.4). Якщо за експортом товарів та імпортом досліджувана вибірка є доволі однорідною (показник варіації не має становити більш як 33%), то для прямих іноземних інвестицій характерні значні коливання, що підтверджує коефіцієнт варіації – 123,96%. Це також підтверджують розраховані коефіцієнти осциляції (характеризують відносне коливання крайніх значень ознаки навколо середньої), які мають високі значення.

Таблиця 2.4

Аналіз статистичних характеристик показників*

	Середнє значення	Коефіцієнт варіації	Розмах варіації	Максимум	Мінімум	Коефіцієнт осциляції
Експорт товарів і послуг (% ВВП)	43,78 ± 1,53	20,10%	36,32	60,30 (2000 р.)	23,98 (1992 р.)	82,95%
Імпорт товарів і послуг (% ВВП)	46,34 ± 1,60	19,85%	34,23	56,22 (2016 р.)	21,99 (1992 р.)	73,88%
Прямі іноземні інвестиції, приплив (% ВВП)	2,70 ± 0,39	123,96%	-8,53	8,75 (2005 р.)	-0,22 (2015 р.)	315,56%

*Розраховано автором.

Дані за роки, в яких експорт переважав імпорт, обсяг експорту/імпорту був вищим від середнього значення, як і показник ПІІ, який теж був вищим від середнього значення (дод. В, табл. В.1). Для ПІІ характерним було зростання інвестиційної відкритості впродовж 1991–2005 рр., а в період 2006-2015 рр. – поступове падіння до найбільш критичного значення (у 2015 р.) за досліджуваний період. Проаналізуємо, як змінювалися показники відкритості економіки України, визначивши темпи зростання та темпи приросту (табл. 2.5): зовнішньоторговельна відкритість щодо експорту товарів і послуг у середньому щорічно зростала на 1,31% відносно попереднього року; щодо імпорту товарів і послуг – на 2,93% відносно попереднього року; інвестиційна відкритість демонструє негативний середньорічний темп приросту, зменшуючись на 0,02% щорічно.

Таблиця 2.5

Середньорічні темпи зростання зовнішньоекономічної відкритості України

	Темп зростання (середньорічний)	Темп приросту (середньорічний)
Експорт товарів і послуг (% ВВП)	101,31%	1,31 %
Імпорт товарів і послуг (% ВВП)	102,93%	2,93 %
Прямі іноземні інвестиції, приплив (% ВВП)	99,98%	- 0,02 %

*Розраховано автором.

До 2022 р. економіка України демонструвала зростання можливостей до економічного зростання та розширення присутності у світі. Зовнішньоекономічна конвергенція та створення умов для диверсифікації експорту/імпорту може бути додатковим джерелом фізичного відновлення економічної дипломатії. Товарна структура українського експорту (за Індексом диверсифікації ЮНКТАД) за останні 30 років суттєво зросла – з 0,571 у 1996 р. до 0,715 у 2022 р. (рис. 2.18), що вказує на відмінність від світових тенденцій і вразливість економіки від кон'юнктури певних світових ринків.

Україна має відмінну від інших країн структуру експорту, тому це є її перевагою, а залежність від певної групи товарів робить вітчизняну економіку менш диверсифікованою. Наближення значення індексу до 1 свідчить про схожість експорту товарів із загальносвітовими тенденціями. Разом з тим, Індекс диверсифікації імпорту продемонстрував зниження протягом досліджуваного періоду – з 0,512 у 1996 р. до 0,364 у 2022 р. (рис. 2.19). Для порівняння, у США у 2022 р. Індекс диверсифікації експорту дорівнював 0,215 та імпорту – 0,215, у Польщі – відповідно 0,410 та 0,236.

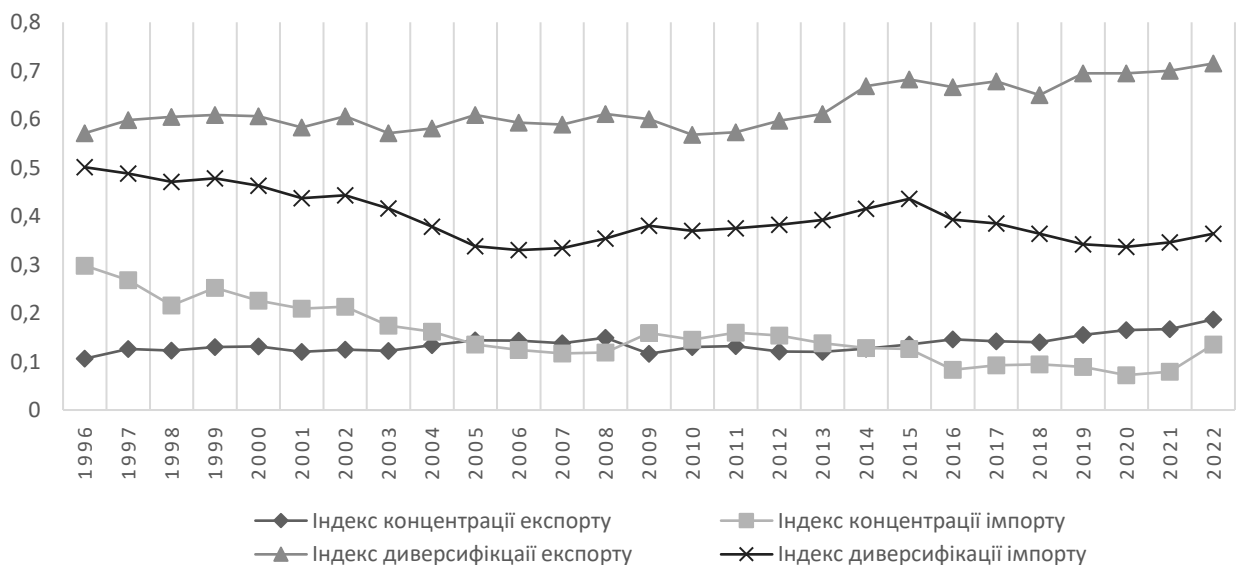

Рис. 2.18. Динаміка індексів концентрації та диверсифікації товарного експорту/імпорту України*

*Побудовано автором за даними ЮНКТАД.

Аналіз динаміки Індексу концентрації (Індекс Герфіндаля-Гіршмана) для України відображає ступінь концентрації її експорту або імпорту на декількох

товарах. Індекс визначається ЮНКТАД в межах від 0 до 1, де значення, близьке до 1, вказує на значну зосередженість на кількох товарах. Для України цей показник у 2022 р. становив 0,187 для експорту та 0,135 – імпорту, що свідчить про значну товарну диверсифікацію експорту та імпорту. Переваги від зростання зовнішньоекономічної відкритості країн є очевидними, оскільки, як стверджують науковці, «...відкритість є незамінним фактором зростання, створення робочих місць і зменшення бідності. Торгівля відкриває нові ринкові можливості для вітчизняних фірм, підвищує продуктивність та інновації завдяки конкуренції. Це сприяє зменшенню бідності, підвищенню заробітної плати, геополітичним перевагам, отриманим від глибшої економічної інтеграції, і навіть на особистому рівні – збільшенню індивідуального вибору та свободи» [178]. Отже, створення необхідних умов для економічного розвитку залежить від торговельних та інвестиційних можливостей, готовності відкривати нові ринки, формувати сприятливі умови для бізнесу. І визначна роль у цих процесах належить державі, яка має створювати такі умови, які будуть вигідними як для суб'єктів бізнесу, так і зарубіжних інвесторів. Адже якщо діловий клімат у країні не є сприятливим, то лише дипломатичних зусиль недостатньо для просування національних економічних інтересів. Україна здійснила значну кількість реформ, щоб забезпечити сприятливі умови для розвитку бізнесу. Разом з тим, нині є сфери, які потребують подальшого реформування, особливо в контексті теперішньої безпекової ситуації. Як підтверджує значення Індексу економічної свободи (Index of Economic Freedom), Україна, за даними звіту, в 2022 р. посіла 130 місце серед 177 країн світу із значенням 54,1. Незважаючи на тенденцію до зростання з початку 1990-х рр., є періоди, коли цей показник знижувався: 2005–2010 рр., що пов'язано із глобальними викликами та внутрішньою нестабільністю; з 2016 р. відбулося зростання індексу (через підвищення фінансової свободи та свободи праці) і в 2021 р. він досяг максимального значення (рис. 2.19).

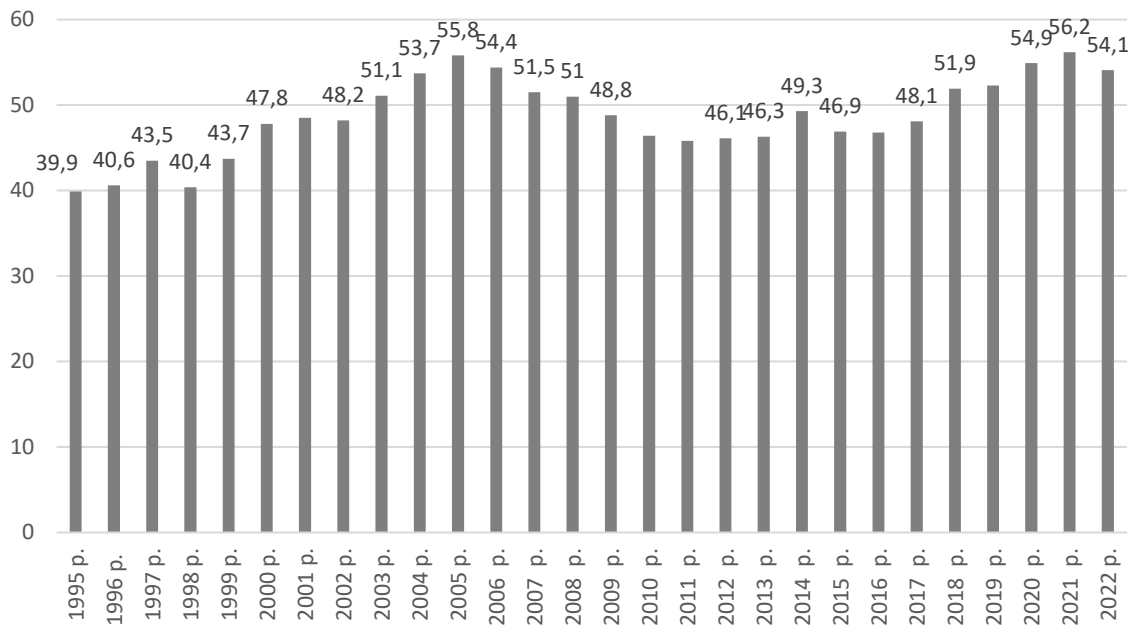

Рис. 2.19. Динаміка Індексу економічної свободи України*

*Складено автором за даними [173].

Вищий рівень економічної свободи передбачає зменшення бар'єрів у сферах торгівлі та інвестування, формування стабільної правової системи і зниження рівня корупції, впровадження технологічних інновацій. Україна на початку 2022 р. перебувала в категорії «невільних країн» за значенням Індексу економічної свободи (рис. 2.19), що не дало їй можливості повноцінно забезпечувати соціальний прогрес і розвиток. Хоча Індекс соціального прогресу, який вимірює базові людські потреби, основи добробуту та можливості, мав тенденцію до зростання (рис. 2.20). Індекс соціального прогресу визначається американською організацією Social Progress Imperative. Наукові дослідження підтверджують, «...що країни з вищою економічною свободою та її покращенням розвиваються швидше та досягають вищих рівнів ВВП на одну особу» [145].

Економічна дипломатія має подвійну природу: з одного боку, з урахуванням існуючих глобальних викликів вона відіграє головну роль для підтримання економічної активності країн і сприяння їхній економічній інклюзії в глобальний простір, впливає на їхній економічний розвиток через активізацію міжнародної співпраці, з іншого боку – залежить від здатності та готовності держави до розширення міжнародного партнерства.

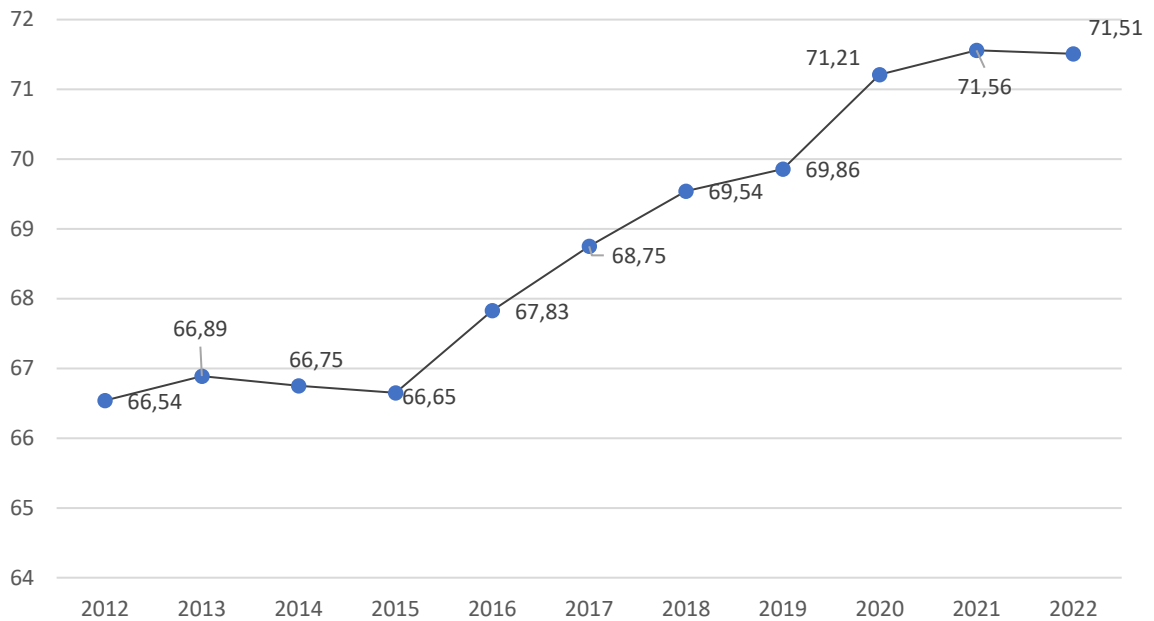

Рис. 2.20. Динаміка Індексу соціального прогресу України*

*Побудовано автором за даними Social Progress Imperative.

Висунемо гіпотезу про вплив на економічну дипломатію країн таких системних детермінант: умов легкості ведення бізнесу в державі (елементів економічної свободи), торговельної та інвестиційної відкритості, рівня соціального прогресу, корупції й ефективності уряду. За Індекс економічної дипломатії (ІЕД) приймемо розраховані нами значення у підрозділі 2.1. Для підтвердження чи спростування гіпотези оберемо вибірку зі 113 країн. Застосуємо метод регресійного аналізу, щоб визначити залежність Індексу економічної дипломатії від таких показників:

1. Індекс соціального прогресу x_1 .
2. Ефективність уряду x_2 .
3. Індекс корупції x_3 .
4. Імпорт товарів і послуг (% ВВП) x_4 .
5. Експорт товарів і послуг (% ВВП) x_5 .
6. Прямі іноземні інвестиції, приплив (% ВВП) x_6 .
7. Фіскальне здоров'я x_7 .
8. Свобода бізнесу x_8 .
9. Монетарна свобода x_9 .

10. Свобода торгівлі x_{10} .

11. Свобода інвестицій x_{11} .

12. Фінансова свобода x_{12} .

Побудуємо матрицю кореляцій, щоб визначити, як кожен запропонований показник корелює із результуючою змінною (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Матриця кореляцій між змінними*

	ІЕД	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ІЕД	1												
x_3	0,7107	1											
x_1	0,8870	0,7977	1										
x_2	0,7626	0,9057	0,8322	1									
x_4	0,4311	0,3403	0,4033	0,3867	1								
x_5	0,4813	0,4234	0,4619	0,4909	0,9105	1,0000							
x_6	-0,1073	-0,1245	-0,0906	-0,1157	-0,3702	-0,4004	1						
x_7	0,0209	-0,0115	-0,0144	-0,0905	0,2158	0,2457	-0,0664	1,0000					
x_8	0,8043	0,7990	0,9053	0,8743	0,3875	0,4602	-0,0984	0,0251	1				
x_9	0,3667	0,4105	0,4138	0,4753	0,2367	0,2632	0,0160	-0,1139	0,5200	1			
x_{10}	0,5868	0,4476	0,5511	0,5314	0,3123	0,3981	-0,0236	0,0172	0,6135	0,4279	1		
x_{11}	0,6340	0,6225	0,6292	0,6504	0,3908	0,4359	-0,1199	-0,0564	0,6859	0,4644	0,5090	1	
x_{12}	0,6523	0,6688	0,7107	0,7389	0,3405	0,4122	-0,1075	-0,0771	0,7693	0,4861	0,5736	0,8437	1

*Розраховано автором.

Індекс економічної дипломатії дорівнює:

$$IEД = a_0 + a_1 \times x_1 + a_2 \times x_2 + \dots + a_n \times x_n \quad (2.2)$$

де a_0 – константа, a_1, a_2, \dots, a_n – коефіцієнти регресії, x_1, x_2, \dots, x_n – незалежні змінні моделі, $n = 12$.

За допомогою програми «Statistica» отримано оцінки регресійної моделі (дод. Г). Результати регресійного аналізу вказують на наступне: $R^2 = 0,82347059$,

що означає, що 82,35% варіації цільової змінної (індексу економічної дипломатії) пояснюється незалежними змінними в моделі; $Adj. R^2 = 0,802$, що враховує кількість незалежних змінних у моделі; $F\text{-statistic} = 38,87$, яка підтверджує, що модель значуща ($Prob(F\text{-statistic}) = 2,95e-32$); $Durbin\text{-Watson} = 2,379$, що вказує на відсутність автокореляції в залишках. У підсумковій регресійній моделі значущі змінні можна визначити за допомогою р-значення ($p > |t|$). Здебільшого, значущі змінні мають р-значення, менше за 0,05. У представленій моделі значущими змінними (р-значення менше ніж 0,05) є такі: Індекс соціального прогресу ($p < 0,001$): коефіцієнт 0,0177, що вказує на позитивний вплив; Свобода торгівлі ($p = 0,008$): коефіцієнт 0,0037, що має позитивний вплив; Інвестиційна свобода ($p = 0,011$): коефіцієнт 0,0028, що також має позитивний вплив. Інші змінні мають р-значення, більше за 0,05, тому їхній вплив не є статистично значущим на рівні 95% довіри. Однак при цьому слід врахувати, що вибірка складається з 113 країн, які є різними за рівнем соціально-економічного розвитку, використанням інструментів економічної дипломатії та просуванням власних інтересів, рівнем залученості у формування світового порядку.

Базуючись на результатах регресійного аналізу, рівняння багатофакторної регресії для Індексу економічної дипломатії буде мати наступний вигляд:

$$\begin{aligned} \text{Індекс економічної дипломатії} = & -0,9001 - 0,0019 \times \text{Індекс корупції} + 0,0177 \times \\ & \text{Індекс соціального прогресу} + 0,0025 \times \text{Ефективність уряду, процентиль} + 0,0008 \\ & \text{Імпорт товарів і послуг (\% ВВП)} - 0,0006 \text{ Експорт товарів і послуг (\% ВВП)} - \\ & 0,0001 \text{ Прямі іноземні інвестиції, приплив (\% ВВП)} + 0,0004 \times \text{Фіскальне здоров'я} \\ & - 0,0039 \times \text{Свобода бізнесу} - 0,0010 \times \text{Монетарна свобода} + 0,0037 \times \text{Свобода} \\ & \text{торгівлі} + 0,0028 \times \text{Свобода інвестицій} - 0,0022 \times \text{Фінансова свобода} \quad (2.3) \end{aligned}$$

Для поглибленого аналізу використаємо дельта-коефіцієнти регресії та розрахуємо часткові коефіцієнти еластичності. Отримані результати (табл. 2.7) підтверджують, що навіть за невисокої значущості для моделі є показники, які здійснюють вплив на результуючий показник. Використання першого коефіцієнта обґрунтовано тим, що він відображає частину вкладу досліджуваної

змінної в сумарний вплив усіх обраних змінних. Сума всіх дельта-коефіцієнтів показників, які є у моделі, має дорівнювати 1.

Таблиця 2.7

Розраховані дельта-коефіцієнти та часткові коефіцієнти еластичності для змінних результуючої регресійної моделі*

	a_i	beta, β_i	R^2	Delta, Δ_i	elast, e_i
Індекс корупції	-0,002	-0,136	0,711	-0,118	-0,219
Індекс соціального прогресу	0,018	0,877	0,887	0,945	2,964
Ефективність уряду, процентиль	0,003	0,258	0,763	0,239	0,331
Імпорт товарів і послуг (% ВВП)	0,001	0,085	0,431	0,045	0,093
Експорт товарів і послуг (% ВВП)	-0,001	-0,074	0,481	-0,043	-0,066
Прямі іноземні інвестиції, приплив (% ВВП)	0,000	-0,017	-0,107	0,002	0,000
Фіскальне здоров'я	0,000	0,052	0,021	0,001	0,059
Свобода бізнесу	-0,004	-0,210	0,804	-0,205	-0,611
Монетарна свобода	-0,001	-0,038	0,367	-0,017	-0,169
Свобода торгівлі	0,004	0,155	0,587	0,110	0,636
Свобода інвестицій	0,003	0,213	0,634	0,164	0,397
Фінансова свобода	-0,002	-0,155	0,652	-0,123	-0,281

*Розраховано автором.

Результуючий показник визначається за формулою:

$$\Delta_i = \beta_i \cdot \frac{r_{yx_i}}{R^2} \quad (2.4)$$

де, β_i – бета-коефіцієнт (стандартизований коефіцієнт регресії), r_{yx_i} – відповідний парний коефіцієнт кореляції; R^2 – коефіцієнт множинної детермінації.

Другий коефіцієнт – частковий коефіцієнт еластичності e_i вказує, на скільки % у середньому змінюється результативна ознака при зміні значення змінної на 1% при фіксованому значенні інших параметрів.

Проаналізуємо графік залишків, щоб впевнитися в їхньому нормальному розподілі, та перевірити наші припущення (рис. 2.21). На графіку залишки від моделі відображено на вертикальній осі та відповідні спрогнозовані значення – на горизонтальній осі. Залишки розподілені рівномірно навколо горизонтальної осі $y=0$, яка є орієнтиром для їхнього аналізу. Залишки відхиляються як вгору, так і вниз від цієї лінії, що вказує на те, що передбачення моделі мають невеликі

відхилення в обидві сторони. Здебільшого залишки розподілені в діапазоні від $-0,2$ до $0,2$, що свідчить про те, що передбачення моделі перебувають у цьому діапазоні похибки. Розподіл залишків є доволі рівномірним за горизонталлю, що засвідчує про їхню гомоскедастичність (постійна дисперсія залишків). Зазначене підтверджує, що модель підходить для даних, і це відповідно не вказує на наявність значних проблем із передбаченнями.

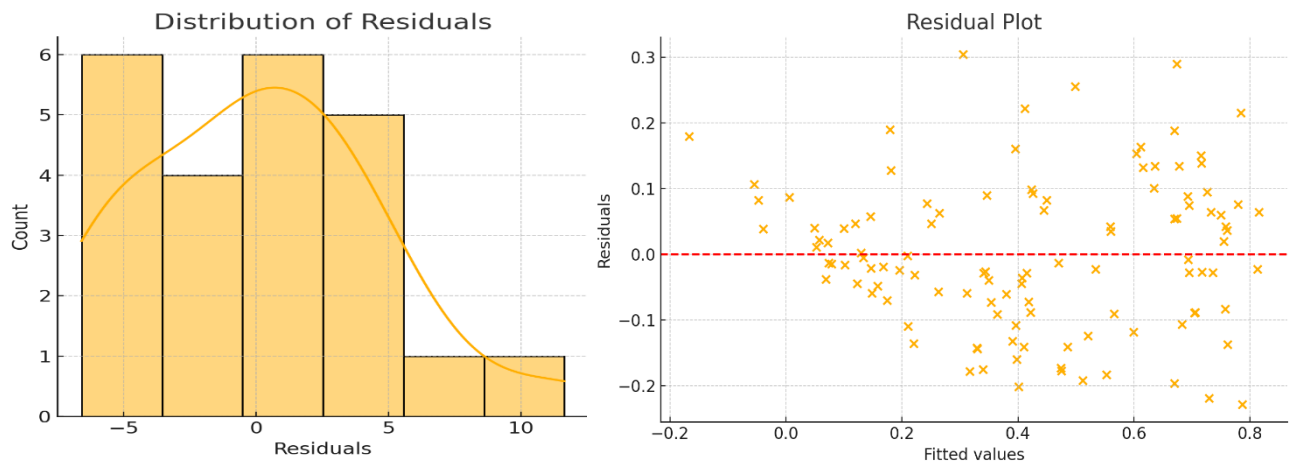

Рис. 2.21. Розподіл залишків регресійної моделі*

*Розраховано автором.

Аналіз даних порівняння розподілу залишків моделі з нормальним розподілом (рис. 2.22) підтверджує, що розподіл залишків моделі є близьким до нормального. Незначні відхилення на кінцях графіка є прийнятними.

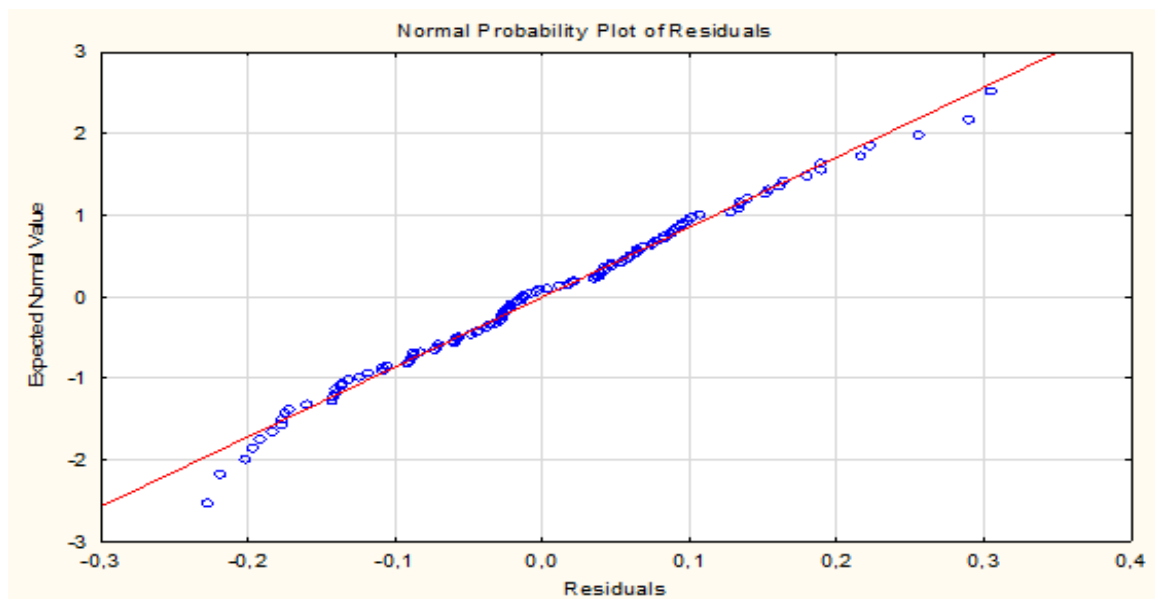

Рис. 2.22. Порівняння розподілу залишків моделі з нормальним розподілом*

*Розраховано автором.

Графіки залежності змінної ІЕД від найбільш значущих змінних наведено на рис. 2.23. Кожен із графіків підтверджує результати регресійного аналізу та вказує на те, що ці змінні мають лінійний зв'язок з Індексом економічної дипломатії. Для інших показників графіки наведено у дод. Д.

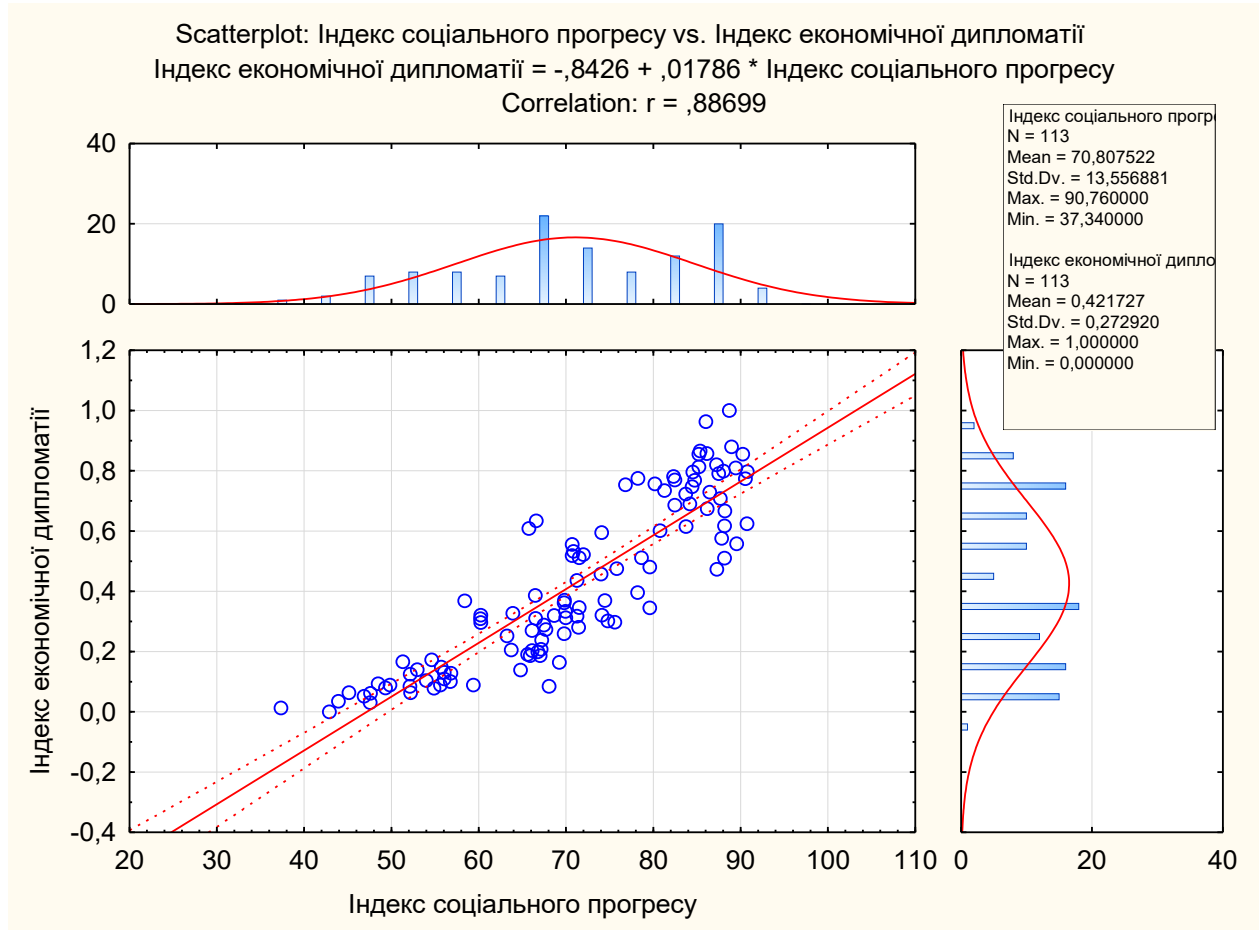

Рис. 2.23. Результати зв'язку між Індексом економічної дипломатії та Індексом соціального прогресу*

*Розраховано автором.

Інвестиційна та торговельна свобода є важливими компонентами економічної дипломатії (рис. 2.24), вони мають з нею позитивний кореляційний зв'язок, створюють середовище для її реалізації, стимулюють конкуренцію.

На основі графіків розсіювання, можна зробити такі висновки: з кожним збільшенням свободи торгівлі на 1 одиницю Індекс економічної дипломатії зростає в середньому на 0,01416 одиниці та на 0,0824 одиниці при збільшенні інвестиційної свободи на 1 одиницю. Здебільшого країни з високим рівнем економічної свободи мають високий Індекс економічної дипломатії. Разом з тим,

на графіках виявлено країни, для яких характерним є низький Індекс економічної дипломатії при високих значеннях свободи торгівлі та інвестиційної свободи, тобто існують інші чинники, які впливають на економічну дипломатію.

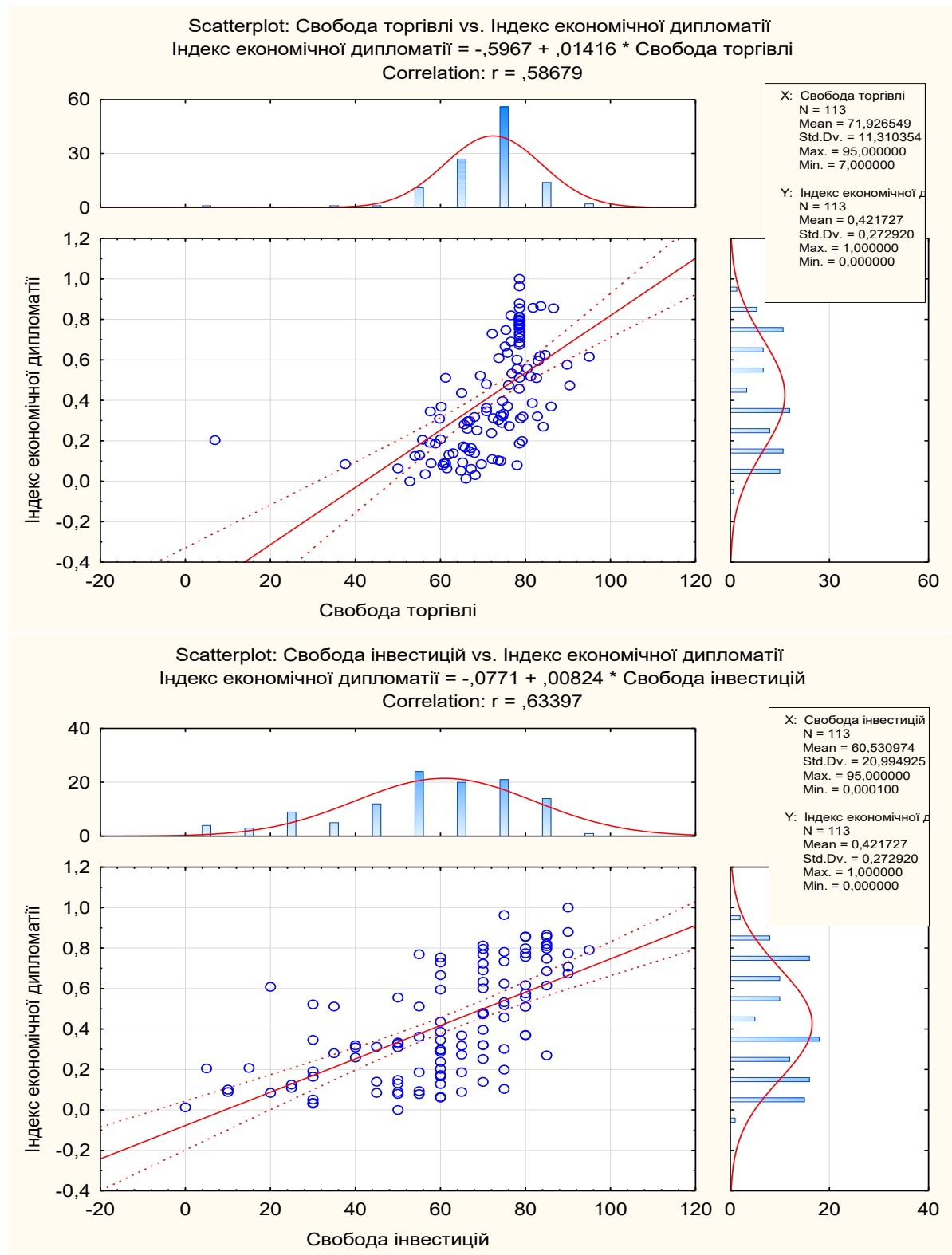

Рис. 2. 24. Результати зв'язку між Індексом економічної дипломатії та Свободою торгівлі/Свободою інвестицій*

*Розраховано автором.

Застосувавши побудовану багатофакторну регресійну модель ІЕД, розрахуємо Індекс економічної дипломатії для України на основі 12 змінних за період 2012–2022 рр., щоб простежити його динаміку. Результати розрахунків наведено на рис. 2.25. За аналізований період Індекс економічної дипломатії зазнав певних змін, маючи найбільше значення показника в 2021 р. – 0,475724 і найменше – в 2015 р., що пов'язано з окупацією Криму і частини Луганської та Донецької областей, що вплинуло на економічний потенціал України та її зовнішньоекономічну діяльність.

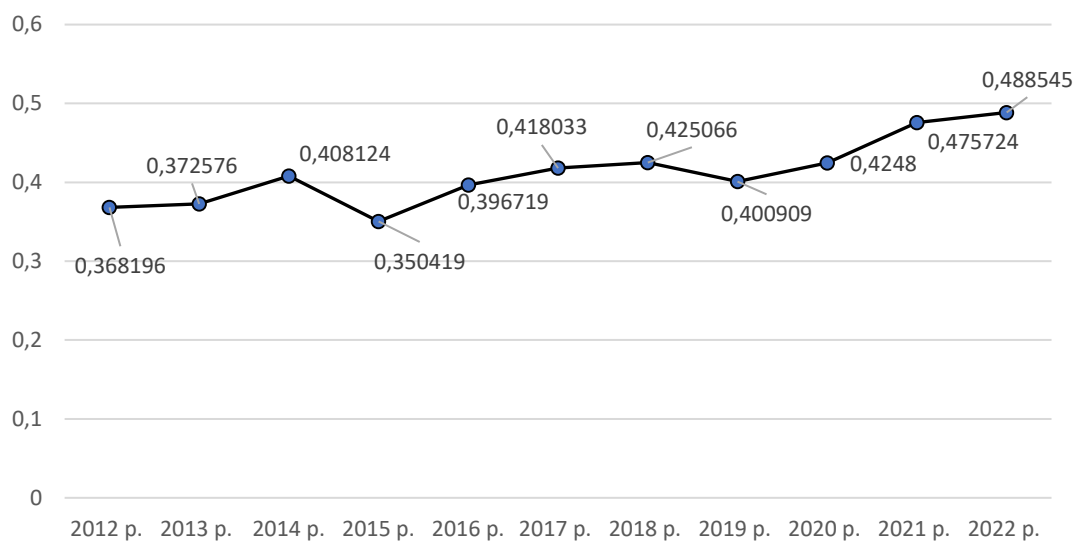

Рис. 2.25. Динаміка Індeksu економічної дипломатії України*

*Побудовано автором.

Україна за Індексом економічної дипломатії належить до країн із середнім рівнем показника (рис. 2.26). Графіки розсіювання за всіма змінними подано у дод. Е. Існує чітка позитивна кореляція між соціальною складовою Індeksu глобалізації та Індексом економічної дипломатії. Це означає, що країни з вищим рівнем соціальної глобалізації, як правило, мають вищий Індекс економічної дипломатії. Відповідно Україна має потенціал для подальшого зростання Індeksu економічної дипломатії через підвищення соціальної складової глобалізації, оскільки соціальна глобалізація сприятиме її інтеграції в глобальний простір.

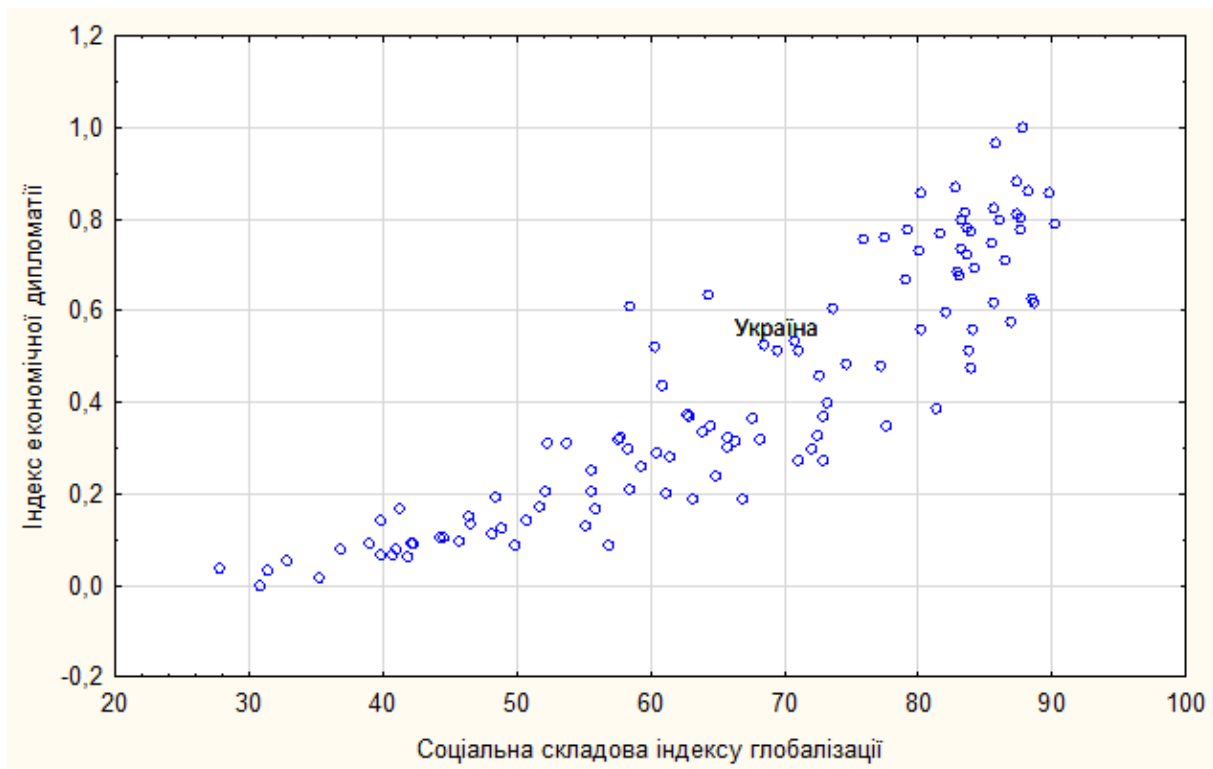

Рис. 2.26. Позичування України в координатах [Індекс економічної дипломатії; Соціальна складова Індехсу глобалізації]

*Розраховано автором.

Використаємо інструментарій економетричного аналізу, щоб спрогнозувати Індекс економічної дипломатії на основі отриманих даних за 2012–2022 рр. Побудуємо економіко-математичні моделі динаміки Індехсу економічної дипломатії та виберемо ті, що мають рівень значущості, який не менший за 0,05. Основними математичними моделями в нашому дослідженні прийнято та розраховано такі:

а) лінійна:

$$y = 0,0109t + 0,3466, \quad R^2 = 0,7226; \quad (2.5)$$

б) експоненти:

$$y = 0,3508e^{0,0259t} \quad R^2 = 0,7186; \quad (2.6)$$

в) степенева:

$$y = 0,3485t^{0,1018} \quad R^2 = 0,5602; \quad (2.7)$$

г) логарифмічна: $y = 0,0423 \ln t + 0,3445, \quad R^2 = 0,5531 \quad (2.8)$

де y – Індекс економічної дипломатії; t – часовий період, рік.

Значення коефіцієнтів детермінації для розрахованих моделей перебувають у межах від 0,5531 до 0,7226. У нашому випадку оберемо дві: лінійну та експоненти (рис. 2.27). Обидві моделі є статистично значущими, а отже, на їхній основі можна визначити прогностні значення. Статистичні характеристики моделей наведено у дод. Ж.

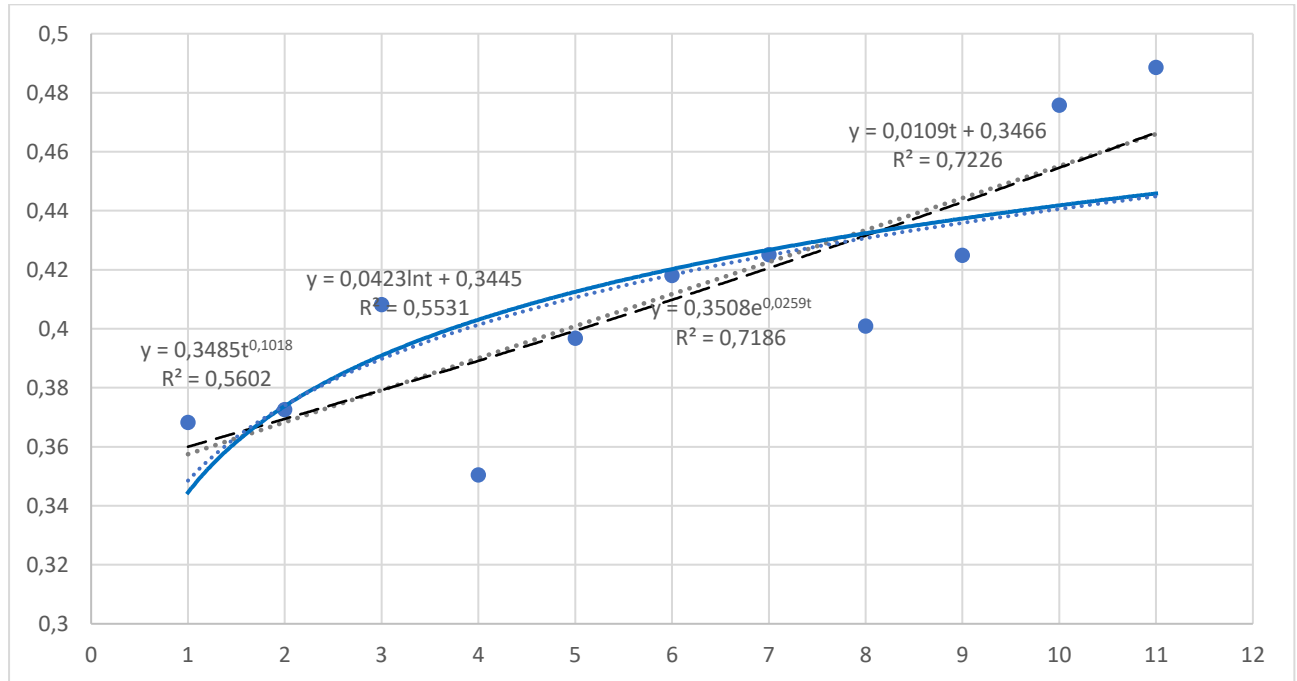

Рис. 2.27. Прогностні моделі розрахунку Індексу економічної дипломатії України*

*Розраховано автором.

Для лінійної моделі значення стандартної похибки є меншим (0,023507083), ніж для експоненти (0,056677). Коефіцієнт детермінації R^2 для обраної лінійної моделі становить приблизно 0,7226 (табл. 2.8). Це означає, що близько 72,263% варіації Індексу економічної дипломатії можна пояснити за допомогою року як змінної в моделі. Це свідчить про те, що лінійний тренд є значущим чинником для отримання даних. Серед розрахованих нами моделей лінійна має найбільше значення коефіцієнта R^2 . Разом з тим, якщо проаналізувати нижню та верхню межі обох моделей, то для експоненти коридор є більшим. Обидві моделі відображають зростання Індексу економічної дипломатії за прогнозований період – 4 роки. Проте, порівнюючи прогностне значення Індексу економічної дипломатії в 2023 р. із показником 2022 р.,

простежуємо його зменшення, що спричинено війною і сповільненням інвестиційної та торговельної активності.

Таблиця 2.8

Результати розрахунків прогнозних значень Індексу економічної дипломатії України*

Рік	Лінійна модель $y = 0,0109t + 0,3466$ $R^2 = 0,7226$			
	Прогноз точковий	Похибка прогнозу	Нижня межа	Верхня межа
2023	0,477	0,07814	0,399	0,555
2024	0,488	0,090836	0,397	0,579
2025	0,499	0,103569	0,395	0,602
2026	0,509	0,116326	0,393	0,626
	Експонента $y = 0,3508e^{0,0259t}$ $R^2 = 0,7186$			
	Точковий	Похибка прогнозу	Нижня межа	Верхня межа
2023	0,479	0,1884	0,2903	0,7691
2024	0,491	0,21901	0,2723	0,7636
2025	0,504	0,24971	0,2545	0,7587
2026	0,517	0,28047	0,2370	0,7544

*Розраховано автором.

Таким чином, перевірка гіпотези про вплив умов торговельної та інвестиційної діяльності, належного врядування і соціального прогресу на розвиток економічної дипломатії країн із використанням методів економетричного моделювання дає можливість констатувати, що стимулюючими факторами для її активізації є соціальний прогрес, торговельна та інвестиційна свобода. Натомість Україна значно відстає від країн-партнерів за рівнем Індексу економічної дипломатії. Отже, вибудовуючи зовнішню політику з урахуванням глобальних викликів і ризиків, Україна має враховувати стимулюючі чинники та сприятливі умови для підвищення активності економічної дипломатії та результативності дипломатичної присутності у світі. Серед першочергових цілей, на яких слід акцентувати увагу, виокремимо такі: налагодження/підтримання стратегічних комунікацій із країнами-партнерами; збільшення економічної присутності на світових ринках і підтримання експортних позицій; залучення потенційних інвесторів; посилення санкційного тиску на Росію на всіх міжнародних майданчиках та отримання для цього

підтримки інших держав; активізація участі в діяльності міжнародних організацій і багатосторонній дипломатії.

Висновки до розділу 2

За результатами дослідження можна зробити висновок, що залученість країн до формування світового порядку через інструменти економічної дипломатії є доволі асиметричною. Відсутність єдиних підходів до кількісного та якісного оцінювання економічної дипломатії не дає можливості для швидкого реагування, коли країна втрачає свої позиції у міжнародній економічній співпраці. Порівняльний аналіз існуючих методів дослідження економічної дипломатії підтвердив, що вони є надто спрощеними та не відображають усю її багатофункціональність і кроссекторальні взаємодії. Для ідентифікації позицій країн за рівнем дипломатичної активності пропонуємо використовувати Інтегральний індекс економічної дипломатії. Для розрахунку цього індексу було використано метод головних компонент. Отримані результати підтвердили, що обрані для обчислення змінні мають щільний зв'язок з Індексом економічної дипломатії, проте серед них найслабший зв'язок має кількість дипломатичних місій країни за кордоном.

Економічна дипломатія України перебуває в процесі активного розвитку, формується під впливом глобальних викликів і внутрішніх трансформацій. Основним трендом економічної дипломатії впродовж останніх років залишається поглиблення відносин з країнами-членами ЄС та розширення співпраці. ЄС виступає ключовим партнером для України, що пояснюється зростанням торговельних відносин, розширенням форматів співпраці. Це особливо важливо для України при втраті інших ринків. Розширення присутності України у світі відбувається не лише на європейських ринках. Диверсифікація ринків і товарної структури торгівлі буде для України актуальною в найближчі роки. Відповідно створення сприятливого інвестиційного клімату має бути пріоритетом для України з метою залучення іноземних інвестицій, враховуючи ті політичні та економічні ризики, які сьогодні загострилися через війну. Стійкий

економічний розвиток та економічне відновлення потребуватимуть значних фінансових ресурсів, тому Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями.

Економічна дипломатія – важливий інструментом впливу на макроекономічні процеси в країні, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності національної економіки, стимулюванню економічного зростання та соціального прогресу, збільшенню економічної свободи. Аналіз динаміки зовнішньоекономічної відкритості України та розраховані статистичні характеристики підтвердили зростання за період 1990–2022 рр. Разом з тим, виявлено стимулюючі чинники для економічної дипломатії країн та розраховано динаміку Індексу економічної дипломатії України.

Результати дослідження розділу 2 опубліковано у працях [20; 22; 23; 24; 34; 38; 45; 47; 256].

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ КРАЇН В УМОВАХ ПЕРЕФОРМАТУВАННЯ СВІТОВОГО ПОРЯДКУ

3.1. Сучасні трансформації світового порядку та пріоритети економічної дипломатії

Світовий порядок, сформований після Другої світової війни, тривалий період залишався без змін концептуальних основ і базових принципів. На сучасному етапі він потребує кардинальних змін і модернізації, а не лише незначної трансформації, оскільки на світовій геополітичній арені, в тому числі в економічній площині, з'явилися нові актори, участь яких раніше применшувалася, та поглиблюються лінії напруги і конфліктів у міжнародних відносинах. Як основні дефініції, що останнім часом часто застосовуються у міжнародних відносинах, С. Троян наводить такі: «зіткнення цивілізацій» С. Гантінгтона чи «кінець історії» Ф. Фукуями, «футурошок» і «третя хвиля» Е. Тоффлера, «інформаційна епоха» М. Кастельса, «світ без кордонів» Зб. Бжезинського або «світ-система» І. Валлерстайна, «уніполярна міжнародна система» А. Страуса» [82], проте наголошує, що жодна з них «...не відображає комплексної характеристики сучасної – після 1991 року – системи міжнародних відносин» [82]. Зважаючи на сучасний етап геополітичних відносин і протистоянь, Ю. Войтенко стверджує, що «...сьогодні маємо відродження геополітичної біполярності світу» [6].

Завдяки інформаційному розвитку та технологічному прогресу змінюється просторова структура взаємодії між країнами. З огляду на це країни часто використовують технології в інформаційних війнах [55]. Разом з тим, зростає роль недержавних акторів у міжнародних відносинах, набувають щораз більшого значення економічні та соціальні чинники.

О. Сохацький вважає, що «...такий підхід призвів до знищення традиційних держав старого світу на карті світу, ... а найбільш небезпечною обставиною є те, що такі регіони виступають як глобальні логістичні центри і мають розвинуту інфраструктуру, включаючи економічний простір» [75]. З огляду на це, важливу роль відіграватиме «конектографія», оскільки «...у майбутньому саме навколо цих об'єктів відбуватимуться міжнародні конфлікти та проксі-війни» [247], які є невід'ємною частиною геополітики XXI ст.

Економічна дипломатія набуває дедалі більшої ваги у сучасному глобальному світі, характерними ознаками якого є геополітична невизначеність та економічна нестабільність, що підтверджує динаміка Індексу глобальної невизначеності (рис. 3.1).

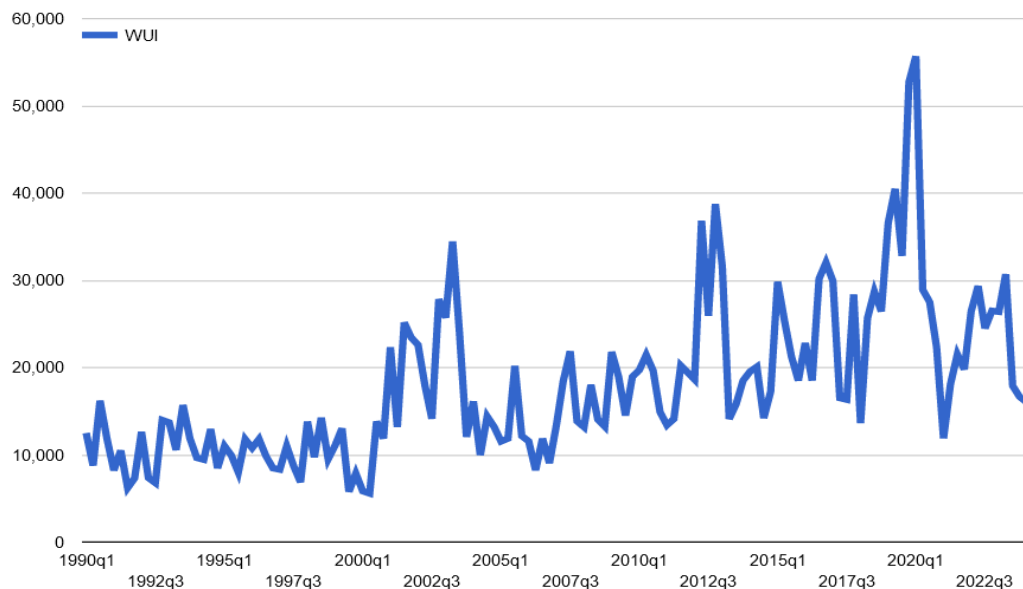

Рис. 3.1. Динаміка Індексу глобальної невизначеності [253]

В останні роки основними причинами цих процесів є ситуація із Brexit у Великобританії, невизначеність у США після виборів Президента, торговельна напруженість у відносинах між США та Китаєм, пандемія, війна в Україні та ін. В умовах зростаючої глобалізації для стану глобальної нестабільності характерними також є ефекти другого порядку, коли зростання невизначеності в одній країні провокує негативні наслідки в іншій. Наприклад, такі країни, як «...Канада, Китай, Франція, Німеччина, Італія та Японія разом узяті, мають

незначний вплив невизначеності на решту світу» [107], хоча невизначеність із Китаєм пов'язують із напруженими торговельними відносинами зі США.

Важливою детермінантою формування нового світового порядку є зростання геополітичної нестабільності та ризиків, тому, на думку Н. Кравчук, «...замість однорідного суспільства, формується багатополосний світ, який базується на різних економічних і соціально-політичних моделях та підпорядковується принципам децентралізації, наростаючої фрагментації та дивергенції глобального розвитку» [44]. Для оцінки сучасного стану геополітичної нестабільності використовують Індекс геополітичних ризиків (GPR) (дод. К, рис. К.1) [249].

Геополітичні трансформації відбуваються під впливом різновекторних чинників, які, в свою чергу, впливають на основні сфери взаємовідносин між державами, визначають їхню політичну, економічну та соціальну динаміку. Велика кількість чинників є причиною геополітичних ризиків (рис. 3.2). На думку Р. Зварича, «...швидкі глобальні зміни можуть призвести до масштабних внутрішньо-державних та міждержавних конфліктів» [27].

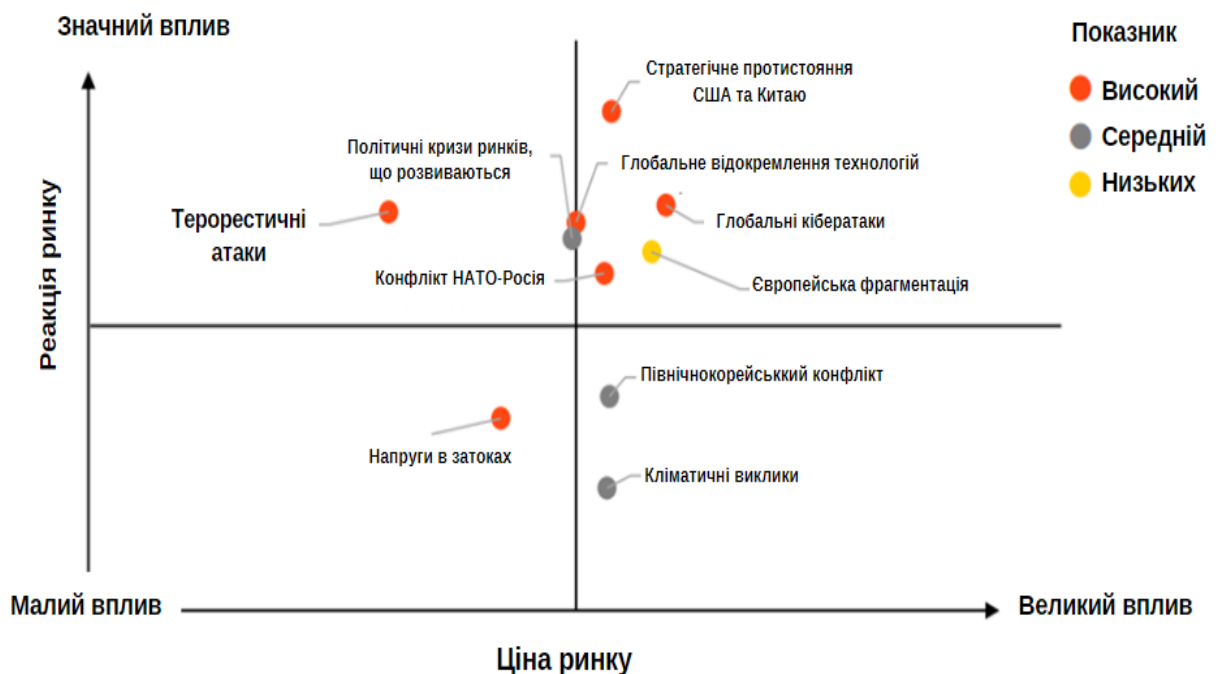

Рис. 3.2. Мапа геополітичних ризиків та їхній вплив на ринок [155]

Експерти Світового економічного форуму визначили основні складові сучасної геополітики, зображені на рис. 3.3 [156]. Зазначимо, що ці складові

характеризують усі сфери, бо у сучасному глобалізованому світі вони не можуть існувати відокремлено, тому головний акцент у формуванні нового світового порядку зроблено на економічних чинниках, оскільки «...економіка є фундаментальною основою влади, а також військової та геополітичної сили. Країни з успішною економікою мають більше можливостей для інвестування в технології та інфраструктуру, а також більше можливостей і ресурсів у своєму розпорядженні» [180]. Зростання міжнародної напруги у відносинах і поглиблення конфліктів спричинили в останнє десятиліття глибокі економічні розломи, відбулося збільшення кількості обмежувальних заходів та торговельних війн. Війна в Україні стала випробуванням для міжнародних економічних відносин, у тому числі через санкційну політику інших країн проти Росії та продовольчу кризу, що виникла через блокування морських шляхів.

Рис. 3.3. Складові геополітики за даними Світового економічного форуму [156]

Геополітична напруженість загалом може проявлятися в торговельних суперечках, коли країни накладають мита або санкції одна на одну, і згодом трансформуватися в економічні війни. Прикладом того, як геополітична напруженість може порушити основи економічної дипломатії, може бути торгова війна між США та Китаєм. Непоодинокими є випадки, коли питання

національної безпеки виявляються важливішими від партнерства заради реалізації економічних інтересів. Відмінності в ідеологіях між країнами також можуть створювати перешкоди для економічної дипломатії. Країнам із суперечливими політичними системами чи цінностями може бути складно знайти спільну мову під час економічних переговорів. Наприклад, ідеологічні розбіжності між західними демократіями та авторитарними режимами, такими як Росія, можуть перешкоджати укладанню економічних угод.

З огляду на це, країни часто утворюють альянси на основі спільних інтересів або проблем безпеки. Ці регіональні альянси можуть ускладнити економічну дипломатію, створюючи блоки, які співпрацюють проти груп конкуруючих країн. Суперництво, наприклад, між країнами Близького Сходу ілюструє, як регіональна динаміка може перешкоджати економічній співпраці в регіоні. При цьому важливим є історичний контекст суперництва, бо минулі конфлікти та невирішені історичні суперечки можуть перебувати в неактивному стані й вплинути на поточні дипломатичні відносини. Країни з історією ворожнечі можуть не довіряти одна одній під час економічних переговорів, посилюючи напруженість і перешкоджаючи поступу в досягненні згоди. Прикладом того, як історичні конфлікти можуть ускладнити економічну дипломатію в Південній Азії, є напружені відносини між Індією та Пакистаном. У цьому разі геополітична напруженість, що виникає внаслідок територіальних суперечок, може мати наслідки для економічних переговорів між країнами. Розбіжності щодо кордонів, в тому числі морських, можуть перерости в повномасштабні конфлікти, які перешкоджають дипломатичним зусиллям, спрямованим на розвиток економічної співпраці.

Геополітична напруженість часто проявляється через проксі-конфлікти, в яких країни підтримують різноманітні протестні рухи в третіх країнах, щоб опосередковано просувати власні інтереси. Ці проксі-війни створюють нестабільність у регіонах та ускладнюють виконання завдань конструктивної економічної дипломатії через конфлікт інтересів.

Крім того, нестабільність в глобальному просторі часто призводить до встановлення торгових бар'єрів, таких як тарифи, квоти чи ембарго, які є стримуючими чинниками при переміщенні товарів та послуг між країнами. Це може порушити економічну співпрацю та переговори, спрямовані на покращення торгових відносин, а посилення геополітичної напруженості створює середовище невизначеності для інвесторів, що призводить до зменшення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) та транскордонних інвестицій. Сформована невизначеність може стримати бізнес від участі в економічній діяльності з країнами, які перебувають у конфлікті. Геополітична напруженість також може спричинити коливання вартості валют через ринкову невизначеність та уникнення ризику. Ця нестабільність ускладнює для країн участь у стабільних економічних операціях і фінансових угодах.

Питання геополітики часто пов'язані з енергетичними ресурсами, що може викликати занепокоєння щодо енергетичної безпеки. Суперечки щодо джерел енергії або шляхів постачання можуть порушити функціонування енергетичних ринків і вплинути на дипломатичні заходи, пов'язані з покращенням енергетичної співпраці.

Геополітична напруженість має значний вплив на економічну дипломатію, оскільки країни можуть обмежувати доступ на ринок для іноземних компаній через регуляторні бар'єри або дискримінаційну практику. Такий підхід зменшує ефективність стратегій економічної дипломатії, спрямованих на розширення можливостей торгівлі. Тривала геополітична напруженість є негативним сигналом для іноземних інвесторів, оскільки не дає їм впевненості у політичній стабільності та економічних перспективах країни. Саме нестача довіри може бути важливою перешкодою для дипломатичних зусиль, які докладає країна для залучення іноземних інвестицій у національну економіку.

У чутливих секторах ІТ-сектору, таких як кібербезпека або нові технології, геополітичне суперництво може перешкоджати технологічній співпраці між країнами. Швидкий технологічний прогрес здатен порушити традиційні економічні структури, вимагаючи від дипломатів вирішення нових проблем,

пов'язаних із цифровою економікою та кібербезпекою. У науковому обігу навіть з'явився новий термін – «кібердипломатія». Насамперед зростаюча залежність економіки від технологій робить її вразливою до кібератак, які можуть бути використані як інструменти в економічній війні між державами. Разом з тим, технологічний прогрес привів до збору та обміну великими обсягами даних, що викликає занепокоєння щодо порушень конфіденційності та можливого зловживання конфіденційною інформацією під час дипломатичних переговорів. Крім того, передові технології полегшують країнам розкрадання інтелектуальної власності, підриваючи довіру та співпрацю в економічних партнерствах. Важливо врахувати, що конкуренція за ринки збуту є звичною для країн, тоді як відмінності в їхніх технологічних можливостях також можуть створити дисбаланс в економічних відносинах. Зростання технологічного націоналізму може призвести до політики протекціонізму, що перешкоджає укладанню міжнародних торгових угод.

Подібно до того, як країни можуть використовувати передові технології у військових цілях, посилюючи напруженість та ускладнюючи зусилля економічної дипломатії, технологічний прогрес також може спровокувати торговельні конфлікти між країнами, що призведе до заходів у відповідь, які сповільнюватимуть економічну співпрацю та створюватимуть напругу для дипломатичних відносин. Автоматизація галузей промисловості завдяки технологічному прогресу може призвести до переміщення робочих місць і соціальних протестів, що вплине на стабільність економіки.

Геополітична напруженість супроводжується економічною та фінансовою фрагментацією. Експерти МВФ визначають шляхи її впливу на фінансову нестабільність (рис. 3.4), що пояснюється обмеженнями «...на рух капіталу та платежі (наприклад, контроль капіталу, фінансові санкції та міжнародне заморожування активів) або через збільшення в невизначеності та несхильності інвесторів до ризику щодо майбутнього обмеження, ескалація конфлікту або експропріація» [27].

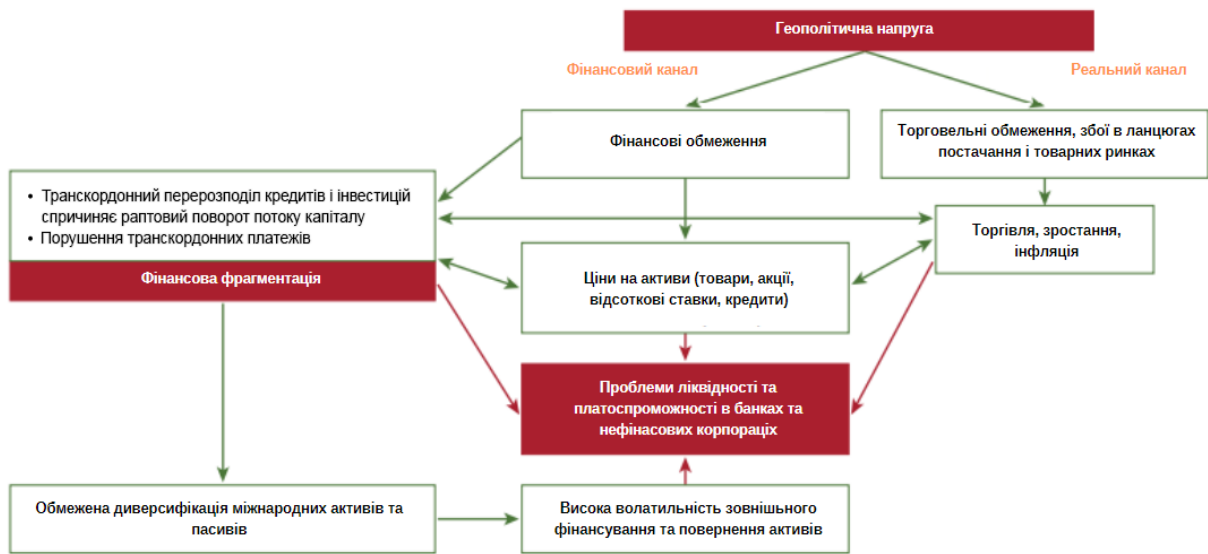

Рис. 3.4. Основні канали передачі геополітичної напруги та макрофінансової нестабільності [162]

Ще одним наслідком геополітичної напруженості для економічної дипломатії є порушення стабільності фінансових систем і фінансових потоків, що впливає на рух капіталу, грошові перекази та банківську систему. В останні роки проявляється значний інтерес до фінансових технологій, цифрових валют та онлайн-платежів [128]. Дедалі частіше споживачі використовують електронні гаманці, причому не один. Очікується, що до 2030 р. 25% від обсягу банківських послуг загалом становитиме фінтех, оскільки в умовах глобальної економічної турбулентності такі технології дають змогу знаходити інноваційні рішення для інтеграції у фінансовий сектор і залучати інвестиції. Для країн із нерозвиненим фінансовим сектором (як правило, це країни, що розвиваються) може виникнути загроза відпливу капіталу у безпечні місця в розвинених економіках, бо вони мають менше шансів долучитися до глобальних ланцюгів постачання і виробництва, оскільки світові економічні центри дбають здебільшого про безпеку ланцюгів постачання, а ніж про ефективність [242].

Волатильність на світових ринках має негативний вплив на економічну дипломатію, спричиняючи тиск на торговий баланс, інвестиційні рішення та фінансову стабільність. Особливо це стосується фінансових ринків і

нестабільності валют. Передусім нестабільність ринку може призвести до невизначеності в торгових угодах, оскільки раптові зміни вартості валюти та ринкових умов впливатимуть на умови торгових угод, ускладнюючи переговори. Як наслідок, це стримує іноземних інвесторів для прийняття фінансових рішень. Коли країни намагаються отримати конкурентні переваги за допомогою девальвації своєї валюти, вони реалізують політику здешевлення експорту, натомість імпорт дорожчає. Іноді така конкурентна девальвація призводить до валютних війн. Такі дії можуть перешкоджати дипломатичним відносинам і призвести до контрзаходів у відповідь. Для глобального світу це є порушенням економічної стабільності; для окремо взятої країни – це напруга між країнами, втрата довіри, якщо торговельно-економічні партнери сприймуть такі заходи як несправедливу практику, погіршення дипломатичних відносин і макроекономічні негативні наслідки (наприклад, інфляція, здороження товарів, якщо країна сильно залежна від імпорту, зниження купівельної спроможності населення тощо).

Стратегічне позиціонування країн під впливом глобальних мегатрендів передбачає врахування всіх критично важливих для національних економік викликів, які змінюють економічний ландшафт. Зарубіжні дослідники по-різному формують структуру цих мегатрендів і визначають вагу кожного з них, проте їхнє узагальнення дає змогу виокремити такі основні. Експерти ООН визначили «...п'ять мегатрендів, що впливають на економічні, соціальні та екологічні результати. Звісно, є зміна клімату, але також є значні демографічні зміни, особливо старіння суспільств у всьому світі, урбанізація, цифрові та руйнівні технології, нерівність» [195].

The Finnish Innovation Fund Sitra у звіті Megatrends 2023 визначив тренди, які перешкоджають сталому розвитку, поглиблюють нестабільність і формуватимуть майбутнє, наголошуючи «...на екологічній реконструкції, економічному відновленні, зміцненні участі та розширенні можливостей, а також посиленні мислення, орієнтованого на майбутнє, та здатності суспільства до змін» [140]. Ці довгострокові тенденції охоплюють такі сфери: природа,

оскільки від екологічної реконструкції залежить життєздатність всіх інших сфер, людина, влада, технології та економіка, що рівномірно розподілені по колу і однакові за значеннями (рис. 3.5).

Рис. 3.5. Мегатренди за версією The Finnish Innovation Fund Sitra [140]

Науковці, оцінюючи основні мегатренди глобального економічного розвитку, виокремлюють ті з них, які пришвидшуються, сповільнюються [3] і значний вплив на які мають процеси цифровізації. Зміна клімату, вичерпність ресурсів, виснаження ґрунтів та інші тенденції стають архіважливими, бо поглиблюють кризу екологічної стійкості. Екологічні проблеми та кліматичні зміни створюють значні проблеми для економічної дипломатії, оскільки країни мають ефективно розподіляти ресурси на підтримання економічного зростання та забезпечення охорони навколишнього середовища. Практика показує, що зміна клімату призводить до виснаження природних ресурсів, серед яких і водні ресурси, і земельні, і природні джерела енергії, які є важливими для економічної діяльності. В свою чергу, конкуренція за обмежені ресурси може погіршити відносини між країнами. Ще однією проблемою є міграція населення через

наслідки зміни клімату (пожежі, посухи, урагани, підвищення рівня моря, паводки, тощо), що може призвести до зростання соціальної напруги, до соціальних вибухів і загострення конфліктів через ресурси та території. Водночас, ці негативні природні явища впливають на стабільність ланцюгів постачання, завдаючи шкоди інфраструктурі, та дестабілізують економічну ситуацію, впливаючи також на торговельні відносини між країнами. Крім того, зміни температури та кількості опадів можуть вплинути на продуктивність сільського господарства, що призведе до дефіциту продуктів харчування і коливань цін, що особливо небезпечно для країн, які залежні від імпорту сільськогосподарської продукції.

Катастрофи, пов'язані з кліматом, призводять до збільшення витрат на страхування для підприємств і урядів, впливаючи на інвестиційні рішення та фінансову стабільність. Країни, які часто страждають від стихійних лих, можуть зіткнутися з вищими витратами на страхування для компаній, що вплине на привабливість їхньої економічної діяльності. Те, як країна реагує на катастрофу, може вплинути на її репутацію в усьому світі, а в майбутньому – на її здатність налагоджувати стабільне економічне партнерство за допомогою інструментів економічної дипломатії.

У міру поглиблення кліматичних змін очікується, що кількість кліматичних біженців значно зросте. Цей потік мігрантів, які шукають притулку, фактично спричинює виникнення нових проблем у відносинах між країнами, може зашкодити дипломатичним відносинам і створити соціально-економічні проблеми для приймаючих країн. Крім того, зміна клімату може загострити проблеми доступу до чистої питної води та базових медичних послуг, порушення дотримання гігієни та санітарних норм, зокрема призвести до поширення інфекційних захворювань, захворювань, пов'язаних зі спекою, недоїданням.

Нині дедалі частіше на дискусійних майданчиках застосовують поняття «кліматична дипломатія», «екологічна дипломатія». В останні роки світ заговорив не лише про кризові явища та кризи, які мають циклічний характер, а про перманентні кризи, суть яких полягає у формуванні стану стійкої

нестабільності, охоплюючи економічну і соціальну сфери, екологічні катастрофи, кризи демократії та політичну нестабільність тощо. (рис. 3.5).

Основні тренди в економіці охоплюють:

- перенесення акценту на моделі циркулярної економіки, де пріоритетним є ефективне використання ресурсів;
- зростання корпоративної відповідальності та розробка компаніями стратегій сталого розвитку;
- зміни в структурі споживачів та їхнього економічного впливу;
- обрання напрямку розвитку економіки відповідно до можливостей розвитку і ресурсів;
 - зростання нерівності та розрив у багатстві;
 - зміни на ринку праці;
 - зміщення акценту з фінансового капіталу на природні ресурси та соціальний капітал;
 - формування нових видів економічного мислення, які змінюють ринки;
 - вразливість глобальних ланцюгів доданої вартості, що посилює акцент на формуванні їхньої стійкості та гнучкості;
 - поява нових альтернативних економічних показників, які вимірюють економічний розвиток, наприклад, через добробут людини та її цінності, стійкість навколишнього середовища тощо [140].

Пандемія COVID19 окреслила проблему, на якій раніше недостатньо акцентували увагу, – глобальне порушення ланцюгів постачання, причому відбулося це в глобальному масштабі й жодна країна не змогла цьому протистояти. Це підтверджує, що порушення глобальних ланцюгів постачання залежить від загострення геополітичної нестабільності, бо досить складно контролювати і регулювати ризики, які мають глобальний характер. А це, в свою чергу, впливає на виробничі можливості країни, транспортування товарів між країнами, перешкоджає ініціативам економічної дипломатії, спрямованим на сприяння міжнародній торгівлі та співпраці.

Захист прав інтелектуальної власності має важливе значення для сприяння інноваціям та економічному зростанню, але відмінності у стандартах і механізмах дотримання правових гарантій між країнами можуть ускладнити завдання економічної дипломатії. З одного боку, права інтелектуальної власності можуть використовуватися країнами як торговельні бар'єри для захисту своєї внутрішньої промисловості, що призводить до напруженості в міжнародних економічних відносинах. Надмірно обмежувальні заходи щодо доступу до ринку можуть перешкоджати передачі технологій між країнами, створюючи бар'єри глобальній співпраці та інноваціям. Окрім того, відмінності в стандартах інтелектуальної власності між країнами можуть збільшити інноваційний розрив, створюючи диспропорції, які впливають на економічну співпрацю та дипломатичні відносини, бо норми законодавства різних країн іноді мають певні розбіжності. Аналіз Міжнародного індексу інтелектуальної власності, що визначається Торговою палатою США та відображає ефективність систем інтелектуальної власності, підтверджує, що найнижчі показники у рейтингу мають Венесуела, Росія, Алжир, Пакистан, Кувейт, найвищі – США, Великобританія, Франція, Німеччина, Швеція, Японія [230]. Україна за рейтинговими показниками Міжнародного індексу інтелектуальної власності в 2023 р. посіла 41 місце.

Водночас порушення прав інтелектуальної власності є проблемою в міжнародній торгівлі, а саме щодо дотримання добросовісної конкуренції. Незважаючи на приєднання до міжнародних угод, серед основних порушників прав інтелектуальної власності є Китай. Наприклад, у 2022 р. на кордонах ЄС було вилучено майже 86 млн. підроблених товарів. «Китай залишається основною країною походження більшості підроблених товарів, які потрапили до ЄС у 2022 році, за ним йдуть Туреччина (з якої найбільше затриманих категорій – це одяг) і Гонконг, Китай (з яких найбільше затриманих категорій пов'язані з аксесуарами для мобільних телефонів). У 2022 році найбільш значущим видом транспорту за кількістю зареєстрованих випадків порушень залишався поштовий

та експрес-кур'єр» [174]. Значна частина підроблених товарів потрапляє до споживачів через купівлю в інтернет-магазинах.

Суперечності між багатосторонніми та двосторонніми угодами вважаємо також економічними трендами у сучасному світовому порядку, які можуть послабити міжнародну співпрацю, підриваючи її гармонізовані та уніфіковані правила. Незважаючи на приєднання країн до багатосторонньої системи СОТ, вони надалі укладають двосторонні угоди, що можуть містити положення, які суперечать принципам СОТ, встановлюють преференційні режими для країн-партнерів, базуються на різних регуляторних стандартах. Разом з тим, це можна пояснити складністю систем СОТ при зміні тарифів і нетарифних заходів, хоча іноді є ситуації, які потребують термінового втручання у міжнародну торгівлю. Неузгоджені угоди можуть створювати перешкоди для економічного зростання, міжнародної торгівлі, інвестицій і доступу до ринку через відсутність гармонізації нормативно-правової бази. Суперечності між угодами збільшують ризик торговельних суперечок, що виникають через різне тлумачення зобов'язань, у разі економічної кризи або надзвичайної ситуації можуть перешкодити країнам швидко та скоординовано реагувати, що посилить вплив цих подій. Так, з позицій захисту національних економічних інтересів окремої країни, поява суперечностей є зрозумілою, проте з позицій багатосторонньої дипломатії ці процеси ускладнюють процес гармонізації стандартів.

Серед економічних трендів актуалізуються зміни на ринку праці та потреба фахівців із певними навичками. У цьому контексті варто акцентувати на трудових стандартах та їхній відповідності етичним стандартам. Не завжди міжнародні компанії, навіть мультинаціональні, дотримуються етичних норм та трудових стандартів. Є практика, коли жорсткі трудові стандарти використовуються як обмежуючі заходи для міграції робочої сили в країну, що у підсумку обмежує її у залученні інвестицій і торговельній співпраці, знижує конкурентоспроможність. І в цьому контексті доцільно наголосити на необхідності розширення міжкультурної комунікації між країнами, оскільки часто вона стає перешкодою для ефективного налагодження і розвитку

економічних відносин. Різні культурні погляди на трудову практику й умови працевлаштування можуть призвести до непорозумінь або конфліктів під час спроб нав'язати універсальні трудові стандарти в різних регіонах, впливаючи на економічну дипломатію. Останнім часом ринок праці, з огляду на його зростаючі потреби, стає більш динамічним та швидко адаптується до змін. Після пандемії віддалені робочі місця стали звичною справою, оскільки суттєво здешевлюють найм працівників, тому ця тенденція зберігатиметься і надалі. Завдяки технологіям зберігається висока продуктивність також при дистанційній роботі. Однак технологічні інновації призвели до того, що частина робочих місць може бути замінена технологіями. За таких обставин працедавці віддають перевагу фахівцям, які мають навички комунікацій, креативності, вміють працювати з цифровими технологіями (дод. К, рис. К.2), а управлінці більше турбуються про соціальний захист працівників і їхню працездатність, окремі компанії використовують спільні прогулянки, психологічні розвантаження, гейміфікацію. Найшвидше нині зростає кількість таких вакансій за запитом: «фахівці зі штучного інтелекту та машинного навчання; спеціалісти зі сталого розвитку; аналітики бізнес-розвідки та інформаційної безпеки; інженери фінтех; аналітики даних і вчені; інженери-робототехніки; фахівці для роботи з великими даними; оператори сільськогосподарського обладнання; спеціалісти з цифрової трансформації» [226]. Натомість втрачають затребуваність касири, адміністративні та виконавчі секретарі та ін.

В умовах формування нового світового порядку країни виходять за межі традиційних форм співпраці та партнерства, інтегруючись у глобальний простір й об'єднуючись з іншими країнами залежно від наявного потенціалу та економічних інтересів. За таких умов регіональні ініціативи набувають значної ваги. Науковці акцентують увагу на антикрихкості глобальної економіки як «...процесу непередбачуваних і неконтрольованих змін» [216], завдяки якій вона здатна протистояти викликам і «...використовувати їх на користь розвитку глобальної економічної системи» [216].

Дипломатичне середовище в ХХІ ст. характеризується такими особливостями: визначення нового порядку забезпечення міжнародної безпеки, яка охоплює нові сфери, наприклад, щодо питань зміни клімату, глобальних епідемій й тощо; зростання кількості акторів; формування громадянського суспільства; концентрація геополітичних інтересів навколо питань ресурсного забезпечення та боротьби за лідерство у прийнятті глобальних рішень; зростаюча непрогнозованість фінансових криз та їх вплив на розвиток міжнародних відносин; послаблення ролі багатосторонньої дипломатії у міжнародних відносинах [154]. Через століття світ повертається до розуміння того, що лише інструменти традиційної дипломатії, винятково завдяки зусиллям держави, без залучення суспільства, громадських і міжнародних організацій нездатні вирішити питання формування ефективної зовнішньої політики, формування іміджу країни та просування її у глобальному середовищі. Водночас для країн, що є особливо чутливими до глобальних мегатрендів, зменшується можливість утвердження в геополітичному та гео економічному просторі.

3.2. Виклики для економічної дипломатії України в контексті трансформації світового порядку

Під впливом трансформації світового порядку економічна дипломатія отримує як нові можливості, так і зазнає багатьох викликів, які з кожним роком стають більш загрозливими, зокрема такими як: посилення геополітичної напруженості та нестабільність трендів формування світового порядку, протекціоністські бар'єри при погодженні країнами не використовувати їх у зовнішньоторговельній та інвестиційній практиці; технічний прогрес та новітні інформаційні технології; поглиблення асиметрій соціально-економічного розвитку країн; фінансова нестабільність і нестабільність фінансових ринків;

порушення прав інтелектуальної власності; зміна клімату й екологічні виклики. Ландшафт економічної дипломатії зазнає постійних змін, країни періодично змінюють свою політику з ліберальної на протекціоністську (здебільшого це заходи прихованого протекціонізму), і навпаки. Посилення заходів протекціоністської політики та встановлення бар'єрів між країнами може перешкодити зусиллям економічної дипломатії, спрямованим на сприяння міжнародній співпраці. За аналізований період 2009–2023 рр. помітне значне зростання регуляторних заходів, які мають дискримінаційний вплив на торгівлю, створюючи певні бар'єри, причому з 2018 р. простежується великий розрив між типом заходів (рис. 3.6).

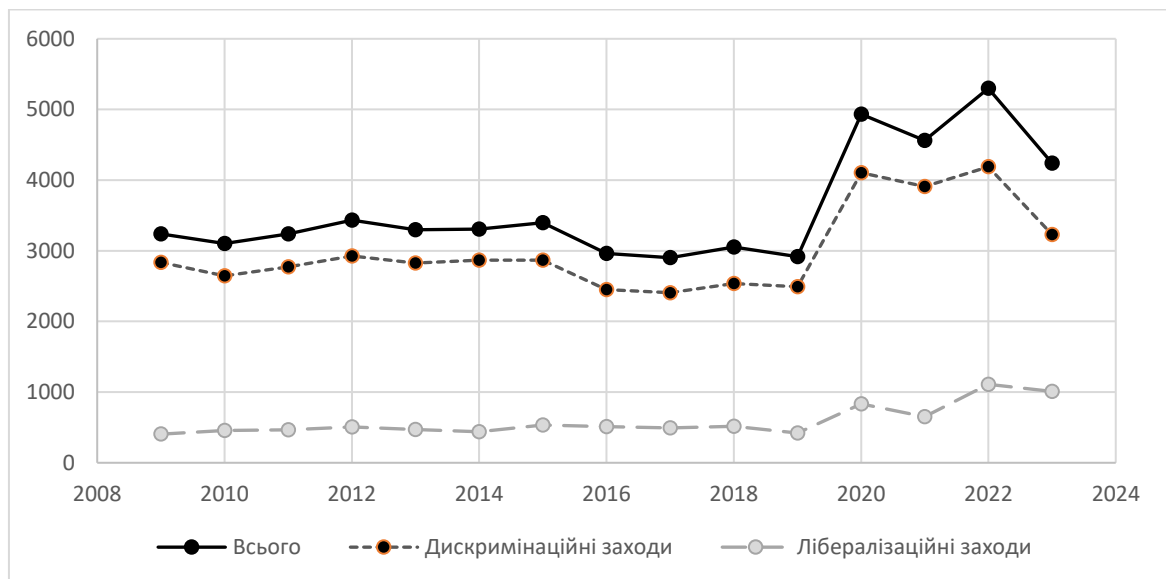

Рис. 3.6. Втручання країн у міжнародну торгівлю товарами, регуляторні заходи, 2009–2023 рр. [161]

У структурі заходів у 2023 р. 76,1% становили дискримінаційні і 23,9% – лібералізаційні, в 2010 р. – відповідно 87,4% та 12,6%, у 2018 р. – 83,1% і 16,9%. Аналіз структури регуляторних заходів протекціонізму в торгівлі товарами показав, що їх основу у 2023 р. становили субсидії (за винятком експортних субсидій (рис. 3.7)). Політика протекціонізму та торгові бар'єри створюють значні перешкоди для реалізації проектів економічної дипломатії, призводячи до напруженості у відносинах із торговими партнерами, які можуть у відповідь встановити власні бар'єри. Так, у 2018 р. значне посилення обмежувачих заходів було пов'язане із торговою війною між США і Китаєм, що розпочалася після

запровадження у липні 25% ставки мита на китайські товари (їхня вартість становила 34 млрд. дол. США) [117]. Китай у відповідь застосував також обмежувальні заходи. У підсумку це суттєво вплинуло на торгівлю між країнами і загостило геополітичне протистояння. У таких випадках переговори щодо економічного партнерства ускладнюються, що перешкоджає зміцненню позитивних дипломатичних відносин, у тому числі через економічні канали.

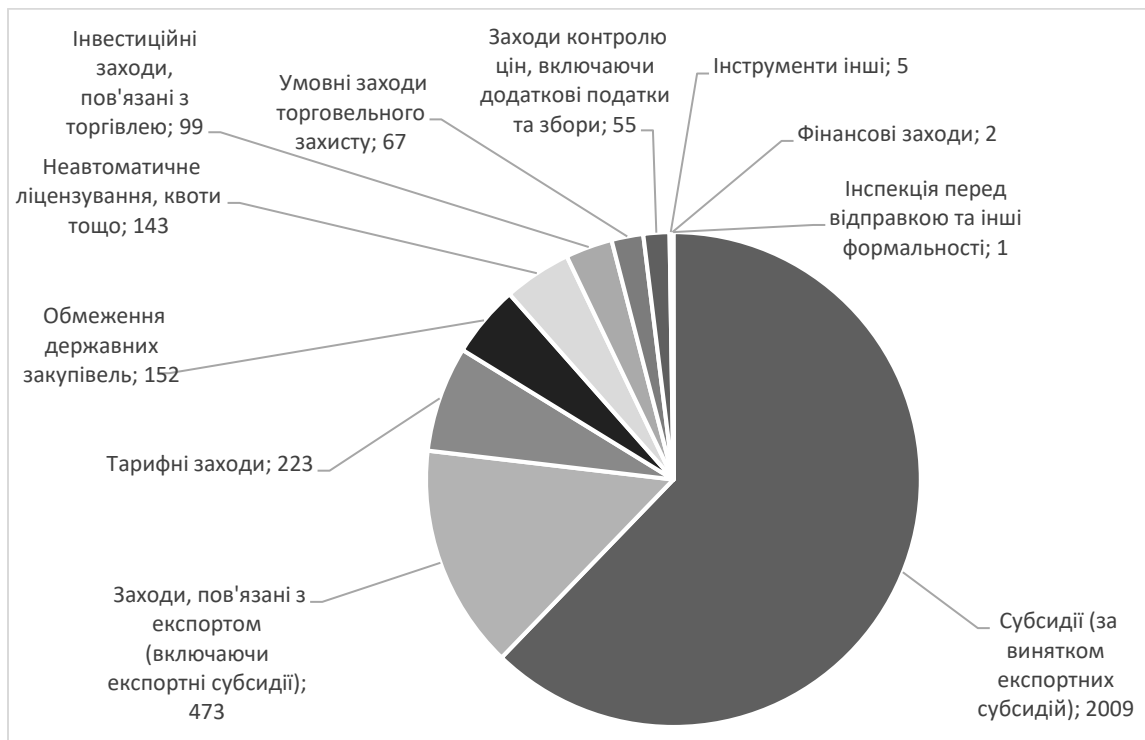

Рис. 3.7. Структура регуляторних заходів протекціонізму в торгівлі товарами у 2023 р. [161]

Цей та інші випадки підтверджують, що взаємне застосування протекціоністських заходів часто призводить до загострення торговельних суперечок між країнами, які у підсумку погіршують як економічні, так і дипломатичні відносини між ними, перешкоджають співпраці з економічних питань. Замість того, щоб зосередитися на спільних рішеннях і взаємній вигоді, країни можуть бути втягнуті в конфлікти через торгові практики, що їх дистанціює одна від одної. Крім того, протекціоністська політика підриває довіру між торговельними партнерами, тому потім дуже складно повернутися до попередніх умов торгівлі; і в цьому разі йдеться лише про те, щоб не збільшувати обсяги торгівлі. Коли країни вдаються до протекціонізму, вони сигналізують про

відступ від домовленостей у межах СОТ та від відкритих ринків і чесної торгової практики. Однак на практиці щораз частіше країни використовують методи прихованого протекціонізму, що створює оманливу ситуацію лібералізації міжнародних економічних відносин [120].

Торговельні бар'єри порушують глобальні ланцюги постачання, збільшуючи витрати та створюючи невизначеність для компаній, що працюють за кордоном. Саме так відбулося в торговельній війні США та Китаю, коли після періоду невизначеності американські компанії почали формувати нові ланцюги постачання в обхід Китаю. Цей збій не тільки впливає на ефективність міжнародної торгівлі, й ускладнює стратегічне планування компаній, які займаються глобальною торгівлею. Таким чином, ініціативи економічної дипломатії, спрямовані на сприяння транскордонним інвестиціям і партнерствам, можуть зіткнутися з перешкодами через фрагментарний характер ланцюгів постачання.

Торговельне протистояння США і Китаю стало прикладом, як країни, використовуючи інструменти політики протекціонізму, ризикують зменшити свій економічний вплив на світовій арені. Це дає можливість для інших акторів, недержавних, формувати нові альянси, іноді доволі ситуативні, на основі спільних інтересів та економічних вигод. Отже, коли протекціонізм обмежує участь країни у глобальних торговельних мережах, інвестиційну активність, її здатність здійснювати економічний вплив дипломатичним шляхом стає під загрозу, що знижує ефективність її стратегій економічної дипломатії. Динаміка застосування країнами обмежуючих і лібералізаційних заходів в інвестиційній сфері та в регулюванні міграції подана у дод. Л, рис.Л.1-Л.3.

Проблема регулювання зовнішньої торгівлі, інвестицій та міграційних потоків для України постала дуже гостро в останні роки, що відповідає загальносвітовим тенденціям застосування країнами протекціоністських заходів під впливом глобальних мегатрендів і зростаючої геоекономічної та геополітичної нестабільності. Динаміка застосування Україною регуляторних заходів протекціонізму та лібералізаційних заходів (враховуючи торгівлю

товарами і послугами, інвестиції, міграцію) наведена на рис. 3.8. Пандемія COVID-19 та війна стали чинниками, які поглибили питання зовнішньоекономічної співпраці України з іншими країнами.

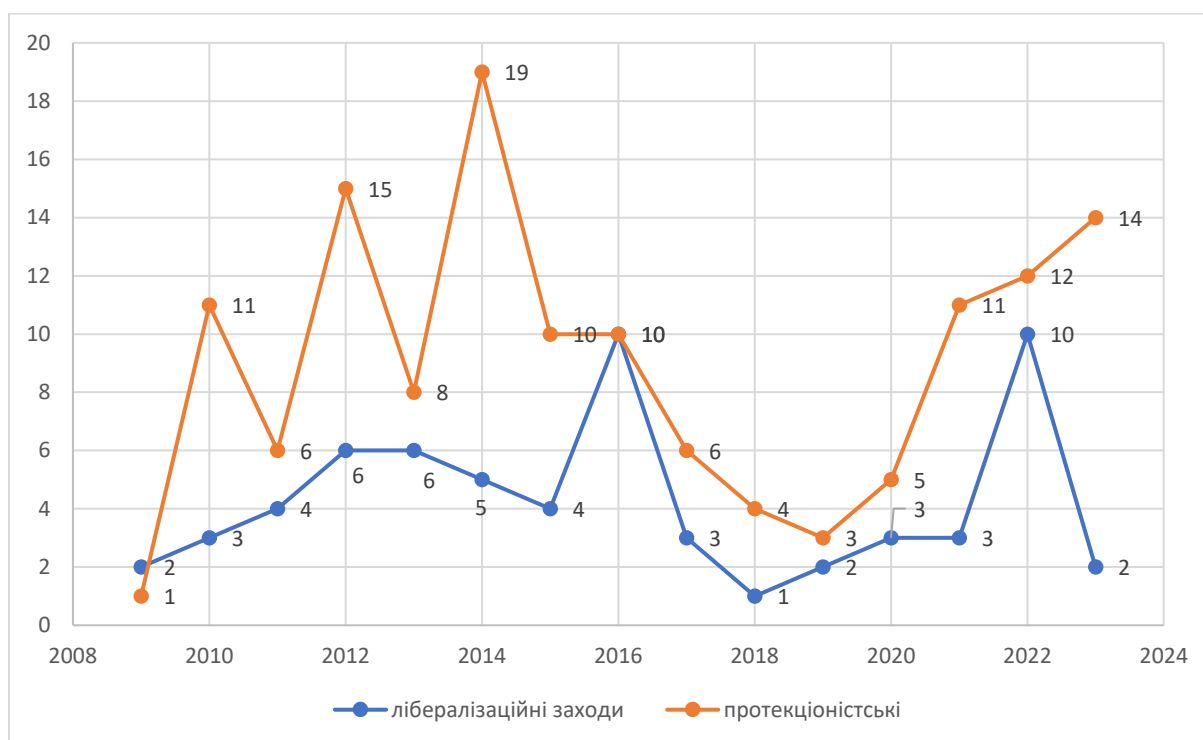

Рис. 3.8. Динаміка регуляторних заходів України у зовнішньоекономічній діяльності, 2009–2023 рр. [161]

За даними Світової організації торгівлі за період 2000–2023 рр., Україна найчастіше ініціювала застосування технічних бар'єрів та санітарних і фітосанітарних заходів, що було пов'язане із захистом внутрішнього ринку, забезпеченням безпеки продуктів харчування (табл. 3.1). За аналізований період проти України країнами-членами СОТ було застосовано 162 заходи та 30 специфічних торгових питань (найбільше їх було порушено проти Росії) (дод. Л, табл. Л.1). За 2023 р. Україною було застосовано 4 заходи – технічні бар'єри в торгівлі. Протекціоністські заходи, такі як технічні бар'єри, санітарні заходи, квоти та субсидії й інші можуть призвести до виникнення специфічних торгових питань і торговельних конфліктів між країнами, що створює додаткове навантаження на їхню економіку та дипломатичні відносини. За період 2000–2023 рр. Україна застосувала заходи проти Бразилії (санітарні та фітосанітарні заходи), Європейського Союзу (санітарні та фітосанітарні заходи, технічні

бар'єри в торгівлі), Мексики (санітарні та фітосанітарні заходи), США (санітарні та фітосанітарні заходи, технічні бар'єри в торгівлі), які викликали 6 специфічних торгових питань.

Таблиця 3.1

**Кількість нетарифних заходів, застосованих Україною
в період 2000–2023 рр. [177]**

Країна ініціатор	Партнери	Заходи	Стан	STC	HS	ICS	Кількість заходів
Україна	Всі країни	Захисні заходи	Діючі	0	1	0	4
Україна	Всі країни	Захисні заходи	Ініційовані	0	1	0	14
Україна	Всі країни	Санітарні і фітосанітарні	Діючі	0	4	1	4
Україна	Всі країни	Санітарні і фітосанітарні	Ініційовані	0	18	5	57
Україна	Всі країни	Технічні бар'єри в торгівлі	діючі	0	0	6	12
Україна	Всі країни	Технічні бар'єри в торгівлі	Ініційовані	0	7	82	116
Україна	Білатеральні угоди	Антидемпінгові заходи	Діючі	0	24	0	24
Україна	Білатеральні угоди	Антидемпінгові заходи	Ініційовані	0	31	0	31
Україна	Білатеральні угоди	Компенсаційні	Діючі	0	1	0	1
Україна	Білатеральні угоди	Санітарні і фітосанітарні	Діючі	0	6	1	9
Україна	Білатеральні угоди	Санітарні і фітосанітарні	Ініційовані	0	7	1	10
STC (Specific Trade Concerns) – Специфічні торговельні питання							
HS (Harmonized System) – Гармонізована система							
ICS (International Classification for Standards) – Міжнародна класифікація стандартів							

Набувши членства у СОТ, Україна виконала всі свої зобов'язання. Середня ставка мита режиму найбільшого сприяння (РНС) у 2022 р. становила 4,4%, середня ставка мита, що застосовується в режимі найбільшого сприяння, для сільськогосподарської продукції дорівнювала 9,1%, для несільськогосподарської продукції – 3,7% (табл. 3.2). Разом з тим, членство в СОТ не позбавляє Україну права на застосування нетарифних інструментів регулювання зовнішньої торгівлі. Однак у 2022 р. Україна прийняла рішення про перехід на технічні стандарти ЄС, що викликало значне занепокоєння в США. Зокрема, в

Національному звіті про оцінку бар'єрів у зовнішній торгівлі США зазначається, що потрібно дотримуватися міжнародних зобов'язань і «...цей процес може призвести до прийняття Україною заходів, які підвищують занепокоєння щодо технічних бар'єрів у торгівлі. Торговля США може постраждати, якщо Україна прийме Регіональні стандарти ЄС як основу для своїх технічних регламентів замість міжнародних стандартів» [204].

Таблиця 3.2

Тарифний профіль України, 2022 р. [225]

Опис		Всього	Ag	Non-Ag	Членство в СОТ з					2008
Проста середня кінцева межа		5,8	11,0	4,9	Обов'язкове покриття		Всього			100
MFN застосовується							Non-Ag			100
Просте середнє значення	2022	4,4	9,1	3,7	Ag: Тарифні квоти (%)					0,3
Торговельний середньозважений	2022	3,4	6,9	3,0	Ag: Спеціальні гарантії (%)					0
Імпорт, млрд. дол. США	2021	72,6	6,8	65,7						
Розподіл частоти		Без мита	0<=5	5<=10	10<=15	15<=25	25<=50	50<=100	>100	NAV, %
		Тарифні лінії та вартість імпорту, %								
Сільськогосподарська продукція										
Кінцева межа		12,3	19,9	26,7	16,2	23,8	1,1	0	0	1,1
MFN застосована	2022	21,4	22,5	24,9	13,1	17,0	1,1	0	0	1,1
Імпорт	2021	35,4	17,8	30,3	11,1	3,7	1,7	0	0	9,4
Несільськогосподарська продукція										
Кінцева межа		34,5	17,7	41,8	5,4	0,6	0	0	0	0,0
MFN застосована	2022	44,3	28,3	22,0	5,2	0,3	0	0	0	0
Імпорт	2021	58,2	15,6	24,5	1,6	0,1	0	0	0	0

Значною мірою протекціоністська політика перешкоджає економічній співпраці між країнами, обмежуючи доступ до ринку та створюючи перешкоди для інвестиційних потоків. Коли країни віддають пріоритет протекціонізму над співпрацею, можливості для спільних підприємств, передачі технологій і обміну знаннями зменшуються. Таке зменшення економічної співпраці може послабити дипломатичні зв'язки та перешкодити зусиллям із вирішення спільних проблем.

Наприклад, у листопаді 2018 р. Міністерством аграрної політики та продовольства України було затверджено Наказ № 553 «Про затвердження Вимог щодо ввезення (пересилання) на митну територію України живих тварин та їхнього репродуктивного матеріалу, харчових продуктів тваринного походження, кормів, сіна, соломи, а також побічних продуктів тваринного походження та продуктів їх оброблення, переробки» [65], для виконання якого було прийнято 72 загальні ветеринарні сертифікати, адаптовані до вимог ЄС. Проте це нововведення не задовольнило США, які вважали цей крок як такий, що суперечить міжнародній практиці, оскільки не завжди країни мають еквівалентні системи сертифікації, тому зобов'язані дотримуватися вимог СОТ. Після тривалих перемовин було ухвалено рішення про визнання сертифікатів США при експорті продуктів тваринного походження.

Слід також враховувати, що у взаємопов'язаному світі економічна дипломатія відіграє важливу роль у формуванні інституційного базису глобального управління. Протекціоністські заходи підривають зусилля щодо встановлення міжнародних правил і стандартів, які спрямовані не лише на економічну сферу, але й на дотримання принципів сталого розвитку, збереження навколишнього середовища, забезпечення соціального прогресу. Віддаючи перевагу протекціонізму, країни ризикують ізолюватися від багатосторонніх інституцій і перешкоджати колективним діям, застосованим для вирішення нагальних глобальних проблем. Таку кризу управління у багатосторонній економічній дипломатії спостерігаємо на прикладі Світової організації торгівлі, що актуалізує роль використання регіональних торгових угод як інструменту економічної дипломатії. Регіональні торговельні угоди стали ще однією ознакою формування нового світового порядку, де зростає кількість «...поглиблених двосторонніх преференційних торговельних угод, при цьому країни не розташовані близько географічно, але мають схожі економічні та політичні інтереси» [16]. Дані про участь України в регіональних преференційних торговельних угодах та регіональних торгових угодах подано у дод. М. З 1 січня 2021 р. набули чинності Угода про вільну торгівлю з Ізраїлем (товари) та Угода

з Великобританією (товари та послуги). 1 січня 2021 р. було підписано Угоду про ЗВТ з Туреччиною.

Отже, у сучасних умовах протекціоністська політика може захистити внутрішній ринок, але водночас, послабити результати багаторічної економічної дипломатії та посилити політичну напругу між країнами, особливо якщо вона сприймається як несправедлива або дискримінаційна. Прикладом може бути торгова війна, яка розпочалася у 2018 р. між США і Китаєм [103] через підвищення тарифів, причиною якого стало збалансування двосторонньої торгівлі, встановлення взаємних тарифів, порушення прав інтелектуальної власності та ін. [109]. У 2019 р. розпочалася ще одна торговельна війна – між Японією та Південною Кореєю, коли Японія виключила Південну Корею з переліку країн, товари в які отримують преференційний режим ліцензування експорту, і, як наслідок, понад 1100 товарів при експорті проходили посилений контроль, у тому числі ті, які необхідні при виробництві напівпровідників [151]. Зазначимо, що цей сектор є стратегічно важливий для Південної Кореї та формує її експортні можливості на світовому ринку. З часом цей конфлікт пройшов гостру фазу і роль посередника відіграли США, які завдяки цьому конфлікту отримали «...можливість відновити дипломатичну співпрацю в регіонах» [151]. З огляду на це доволі часто економічні суперечки, що підживлюються протекціонізмом, можуть перейти у стадію конфлікту та війни, що проектуватиметься на співпрацю в галузі збереження миру та підтримання безпеки, і в підсумку не сприятиме вирішенню проблем захисту національних інтересів.

Посилення геополітичної напруженості між країнами може ускладнити економічну дипломатію, створюючи перешкоди для переговорів і угод. Геополітична напруженість не завжди є наслідком військових дій чи прямого конфлікту. Часто вона виникає через конкуренцію за доступ до ресурсів, наприклад, таких як нафта, природний газ, мінерали та вода. Коли країни змагаються за контроль над цими ресурсами, це може призвести до конфліктів, які трансформуються в довгострокові політичні діалоги та економічні

перемовини. Наприклад, довготривалий період тривають суперечки щодо річки Ніл: «...відносини між десятима країнами басейну Нілу регулюються низкою договорів і угод, підписаних протягом 20-го століття (у 1902, 1929 та 1959 роках) і широко відомих як Угоди щодо річки Ніл» [181]. Економічна дипломатія сприяла розвитку інфраструктурних проєктів для забезпечення країн водою. Однак, незважаючи на відновлені перемовини між Єгиптом, Ефіопією і Суданом у 2020 р. за посередництва США, ситуація залишається невирішеною, оскільки потреба у воді в країнах зростає. Прикладом можуть бути суперечки щодо доступу до ресурсів, зокрема запасів нафти, в Південно-Китайському морі, які ускладнили дипломатичні відносини між Китаєм і, наприклад, В'єтнамом і Філіппінами. Для збереження стабільності в регіоні, Асоціація держав Південно-Східної Азії (ASEAN) розпочала розробку проєкту Кодексу поведінки в Південно-Китайському морі, але його просування відбувається дуже повільно [102], бо з огляду на енергетичну безпеку країн не припиняються дискусії про права на розвідку нафтових і газових ресурсів. У світовій практиці міжнародні організації часто позиціонують себе як медіатори між країнами, наприклад, як у конфлікті між Індією та Пакистаном, де Світовий банк із 1952 року виконував роль перемовника і медіатора. Проблема боротьби за ресурси є актуальною і для України, оскільки це пов'язано із запасами енергетичних, земельних і водних ресурсів.

Із початком повномасштабної військової агресії Росії проти України світове співтовариство вкотре відчуло хиткість загальноприйнятої моделі світового порядку. На порядку денному постало питання, чи можлива взагалі співпраця (у тому числі дипломатична) між державами, які мають принципово різні візії світового порядку. «В історичному контексті розвитку інструментарію економічної дипломатії варто згадати також відому «доларову дипломатію» Президента У. Тафта, яка поєднувала класичні політичні та специфічні економічні методи для реалізації інтересів США спочатку щодо країн Близького зарубіжжя, зокрема Латинської Америки, а згодом і щодо Китаю та інших країн Далекого Сходу» [47]. Щодо цього У. Тафт алегорично зазначав, що дипломатія

його адміністрації має знайти достойну відповідь ідеям комерційних взаємозв'язків, а «...долар має замінити кулі» [96].

Країни світу змушені були прийняти відповідні заходи як на підтримку України, в тому числі через фінансову та гуманітарну допомогу, так і застосувати обмежуючі заходи проти Росії. Мова йде про санкції, які є найпоширенішим інструментом тиску на держави, не порушуючи при цьому принципи світового порядку. Як інструмент економічної дипломатії санкції використовуються для демонстрації неприйняття міжнародними партнерами поведінки країни-агресора, перешкоджання досягненню нею певних цілей, змушення до дій, на які сподівається міжнародна спільнота [97].

У світовій практиці є достатньо прикладів, коли застосування економічних санкцій було вагомим інструментом підтримання миру та забезпечення безпеки. Розширення міжнародної співпраці між країнами стало причиною активного використання економічних санкцій у другій половині ХХ ст. Відповідно до ст. 41 Статуту ООН, такі заходи, що не пов'язані з використанням збройних сил, можуть передбачати повний або частковий розрив економічних відносин, а також дипломатичних [240]. Економічні санкції використовують і для протидії тероризму, стримування розповсюдження ядерної зброї, при загостренні військових конфліктів та інших викликів, які порушують принципи миру та безпеки. Залежно від того, чи на першому етапі запровадження санкцій вони дають ефект, санкції можуть бути припинені. Частими є випадки, коли санкції не забезпечують економічного ефекту, бо недостатньо координації між країнами для їх запровадження [123]. У світовій практиці, поряд із відкритими конфліктами, спостерігаємо проксі-війни та непрямую військову конфронтацію. Але економічні інструменти будуть зберігати свою роль у вирішенні конфліктних ситуацій між країнами, оскільки пряма конфронтація не завжди є виправданою, тим більше, що є країни, які мають більше можливостей використовувати асиметричні залежності в економіці для тиску на інших [152].

Світова практика має різні приклади успішного та неуспішного використання санкцій. Наприклад, свого часу запровадження санкції проти Ірану

сприяло розв'язанню проблеми щодо ядерної угоди [20]. Є й інші приклади, особливо коли цілі санкцій не були надто амбітними. Однак найбільш визначними з них можна назвати завершення режиму апартеїду в Південній Африці, коли санкції відігравали важливу роль у досягненні успіху [170].

З початку війни в Україні низку санкцій, спрямованих на послаблення російської економіки через обмеження торговельних і фінансових операцій, ввели США, однак вони не сприяли стримуванню військової агресії. Нині спостерігаємо за найбільш жорсткими та скоординованими зусиллями США та Європейського Союзу щодо введення санкцій для стримування подальших військових дій Росії (рис. 3.9).

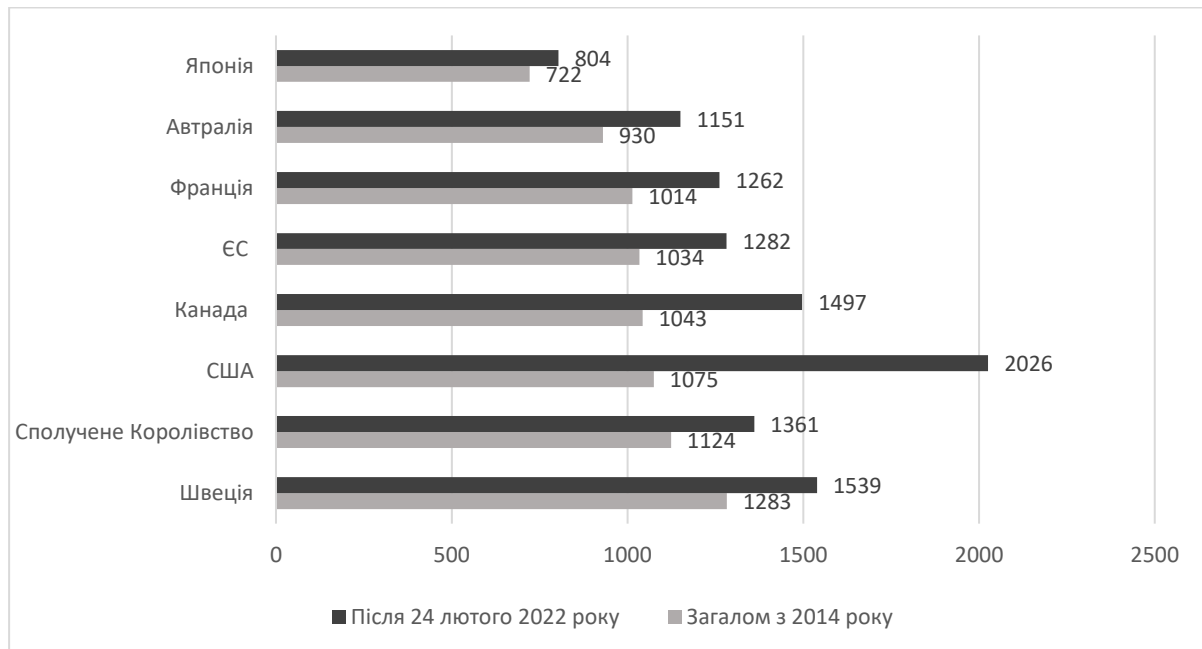

Рис. 3.9. Загальна кількість економічних санкцій, запроваджених щодо Росії з 2014 р. та після 22 лютого 2022 р. (за станом на 22 червня 2022 р.) [149]

Економічні санкції, які запроваджуються проти Росії на сучасному етапі, є найбільш комплексними з часів Другої світової війни [201]. Вони спричинили виведення бізнесу транснаціональними компаніями, зниження купівельної спроможності населення. У довгостроковій перспективі ці заходи матимуть відповідні наслідки для російської економіки. «Останні санкції проти Росії – це комбінація цілеспрямованих заходів проти олігархів, поєднання масштабних фінансових санкцій і довгострокових торгових санкцій, введених широкою

коаліцією багатьох розвинених країн міжнародної економічної системи» [20]. Тому країни уважно стежать за санкціями країн Заходу, щоб забезпечити власну економіку від глобальних економічних потрясінь, оскільки енергетична залежність Європи, яка формувалася роками, вказала на найбільш вразливі місця європейської політики.

Україна спільно з міжнародними організаціями за підтримки розвинених країн веде активну діяльність щодо залучення коштів на повоєнну відбудову. В 2022 р. було створено платформу фінансової допомоги Україні – Трастовий фонд допомоги, відновлення, реконструкції та реформ в Україні (URTF) [233; 238]. За попередніми розрахунками Світового банку за станом на 31. 12. 2023 р., обсяг коштів для відновлення України становитиме 486 млрд. дол. США [233]. Суми, передбачені проектом URTF станом на кінець 2023 р., наведено у табл. 3.3. Основні проекти Світового банку та партнерів наведені в дод. Н, табл. Н.1.

Таблиця 3.3

Проекти URTF для України та обсяги фінансування [205]

Проект зміцнення здоров'я та порятунку життя (HEAL)	10 млн. дол. США, з яких 78 млн. дол. США знаходяться на стадії підготовки
Ремонт основної логістичної інфраструктури та підключення до мережі (RELINC)	50 млн. дол. США
Проект відновлення енергетичних ресурсів України та підготовки до зими (REPOWER)	200 млн. дол. США
Ремонт житла для проекту розширення прав і можливостей людей (HOPE)	162,5 млн. дол. США
Надзвичайна ситуація інклюзивної підтримки відновлення сільського господарства України (ARISE)	320 млн. дол. США
Проект «Державні витрати на підтримку адміністративної спроможності» (PEACE), який підтримує основні соціальні трансферти	190 млн. дол. США, з яких 295 млн. дол. США знаходилися на стадії підготовки, станом на кінець грудня 2023 р.

Європейський банк реконструкції та розвитку також долучається до підтримки економіки України. ЄБРР у липні 2022 р. «...запустив Фонд кризового реагування ЄБРР (CRSF) з фокусом на Україні. Наразі Фонд отримав понад 1 мільярд євро внесків від Франції, Канади, Італії, Японії, Норвегії, Швейцарії, Великої Британії, Німеччини, Нідерландів, Данії та США (із внеском у 500 мільйонів доларів США). Ці внески донорів використовуються як фінансові гарантії та інвестиційні гранти для підтримки життєво важливих секторів української економіки» [138]. У лютому 2024 р. гідрогенеруюча компанія в Україні ПрАТ «Укргідренерго» отримала від ЄБРР кредитний пакет 200 млн. євро.

У нинішніх умовах Україна має використовувати усі можливі інструменти економічної дипломатії для диверсифікації структури зовнішньої торгівлі, зміни її товарної та географічної концентрації, а також здійснювати перегляд політики стимулювання розвитку внутрішнього ринку. Важливим є залучення фінансових ресурсів від міжнародних організацій, отримання гарантій щодо забезпечення миру і безпеки в умовах багатопольярного світу, консолідації зусиль країн-партнерів для подолання внутрішніх та зовнішніх викликів для економічної дипломатії.

3.3. Багатовекторність реалізації економічної дипломатії України в новому світовому порядку

Для України останнє десятиліття ознаменувалося різкою зміною векторів зовнішньоекономічної співпраці та зовнішньополітичної консолідації, що стало поштовхом до перегляду існуючих стратегій просування національних інтересів і зміни традиційних партнерів та пошуку нових. Поділяємо думку Н. Кравчук, що «...за таких трансформацій дипломатична діяльність стає складнішою і

багатовимірною» [46]. Утвердження України як глобального економічного гравця об'єктивно потребує багатовекторної економічної дипломатії, розширення присутності на світових ринках, зміцнення інвестиційних позицій і просування бізнес-інтересів через інструменти економічної дипломатії.

Проведемо SWOT-аналіз економічної дипломатії України, щоб виявити її сильні та слабкі сторони, можливості й загрози (табл. 3.4). Серед сильних сторін виокремимо географічне розташування та близькість до кордонів з ЄС. Однак геополітичне розташування України може бути загрозою для неї, якщо вона не обере правильні вектори подальшого розвитку. Серед слабких сторін слід вказати на відсутність інституційної інфраструктури економічної дипломатії, незважаючи на те, що у цих процесах задіяні різні актори. Найбільш деструктивним чинником для економічної дипломатії України є війна. На перетині сильних і слабких сторін та можливостей і загроз знаходяться рішення для використання можливостей або запобігання виникненню загроз. Наприклад, сформуємо лінію попередження, яка дає змогу отримати рекомендації, що потрібно надалі зробити. Так, недостатня дипломатична присутність України у світі за відсутності інституційної взаємодії економічної дипломатії потребує аналізу функціонального призначення інститутів економічної дипломатії та перегляду пріоритетів на зовнішніх ринках; розширення мережевої дипломатії. Прикладом можуть бути нові стратегічні напрямки діяльності Українського інституту, коли, розуміючи складність присутності та формування іміджу України в різних країнах, створено експертні групи щодо проектів, наприклад, у країнах Азії, Африки та Латинської Америки. Таке розширення діяльності інституту буде доповненням до роботи посольств України в цих регіонах.

Лінія захисту відображає, з чим слід боротися, врахувавши сильні сторони та загрози. Так, географічне розташування у поєднанні із геополітичною нестабільністю потребують посилення безпекових гарантій та стратегічного партнерства, розширення багатосторонньої економічної дипломатії.

SWOT-аналіз економічної дипломатії України

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
Географічне розташування	Відсутність інституційної взаємодії економічної дипломатії
Близькість до кордону з ЄС	Відсутність стратегії економічної дипломатії
Інвестиційний потенціал	Корупція
Туристичний та рекреаційний потенціал	Війна
Висококваліфіковане економічно активне населення	Демографічна проблема
Економічний потенціал енергетичної співпраці	Слабкі інститути
Програми культурного обміну та партнерства у сфері освіти	Низький рівень розвитку транспортно-логістичної інфраструктури
Позиціонування України на світових ринках аграрної продукції	Низька диверсифікація регіональної присутності у світі
Розвиток ІТ-сектору	Міграція
Участь у міжнародних організаціях	
Можливості (O)	Загрози (T)
Статус держави-кандидата та можливості інтеграції в ЄС	Геополітична нестабільність
Диверсифікація експортних ринків	Глобальна економічна фрагментація
Залучення фінансових ресурсів і технічної допомоги	Природні та техногенні катастрофи
Формування позитивного іміджу України у світі та просування національного бренду	Зміна клімату й екологічні виклики
«Зелена» енергетика	Заходи протекціонізму
Українська діаспора	Загострення локальних та регіональних конфліктів
Зростання населення світу	Боротьба за доступ до природних ресурсів
Участь у міжнародних безпекових альянсах для зміцнення національної безпеки	Недостатня дипломатична присутність у важливих регіонах
Зміцнення культурних та освітніх зв'язків	

* Складено автором.

Лінія сили формується на основі використання сильних сторін і можливостей. Позичування України на світових ринках аграрної продукції за можливості диверсифікації експортних ринків може сприяти переорієнтації виробництва сільськогосподарської продукції (наприклад, виробництво халяльної продукції) та виходу на нові ринки.

Водночас позиціонування України на світових ринках аграрної продукції за умов зростання населення світу потенційно сприятиме зростанню потенціалу України у торгівлі сільськогосподарською продукцією, збільшенню виробництва та експорту.

Лінія покращення поєднує слабкі сторони та можливості економічної дипломатії. Так, надмірна міграція за умови використання потенціалу української діаспори може активізувати мобілізацію ресурсів за кордоном через вплив на Уряди та громадськість країни-перебування й розвиток стратегічних комунікацій.

Загалом, стратегічні комунікації будуть залишатися важливою складовою багатовекторної економічної дипломатії України, основу якої становитиме мережевий підхід. Багатовекторність економічної дипломатії України охоплює такі складові: функціональна багатовекторність, інституційна та просторова.

Функціональна багатовекторність відображає здатність економічної дипломатії вирішувати політичні, соціальні, економічні та інші завдання, підтримувати їхнє збалансування, зменшувати зовнішні ризики й адаптуватися до трансформацій світового порядку (рис. 3.10).

Впровадження технологій та інновацій у дипломатичній практиці має відбуватися з певною пересторогою та відповідальністю. Відмінності в нормативно-правовій базі, пов'язані з новими технологіями, можуть призвести до конфліктів щодо стандартів і практики, що перешкоджатиме міжнародній економічній співпраці. Слід врахувати, що зберігається цифровий розрив між технологічно розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, що може перешкодити впровадженню інклюзивної економічної дипломатії.

Рис. 3.10. Функціональна багатовекторність економічної дипломатії України*

* Розроблено автором.

Технологічна дипломатія України спрямована на залучення технологій і міжнародного фінансування для науково-технічних ініціатив, обміну інноваціями, зміцнення економічних зв'язків між державами та передбачає підтримку стартапів й інноваційних компаній, укладення угод з метою науково-технічної співпраці, в тому числі щодо ліцензування і трансферу технологій, проведення спільних наукових досліджень, розробку екологічних проектів на основі сучасних технологій та участь у виставках для обміну технологічними досягненнями. Для успішної реалізації проектів технологічної дипломатії Україна може використовувати дипломатичні канали, міжнародні форуми, майданчики міжнародних організацій, де вона має статус члена, розвивати

механізми державно-приватного партнерства. У сучасних умовах технологічна дипломатія України зазнає багатьох викликів, незважаючи на багаторічну співпрацю з міжнародними організаціями, країнами-членами ЄС, зокрема в межах Рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт Європа», розвиток двосторонньої науково-технічної співпраці за укладеними двосторонніми угодами між державами, що визначає необхідність модернізації та зменшення перешкод для розбудови наукової інфраструктури, належного фінансування та інвестицій.

У цьому разі пропонуємо розмежовувати технологічну та цифрову дипломатію, хоча вони є доволі близькими за змістовим наповненням і функціями. Цифрова дипломатія формує розуміння того, як використання технологій у міжнародних відносинах посилює дипломатичні ініціативи. Іноді цифрову дипломатію називають інформаційною дипломатією (хоча інформаційна є, на нашу думку, одним з її видів) та е-дипломатією, бо в її фокусі окреслено використання цифрових платформ для дипломатичної діяльності та просування національних економічних інтересів країни. Вона охоплює соціальні медіа й інші комунікаційні платформи, кібербезпеку, протидію дезінформації та ін. Практично всі дипломатичні установи України за кордоном використовують соціальні медіа для інформування громадськості та поширення інформації, публічні особи також ведуть персональні сторінки або блоги, що розширює комунікацію, створюючи певну ілюзію близькості та участі у вирішенні важливих питань глобального характеру. Пандемія внесла корективи у формування цифрової дипломатії, яка стала невід'ємним елементом економічної дипломатії. У цьому контексті виникають загрози для України. Поширення неправдивої інформації через цифрові канали може спричинювати маніпулювання громадською думкою та впливати на економічну політику, перешкоджаючи дипломатичним зусиллям сприяти взаєморозумінню.

З часу здобуття незалежності Україна формувала власний імідж на світовій арені, але в ньому завжди був наявний елемент колишньої республіки Радянського Союзу. Українська дослідниця С. А. Гуцал пояснює це

«...відсутністю в Україні протягом тривалого часу активної інформаційно-комунікативної політики, спрямованої на просування національних інтересів нашої держави за кордоном. Ці процеси відбувалися спорадично, не визначалися самостійною складовою державної політики» [12]. «З 2014 р. назріла гостра потреба пошуку донесення інформації про Україну та її історію назовні. Російсько-українська війна 2022 р. визначила нові завдання перед публічною дипломатією України для зміцнення її позицій у глобальному інформаційному просторі всупереч російській пропаганді у найгіршому її прояві та економічного позиціонування» [92]. Зазначимо, що комунікаційна політика України з початку війни зазнала суттєвих змін. Передусім ідеться про інформаційну політику та боротьбу з російською пропагандою, викриття фейків. Через атаки на інформаційні ресурси органів державної влади було посилено засоби кібербезпеки, в тому числі завдяки міжнародному партнерству. Внутрішня та міжнародна комунікація набула нових рис, стала більш прозорою та охопила соціальні мережі, месенджери. Активно використовуються медіа для поширення інформації за кордоном, у тому числі звернення Президента України до світових лідерів.

Міністерство закордонних справ України у травні 2024 р. презентувало цифрову особу, яка не має аналогів у дипломатичному світі, – AI-генеровану речницю Вікторію III, яка виконуватиме визначені завдання, насамперед інформуватиме громадськість про важливі питання та оперативну інформацію Консульської служби МЗС України [5]. Цей крок свідчить про високий рівень цифровізації державних інституцій України. Разом з тим, такі процеси викликають етичні занепокоєння з позицій моральних цінностей щодо їхнього майбутнього використання в процесах прийняття рішень.

Економічне зростання та підтримання соціального прогресу залишається серед пріоритетних завдань економічної дипломатії. Асиметрії соціально-економічного розвитку країн створюють нерівні умови доступу до інструментів економічної дипломатії та залучення до глобальних економічних процесів. Якщо країна має значний економічний потенціал і важелі впливу на інші країни, то

вона має право сили в процесі перемовин, тому іноді рішення приймають на користь таких країн (це і в торгівлі, і в інвестиційній сфері). Економічна нерівність змушує країни позичати фінансові ресурси, а це не завжди вигідні умови та структурні трансформації, наслідки яких можуть бути негативними для населення. Іншим негативним проявом економічної нерівності є зростання міграції населення з країни, а вплив економічно активного населення завжди визначається як проблема для забезпечення економічного розвитку. Економічна нерівність також може призвести до впливу «мізків», коли кваліфіковані працівники з менш розвинених країн мігрують до розвинених у пошуках кращих можливостей. Ця втрата людського капіталу може перешкодити здатності менш розвинених країн ефективно брати участь в економічній дипломатії [118]. Водночас серед приймаючих країн «...деякі країни вважають мігрантів як можливість для економічного розвитку, тоді як інші бачать у них загрозу національній безпеці» [198].

Активізація зовнішньої торгівлі та залучення іноземних інвестицій є важливими детермінантами економічного зростання в країні, будучи пріоритетом і для України. Відповідно завданнями економічної дипломатії є просування національних інтересів і підтримка українського експорту, розширення ринків збуту та присутності України у світі, сприяння укладенню угод, що активізуватимуть імпорт товарів і послуг, яких потребує національна економіка, доступ до технологій, формування стратегічного партнерства з країнами, які важливі з позицій стабільної співпраці та розвитку. Для держави у цих сферах важливо не перейти межу, коли імпорт стане загрозою національним виробникам на внутрішньому ринку, а експорт перетворить Україну на країну сировинного експорту. У цьому разі економічна дипломатія має допомагати врегулювати дискусійні питання між національними економічними інтересами та національною економічною безпекою й глобальною інтеграцією та економічною відкритістю.

Аналіз зовнішньої торгівлі та залучення іноземних інвестицій в економіку України вказує на значні відмінності показників у різні роки (рис. 3.11). Права

шкала відображає обсяги прямих іноземних інвестицій, ліва – ВВП, експорт та імпорт товарів і послуг. Проаналізувавши дані дод П, рис. П.1-П.3, можна зробити висновок, що продовж останніх 24 років спостерігається значна асиметрія показників за роками. До 2008 р. простежується стійке зростання всіх показників. Їхнє зниження в 2009 р. пов'язане з наслідками світової фінансової кризи. Зменшення ВВП у 2009 р. збігається зі зниженням обсягів зовнішньої торгівлі, що свідчить про вплив глобальної фінансової кризи. Наступне зменшення ВВП відбулось у 2014 р., що пов'язано з економічною і політичною ситуацією в Україні. В 2022 р. простежується зниження обсягів експорту товарів і послуг й економічного зростання, однак імпорт залишився на тому самому рівні.

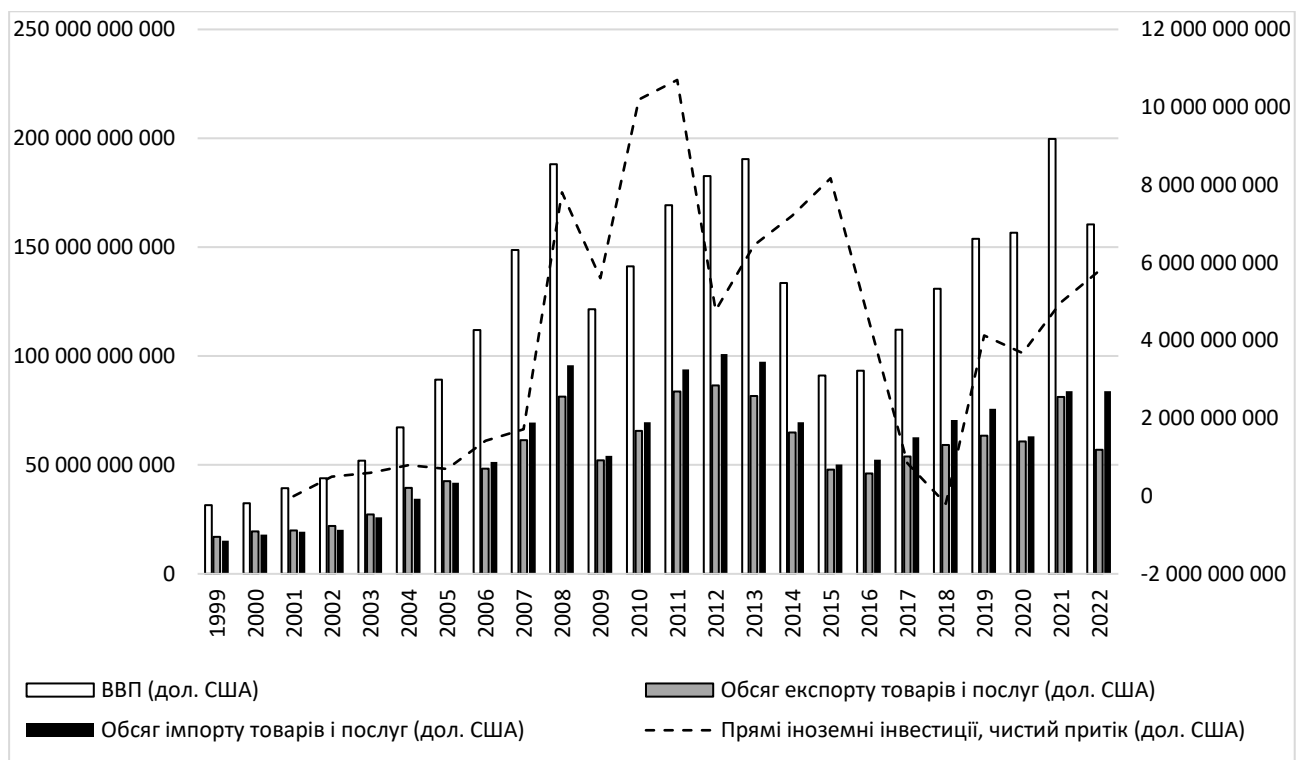

Рис. 3.11. Динаміка ВВП та показників зовнішньоекономічної активності України за 1999–2022 рр.*

*Побудовано автором за даними Світового банку.

Для підтвердження залежностей між показниками побудуємо кореляційну матрицю (табл. 3.5). За отриманими результатами встановлено, що серед

досліджуваних показників на економічне зростання впливають експорт та імпорт товарів і послуг, які також мають щільний зв'язок між собою.

Таблиця 3.5

Матриця кореляцій між ВВП і показниками зовнішньоекономічної активності України

	<i>ВВП (дол. США)</i>	<i>Обсяг експорту товарів і послуг (дол. США)</i>	<i>Обсяг імпорту товарів і послуг (дол. США)</i>	<i>Прямі іноземні інвестиції, чистий приплив (дол. США)</i>
ВВП (дол. США)	1			
Обсяг експорту товарів і послуг (дол. США)	0,971636477	1		
Обсяг імпорту товарів і послуг (дол. США)	0,972263714	0,977602875	1	
Прямі іноземні інвестиції, чистий приплив (дол. США)	0,622861647	0,653350923	0,609075413	1

*Розраховано автором.

Побудуємо кроскореляцію, щоб з'ясувати як на ВВП впливають визначені показники із певним лагом, що становить 1 рік. Аналіз даних рис. 3.13 дає підстави для таких висновків. У період, коли лаг=0, існує щільний зв'язок між експортом і ВВП, тобто вплив є миттєвим. Протягом наступних 1–2 років експорт продовжує впливати на ВВП, проте вплив щораз слабшає; коли лаг 4–5, 10–12 – кореляція наближається до нуля, а на лагу 6–9, 11 – стає негативною, проте незначною. Експорт може мати довгостроковий ефект на ВВП, оскільки на лагу 14–18 спостерігається щільний позитивний зв'язок між змінними. На лагу 19–21 цей вплив стає меншим і на 22 році є негативним, що вказує на довгострокові економічні цикли. Таким чином, можна стверджувати про короткостроковий, середньостроковий та довгостроковий вплив експорту товарів і послуг на ВВП в Україні. Аналогічні висновки можна зробити,

проаналізувавши корелограму кроскореляції між обсягами імпорту товарів і послуг та ВВП (рис. 3.12): імпорт демонструє миттєвий вплив на ВВП, на 16 році спостерігається доволі високий позитивний вплив, проте нижчий, ніж за рік, коли товари і послуги імпортувалися, і 22 рік – різкий негативний вплив, що вказує на циклічність, яка має довгостроковий характер.

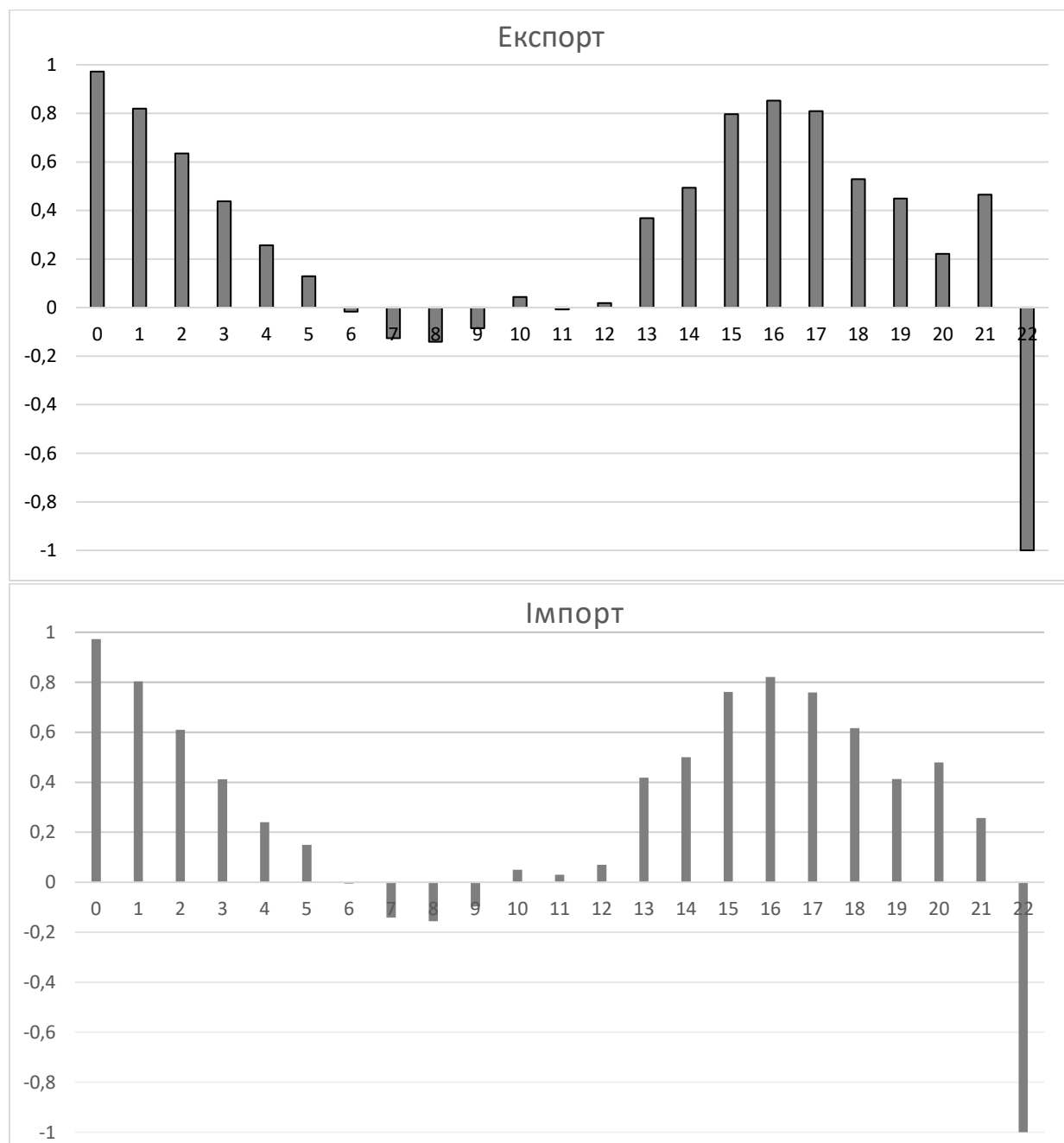

Рис. 3.12. Корелограми кроскореляції між обсягами експорту/імпорту товарів і послуг та ВВП України*

*Розраховано автором.

Аналіз даних графіка кроскореляції між обсягами іноземних інвестицій та ВВП (рис. 3.13) підтверджує помірний позитивний зв'язок, коли лаг дорівнює нулю. В наступні періоди цей зв'язок слабшає, періодично змінюючи вплив із позитивного на негативний, і лише на 16 періоді досягає першого піку – відображає щільний позитивний зв'язок. Як і у випадку з експортом, на 22 році зв'язок має негативне значення.

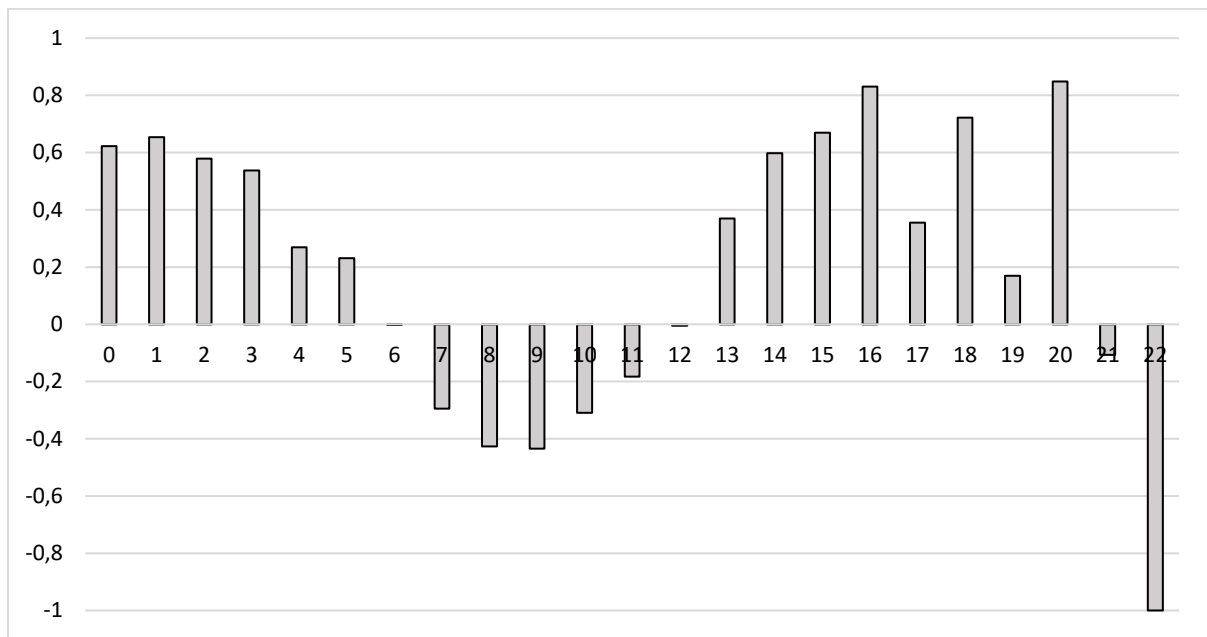

Рис. 3.13. Корелограма кроскореляції між обсягами іноземних інвестицій та ВВП України*

*Розраховано автором.

Проаналізуємо автокореляції обраних показників на прикладі ВВП (рис. 3.14), для інших показників графіки містяться у дод. П, рис. П.4-П.6. Індикатори впливу для трьох кроскореляцій наведені у дод. П, табл.П.1. На першому році кореляція дорівнює 1, ряд повністю корельований. Висока позитивна кореляція характерна для лагів 1–5, хоча її значення поступово зменшується. Найнижча кореляція спостерігається на лагу 8 (–0,219). Із 12 лагу кореляція стає позитивною і через 16 років досягає максимуму – 0,8125 (позитивний щільний зв'язок). Між лагами 20–21 відбувається різка зміна впливу з позитивного на негативний.

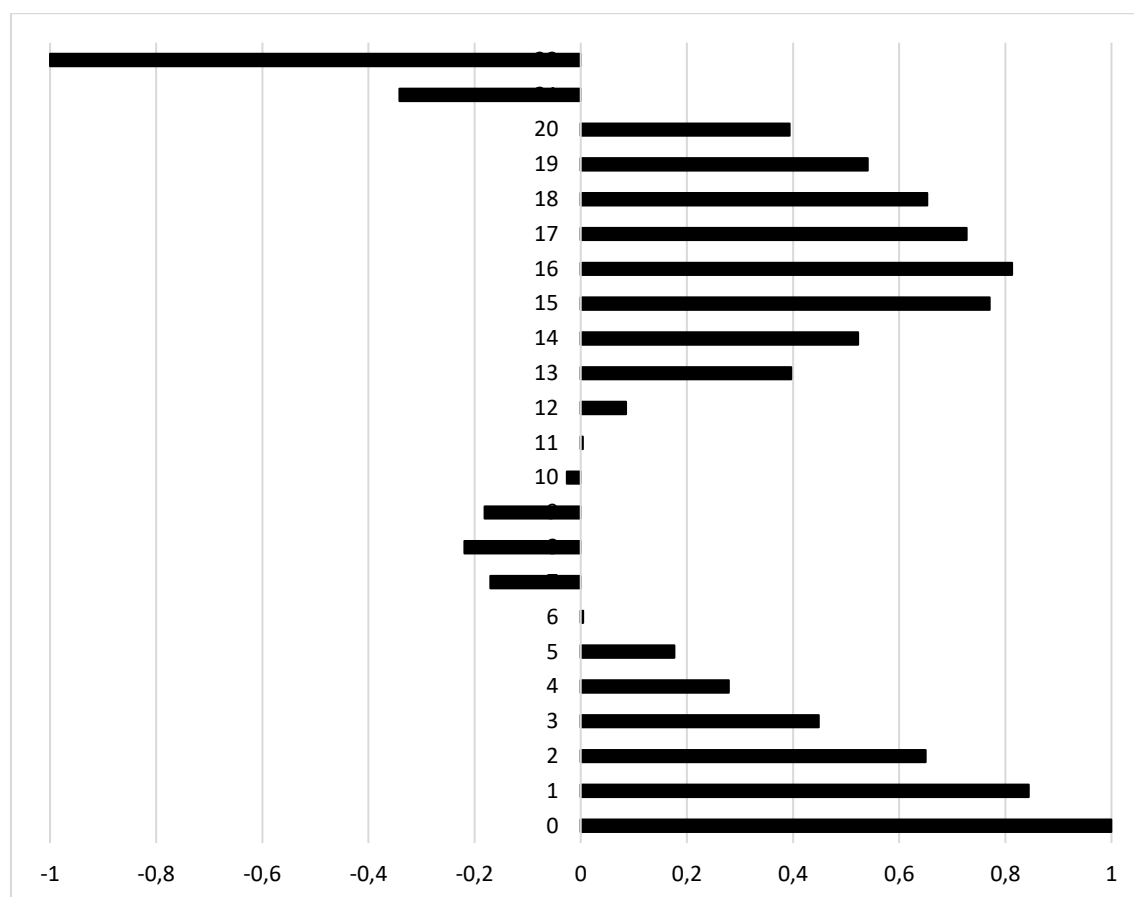

Рис. 3.14. Графік автокореляційної функції ВВП України *

*Розраховано автором.

З огляду на глобальні мегатренди світового розвитку та функціональне призначення економічної дипломатії на порядку денному зберігає актуальність питання вирішення кліматичних проблем. Зміна клімату спричинює складні економічні та правові проблеми, пов'язані з екологічними нормами, схемами торгівлі викидами, механізмами ціноутворення на вуглець і міжнародними угодами, такими як Паризька угода. Суперечки між країнами з приводу дотримання екологічних норм можуть негативно вплинути на економічну дипломатію між ними. Разом з тим, потреба в технологічних інноваціях для вирішення проблеми зміни клімату створює можливості для співпраці, а також конкуренції за права інтелектуальної власності, домінування на ринку та доступ до «зелених» технологій. У глобальному вимірі політика вирішення кліматичних проблем має відповідати національним інтересам і стратегічним пріоритетам країн, але не порушувати міжнародні правила. З огляду на це вкрай важко

побудувати кліматично нейтральну глобальну економіку до середини XXI ст., адже не усі країни мають необхідні ресурси для проведення реформ.

За співпраці двох інституцій Climate Analytics та New Climate Institute розроблено науковий проект «Climate Action Tracker», за яким дослідницька група проводить моніторинг кліматичних дій держави та визначає їхню відповідність цілям Паризької угоди, яку Україна ратифікувала в 2016 р. Останнє дослідження щодо України було проведено у грудні 2021 р. Кліматичні цілі та політика України в цій сфері оцінені як «дуже недостатні» [127]. Труднощами для країни є такі: недостатнє фінансування кліматичних заходів, оскільки Україна не має можливості отримувати кошти з GCF (Green Climate Fund), глобального фонду, створеного в 2010 р. під час конференції ООН з питань зміни клімату (COP16); недостатній рівень інвестицій у відновлювальні джерела енергії; невідповідність існуючої ситуації заявленим цілям щодо зменшення викидів, що призводить до потепління; інфраструктурні обмеження; технічні проблеми; недостатнє використання відновлювальних джерел енергії, хоча у глобальному масштабі перехід до таких джерел енергії для пом'якшення зміни клімату може порушити функціонування традиційних енергетичних ринків, на яких домінує викопне паливо. Потужність відновлювальних джерел енергії в Україні на початку 2022 р. становила 9,5 ГВт (у 2018 р. – приблизно 2 ГВт), не враховуючи 0,6 ГВт потужностей, розташованих на тимчасово окупованих територіях Луганської та Донецької областей [211]. З метою подальшої імплементації в енергетичну практику України вимог ЄС Верховна Рада України 10 червня 2023 р. ухвалила Закон України № 3141-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання зловживанням на оптових ринках енергоресурсів» [64]. У 2023 р. Президент підписав Закон № 3220-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та екологічної трансформації енергетичної системи України» [63].

Війна створила значні виклики для енергетичної інфраструктури України через її руйнування та пошкодження, порушення стійкості енергетичної мережі. В 2023 р. було повністю зруйновано Каховську ГЕС, збитки від руйнування якої

становлять близько 586 млн. дол. США. Нині на тимчасово окупованих територіях також знаходиться значна кількість теплових електростанцій, 25% об'єктів відновлювальних джерел енергії. Згідно із дослідженням Київської школи економіки, прямі збитки виробників електроенергії з відновлювальних джерел енергії на початок 2024 р. становили 220 млн. дол. США [29]. Прямі збитки для ТЕЦ оцінюються в розмірі 2589 млн. дол. США, для ТЕС – 320 млн. дол. США.

Для підтримання енергетичної безпеки під час війни Україна використала усі можливі канали, в тому числі дипломатичні, з метою отримання підтримки та допомоги (імпорт електроенергії, постачання генераторів від міжнародних партнерів тощо). Завдяки інструментам економічної дипломатії залучено кошти та технології для відновлення, отримано підтримку міжнародних організацій. Наприклад, завдяки спільним зусиллям у травні 2023 р. три компанії – польська компанія «Hynfra», японська «Tsubame ВНВ» та українська «УТЕМ» – розпочали проект у рамках «зеленої» реіндустріалізації та підписали Меморандум про створення «Зеленої промислової зони» у місті Буча (Україна) [171].

Інституційна багатовекторність економічної дипломатії України має бути спрямована на розширення присутності країни у глобальному економічному просторі та забезпечувати організаційну єдність усіх суб'єктів економічної дипломатії. Такий підхід передбачає створення платформи економічної дипломатії, яка об'єднуватиме зовнішніх і внутрішніх акторів (рис. 3.15). Основними зовнішніми та внутрішніми акторами, які відіграють фундаментальну роль у розробці та реалізації економічної дипломатії, є міжнародні організації, держава, організації громадянського суспільства, наукові кола, медіа та інші.

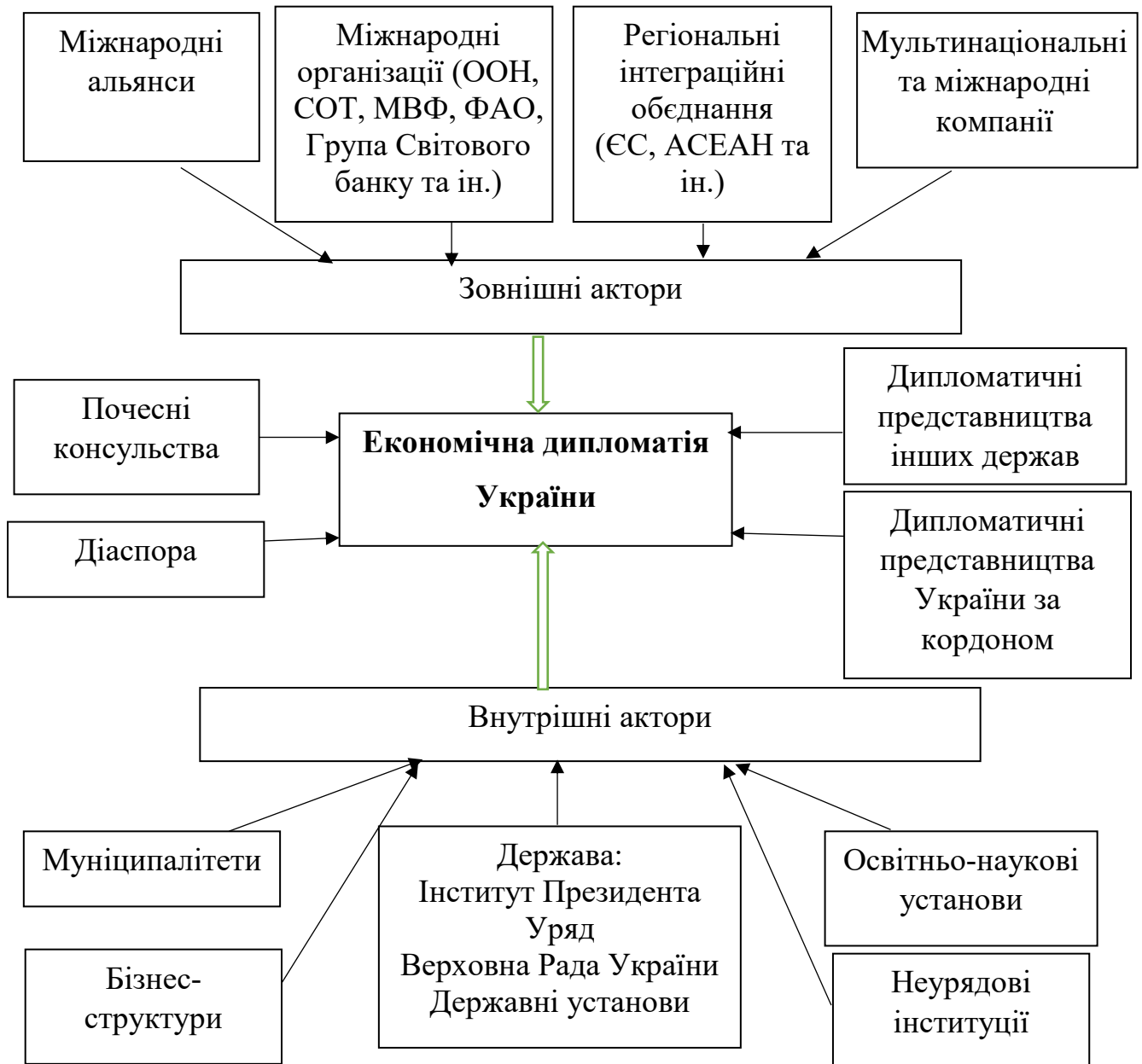

Рис. 3.15. Інституційна багатовекторність економічної дипломатії України*

* Розроблено автором.

Уряди відіграють вирішальну роль в економічній дипломатії, оскільки вони відповідають за організацію зовнішньоекономічної діяльності, налагодження міжнародної співпраці між країнами, реалізацію торгової політики, укладання торговельних угод і представлення економічних інтересів країни на міжнародній арені. З одного боку, вони використовують інструменти економічної дипломатії для сприяння торгівлі шляхом укладення торговельних угод, зменшення торговельних бар'єрів і полегшення доступу вітчизняних товарів на зовнішні

ринки. У структурі Міністерства закордонних справ України створено Департамент економічної дипломатії.

Завдання урядових структур – це захист національних інтересів країни на зовнішніх ринках, організація торгових місій, участь у міжнародних торгових ярмарках і форумах для збільшення експорту. З іншого боку, уряди мають достатньо інструментів для реалізації державної інвестиційної політики, створення сприятливого інвестиційного клімату та бізнес-середовища. Для цього можуть використовуватися податкові стимули, забезпечення прозорості регулювання та стабільності правової бази для залучення іноземних інвесторів. Відповідно такі кроки держави мають значний соціальний та економічний ефекти через створення нових робочих місць, передачу технологій, забезпечення економічного зростання.

Завдяки економічній дипломатії уряди можуть формувати зовнішню політику на зовнішніх майданчиках, щоб отримувати максимальне сприяння та захист національних економічних інтересів через участь у міжнародних форумах, міжнародних організаціях, для долучення до правил глобальної торгівлі, а також через переговори про угоди про преференційну торгівлю для покращення доступу до ринків.

Такі організації, як Світова організація торгівлі (СОТ), Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Світовий банк, є важливими гравцями в системі економічної дипломатії. Вони є інституціями багатосторонньої дипломатії та мають спеціалізоване функціональне призначення: СОТ відповідає за розвиток торговельної дипломатії і відіграє вирішальну роль у регулюванні політичних відносин країн-членів, сприяє торговельним угодам між країнами та вирішенню суперечок, досягненню погодження змін щодо тарифів, квот й інших торговельних бар'єрів, сприяючи економічній співпраці та зростанню. Група Світового банку відповідає за розвиток інвестиційної дипломатії, зокрема МББР – це інституція, що надає кредити для структурних реформ, МВФ – зосереджена на забезпеченні стабільності фінансових систем і вирівнюванні платіжних дисбалансів, тому основним напрямком у діяльності є фінансова дипломатія.

Міжнародні організації формують інституційні рамки багатосторонньої економічної дипломатії, визначають глобальні правила гри та сприяють міжнародній економічній співпраці.

Окрім цього міжнародні організації забезпечують платформу для переговорів, дискусій і встановлення спільних правил регулювання міжнародних економічних відносин, є форумами для координації політики між державами-членами. Вони допомагають країнам, що розвиваються, зміцнити інституційний потенціал, дають змогу державам узгоджувати свою економічну політику, обмінюватися досвідом і приймати колективні рішення щодо спільних викликів. Така координація сприяє стабільності, передбачуваності та ефективності міжнародних економічних відносин. Міжнародні організації завдяки проектам економічної дипломатії допомагають країнам вирішувати економічні проблеми та сприяти соціальному прогресу.

Дипломатичні представництва також наділені функціями просування економічних інтересів країни, надання допомоги національним компаніям у виході на зовнішні ринки, організації торговельних місій тощо. В інституційній багатовекторності економічної дипломатії України важливу роль відіграють почесні консульства, які функціонують відповідно до Віденської конвенції про консульські зносини 1963 р. Серед основних їхніх завдань виокремлюють сприяння економічній співпраці між країнами. Відповідно вони є суб'єктами економічної дипломатії, що особливо важливо, коли країна не представлена на дипломатичному рівні посольством або консульством в іншій державі. Пріоритетами діяльності почесних консульств в економічній дипломатії визначено такі: інформування представників бізнесу своєї країни про основні економічні тренди та інвестиційні можливості в країні призначення, в тому числі використовуючи сучасні методи донесення інформації та цифрові платформи; співпраця з торгово-промисловими палатами й іншими недержавними бізнес-структурами для спільної промоції економічних заходів, розширення торговельної присутності; участь в організації торговельних місій; проведення освітніх і культурних заходів, які сприяють підвищенню інтересу до країни, яку

представляє її почесне консульство, тощо. Інституційна взаємодія почесних консульств з іншими суб'єктами економічної дипломатії в Україні є доволі слабкою, хоча в окремих регіонах діють дипломатичні клуби та об'єднання почесних консулів. У 2021 р. таку об'єднавчу місію розпочало Міністерство закордонних справ України, створивши Раду почесних (нештатних) консулів іноземних держав, проте практичної реалізації ця ініціатива поки не отримала. Отже, для ефективного функціонування почесних консульств в економічній дипломатії найбільш важливими нині є створення платформи для обміну досвідом і кращими практиками, розширення співпраці та взаємної інтеграції.

Суб'єкти бізнесу є важливими акторами економічної дипломатії, бо включають як мультинаціональні компанії та міжнародні компанії, так і компанії, які належать до малого і середнього бізнесу. Вони отримують вигоду від сприятливої торговельної політики, доступу до ринку та інвестиційних можливостей, що надаються через дипломатичні канали. На перший погляд, вони не є основними гравцями у сфері економічної дипломатії, але на практиці саме вони забезпечують реалізацію економічних інтересів держави. Суб'єкти бізнесу відіграють важливу роль у розвитку торговельних відносин між країнами, беруть активну участь у реалізації міжнародних проектів, укладають угоди та сприяють обміну товарами і послугами, долучаються до процесів іноземного інвестування, інвестуючи на зовнішні ринки або залучаючи інвестиції у свої країни. Беручи участь у торгових місіях, виставках та інших рекламних заходах, через партнерства, створення спільних підприємств, нові проекти компанії допомагають розширити доступ до ринку та зміцнити економічні зв'язки між країнами. Вони створюють робочі місця, передають технології та ноу-хау, формують чинники економічного зростання. Водночас бізнес-структури забезпечують адвокацію зовнішньоекономічної політики, щоб мати вплив на урядові рішення, які визначають вектори зовнішньої торгівлі та інвестицій, формують економічне середовище для транскордонної співпраці, створюють бізнес-клімат, сприятливий для сталого економічного розвитку.

Неурядові організації, професійні об'єднання та групи захисту інтересів також відіграють важливу роль в економічній дипломатії, відстоюючи соціальні та екологічні питання в торговельних угодах, сприяючи прозорості й підзвітності в процесі прийняття економічних рішень. Такі актори займаються адвокацією політики, впливаючи на урядові рішення та дії, пов'язані з економічними питаннями. Вони проводять дослідження, здійснюють експертний аналіз та надають рекомендації щодо ведення економічної політики, торгових угод, інвестиційного регулювання та інших відповідних питань. Організації громадянського суспільства проголошують політику, яка спрямована на дотримання принципів прозорості, відкритості, публічності та рівноправної участі в процесах прийняття економічних рішень. Вони відіграють важливу роль у моніторингу реалізації основних економічних та соціальних ініціатив держави, для забезпечення їхньої відповідності міжнародним стандартам, принципам прав людини і Цілям сталого розвитку. Здійснюючи незалежне оцінювання та аудит економічних ініціатив, такі організації допомагають притягнути уряди і бізнес до відповідальності за їхні дії та сприяють прозорості економічного управління.

Університети, науково-дослідницькі інституції й аналітичні центри сприяють економічній дипломатії, проводячи дослідження, аналізуючи торговельну політику та надаючи експертні рекомендації з економічних питань, відповідно розширюючи інструментарій експертної дипломатії. Вони надають цінну інформацію про глобальні економічні тенденції, торгові угоди, ринкову динаміку та можливості економічної співпраці між країнами. Дослідники в галузі економіки, міжнародних відносин та інших суміжних галузей вносять свій досвід у розробку торгової політики, інвестиційних стратегій і тактики ведення переговорів. Результати їхніх досліджень часто впливають на урядову політику, спрямовану на сприяння експорту, залучення іноземних інвестицій і вирішення торгових суперечок дипломатичним шляхом. Крім того, заклади освіти також підтримують економічну дипломатію, реалізуючи освітні програми та проводячи тренінги для дипломатів і посадових осіб, які займаються питаннями міжнародної економічної співпраці.

Важливу роль в економічній дипломатії відіграють медіа. Журналісти та засоби масової інформації формують громадську думку щодо економічних питань, впливають на політику уряду, а також забезпечують платформу для обговорення впливу економічних рішень на суспільство. ЗМІ відіграють вирішальну роль в економічній дипломатії, поширюючи інформацію про торгові угоди, інвестиційні можливості, економічну політику та ринкові тенденції. За допомогою різних каналів, таких як преса, телебачення, радіо та мультимедійні платформи, засоби масової інформації інформують громадськість про економічні події, які відбуваються як в країні, так і на міжнародній арені. Медіа можуть активно використовуватися дипломатичними представництвами України за кордоном для просування економічних інтересів країни. За допомогою цілеспрямованих кампаній, реклами та висвітлення історій успіху в торгівлі та інвестиціях засоби масової інформації можуть допомогти залучити іноземних інвесторів, збільшити експорт і покращити загальний імідж країни на світовій арені.

Для економічної дипломатії України серед її важливих суб'єктів має бути українська діаспора. Передусім українська діаспора завдяки популяризації національної культури створює позитивний міжнародний імідж України, відповідно збільшуючи увагу до країни. Доволі часто діаспора лобіює інтереси України в країнах проживання, особливо це простежується з початком війни в 2022 р. У світі є дієві практики, коли діаспора реалізує благодійні соціальні проекти і фінансує різноманітні проекти в країнах походження, що може бути ефективним уроком для України з огляду на те, що щороку зростають перекази мігрантів, які надходять офіційними шляхами в нашу країну (дод. Р). Ще одним напрямком залучення діаспори в економічну дипломатію є сприяння експорту українських товарів у країну проживання. Загалом усі ці напрямки здатні значно посилити економічну дипломатію України. Водночас у світі існують організації, які об'єднують українські громади. Наприклад, Світовий Конгрес Українців (СКУ) «...є міжнародною координаційною надбудовою українських громад у діаспорі, що представляє інтереси понад 20 мільйонів українців. До світової

мережі СКУ входять українські діаспорні організації з понад 60 країн світу» [72]. Багато громадських організацій закордонних українців створено в Австралії, Аргентині, Бразилії, Греції, Грузії, Ізраїлі, Італії, Іспанії, США та інших країнах, що нині співпрацюють із Міністерством закордонних справ України. Цілком слушно на зростаючій ролі діаспори наголошує М. Трофименко, вважаючи її актором дипломатичних відносин та посередником між країнами [80].

Для України в останнє десятиліття характерним є створення недержавних інституцій або інституцій на базі існуючих міністерств, які займаються питаннями налагодження інвестиційного, торговельного та іншого партнерства з окремими країнами або регіонами. В Україні важливою недержавною інституцією, завданням якої є активізація торговельної активності України, є Торгово-промислова палата України (ТППУ), яка має 93 представники у 80 країнах світу, структурно складається з 18 галузевих комітетів і 50 комітетів при регіональних ТППУ.

За перший рік війни ТППУ провела 40 засідань і 50 круглих столів та вебінарів для бізнесу. У 2023 р. ТППУ опрацьовано понад 1000 запитів українських компаній і 400 запитів іноземних компаній щодо пошуку партнерів, проведено 536 міжнародних ділових заходів, у тому числі 423 онлайн. За станом на кінець 2023 р. кількість членів ТППУ становила 6694 особи. Впродовж останніх двох років ця організація докладала зусиль, щоб більше доносити інформацію про Україну на міжнародних фінансових та економічних майданчиках. Основні міжнародні проекти ТППУ наведено на рис. 3.16.

Прикладом успішного залучення торгово-промислових палат до економічної дипломатії є Франція. Пандемія Covid-19 змістила певний акцент на представництва Торгово-промислової палати за кордоном (нині функціонує 119 представництв у 94 державах), які на той час за умов обмеження переміщення між країнами, виявилися дієвою інституцією для реалізації економічних інтересів Франції [209].

Рис. 3.16. Основні міжнародні проекти ТПП України з розвитку бізнесу*

*Складено автором за матеріалами ТПП України.

Саме з початком пандемії на адресу Business France надійшло багато звинувачень у неефективності щодо залучення масштабних іноземних інвестицій в економіку Франції, проте уряд вживав необхідних заходів щодо її представлення на світових ринках, проведення виставкової діяльності та відновлення експортних можливостей у постковідний період для збільшення міжнародної присутності. Business France – це національне агентство, яке було створено в 2015 р. шляхом об'єднання UBIFRANCE та Invest in France. Основна місія полягає у підтримці реалізації таких завдань:

- надання допомоги в міжнародному розвитку компаній та їхнього експорту;
- інформування та підтримка іноземних інвесторів у Франції;
- сприяння привабливості та економічному іміджу Франції, її компаній і територій;
- управління та розвиток міжнародного волонтерства в компаніях (VIE);
- міжнародна співпраця [121].

Серед тих, хто підтримує реалізацію інструментів економічної дипломатії Франції є OSCI – оператори міжнародної торгівлі, які об'єднані у федерацію і сприяють міжнародному розвитку та довгостроковій підтримці підприємств. Їхнім завданням є надання спеціалізованих послуг, які полягають у тому, щоб: «...підтримувати стратегічне мислення; забезпечити безперервність своїх експортних операцій та міжнародних дій; продовжити міжнародне розширення компаній в інших країнах; реагувати на надзвичайні ситуації на експортних ринках; пропонувати додаткові послуги, необхідні для інтернаціоналізації» [187].

Підтвердила свою ефективність ідея створення Торгових домів України за кордоном. Зокрема, у 2019 р. в Азербайджані було відкрито «Торговий Дім Україна», який функціонує як торгово-економічний майданчик для розвитку співпраці між країнами [78]. Завдяки його утворенню Україна змогла створити сучасний логістичний центр, відкрити магазини українських товарів та заклади харчування.

Торговий дім «Україна» також відкрито у Ризі (Латвія) і його основною місією є надання допомоги представникам українського бізнесу у розвитку експортно-імпортової діяльності в Європейському Союзі, США, Китаї. Торговий дім надає логістичні послуги, забезпечує супровід експортно-імпортової операцій, сприяє участі у тендерних закупівлях, здійснює представництво в ЄС тощо [236].

У Танзанії у 2018 р. було відкрито «Global Ukrainian Distribution, Investment & Trading (G.U.D.I.T.)» – «Торговий дім Танзанія», метою якого було створення

майданчика для пошуку партнерів для представників українського бізнесу в країнах Африки на південь від Сахари. В 2013 р. була створена громадська організація «Африканська рада в Україні».

Для підтримки українських експортерів у 2018 р. створено ПрАТ «Експортно-кредитне агентство», діяльність якого регламентована Законом України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності» [70]. На сьогодні ЕКА надає широкий перелік послуг для українських експортерів, зокрема «... на добровільних та комерційних засадах здійснює страхування, перестраховування, надає гарантії за договорами, які забезпечують розвиток експорту» [70].

Розуміючи важливість підтримки експортного напрямку для України, були зроблені неодноразові спроби утворити дієву інституцію, яка б сприяла виходу українських експортерів на зовнішні ринки. Згідно з Розпорядження Кабінету Міністрів України № 199 від 28.03. 2018 р. [69] було утворено ДУ «Офіс з просування експорту України», яку в 2021 р. було перейменовано у Державну установу «Офіс з розвитку підприємництва та експорту» [15], що надає допомогу підприємцям малого та середнього бізнесу, експортерам, здійснює промоцію України за кордоном, проводить інформаційну підтримку суб'єктів господарювання, співпрацює з іноземними торговельними місіями. Положення про Установу було затверджено у 2021 р. Офіс працює на платформі «Дія.Бізнес».

Офіс проводить також навчальні курси, зокрема в 2023 р. на базі онлайн-платформи «Дія.Бізнес» участь у таких проектах взяло понад 62000 учасників. Основні програми наведено в табл. 3.6-3.7. Завдяки роботі e-commerce-платформ працює освітня програма «Global E-commerce Access», учасниками якої стало 200 осіб. У 2023 р. Офісом проведено 99 досліджень зовнішніх ринків, у тому числі секторальні та індивідуальні, реалізовано 20 консалтингових проектів, понад 1900 компаній отримали консультації щодо виходу на ринки інших країн і менторську підтримку, 129 компаній взяли участь у міжнародних виставкових заходах за кордоном.

Таблиця 3.6

Освітні програми на базі центрів підтримки підприємців Дія.Бізнес*

«Відважна»	«Міцність»	«Власне»
жіночий бізнес-акселератор Кількість учасниць: 5 000 Грантовий фонд для 6 переможниць: 1,3 млн гривень Створення нового або розвиток наявного бізнесу	освітньо-грантова програма Кількість учасників: 80 Грантовий фонд для 20 фіналістів: 2,202 млн гривень Відновлення бізнесу в трьох постраждалих від повномасштабної війни областях	національна акселераційна програма Фонд фінансової підтримки для 33 переможців: 4 млн гривень Запуск стартапу або масштабування підприємства
«Global E-commerce Access»	«Початок»	«Фінансист»
освітня програма Кількість учасників: 200 Вихід на міжнародний ринок за допомогою e-commerce-платформ	освітньо-грантова програма Кількість учасниць: 3000 Грантовий фонд для 200 переможниць: 22,570 млн гривень Створення, відновлення чи розвиток власної справи	освітня програма Кількість учасників: 3722 Покращення фінансової грамотності малого та середнього бізнесу

*Складено автором за матеріалами «Дія.Бізнес».

Таблиця 3.7

Освітні проекти для експортерів *

Експортний форум	Trainers (Cycle 2)	Економічний фронт
Кількість учасників: 1276 Захід, що об'єднав представників влади та бізнесу. Головний фокус – програми економічного відновлення й механізми підтримки експорту та інновацій.	Кількість учасників: 21 Розроблення структури та змісту тренінгових програм з розвитку експортного потенціалу МСБ.	Кількість учасників: 217 Серія освітніх тренінгів щодо перспектив експорту в умовах війни.
Export Academy	Ukraine Rebuilding Task Force	Export Consultants Mastery
Кількість учасників: 100 Початок експортної діяльності та розширення на нові ринки.	Кількість учасників: 400 Участь у міжнародних проектах з відбудови та реконструкції України.	Кількість учасників: 60 Розвиток та покращення компетенції з індивідуальної консалтингової діяльності.

*Складено автором за матеріалами «Дія.Бізнес».

Значна роль у розвитку економічної дипломатії належить Агентствам з просування експорту, які збільшують присутність країн на зовнішніх ринках [95]. Разом з тим, створюються умови для залучення іноземних інвестицій у різні сфери. Платформа «Advantage Ukraine» була створена в Україні для пошуку потенційних інвесторів та можливості реалізації проектів. Інвестиційне меню

платформи включає такі сфери: «оборонно-промисловий комплекс, металургія та металообробка, агропромисловий комплекс, енергетика, фармацевтика, природні ресурси, логістика та інфраструктура, меблева та деревообробна промисловість, інноваційні технології, промислове виробництво» [106].

Для сприяння просуванню українського бізнесу за кордоном за підтримки Міністерства закордонних справ України була створена Міжнародна платформа економічної дипломатії «NAZOVNI» [61]. Усі послуги на платформі є безоплатними. Вона допомагає знайти партнерів для суб'єктів бізнесу (як малого і середнього, так і великого) за кордоном, проводити B2B заходи, отримувати інформацію про виставки та форуми за кордоном, брати участь у тендерах. Перевагою цієї платформи є те, що вона підтримується дипломатичними установами України за кордоном. Для роботи із платформою потрібно зареєструватися, заповнити заявку на експорт або заявку на пошук ринків, у першому випадку заявку проаналізують представники Посольства в країні-експорту, а в другому – команда сервісу надасть рекомендації ринків.

На довгостроковості прийняття рішень в економічній сфері акцентують українські науковці, аргументуючи, що «...реалізація усіх елементів публічної дипломатії і, передусім, економічної складової – ... це політика стратегічного позиціонування, яка схожа на політику корпорацій, яка потребує розроблення та втілення із врахуванням зовнішньоекономічних інтересів України та її зовнішньополітичних пріоритетів» [26].

Просторова багатовекторність економічної дипломатії України охоплює географічну диверсифікацію економічної активності та розширення дипломатичної присутності країни у глобальному просторі. Україна з часу здобуття незалежності фокус своєї зовнішньоекономічної активності зосередила на країнах СНД. А економічна дипломатія перебувала поза фокусом зовнішньої політики, що послаблювало конкурентне позиціонування країни. Хоча у більшості держав, наприклад, Близького Сходу та в окремих країнах Африки Посольства України були відкриті на початку 90-х рр. ХХ ст. (табл. 3.8). Лише в 2022 р. Міністр закордонних справ України вперше зробив робоче турне

країнами Африки, згодом – друге і третє. В 2024 р. Україна відкрила нові Посольства в Ботсвані, Кот-д'Івуарі, Демократичній Республіці Конго.

Таблиця 3.8

**Рік відкриття Посольств України в окремих країнах Близького
Сходу та Африки***

Країна	Рік відкриття
Ізраїль	1992
Єгипет	1992
Іран	1992
Туреччина	1993
Ліван	1995
Саудівська Аравія	1996
Ірак	2001
Кувейт	2003
Йорданія	2003
Катар	2012
Південно-Африканська Республіка	1994
Туніс	1996
Королівство Марокко	2000
Нігерія	2001
Республіка Кенія	2004
Республіка Сенегал	2012

*Складено автором.

З метою диверсифікації зовнішньоекономічної діяльності Україна підвищує інтерес до країн «Глобального Півдня» – Африки, Азії та Латинської Америки, розширюючи свою просторову присутність у світі. Ці ринки є новими, але завдяки інструментам «м'якої сили» Україна може не лише отримати економічні вигоди, а й розширити свою присутність у цих регіонах. Серед важливих проблем просторової багатовекторності економічної дипломатії виокремимо відсутність належних комунікацій із країнами «Глобального Півдня», які можуть стати для України важливими стратегічними партнерами.

Африканський вектор обрано одним із пріоритетних для зовнішньої політики України. Разом із тим, нині зроблено недостатньо кроків, щоб спростити умови в'їзду для українців. За результатами розрахунку Індексу економічної дипломатії, встановлено, що безвізовий режим відіграє важливішу роль в її просуванні, ніж дипломатична присутність, але для України більшість країн Африки зберігають візовий режим. Суттєвою проблемою нині також є налагодження зв'язку, оскільки можливість комунікувати – це основа бізнесу, особливо враховуючи сучасні технологічні тренди. І якщо в країнах Європи українські мобільні мережі належно функціонують, то в країнах Африки виникають проблеми з налаштуванням якісного мобільного зв'язку, що створює суттєвий дискомфорт. Це майбутній вектор діяльності для українських мобільних операторів.

Таким чином, з огляду на вищезазначене, можна зробити висновок, що економічна дипломатія України впродовж останніх років дрейфує у бік багатовекторності реалізації національних інтересів, демонструючи принципи мережевої дипломатії. Пропонуємо розглядати мережеву дипломатію як систему просторової, інституційної та функціональної багатовекторності економічної взаємодії України, враховуючи сингулярність глобального економічного середовища і нові конфігурації світового порядку. На відміну від класичної мережева дипломатія України базується на горизонтальному лідерстві; акцентує увагу на співпраці, координації, інклюзивному залученню та взаємодії між акторами, які взаємодіють на рівних засадах для досягнення спільних економічних цілей; передбачає децентралізований підхід в управлінні та відсутність чітких ієрархій; відповідає таким принципам, як синергійність, стійкість, гнучкість, адаптивність, координація, неієрархічність.

Гнучкість економічної дипломатії ґрунтуватиметься на здатності швидкого прийняття рішень у випадку зміни зовнішнього середовища. Для цього вжито певних заходів, щоб комунікація між суб'єктами економічної дипломатії була зручною та ефективною з огляду на цифровізацію. Україна засвоїла два

складні уроки у побудові комунікацій усередині країни та за її межами – пандемія та війна, які змусили економіку та інші сфери адаптуватися до викликів.

Таким чином, враховуючи інвестиційне та торговельне спрямування економічної дипломатії України, її реалізація у сучасних умовах і на перспективу має зосереджуватися на формуванні адаптованої до зовнішніх викликів багатовекторної стратегії зовнішньої політики та реалізації стратегічних комунікацій з підтримки й захисту національних інтересів (особливо в контексті геополітичних викликів і війни); розробці заходів ефективної інтеграції у глобальний економічний простір через посилення торговельних відносин та інвестиційних зв'язків; диверсифікації торговельних відносин з урахуванням національних інтересів і питань економічної безпеки; реалізації інвестиційних ініціатив, спрямованих на збільшення іноземних інвестицій в українську економіку та налагодження інвестиційного партнерства з країнами й міжнародними організаціями для відбудови економіки у післявоєнний період.

Висновки до розділу 3

Формування нового світового порядку відбувається під впливом геополітичної нестабільності та економічних трансформацій, які посилюють нестабільність багатополюсного світу, поряд із зростанням ролі недержавних акторів у міжнародних відносинах. Геополітичні трансформації впливають на політичну, економічну та соціальну динаміку між державами. Відповідно для дипломатичного середовища посилюються ті ризики, значення яких раніше було незначним порівняно з економічними і геополітичними.

Сучасні трансформації світового порядку формують нові виклики для економічної дипломатії України, які вона має враховувати при розробці стратегічних напрямів розвитку. Зростаюча конкуренція спричинює недобросовісне дотримання державами правил міжнародної торгівлі, інвестиційної діяльності, про що свідчать світові тенденції щодо застосування заходів втручання у міжнародну торгівлю товарами за період 2009–2023 рр., які демонструють зростання дискримінаційних регуляторних заходів, що є бар'єром

на шляху економічної дипломатії та створюють напругу у відносинах між країнами. У структурі заходів у 2023 р. 76,1% становили дискримінаційні та 23,9% – лібералізаційні, в 2010 р. – відповідно 87,4% й 12,6%, у 2018 р. – 83,1% і 16,9%

Проведене дослідження вказує на існування багатьох викликів для економічної дипломатії України, для подолання яких потрібні стратегічні підходи до зміцнення її інституційного базису та залучення недержавних акторів. Економічна дипломатія України передусім має ґрунтуватися на багатовекторному підході. Визначено також роль основних акторів у формуванні та реалізації економічної дипломатії України, зокрема наголошено на необхідності активізації діяльності недержавних інституцій або інституцій на базі існуючих міністерств, які займаються питаннями економічної дипломатії. Серед акторів економічної дипломатії зростає роль української діаспори та почесних консульств, які сприяють формуванню позитивного іміджу країни у світі. Проаналізовано роль основних платформ, що сприяють розвитку економічної дипломатії, в тому числі платформ «Advantage Ukraine» та «NAZOVNI».

Результати дослідження, висвітлені у розділі 3, опубліковано у працях [8; 20; 22; 23; 24; 33; 37; 47; 48; 243; 256].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі запропоновано нове вирішення науково-прикладного завдання – поглиблення теоретичних концептів економічної дипломатії в контексті формування нового світового порядку та розробка практичних рекомендацій щодо багатовекторності розвитку економічної дипломатії України. Це дало змогу сформулювати такі основні теоретичні висновки і рекомендації практичного характеру.

1. Світовий порядок є динамічним процесом, який має суперечливі тенденції, з одного боку, завдяки процесам глобалізації країни консолідують свої інтереси, в тому числі через глобальні інституції, а з іншого – формуються країни-лідери, які впливають на розвиток інших країн та прийняття глобальних рішень, що поглиблює асиметричність розвитку і визначає необхідність збереження безпекових гарантій, економічного суверенітету. Підтверджено необхідність дослідження нового світового порядку крізь призму міждисциплінарного дискурсу, що дає змогу аргументувати його мультиаспектність і визначити специфічні риси залежно від наукових позицій щодо його трактування. Систематизація теоретичних концепцій світового порядку вказала на існування, поряд із поняттям «світовий порядок», таких понять як «глобальний порядок», «міжнародний порядок» та «регіональний порядок». Для аргументації інституційної кризи світового порядку визначено основні виклики, серед яких такі: участь країн у державних конфліктах, війна в Україні, поява нових «джерел» глобальної небезпеки, посилення процесів реверсу демократії. Загалом це вказує на переділ світу залежно від інтересів основних акторів та зміну контурів світового порядку». Обґрунтовано, що світовий порядок не формується щораз, коли мова йде про новий світовий порядок, а він лише зазнає трансформацій і набуває нових ознак, характерних для певного періоду. Імперативами формування нового світового порядку з позиції позитивної методології є такі: динамічність і трансформація; множинність чинників, які взаємодіють і впливають на його еволюцію; потенціал і геополітичний код, на яких формується «баланс сил». З позиції нормативної

методології до основних імперативів формування нового світового порядку належать: гармонізація міжнародних відносин і підтримка діалогу та співпраці на міжнародному рівні; досягнення глобального консенсусу, забезпечення рівноправної участі всіх держав у прийнятті важливих міжнародних рішень; подолання політичної та світоглядної криз; створення ефективних механізмів глобального управління; справедливий розподіл ресурсів; сталий розвиток і соціальний прогрес тощо.

2. Обґрунтовано роль економічних чинників у формуванні нового світового порядку, що змінюється під впливом глобальних трансформацій; виокремлено п'ять етапів формування світового порядку й узагальнено економічні виміри та основні характеристики кожного з них, зокрема: 1-й етап – економізація світового порядку, 2-й – транснаціоналізація світового порядку, 3-й – фінансизація світового порядку, 4-й – інформаційна трансформація світового порядку, 5-й – економічна цифровізація світового порядку. На сучасному етапі відбувається перехід від класичної централізованої до мережевої дипломатії.

3. Проаналізовано основні концепції економічної дипломатії та підтверджено, що на сучасному етапі вони охоплюють широкий спектр питань, де тільки простежується економічний інтерес держави. Встановлено, що економічна дипломатія як інструмент «м'якої сили» та складова публічної дипломатії спрямована на формування позитивного міжнародного іміджу країни і сприятливого середовища для економічної активності через різноманітні проекти міжнародної співпраці. Встановлено відсутність єдиного розуміння економічної дипломатії та глобальної стратегії її розвитку, тому кожна країна за власним вибором формує організаційні моделі економічної дипломатії та стратегії їх практичного втілення. Запропоновано авторське визначення економічної дипломатії та її композитні елементи. Щораз більше країн, формуючи стратегію економічної дипломатії, обирає гібридну модель, яка поєднує і прийняття рішень на рівні держави, і залучення інших акторів до цих

процесів, що дає змогу економічній дипломатії бути більш гнучким й адаптивним інструментом у міжнародній співпраці.

4. Встановлено багатofункціональність економічної дипломатії, яка формується через секторальні взаємодії нового світового порядку, що підтверджує побудована матриця кроссекторальних взаємодій нового світового порядку, яка охоплює такі сектори: геополітичний сектор – це глобальні та регіональні інституції, глобальні альянси, міжнародні конфлікти, міжнародна безпека, демократичні зміни й ін.; економічний сектор формується через глобальну економіку, ресурсний потенціал, зовнішньоекономічну взаємодію, національні економічні інтереси; соціальний і культурний сектори; екологічний сектор; технологічний сектор. Подано авторське розуміння архітектури економічної дипломатії. Аргументовано відсутність єдиного показника, який би характеризував активність країни у реалізації економічної дипломатії. Запропоновано методику розрахунку Інтегрального індексу економічної дипломатії, який охоплює інвестиційну та торговельну активність країн, соціальні взаємодії, дипломатичну присутність і безвізовий режим. На основі вибірки з $n = 113$ країн світу із різним рівнем економічного розвитку і географічною присутністю визначено Інтегральний індекс економічної дипломатії та ідентифіковано позиції країн, розподілено їх за кластерами. Найвищий рівень активності економічної дипломатії мають Німеччина, Франція, Нідерланди, Іспанія, Великобританія, Італія, Швейцарія та ін. Найнижчі позиції мають Бурунді, Афганістан, ДР Конго, Ефіопія. Україна належить до кластера із середнім значенням Індeksu економічної дипломатії.

5. Підтверджено, що Україна використовує інвестиційну та торговельну сфери для успішної інтеграції у глобальний простір. За результатами розрахунків встановлено, що впродовж 30 років Україна досягла прогресу за рівнем глобалізації, стабільно зростаючою є соціальна глобалізація, натомість економічна глобалізація демонструє зростаючий тренд, але з періодами спадання. Встановлено, що основними трендами, які визначають динаміку економічної дипломатії України, є такі: 1) розширення співпраці з міжнародними

організаціями, які стали для України майданчиками для фінансового забезпечення відновлення економіки країни та просування національних інтересів; 2) активізація євроінтеграційних процесів і наближення України до європейського ринку; 3) зміни у векторах дво- та багатосторонньої економічної дипломатії, в географічній структурі зовнішньої торгівлі України товарами і послугами; 4) зміна у динаміці та товарній структурі зовнішньої торгівлі України; 5) зміна структури прямих іноземних інвестицій в економіку України; 6) загострення ризиків у сфері енергетичної безпеки; 7) розширення міжнародного партнерства та залучення коштів на відбудову України; 8) розширення дипломатичної присутності України у світі.

6. Поглиблений аналіз зовнішньоекономічної, в тому числі зовнішньоторговельної, відкритості України підтвердив її непослідовність. За допомогою динаміки індексів концентрації й диверсифікації експорту й імпорту товарів України встановлено ступінь концентрації та диверсифікації її торгівлі. За допомогою методів економетричного моделювання з'ясовано вплив на економічну дипломатію країн умов ведення бізнесу (економічної свободи), торговельної та інвестиційної відкритості, рівнів соціального прогресу корупції й ефективності уряду. За досліджуваний період обрано 2022 р. та вибірку із 113 країн. За результатами побудованої регресійної моделі встановлено, що найбільш значущими для економічної дипломатії є соціальний прогрес, свобода торгівлі та інвестиційна свобода. На основі отриманої багатофакторної регресійної моделі розраховано Індекс економічної дипломатії для України за період 2012–2022 рр. На основі використання інструментарію економетричного моделювання побудовано прогнозні моделі Індексу економічної дипломатії.

7. Проведено оцінку сучасних трансформацій світового порядку та визначено основні глобальні чинники, які впливають на глобальну нестабільність, яка є детермінантою формування пріоритетів економічної дипломатії. Обґрунтовано, що геополітична напруженість може проявлятися через проксі-конфлікти, торговельні суперечки і згодом трансформуватися в економічні війни. Аргументовано доцільність формування регіональних

альянсів між державами на протидію багатосторонній дипломатії, яка часто є неадаптивною до змін і глобальних викликів.

8. Окреслено основні виклики для економічної дипломатії, серед яких виокремлено протекціоністські бар'єри, які завдають значної шкоди країнам, поглиблюють фінансову й економічну нестабільність, порушують глобальні ланцюги постачання, збільшують витрати та створюють невизначеність для компаній, що працюють за кордоном. Встановлено, що глобальна система регулювання торговельних відносин демонструє певні «перекоси» і найбільше це простежується в економічній площині на прикладі Світової організації торгівлі, яка є форматом багатосторонньої дипломатії, що об'єднала різні за рівнем економічного розвитку країни, а отже, і різні за інтересами. Економічна дипломатія країн відчуває ці ризики та виклики, бо найчастіше протекціоністські заходи застосовуються при двосторонній співпраці країн, однак оскаржити ці заходи можливо лише через інституції СОТ. Аргументовано актуальність цієї проблематики також для України в останні роки, яка загострилася під впливом пандемії COVID-19 та війни. Підтверджено, що з часу набуття Україною членства у СОТ вона виконала всі зобов'язання. Встановлено, що за період 2000–2023 рр. Україна для захисту внутрішнього ринку та забезпечення безпеки продуктів харчування найчастіше ініціювала застосування технічних бар'єрів та санітарних і фітосанітарних заходів. З'ясовано, що геополітична напруженість може виникати також через конкуренцію за доступ до ресурсів. На основі аналізу санкцій як інструменту економічної дипломатії, проаналізовано їх застосування країнами світу на підтримку України проти Росії. Визначено, що серед викликів економічній дипломатії України залишається втрата економічних можливостей через війну, тому у дисертації виокремлено основні механізми підтримки економіки і соціальної сфери України з боку міжнародних організацій.

9. Для обґрунтування багатовекторності економічної дипломатії України на основі SWOT-аналізу визначено її сильні та слабкі сторони, можливості й загрози. Як сильні сторони виокремлено: географічне розташування, близькість до кордону з ЄС, інвестиційний, туристичний і рекреаційний потенціал,

висококваліфіковане економічно активне населення, розвиток ІТ-сектору та ін.; як слабкі сторони визначено: відсутність інституційної взаємодії та стратегії економічної дипломатії, війна, корупція, низька диверсифікація регіональної присутності у світі, міграція та ін. За результатами SWOT-аналізу побудовано лінії захисту, попередження, сили і покращення. Аргументовано необхідність формування мережевої економічної дипломатії України, яка охоплюватиме функціональну, інституційну та просторову багатовекторність. Запропоновано основні складові функціональної та інституційної багатовекторності й подано їхнє детальне обґрунтування. Для виявлення впливу інструментів економічної дипломатії на економічне зростання побудовано матрицю кореляцій між ВВП і показниками зовнішньоекономічної активності України, результати якої підтвердили цей вплив. Визначено принципи мережевої економічної дипломатії України (синергійності; стійкості; гнучкості; адаптивності; координації; неієрархічності (горизонтального лідерства)) та акцентовано увагу на тому, що мережева економічна дипломатія як система просторової, інституційної та функціональної багатовекторності економічної взаємодії має володіти здатністю адаптуватися до нових конфігурацій світового порядку, що дало змогу окреслити основні стратегічні вектори, на яких має фокусуватися економічна дипломатія України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безверха І. А. Типізація комерційної дипломатії. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 18(1). С. 35–40. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_18\(1\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_18(1)_9).
2. Булатова О. В., Резнікова Н. В., Іващенко О. А. Цифровий розрив чи цифрова нерівність? Нові виміри глобальних асиметрій соціально-економічного розвитку в умовах техноглобалізму. Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Економіка. 2023. Вип. 25. С. 45–57.
3. Булатова О., Панченко В., Іващенко О. Мегатренди міжнародного економічного розвитку і виклики економічній безпеці: потенціал управління політикою стійкості та протидії ризикам. MODELING THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC SYSTEMS. 2023. №2. С. 215–222. URL: <https://mdes.khmnu.edu.ua/index.php/mdes/article/view/210>.
4. Булатова О. В., Федоров Е.В. Виклики, загрози та ризики формування національної економічної безпеки: глобальний та національний рівень. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка. 2022. Вип. 23. С.52–65.
5. Вітальне слово представниці МЗС з консульських питань Вікторії Ші. URL: <https://mfa.gov.ua/news/vitalne-slovo-predstavnici-mzs-z-konsulskih-pitan-viktoriyi-shi>.
6. Войтенко Ю. М. Зіткнення цивілізацій і Україна: геополітичний вимір. Гілея: науковий вісник. 2014. Вип. 85. С. 295–298. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2014_85_77.
7. Гвоздьова О., Корнилюк Р. Сильне плече аграріїв. За вісім місяців 2023-го агросектор приніс Україні у п'ять разів більше виручки, ніж металургія. Які країни купують українське? URL: <https://forbes.ua/money/silne-pleche-agrariiv-za-visim-misyatsiv-2023-go-agrosector-prinis-ukraini-u-pyat-raziv-bilshe-viruchki-nizh-metalurgiya-zagalom-mi-eksportovali-tovariv-na-245-mlrd-yaki-kraini-kupuuyut-ukrainske-dosli-11102023-16579>.

8. Герман Л., Іващук О. Напрями подолання соціальної нерівності економічного розвитку. Монетарні і фінансові аспекти стабільного економічного розвитку: зб. тез доп. Всеукр. наук. інтернет-конф. (м. Тернопіль, 10 лист. 2018 р.). Тернопіль : Вектор, 2018. С. 325–327.

9. Гольцов А. Сучасний світовий порядок: моральні принципи і аморальна суть. Персонал. 2007. № 4. URL: <http://personal.in.ua/article.php?ida=479>.

10. Горбачук О.І. Дипломатія України в електроенергетичній сфері. Вчені записки Університету «КРОК». 2022. №2 (66). С 17–24.

11. Грущинська Н. М. Економічна дипломатія в сучасних геоекономічних процесах формування світового порядку. Академічний огляд. 2014. № 2. С. 110–116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ao_2014_2_16.

12. Гуцал С. А. Публічна дипломатія та стратегічні комунікації: визначення концептуальних основ. Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». 2015. № 9. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2769/2473.

13. Дашевська О. Новий світовий порядок: теоретичні концепції. European political and law discourse. 2015. Vol. 2. С. 59–64.

14. Дипломатична діяльність України у сучасному світі : монографія. / І. Р. Алексеєнко [та ін.]. Київ : Наукова думка, 2013. 270 с.

15. Діяльність державної установи «Офіс з розвитку підприємництва та експорту». URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=4724fd3c-a5c5-42fc-a931-755ba2765454&title=DiialnistDerzhavnoiUstanoviofisZRozvitkuPidprimnitstvaTaEksportu>.

16. Дугінець Г. В., Мазаракі, Н. А. Преференційні торговельні угоди як складові нового світового порядку. Економічний простір. 2019. № 152. С. 17–28. URL: <http://www.prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/424>.

17. Експорт України у 2022 році: головні тенденції, сектори та регіони. URL: https://export.gov.ua/news/4570-eksport_ukraini_u_2022_rotsi_golovni_tendantsii_sektori_ta_regioni.

18. Жарикова А. Товарообіг України торік сягнув майже 100 мільярдів доларів: експорт суттєво нижчий за імпорт. Економічна дипломатія. 12 січня 2024. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/01/12/708678/>.

19. Живко М. А., Гонак І. М., Іващук О. В., Прінц В.А. Економічне суперництво країн в умовах мілітаризації національних економік. Інноваційна економіка. 2021. №7–8. С. 124–135.

20. Живко М. А., Іващук О. В. Міжнародні економічні санкції як форма стримування збройної агресії. Міжнародні відносини: Україна і світ в умовах воєнних викликів: тези доп. IV Міжнар. наук. конф. (м. Суми, 30 черв. 2022 р.). Суми : СДПУ ім. А. С. Макаренка, 2022. С. 73–76.

21. Завальнюк В. В. Антропологічний вимір та проблеми взаємовідносин суспільства і права. Актуальні проблеми держави і права. 2010. Вип. 52. С. 269–274 . URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2010_52_47.

22. Запужляк В., Іващук О. Багатовекторність реалізації економічної дипломатії України. Сучасний стан та основні пріоритети розвитку економіки: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. Східноєвропейський центр наукових досліджень (м. Одеса, 14 квіт. 2024 р.). Одеса : Research Europe, 2024. С. 60–62.

23. Заставний А., Іващук О. Санкції як інструмент економічної дипломатії та їхній вплив на економіку країн Близького Сходу. Освіта, наука, бізнес, енергетичні технології: сучасний стан, проблеми та перспективи: матер. XII Націон. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 16 лист. 2023 р.). Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2023. С. 56–57.

24. Заставний А., Іващук О. Сучасні тренди економічної дипломатії України на Близькому Сході. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2024. №1. С. 415–421.

25. Зварич Р. Теоретико-методологічні основи процесів альтерглобалізації. Журнал європейської економіки. 2015. Т. 14, № 4. С. 422–437.

26. Зварич Р., Хоменська І., Сегеда О. Детермінанти економічного партнерства України з країнами Близького Сходу в контексті розвитку публічної

дипломатії. Інноваційна економіка. 2023. № 2. С. 135–141. URL: <http://www.inneco.org/index.php/innecoua/article/view/1068/1163>.

27. Зварич. Р. Локальні конфлікти в глобальній економіці. Світ фінансів. 2020. № 2(63). С. 88–101.

28. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2023 рік. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit-pro-vykonannya-Ugody-pro-asotsiatsiyu-mizh-Ukrayinoyu-ta-YEvropejskym-Soyuzom-za-2023-rik.pdf>.

29. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf.

30. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2022 році. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua>.

31. Зовнішня торгівля України товарами у січні-серпні 2023 року. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2023/10/20.docx>.

32. Зубчик О., Магеррамов А. Актуальні питання у сучасній науці. 2023. № 11(17). С. 304–315. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/7314>.

33. Іващук І. О., Запхляк В. З., Іващук О. В. Економічна дипломатія як детермінанта економічного прогресу та стратегічний пріоритет розвитку країн. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. 2022. Вип. 3–4. С. 44–57.

34. Іващук І. О., Кравчук Н. Я., Іващук О. В., Заставний А. Р. Країни Арабського світу в сучасних геоекономічних процесах: детермінанти розвитку та прогресу. Інноваційна економіка. 2022. № 2–3. С. 85–97.

35. Іващук І., Іващук О., Захарчук В. Філософія економічного розвитку Китаю як члена БРІКС в умовах зміни світового економічного порядку. Схід. 2014. № 4. С. 12–19.

36. Іващук О. В., Казьмерчук В.В. Геополітичне протистояння країн та економічні виміри формування нового світового порядку. Інноваційна економіка, 2023. №4. С. 165–173.

37. Іващук О. О., Іващук О. В. Антикризові механізми відновлення стійкості банківської системи в умовах глобальної нестабільності. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр. 2018. № 5 (133). С. 141-146. URL: https://ird.gov.ua/sep/doi/sep2018.05.141_u

38. Іващук О. О., Іващук О.В. Інвестиційна та торговельна компоненти економічної дипломатії України в умовах глобальних мегатрендів. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр. 2023. Вип. 6 (164). С. 47-54.

39. Іващук О. Багатоаспектність економічної дипломатії та сучасні виклики. Міжнародна економіка в умовах кліматичних змін: глобальні виклики: зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 26 квіт. 2024 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2024. С. 304–306.

40. Історична ніч у Версалі. Лідери ЄС сказали «так» українській євроінтеграції. Радіо Трек: НОВИНИ. URL: https://radiotrek.rv.ua/news/istorichna-nich-u-versali.-lideri-ies-skazali-tak-ukrayinskiy-ievrointegraciyi_284995.html.

41. Карпчук Н. П. Публічна дипломатія Польщі як чинник Європейської інтеграції. Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». Київ, 2017. № 15. С. 96–107.

42. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті / пер. з англ. Надія Коваль. 2-ге вид. К.: Наш формат, 2018. 320 с.

43. Кобенко О. Геополітичний концепт Євразії як об'єкт наукового аналізу. *Evropský politický a právní diskurz*. 2015. Sv. 2, Vyd. 2. Pp. 77–81.

44. Кравчук Н. Я. Міжнародно-правові аспекти формування нового світового порядку в контексті глобальних ризиків. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/28677/1/229.PDF>.

45. Кравчук Н., Іващук О. Євроінтеграційний вектор зовнішньої політики України. Соціально-економічний та політичний розвиток країн у сучасних умовах: зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. Мечникова, 2022. С. 23–25.

46. Кравчук Н., Луцишин О. Фінансова дипломатія у міждисциплінарному дискурсі. Світ фінансів. 2021. Вип. 2. С. 129–145.

47. Кравчук Н.Я., Іващук О.В. Економічна дипломатія в умовах військової агресії. Інноваційні процеси економічного та соціально-культурного розвитку : вітчизняний та зарубіжний досвід : тези доп. XV Міжнар. наук.-практ. конф. молод. учених і студ. (м. Тернопіль, 29-30 берез. 2022 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2022. С. 96–99.

48. Кравчук Н.Я., Іващук О.В. Стратегічні вектори економічної дипломатії України в контексті геополітичного євроінтеграційного треку: нові виклики і можливості. Міжнародна економіка в умовах кліматичних змін: пандемічний та пост пандемічний період : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. студ. та молод. вчених (м. Тернопіль, 11 квіт. 2022 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2022. С. 96–99.

49. Кухарик В., Ліпич С. Просування економічних інтересів України у світі. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2022. № 3 (14). С. 285–303.

50. Лизун М. В., Озарко К. С. Економічна безпека ЄС та України: нові виклики та загрози. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка. 2023. Вип. 25. С.117–127. URL: https://visnyk-ekonomics.mdu.in.ua/publ/2023/vipusk_25_2023/lizun_marija_volodimirivna_ozarko_katerina_sergijivna/13-1-0-116.

51. Лікарчук Н. В. Глобалізаційний вимір зовнішньополітичної доктрини Китаю. Китаєзнавчі дослідження. 2021. №1. С. 102–110. URL: <https://www.chinese-studies.com.ua/index.php/journal/article/view/45>.

52. Ліщинський І., Лизун М. Концептуальні візії регіональної та глобальної безпеки. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2020. Вип. 2. С. 148–161.

53. Луцишин З. Асиметрія та парадокс фінансової глобалізації. Міжнародна економічна політика. 2008. Вип. 1-2. С. 88–121.

54. Луців Р. С., Іващук О.В. Економічні можливості «розумних міст» в контексті формування нового світового економічного порядку. Бізнес-інформ. 2024. №2. С. 27-35.

55. Магда Є. М. Гібридна війна: сутність та структура феномену. URL: <https://www.academia.edu/42584031> (дата звернення: 27.08.2023).

56. Міщенко А. Б. Новий світовий порядок: міжнародний дискурс. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти. 2020. Вип. 6. С. 44–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/irtpa_2020_6_6.

57. Наталіна Н. О. Асинхронність демократизації як глобальний тренд формування нового світопорядку. Політичне життя. 2023. №3. С. 118–125. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/14302>.

58. Опубліковано Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2023 рік. URL : <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/opublikovano-zvit-pro-vykonannya-ugody-pro-asotsiatsiyu-mizh-ukrayinoyu-ta-yes-za-2023-rik/>

59. Орловська Ю., Деркач М. Розвиток економічної дипломатії України в умовах сучасних викликів міжнародних економічних відносин. Економічний простір. 2024. № 189. С. 19–24. URL: <http://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1375>.

60. Підтримка України Групою Світового банку. 2024. URL : <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine/overview>

61. Платформа NAZOVNI – допомога українським експортерам. URL: <https://nazovni.online/#platform>.

62. Поліщук І. О. Геополітичні ознаки нового світового порядку. Політичне життя. 2022. № 2. С. 30–35. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/12180>.

63. Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та екологічної трансформації енергетичної системи України: Закон України №3220-IX від 30.06. 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3220-20#Text>

64. Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання зловживанням на оптових ринках енергоресурсів: Закон України № 3141-IX від 10 червня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3141-20#Text>.

65. Про затвердження Вимог щодо ввезення (пересилання) на митну територію України живих тварин та їхнього репродуктивного матеріалу, харчових продуктів тваринного походження, кормів, сіна, соломи, а також побічних продуктів тваринного походження та продуктів їх оброблення, переробки: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 16 листопада 2018 р. № 553. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0346-19>.

66. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11 червня 1998 р. № 615/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98#Text>.

67. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України»: Указ Президента України № 448/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>.

68. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2050 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 р. № 373-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-enerhetychnoi-stratehii-ukrainy-na-period-do-2050-roku-373r-210423>.

69. Про утворення державної установи «Офіс з просування експорту України»: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 199 від 28.03. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/199-2018-%D1%80#Text>.

70. Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності: Закон України № 1792-VIII від 20. 12. 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1792-19#Text>.

71. Рокоча В. В., Горбачук О. І. Місце економічної дипломатії в системі економічної безпеки держави. Вчені записки університету «КРОК». Серія : Економіка. 2019. Вип. 2. С. 110–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzuk_2019_2_15.

72. Світовий конгрес українців. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/about-the-uwc/>.

73. Сич О. Світовий порядок: суб'єктивний характер і національний інтерес. 2020. 28 березня. URL: <https://ussd.org.ua/2020/03/28/svitovuj-poryadok-sub-yektyvnyj-harakter-i-natsionalnyj-interes/>

74. Сохацька О., Чопик Ю. План Маршалла: геополітичні передумови та економічний вплив на країни- учасниці. Журнал Європейської економіки. 2023. № 2(85). С. 213–234.

75. Сохацький О. Основний об'єкт «гібридних та проху війн» недалекого майбутнього: конектографія у реальному та віртуальному просторах: тези доп. XIV Міжнар. наук.-практ. конф. молод. учених і студ. (Тернопіль, 14-15 квіт. 2021 р.) Тернопіль, 2021. С. 29–30. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/43501/1/%d0%a1%d0%be%d1%85%d0%b0%d1%86%d1%8c%d0%ba%d0%b8%d0%b9.pdf> (дата звернення: 28.08.2023).

76. Співробітництво України з міжнародними фінансовими інституціями. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/spivrobotnictvo-ukrayini-z-mizhnarodnimi-finansovimi-instituciyami>.

77. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 роки. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf>.

78. ТОВ «Торговий Дім Україна» в Азербайджанській Республіці. URL: <https://azerbaijan.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ekonomichne-spivrobotnictvo/tov-torgovij-dim-ukrayina-v-azerbajdzhanskij-respublici>.

79. Толстов С.В. Міжнародний порядок початку XXI ст.: критерії та концепції. In: Research, challenges and development prospects in the area of social sciences. Riga: Izdevnieciba Baltija Publishing, 2020. С. 253–278.

80. Трофименко М. Діаспора як об'єкт та суб'єкт публічної дипломатії. Історико-політичні проблеми сучасного світу. 2019. Т. 39. С. 92–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ippss_2019_39_14.

81. Трофименко М. Трансформація публічної дипломатії Європейського Союзу в умовах глобалізації. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2015. Вип. 7. С. 298–304. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2015_7_35.

82. Троян С. Еволюція системи міжнародних відносин після 1991 року. Зовнішні справи. 2016. № 11. С. 32–35.

83. У «Відомостях Верховної Ради України» опублікований Закон про внесення змін до Конституції України щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та НАТО. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/168096.html>.

84. Україна продовжить закріпленій у Конституції стратегічний курс – набуття повноправного членства в ЄС і НАТО. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayina-prodovzhit-zakriplenij-u-konstituciyi-str-65605>.

85. Унінець І.М. Розвиток smart cities в Україні в контексті глобальних трендів. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2022. № 4. С. 223–228. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2022/09/2022-308-35.pdf>.

86. Фахурдінова М. Фінансування та поштовх до реформ: що дасть Україні статус кандидата на членство в ЄС. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/05/11/7139235/>.

87. Фесенко М. В. Концептуальна інтерпретація міжнародного та світового порядку. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2014. Вип. 21(2). С. 105–110.

88. Фліссак К. А. Глобалізація і нові виклики економічній дипломатії. Економічний часопис–XXI. 2012. № 1-2. С. 8–11.

89. Фліссак К. А. Економічна дипломатія у системі забезпечення національних інтересів України : монографія. Тернопіль : Новий колір, 2016. 812 с.

90. Фліссак К. А. Правове забезпечення економічної дипломатії Європейського Союзу. Україна в умовах реформування правової системи :

сучасні реалії та міжнародний досвід : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. [м. Тернопіль, 20–21 квіт. 2018р.]. Тернопіль, 2018. С. 240–242.

91. Хоманець В. Особливості застосування державами санкційного інструментарію фінансової дипломатії. Вчені записки : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана ; [редкол.: О. Яценко (голов. ред.) та ін.]. Київ : КНЕУ, 2024. Вип. 34. С. 199–213.

92. Хоменська І. В., Іващук О. В. Базові концепти публічної дипломатії. Інноваційна економіка. 2022. № 4. С. 13–19.

93. Хоменська І. В., Іващук О. Практика країн у застосуванні інструментів економічної дипломатії. Інноваційні процеси економічного та соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід: тези доп. XVI Міжнар. наук. конф. молодих учених і студ. (м. Тернопіль, 28–29 березня 2023 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2023. С. 168–170.

94. Хоменська І., Іващук О. Економічна дипломатія європейських країн та Китаю. Освіта, наука, бізнес: сучасний стан, проблеми та перспективи: матер. XI Націон. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 10 трав. 2023 р.). Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2023. С. 10–11.

95. Хосе Мануель Маседо Ботельйо, Міетуле Івета, Пурій Ганна. Стратегія економічної дипломатії для відновлення після сповільнення глобалізації («словбалізації»). Журнал європейської економіки. 2021. Т. 20, № 2. С. 256–271.

96. Шаров О. Економічна дипломатія: іноземний досвід у галузі економізації зовнішньої політики. URL: <http://ufpa.org.ua/vlog/3844>.

97. Шаров О. М. Економічна дипломатія: основи, проблеми та перспективи : монографія. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ : НІСД, 2019. 560 с.

98. Шаров О. Економічна дипломатія як симбіоз науки та політики. Міжнародна економічна політика. 2018. № 1. С. 63–87. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Мер_2018_1_5.

99. Ялі М. Поняття та підходи до тлумачення світового порядку. Дослідження світової політики. Збірник наукових праць. 2009. Випуск 48. С. 160–171. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/handle/123456789/16005>

100. 13 signs the fourth industrial revolution is almost here. 2015. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2015/09/13-signs-the-fourth-industrial-revolution-is-almost-here/>

101. 200 years ago, everyone lacked democratic rights. Now, billions of people have them. URL: <https://ourworldindata.org/democratic-rights>.

102. A New South China Sea Code of Conduct for ASEAN? 2023. URL: <https://www.aseanwonk.com/i/139137730/a-new-south-china-sea-code-of-conduct-for-asean>.

103. A quick guide to the US-China trade war. 2020. URL: <https://www.bbc.com/news/business-45899310>.

104. A UN Expert on the Institution's Successes, Failures, and Continued Relevance. 2023. URL: <https://carnegieendowment.org/2023/09/21/un-expert-on-institution-s-successes-failures-and-continued-relevance-pub-90610>.

105. Abedi Sajad. The evolution of the concept of diplomacy. URL: <https://moderndiplomacy.eu/2018/04/20/the-evolution-of-the-concept-of-diplomacy/>

106. Advantage Ukraine. URL: <https://advantageukraine.com/ua/>.

107. Ahir Hites, Bloom Nicholas, Furceri Davide. What the Continued Global Uncertainty Means for You. 19 January. 2021. URL: <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2021/01/19/blog-what-the-continued-global-uncertainty-means-for-you>.

108. Amin S. The Future of Global Polarization. Social Justice. 1996. Vol. 23. № 1/2 (63-64). P. 5–13. URL: <http://www.jstor.org/stable/29766921>.

109. An economic analysis of the US-China trade conflict. 2020. WTO. URL: https://www.wto.org/english/res_e/reser_e/ersd202004_e.htm.

110. Ang Ien, Isar Yudhishtir Raj, Mar Phillip. Cultural diplomacy: beyond the national interest? International Journal of Cultural Policy, 2015. № 21 (4). P. 365–381.

URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10286632.2015.1042474?src=recsys>.

111. Badel Laurence. Pour une histoire de la diplomatie économique de la France. Vingtième Siècle. Revue d'histoire. 2006. № 2 (90). P. 169–185. URL: <https://www.cairn.info/revue-vingtieme-siecle-revue-d-histoire-2006-2-page-169.htm>.

112. Bayne Nicholas. Financial Diplomacy and the Credit Crunch: the Rise of Central Banks. Journal of International Affairs. 2008. Vol. 62. №1. Pp. 1–16. URL: <https://www.jstor.org/stable/24358141>.

113. Berlat Guill. Le mirage de la «diplomatie économique». AFRI, Volume XIX, 2018. URL: <https://www.afri-ct.org/article/le-mirage-de-la-diplomatie-economique/>

114. Bokhan A., Zalizniuk V. Economic diplomacy in new projections of activation. Baltic Journal of Economic Studies. 2022. Vol. 8. № 4. P. 19–25.

115. Bouyala Imbert Florence. EU economic diplomacy strategy. 2017. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EXPO_IDA\(2017\)570483](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EXPO_IDA(2017)570483).

116. Bouzidi Abdeldjellil, Hardy Antoine. La diplomatie économique : une priorité politique pour le prochain quinquennat? 2017. URL : <https://tnova.fr/economie-social/finances-macro-economie/la-diplomatie-economique-une-priorite-politique-pour-le-prochain-quinquennat/>

117. Bown Chad P. Four years into the trade war, are the US and China decoupling? 2022. 20 October. URL: <https://www.piie.com/blogs/realtime-economics/four-years-trade-war-are-us-and-china-decoupling>.

118. Brain drain undermines progress in least developed countries, UNCTAD Warns. URL: <https://unctad.org/press-material/brain-drain-undermines-progress-least-developed-countries-unctad-warns>.

119. Brzezinski Zbigniew. The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives. URL: www.cia.gov/library/abbottabad-compound/36/36669B7894E857AC4F3445EA646BFFE1_Zbigniew_Brzezinski_-_The_Grand_ChessBoard.doc.pdf.

120. Bulatova O. V., Panchenko V. G. Neoprotectionism as a challenge to the liberal regulation. Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Економіка. 2018. Вип. 16. С. 86–93. URL: <https://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/4896>.

121. Business France. Nos Missions. URL: <https://www.businessfrance.fr/qui-sommes-nous>.

122. C40 is a global network of mayors of the world's leading cities that are united in action to confront the climate crisis. URL: <https://www.c40.org/>

123. Carbaugh Robert. International economics. Cengage Learning, 2022. <https://www.scribd.com/document/725156290/Download-International-Economics-18Th-18Th-Edition-Robert-Carbaugh-full-chapter>.

124. Championing American Business Through Diplomacy Act of 2019. URL: <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/1704/text>.

125. Chaziza Mordechai. China's Economic Diplomacy Approach in the Middle East Conflicts China Report. China Report, 2019. Volume 55 (1). P. 24–39. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0009445518818210>.

126. China – Trade Agreements. URL: www.trade.gov/country-commercial-guides/china-trade-agreements.

127. Climate Action Tracker. Ukraine. URL: <https://climateactiontracker.org/countries/ukraine/2021-12-13/>.

128. Consumer digital payments: Already mainstream, increasingly embedded, still evolving. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/banking-matters/consumer-digital-payments-already-mainstream-increasingly-embedded-still-evolving>.

129. DS621: Slovak Republic – Measures Concerning Agricultural Products from Ukraine. WTO. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/DS621_e.htm.

130. Daniela Sofia Moura dos Santos. Economic Diplomacy and Foreign Direct Investment: the role of Investment Promotion Agencies –the case of InvestPorto. 2020-2021. URL: <https://repositorio-aberto.up.pt/handle/10216/135384?locale=en>.

131. Denécé Éric. Diplomatie économique et compétition des États. *Géoéconomie*. 2011/1. № 56. P. 71–78. URL: <https://www.cairn.info/revue-geo-economie-2011-1-page-71.htm>.

132. Deveci Zarife. A Comparison of the Main Attributes of Renaissance European Diplomacy and Ottoman Unilateral Diplomacy. URL: https://www.academia.edu/10288007/A_Comparision_of_the_Main_Attributes_of_Renaissance_European_Diplomacy_and_Ottoman_Unilateral_Diplomacy.

133. Diplomatic Capacity Index. URL: <https://www.fpi.sais.jhu.edu/diplomatic-capacity-index>.

134. Diplomatie économique. Ministère des Affaires Etrangères. URL: <https://www.mae.ro/fr/taxonomy/term/988/1>.

135. Diplomatie économique. Ministerio de Asuntos Exteriores, Unión Europea y Cooperación. URL: <https://www.exteriores.gob.es/fr/PoliticaExterior>.

136. Direction de la diplomatie économique. Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères. URL: <https://lannuaire.service-public.fr/gouvernement/90e2e43e-015c-4260-be06-530820d5b898>.

137. Donnelly Shaun, Crocker Daniel. Six Elements of Effective Economic/Commercial Diplomacy. URL: <https://afsa.org/six-elements-effective-economic-commercial-diplomacy>.

138. Donor support for Ukraine. <https://www.ebrd.com/what-we-do/war-on-ukraine/donor-support.html>

139. DS619: Poland – Measures Concerning Agricultural Products from Ukraine. WTO. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/DS619_e.htm.

140. Dufva Mikko, Rekola Sanna. Megatrends 2023. Understanding an era of surprises. 2023. URL: <https://www.sitra.fi/en/publications/megatrends-2023/>.

141. Dyvik Einar H. Degree of urbanization 2023, by continent. 9 Jan. 2024. URL: <https://www.statista.com/statistics/270860/urbanization-by-continent/>.

142. Economic diplomacy strategy 2021-2023. The Ministry of Foreign Affairs and International Cooperation. Kingdom of Cambodia. 13 January 2021. URL:

[https://www.mfaic.gov.kh/files/uploads/S2QKPXXAOTPW/\[En\]_Economic_Diplomacy_Strategy.pdf](https://www.mfaic.gov.kh/files/uploads/S2QKPXXAOTPW/[En]_Economic_Diplomacy_Strategy.pdf).

143. Economic Diplomacy Strategy. Grow Global. Republic of Rwanda. URL: <https://repository.uneca.org/handle/10855/47142>.

144. Economic Diplomacy. Recognition of the Economic Situation and Japan's Economic Diplomacy. DIPLOMATIC BLUEBOOK. 2017. Pp. 287–324. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000290288.pdf>.

145. Economic Freedom of the World 2022. URL: <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/economic-freedom-of-the-world-2022.pdf>.

146. Eilstrup-Sangiovanni Mette. Of the Contemporary Global Order, Crisis, and Change. Journal of European Public Policy. 2019. URL: https://www.academia.edu/40586336/Of_the_Contemporary_Global_Order_Crisis_and_Change?rhid=28309425675&swp=rr-rw-wc-109596170.

147. Elkhamkhi Waled. Foreign direct Investments and diplomacy. International Journal of Scientific and Research Publications. 2023. Volume 13, Issue 6. Pp. 410–412.

148. Embassies. URL: <https://embassies.net/>.

149. EU Sanctions Map. URL: <https://www.sanctionsmap.eu/#/main>.

150. EU trade relations with Ukraine. Facts, figures and latest developments. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/ukraine_en.

151. Ezell Stephen. Understanding the South Korea-Japan Trade Dispute and Its Impacts on U.S. Foreign Policy. 2020. 16 January. URL: <https://itif.org/publications/2020/01/16/understanding-south-korea-japan-trade-dispute-and-its-impacts-us-foreign/>.

152. Felbermayr Gabriel et al. On the Heterogeneous Effects of Sanctions on Trade and Welfare: Evidence from the Sanctions on Iran and a New Database. 2020. № 4. URL: https://ideas.repec.org/p/ris/drxlwp/2020_004.html.

153. Forgotten globalizing actors: towards an understanding of the range of individuals involved in global norm formation in multinational companies. 2024. 11 January. URL: <https://link.springer.com/article/10.1057/s41267-023-00663-6>.

154. Futures for Diplomacy: Integrative Diplomacy in the 21st Century. URL: <https://www.clingendael.org/publication/futures-diplomacy-integrative-diplomacy-21st-century>

155. Geopolitical risk dashboard. Blackrock Investment Institute. URL: <https://www.blackrock.com/corporate/insights/blackrock-investment-institute/interactive-charts/geopolitical-risk-dashboard#risk-summary>.

156. Geopolitics. World Economic Forum. URL: <https://intelligence.weforum.org/topics/a1G0X000004PzYuUAK>.

157. Gertz Geoffrey; Jandhyala Srividya; Poulsen Lauge Skovgaard: Legalization, diplomacy, and development: Do investment treaties de-politicize investment disputes?, GEG Working Paper. 2018. №. 137. University of Oxford, Global Economic Governance Programme (GEG), Oxford.

158. Ghosh Jayati. Interpreting contemporary imperialism: lessons from Samir Amin. 2021. 18 mar. URL: <https://mronline.org/2021/03/18/interpreting-contemporary-imperialism-lessons-from-samir-amin/>

159. Ghosh Kathakali. The Evolution of Diplomacy: From Classical to Modern. URL: https://www.academia.edu/11002933/The_Evolution_of_Diplomacy_From_Classical_to_Modern.

160. Global Diplomacy Index 2024. URL: https://globaldiplomacyindex.lowyinstitute.org/key_findings.

161. Global Dynamics. URL: https://www.globaltradealert.org/global_dynamics.

162. Global Financial Stability Report April 2023: Safeguarding Financial Stability amid High Inflation and Geopolitical Risks. IMF. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2023/04/11/global-financial-stability-report-april-2023> (дата звернення: 05.09.2023).

163. Global Smart Cities Market by Focus Area, Smart Transportation, Smart Buildings, Smart Utilities, Smart Citizen Services (Public Safety, Smart Healthcare, Smart Education, Smart Street Lighting, e-Governance), and Region – Forecast to 2027. URL: <https://www.researchandmarkets.com/report/smart-city>

164. Global Smart City Market By Application (Smart Governance, Smart Building, Environmental Solution, Smart Utilities, Smart Transportation, and Smart Healthcare), By Governance (City Surveillance, C.S., E-governance, Smart Lighting, Smart Infrastructure), By Utility (Water Management, Waste Management, Energy Management), By Smart Transportation (Intelligent Transportation System, Parking Management, Smart Ticketing & Travel Assistance), By Region and Companies - Industry Segment Outlook, Market Assessment, Competition Scenario, Trends, and Forecast 2023-2033. URL: <https://market.us/report/smart-city-market/#overview>.

165. Government Strategy for Economic Diplomacy. Ministry of Foreign Affairs of Denmark. URL: <https://mfa.gov.cy/MFA%20STRATIGIKI%20OIKONOMIKIS%20DIPLOMATIAS%20ENG.pdf>.

166. Government Resources and International Information: Diplomacy. URL: https://library.louisville.edu/ekstrom/gov_intl/diplomacy

167. Greer Jed, Singh Kavaljit. A Brief History of Transnational Corporations. 2000. URL: <https://archive.globalpolicy.org/component/content/article/221-transnational-corporations/47068-a-brief-history-of-transnational-corporations.html>.

168. Heartland vs Rimland, Continental vs Maritime Power: The Geopolitics of the First World War. 2021. 11 October. URL: <https://mackinderforum.org/heartland-vs-rimland-continental-vs-maritime-power-the-geopolitics-of-the-first-world-war/>.

169. History of the United Nations. URL: <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un>.

170. Hufbauer Gary Clyde, Jung Euijin. Economic sanctions in the twenty-first century Research Handbook on Economic Sanctions. Edward Elgar Publishing. 2021. P. 26-43. URL: <https://www.elgaronline.com/edcollbook/edcoll/9781839102714/9781839102714.xml>.

171. Hynfra to build the Green Industrial Zone in Bucha. URL: <https://www.hynfra.pl/post/hynfra-to-build-the-green-industrial-zone-in-bucha?lang=en>.

172. IMF Executive Board Completes the Third Review of the Extended Fund Facility Arrangement for Ukraine. 2024. 21 March. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2024/03/21/pr2496-ukraine-imf-executive-board-completes-third-review-eff>.

173. Index of Economic Freedom. URL: <https://www.heritage.org/index/>.

174. Intellectual Property Rights – Facts and figures. URL: <https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/prohibitions-and-restrictions/counterfeit-piracy-and>

175. International Investment Agreements Navigator. URL: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/by-economy>.

176. Irwin Douglas A., Mavroidis Petros C., Sykes Alan O. The Genesis of the GATT. 2007. URL: https://web.archive.org/web/20160615081828id_/http://www.dartmouth.edu:80/~dirwin/docs/Creation.pdf.

177. I-TIP Goods: Integrated analysis and retrieval of notified non-tariff measures. WTO. URL: <https://i-tip.wto.org/goods/Default.aspx>.

178. Jackson Selina. Growth and development: Why openness to trade is necessary but not sufficient. 2015. 25 November. URL: <https://blogs.worldbank.org/en/trade/growth-and-development-why-openness-trade-necessary-not-suffici>.

179. Kateb Alexandre. La diplomatie économique des nouvelles puissances. January 2010. URL : https://www.researchgate.net/publication/206730391_La_diplomatie_economique_de_s_nouvelles_puissances

180. Kefferpütz Roderick. The New World Economic Order. Green European Journal. 2021. 29 November. URL: <https://www.greeneuropeanjournal.eu/the-new-world-economic-order/> (дата звернення: 27.08.2023).

181. Khalil Al-Anani. Water Conflict Between Egypt and Ethiopia: A Defining Moment for Both Countries. 2020. 16 Jun. URL: <https://arabcenterdc.org/resource/water-conflict-between-egypt-and-ethiopia-a-defining-moment-for-both-countries/>.

182. Kishan S Rana. Minilateralism: A Trend in Regional Diplomacy. 2023. 30 March. URL: <https://www.diplomacy.edu/blog/minilateralism-a-trend-in-regional-diplomacy/>

183. Kline John M. Political activities by transnational corporations : bright lines versus grey boundaries. Transnational Corporations. UN. 2003. Vol. 12. №1. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/505046?ln=ar>.

184. KOF Globalisation Index. URL: <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>.

185. Krane Jim, Finley Mark. The Arab Embargo 50 Years Ago Weaponized Oil to Inflict Economic Trauma – Sound Familiar? 2023. 11 October. URL: <https://www.bakerinstitute.org/research/arab-embargo-50-years-ago-weaponized-oil-inflict-economic-trauma-sound-familiar>.

186. Krane Jim. Energy Kingdoms. Oil and Political Survival in the Persian Gulf. Columbia University Press. 2019. 244 p.

187. L'OSCI. URL: <https://osci.trade/la-federation/losci/>.

188. La diplomatie économique: une priorité politique. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/politique-etrangere-de-la-france/diplomatie-economique-et-commerce-exterieur/>

189. La Direction de la Promotion et du soutien aux Echanges Economiques (DPSEE). Ministère des Affaires Etrangères et de la Communauté Nationale à l'Etranger. République Algérienne Démocratique et Populaire. URL: <https://www.mfa.gov.dz/fr/economic-diplomacy/mfas-attributions-and-structures-in-economic-diplomacy/structures>.

190. Lagarde C. Economic Diplomacy and the Need for a New Multilateralism by Christine Lagarde, Managing Director, International Monetary Fund. 2014. 29 October. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp102914>.

191. Maaïke Okano-Heijmans. Economic Diplomacy. Japan and the Balance of National Interests. Diplomatic Studies. 2013. Volume 9.

192. Mackinder J. H. The Geographical Pivot of History. The Geographical Journal. 1904. № 23(4). Pp. 421–437. URL: <https://www.jstor.org/stable/1775498?origin=crossref>.

193. Mackinder J. Halford. The Geographical Pivot of History in Democratic Ideals and Reality. Norton and Company. New York, U.S.A, 1962. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/139619/1942_democratic_ideals_reality.pdf.

194. Mackinder J. Heartland Theory made SIMPLE. URL: <https://thgeographyteacher.com/mackinders-heartland-theory/>.

195. Megatrends and their impact on the global investment landscape. World Economic Forum. 2023. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2023/01/megatrends-and-their-impact-on-global-investing-davos23/>.

196. Melissen Jan. The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice. The New Public Diplomacy. Soft Power in International Relations. Edited by Jan Melissen. 2005. P. 3–27. URL: https://culturaldiplomacy.org/academy/pdf/research/books/soft_power/The_New_Public_Diplomacy.pdf.

197. Melissen Jan. Wielding Soft Power: The New Public Diplomacy. May 2005. Netherlands Institute of International Relations. URL: http://culturaldiplomacy.org/academy/pdf/research/books/soft_power/Wielding_Soft_Power_-_The_New_Public_Diplomacy_-_Jan_Melissen.pdf.

198. Migrants' Integration in Host Societies, and Return to Home Countries: The Case of the Middle East and South Asia. 2017. URL: <https://migrantprotection.iom.int/en/resources/position-paper-study/migrants-integration-host-societies-and-return-home-countries-case>.

199. Mintodê Nicodème Atchadé, Christian Mahoudjro, Harrison Houenou De-Dravo. A new index to assess economic diplomacy in emerging countries. Research in

Globalization. 2024. 25 February. URL:
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2590051X24000145>.

200. Moons S.J.V., van Bergeijk P.A.G. Does Economic Diplomacy Work? A Meta-analysis of Its Impact on Trade and Investment. *World Economy*. 2017. Vol. 40. Issue 2. P. 336-368. URL:
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/twec.12392>.

201. Morad Bali, Rapelanoro Nady. How to simulate international economic sanctions: A multipurpose index modelling illustrated with EU sanctions against Russia. *International Economics*. 2021. Vol. 168. p. 25-39. URL:
[: https://ideas.repec.org/a/eee/inteco/v168y2021icp25-39.html](https://ideas.repec.org/a/eee/inteco/v168y2021icp25-39.html).

202. Must-Know Smart City Statistics (Recent Analysis). 2023. 20 December. URL: <https://gitnux.org/smart-city-statistics/>

203. Nagornyak T., Natalina N., Ozadovsky I. Studilko M. Global trends for the formation of the new world order. *European Journal of Transformation Studies*. 2023. Vol. 11. № 1. P. 60–85. URL:
https://www.academia.edu/109596170/GLOBAL_TRENDS_FOR_THE_FORMATI_ON_OF_THE_NEW_WORLD_ORDER.

204. National Trade Estimate Report on foreign trade barriers. 2023. URL:
<https://ustr.gov › 2023-03 › 2023 NTE Report>.

205. Newman James P.; Akutsina Alisa; Sereda Liliya. Reform Trust Fund Annual Report 2022-23: Global Partnership in Action (English). Washington, D.C.: World Bank Group. URL:
<http://documents.worldbank.org/curated/en/099700504102435847/IDU1e935f1231cf07141d71b1cd101ab94d117d9/>

206. Pajtinka Erik. Public diplomacy as a theoretical problem: searching for a definitionejts. *European Journal Of Transformation Studies*. 2019. V. 7, № 2. P. 23.

207. Peternel I., Grešš M. Economic diplomacy: Concept for economic prosperity in Croatia. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*. 2021. Vol 34. Issue 1. P. 109–121. URL:
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1331677X.2020.1774788>.

208. President Woodrow Wilson's Fourteen Points. Avalon Project. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp.

209. Rapport d'Activité 2021 des CCI Françaises à l'International. URL: <https://www.ccifrance-international.org/qui-sommes-nous/nos-publications/n/rapport-dactivite-2021-1.html>.

210. Regional Trade Agreements (RTAs) Database. URL: <http://rtais.wto.org/UI/About.aspx>.

211. Renewable energy in Ukraine. URL: <https://cms.law/en/int/expert-guides/cms-expert-guide-to-renewable-energy/ukraine>.

212. Report to Congress On China's WTO Compliance. USTR. 2021. URL: <https://ustr.gov/sites/default/files/files/Press/Reports/2021USTR%20ReportCongressChinaWTO.pdf>.

213. S620: Hungary – Measures concerning agricultural products from Ukraine. WTO. URL : https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/DS620_e.htm.

214. Scherer AG., Voegtlin C. Multinational Companies as Responsible Political Actors in Global Business: Challenges and Implications for Human Resource Management. In: Lyon TP, ed. Corporate Political Responsibility. Cambridge University Press, 2023. P. 216–244.

215. Scott Margaret, Alcenat Westenley. Revisiting the Pivot: The Influence of Heartland Theory in Great Power Politics. URL: https://www.creighton.edu/fileadmin/user/CCAS/departments/PoliticalScience/MVJ/docs/The_Pivot_-_Alcenat_and_Scott.pdf.

216. Shevchenko I., Liubokhynets L., Zvarych I., Brodovska O., Bril M. Antifragile in the global economy as an indicator of economic development. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2023. Vol. 6. №53. P. 274–286. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/4203>.

217. Škare M., Radošević D., Radolović S. Measuring the macroeconomic impact of economic diplomacy using VARFIMA model for Croatia 1990-2018. Economics and Sociology. 2020. Vol. 13. № 3. P. 230-243. URL:

https://www.economics-sociology.eu/?772,en_measuring-the-macroeconomic-impact-of-economic-diplomacy-using-varfima-model-for-croatia-1990-2018.

218. Snow Nancy. *Public Diplomacy and Propaganda: Rethinking Diplomacy in the Age of Persuasion*. 2012. URL: <https://www.e-ir.info/2012/12/04/public-diplomacy-and-propaganda-rethinking-diplomacy-in-the-age-of-persuasion/>

219. Sommet Choose France. 5e édition. Dossier de presse. 11 juillet 2022. Versailles. URL: <https://www.gouvernement.fr/upload/media/content/0001/03/2713c484ecddc27871337979749372b8921aadbe.pdf>.

220. Starr Harvey. *On Geopolitics: Spaces and Places*. *International Studies Quarterly*. 2013. Vol. 57. № 3. Pp. 433–439. URL: <https://www.jstor.org/stable/24017914>.

221. *Strategy for economic diplomac 2021–2023*. Ministry of Foreign Affair. Republic of Cyprus. URL: <https://mfa.gov.cy/mfa%20stratigiki%20oikonomikis%20diplomatias%20eng.pdf>.

222. Sulthon Sjahril Sabaruddin. *Grand design of Indonesia's economic diplomacy: economic diplomacy index approach*. *International Journal of Diplomacy and Economy*. 2017. Vol. 3. № 3. URL: <https://www.inderscienceonline.com/doi/abs/10.1504/IJDIPE.2017.084109>.

223. *Summary of The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. *Beyond Intractability*. URL: www.beyondintractability.org/bksum/huntington-clash.

224. *Support for American Jobs, Part I: Requirements for Next Generation Commercial Diplomacy Programs*. May 2016. URL: <https://www.academyofdiplomacy.org/wp-content/uploads/2016/01/SupportForAmericanJobs.pdf>.

225. *Tariff profiles*. WTO. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/tariff_profiles_list_e.htm.

226. *The Future of Jobs Report 2023*. WEF. URL: <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2023/>

227. The Global Diplomacy Index. URL: <https://globaldiplomacyindex.lowyinstitute.org/>.

228. The Government's Action Plan for Economic Diplomacy 2022–2023. Ministry of Foreign Affairs of Denmark. URL: <https://ghana.um.dk/en/-/media/country-sites/ghana-en/the-trade-council/the-governments-action-plan-for-economic-diplomacy-2022-2023.ashx>.

229. The Henley Passport Power Index. URL: <https://www.henleyglobal.com/passport-power>.

230. The International IP Index. 2023. URL: <https://www.uschamber.com/intellectual-property/2023-international-ip-index>.

231. The Marshall Plan: Design, Accomplishments, and Significance. Washington: Congressional Research Service. 2018. URL: <https://sgp.fas.org/crs/row/R45079.pdf> (дата звернення: 25.08.2023).

232. The War in Ukraine Raises. New Questions for EU Foreign Policy. URL: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/eastern-europe/ukraine/war-ukraine-raises-new-questions-eu-foreign-policy>.

233. The World Bank and Ukraine: Laying the Groundwork for Reconstruction in the Midst of the War. 2023. URL: <https://www.worldbank.org/en/results/2023/11/30/the-world-bank-and-ukraine-laying-the-groundwork-for-reconstruction-in-the-midst-of-war>.

234. Timothy R. Heath. China's Evolving Approach to Economic Diplomacy Asia Policy. July. 2016. URL: <https://www.nbr.org/publication/chinas-evolving-approach-to-economic-diplomacy/>

235. Total and urban population. UNCTAD. URL: <https://hbs.unctad.org/total-and-urban-population/>.

236. Ukraina Trading House. URL: <https://thukraina.com/about-us/>.

237. Ukraine overview. EBRD. URL: <https://www.ebrd.com/where-we-are/ukraine/overview.html>.

238. Ukraine Relief, Recovery, Reconstruction and Reform Trust Fund (URTF). URL: <https://www.worldbank.org/en/programs/urtf>.

239. Ukrainian passport visa-free countries. URL: <https://embassies.net/ukraine-passport-visa-free-countries>.
240. United Nations Charter. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>.
241. United Nations Code of Conduct on Transnational Corporations: Experience and Lessons Learned. URL: <https://ccsi.columbia.edu/content/united-nations-code-conduct-transnational-corporations-experience-and-lessons-learned>.
242. Van Bergeijk, Peter AG, ed. Research Handbook on Economic Sanctions. Edward Elgar Publishing, 2021.
243. Voytshchuk A., Ivashchuk O., Ivashchuk O. The tendencies of global development and countries integration into global customs space. PERSPECTIVES – Journal on economic issues. 2019. № 1. P. 34-47.
244. Wang Cuiwen. Economic Diplomacy with Chinese Characteristics. 2021. URL: <https://revistaidees.cat/en/economic-diplomacy-with-chinese-characteristics/>
245. War and Peace. URL: <https://ourworldindata.org/war-and-peace>.
246. What is Urban Diplomacy? URL: <https://urban-diplomacy.de/en/>
247. Why engage in proxy war? A state's perspective. Brookings. URL: <https://www.brookings.edu/articles/why-engage-in-proxy-war-a-states-perspective/><https://ourworldindata.org/grapher/democracy-index-polity>.
248. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org/>
249. World – Global Geopolitical Risk Index. URL: <https://en.macromicro.me/charts/55589/global-geopolitical-risk-index> (дата звернення: 28.08.2023).
250. World Investment Report 1994. Transnational Corporations, Employment and the Workplace. UNCTAD. URL: <https://unctad.org/publication/world-investment-report-1994>.
251. World in Data. Open World in Data. URL: <https://ourworldindata.org/>
252. World Trade Organization (WTO). URL: <https://www.wto.org/>
253. World Uncertainty Index (WUI): Global. URL: <https://worlduncertaintyindex.com/>.

254. Zalizniuk V. P., Wu Yanhong. Economic diplomacy in the vector of implementation of the foreign-economic strategy of the state. *Наукові перспективи*. 2023. № 10 (40). С. 351–358.

255. Zhyvko M. A., Zastavnyy A. R., Ivashchuk O. V. Civilization challenges to global economic development. *Регіональна економіка*. 2020. №4 (98). С. 131–142.

256. Zhyvko M., Gonak I., Ivashchuk O. Ukraine in the System of Economic Rivalry Between Countries in Conditions of Global Instability. *Kobe Gakuin economic papers* 53 (3): 2021.12 p.15–29. 神戸学院経済学論集= Kobe Gakuin economic papers/神戸学院大学経済学会 編. 2021. Journal article. URL: https://kobegakuin-economics.jp/wp-content/uploads/2022/07/202112_53_015.pdf

Додаток А

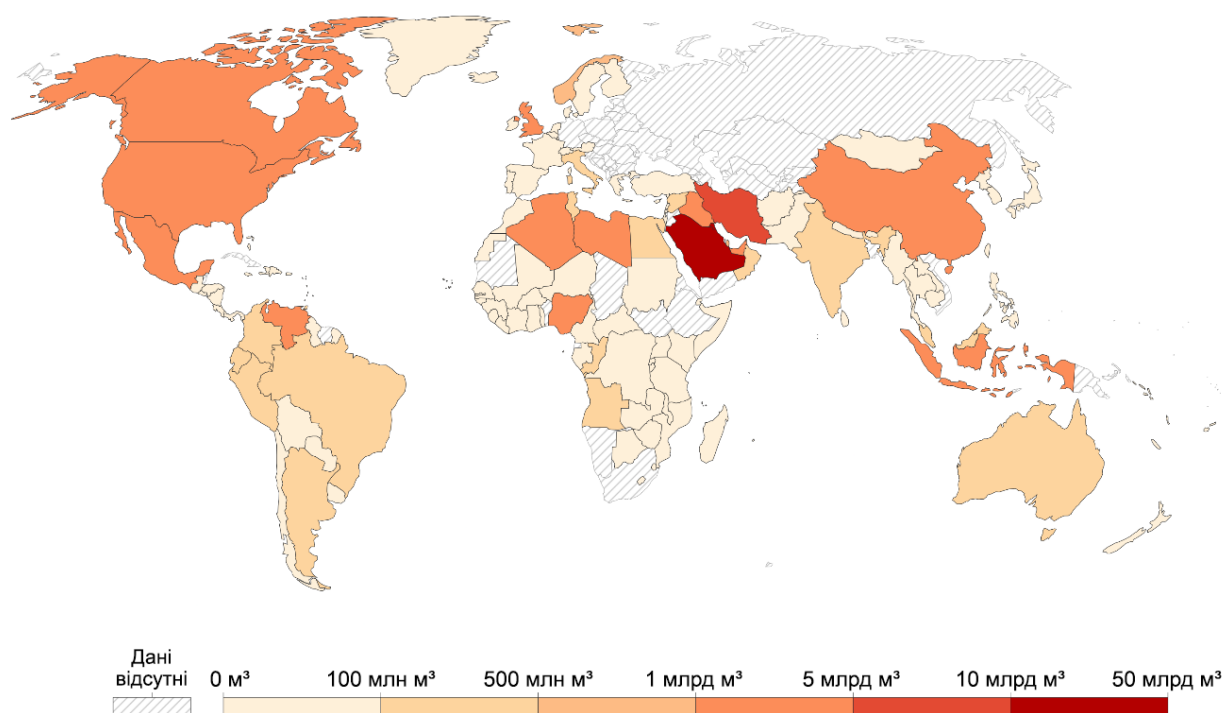

Рис. А. 1. Запаси нафти за країнами 1980 р. [251]

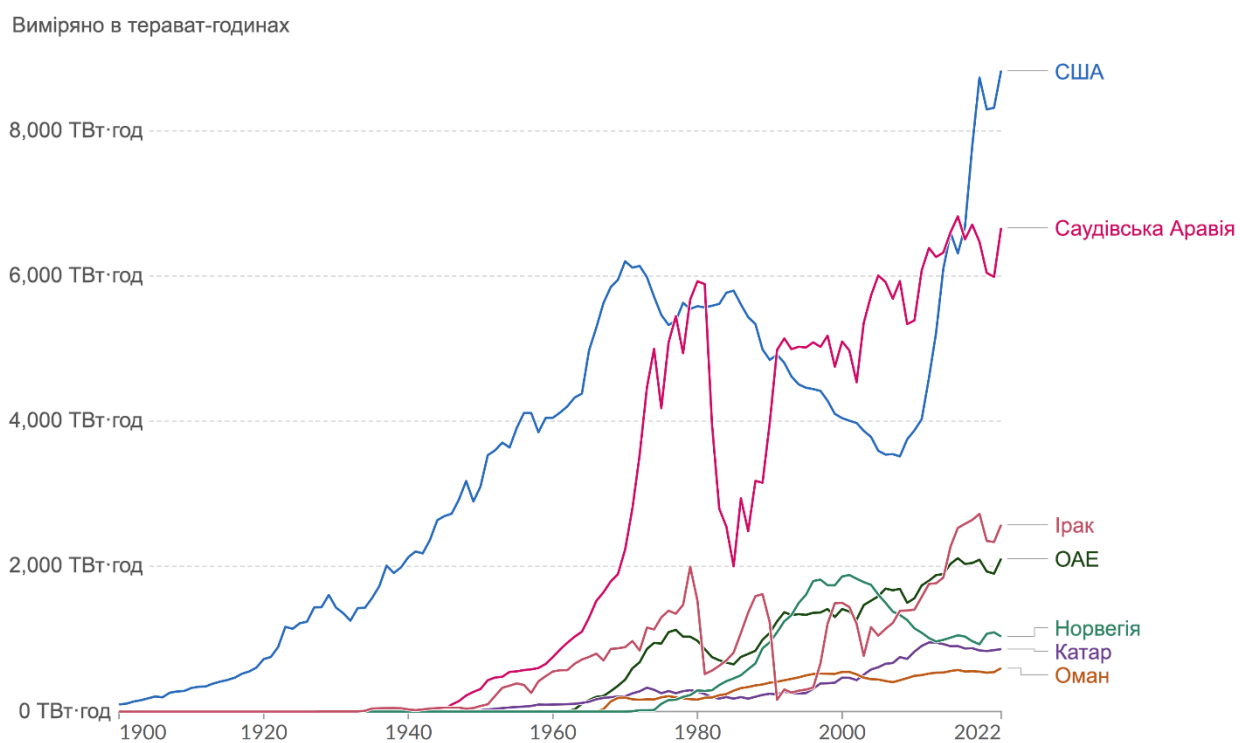

Рис. А. 2. Динаміка видобутку нафти [251]

Додаток Б

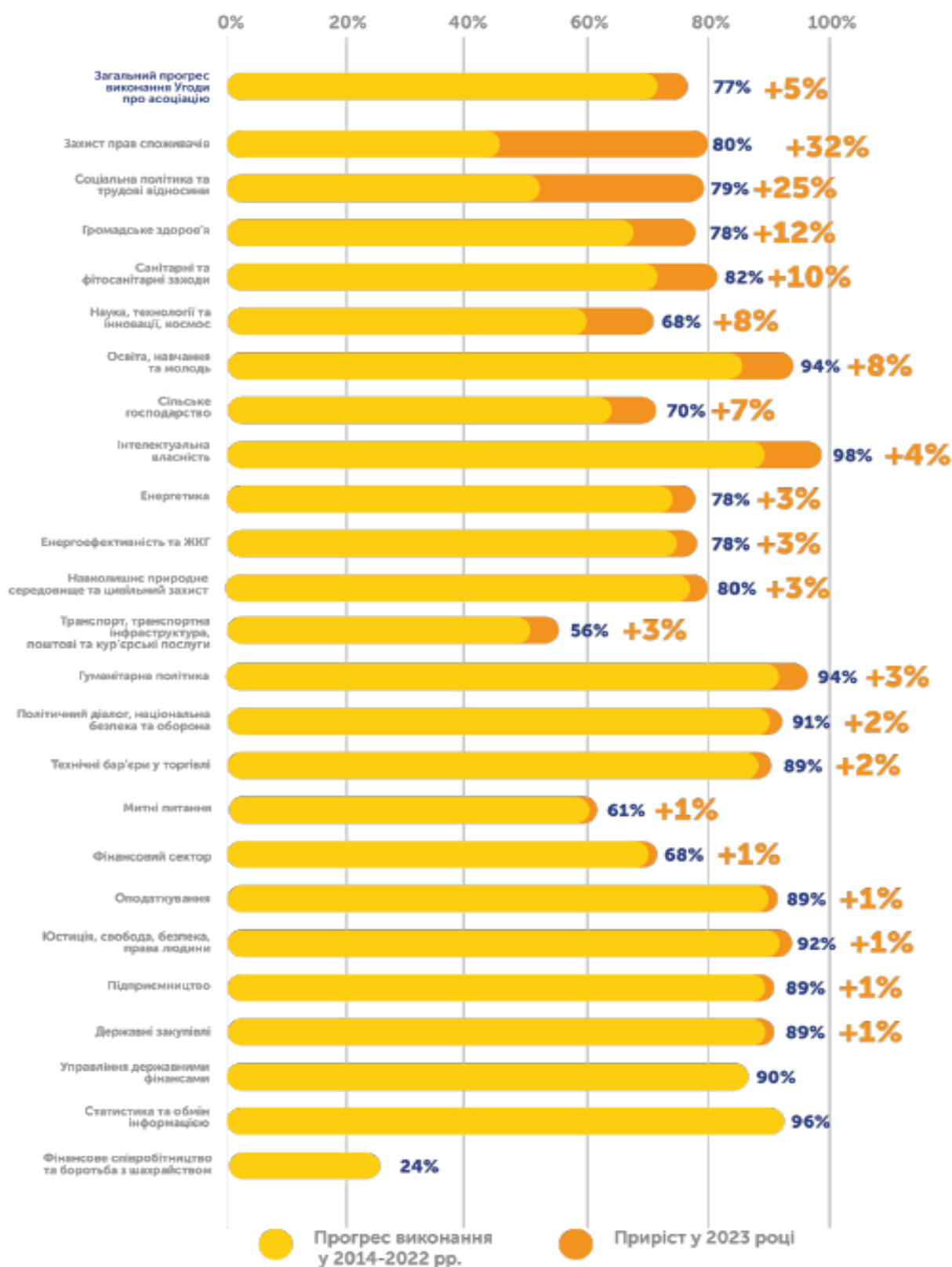

Рис. Б. Загальний прогрес виконання Угоди про асоціацію за секторами [58]

Додаток В

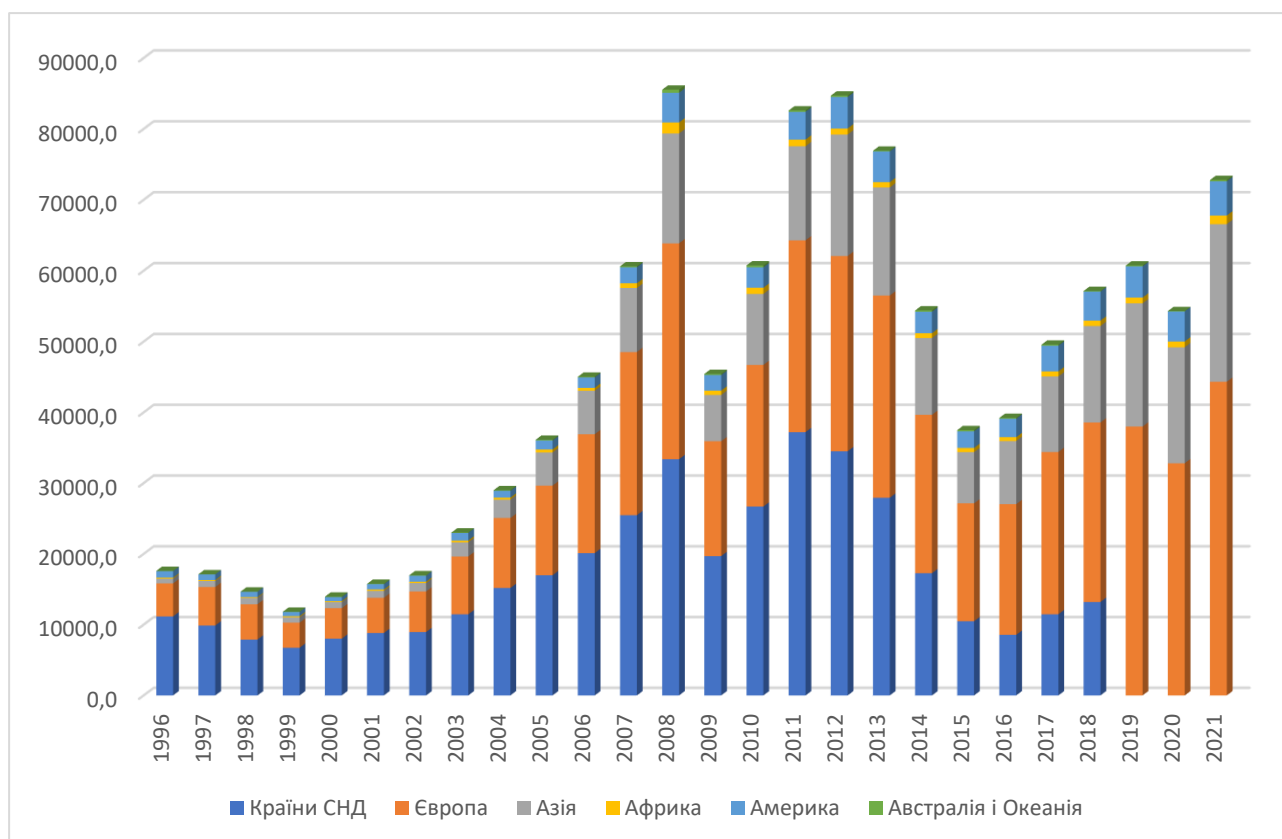

Рис. В.1. Динаміка регіональної структури імпорту товарів в Україну*

*Побудовано автором.

Таблиця В.1

Періоди зміни структури зовнішньоекономічної політики України*

Ех>Ім	ЕХ>сер	Ім>сер	ППІ>сер
1991			
1992			
	1995	1995	
	1996	1996	
1999	1999	1999	
2000	2000	2000	
2001	2001	2001	
2002	2002		
2003	2003	2003	2003
2004	2004	2004	
2005	2005	2005	2005
			2006
		2007	2007
		2008	2008
			2009
	2010	2010	2010
	2011	2011	2011
	2012	2012	2012
		2013	
	2014	2014	
	2015	2015	
	2016	2016	2016
	2017	2017	2017
	2018	2018	2018
		2019	2019
			2021
		2022	

*Розраховано автором.

Додаток Г

Результати побудови багатofакторної регресійної моделі*

Variable	Descriptive Statistics										
	Valid N	Mean	Median	Mode	Frequency of Mode	Minimum	Maximum	Std.Dev.	Coef.Var.	Skewness	Kurtosis
Індекс економічної дипломатії	113	0,42173	0,36222	Multiple	1	0,000	1,0000	0,27292	64,7	0,2607	-1,2201
Індекс корупції	113	47,45133	42,00000	35,00000	6	17,000	90,0000	19,15724	40,4	0,4603	-0,8693
Індекс соціального прогресу	113	70,80752	70,70000	Multiple	2	37,340	90,7600	13,55688	19,1	-0,3272	-0,8362
Ефективність уряду, проценти	113	55,25916	56,60377	Multiple	1	1,887	100,0000	27,92645	50,5	-0,0993	-1,1821
Імпорт товарів і послуг (% ВВП)	113	48,18536	42,58593	Multiple	1	11,840	177,2355	28,56620	59,3	1,8247	4,9459
Експорт товарів і послуг (% ВВП)	113	47,48293	40,19400	Multiple	1	4,971	211,2782	34,04841	71,7	2,2019	6,9365
Прямі іноземні інвестиції, приплив (% ВВП)	113	-0,34000	2,31252	Multiple	1	-394,472	30,1730	37,69926	-11087,9	-10,3755	109,4592
Фіскальне здоров'я	113	56,14956	65,20000	.0001000	3	0,000	99,8000	32,01494	57,0	-0,3934	-1,2537
Свобода бізнесу	113	65,44071	66,60000	Multiple	3	30,600	95,2000	14,58079	22,3	-0,3878	-0,4809
Монетарна свобода	113	74,11593	76,50000	Multiple	3	0,000	87,1000	10,71761	14,5	-3,7041	21,1896
Свобода торгівлі	113	71,92655	74,80000	78,60000	24	7,000	95,0000	11,31035	15,7	-2,0295	8,9844
Свобода інвестицій	113	60,53097	60,00000	60,00000	18	0,000	95,0000	20,99492	34,7	-0,8095	0,1742
Фінансова свобода	113	53,45133	50,00000	50,00000	25	0,000	90,0000	19,07550	35,7	-0,4447	-0,1986

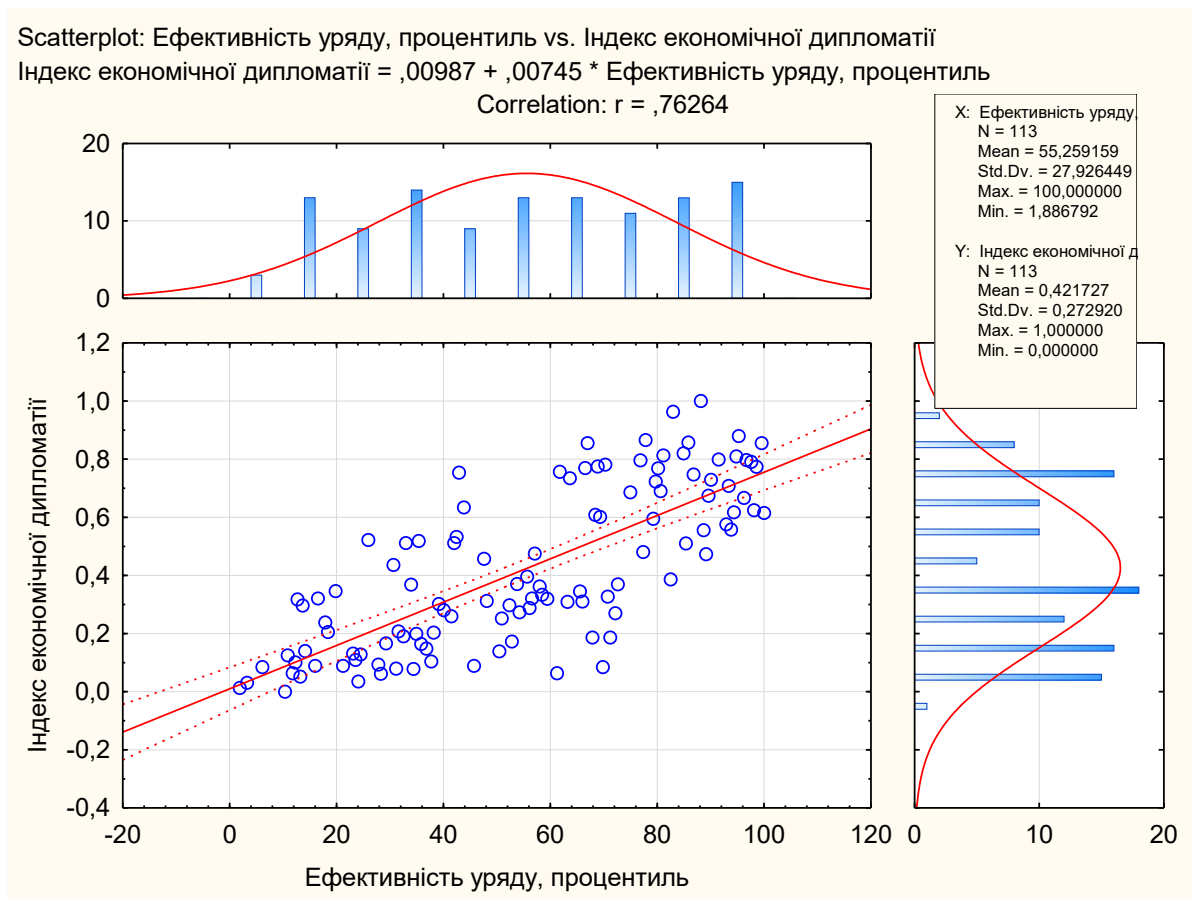
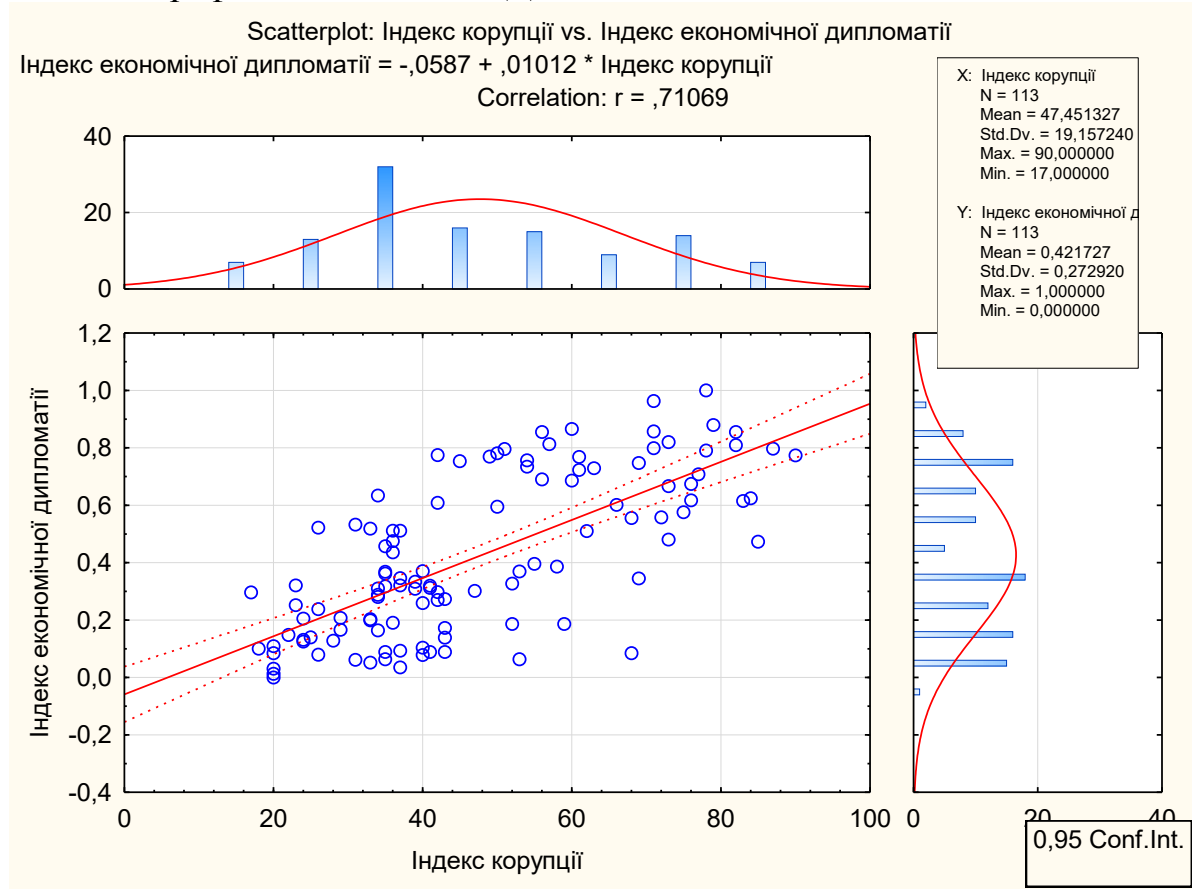
Statistic	Value
Multiple R	0,907452802
Multiple R ²	0,823470588
Adjusted R ²	0,802287059
F(12, 100)	38,8731534
p	2,94917632E-32
Std. Err. of Estimate	0,121353562

Regression Summary for Dependent Variable: Індекс економічної дипломатії						
R= ,90745280 R ² = ,82347059 Adjusted R ² = ,80228706						
F(12, 100)=38,873 p<0,0000 Std. Error of estimate: ,12135						
N=113	b*	Std. Err. of b*	b	Std. Err. of b	t(100)	p-value
Intercept			-0,900064	0,122335	-7,35734	0,000000
Індекс корупції	-0,136459	0,107436	-0,001944	0,001531	-1,27014	0,206983
Індекс соціального прогресу	0,876942	0,107733	0,017654	0,002169	8,13994	0,000000
Ефективність уряду, проценти	0,258133	0,138785	0,002523	0,001356	1,85994	0,065833
Імпорт товарів і послуг (% ВВП)	0,085407	0,105872	0,000816	0,001011	0,80670	0,421753
Експорт товарів і послуг (% ВВП)	-0,073676	0,117955	-0,000591	0,000945	-0,62461	0,533651
Прямі іноземні інвестиції, приплив (% ВВП)	-0,016928	0,047213	-0,000123	0,000342	-0,35854	0,720696
Фіскальне здоров'я	0,052194	0,048559	0,000445	0,000414	1,07486	0,285024
Свобода бізнесу	-0,210333	0,133455	-0,003937	0,002498	-1,57606	0,118170
Монетарна свобода	-0,037724	0,052233	-0,000961	0,001330	-0,72223	0,471841
Свобода торгівлі	0,154535	0,056700	0,003729	0,001368	2,72546	0,007582
Свобода інвестицій	0,212767	0,081962	0,002766	0,001065	2,59592	0,010854
Фінансова свобода	-0,154955	0,093058	-0,002217	0,001331	-1,66514	0,099014

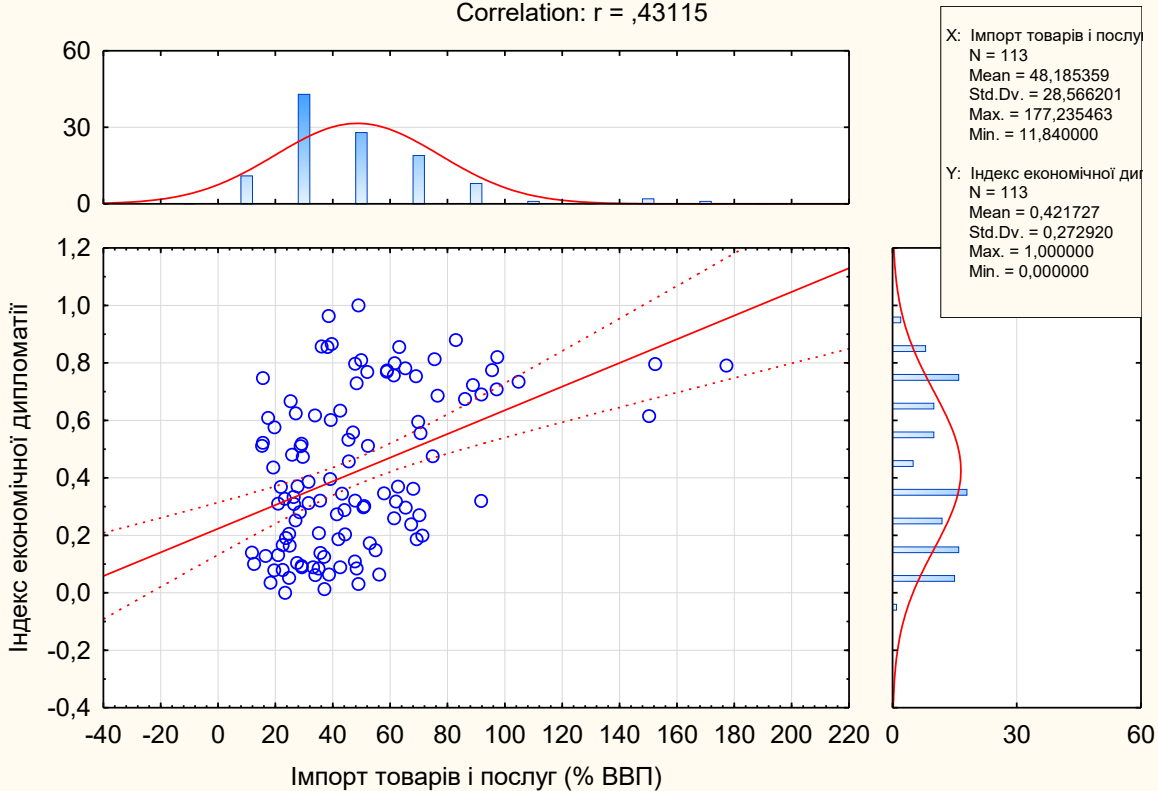
*Розраховано автором.

Додаток Д

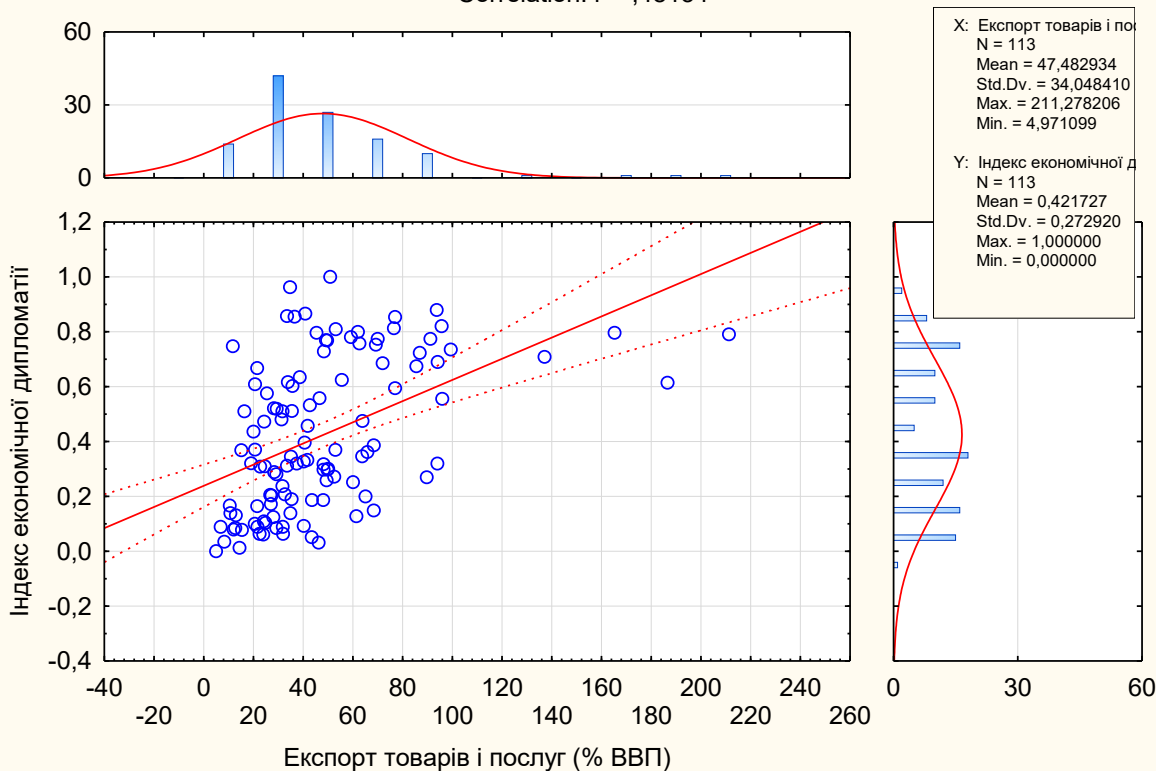
Графіки залежності ІЕД від незалежних змінних моделі*

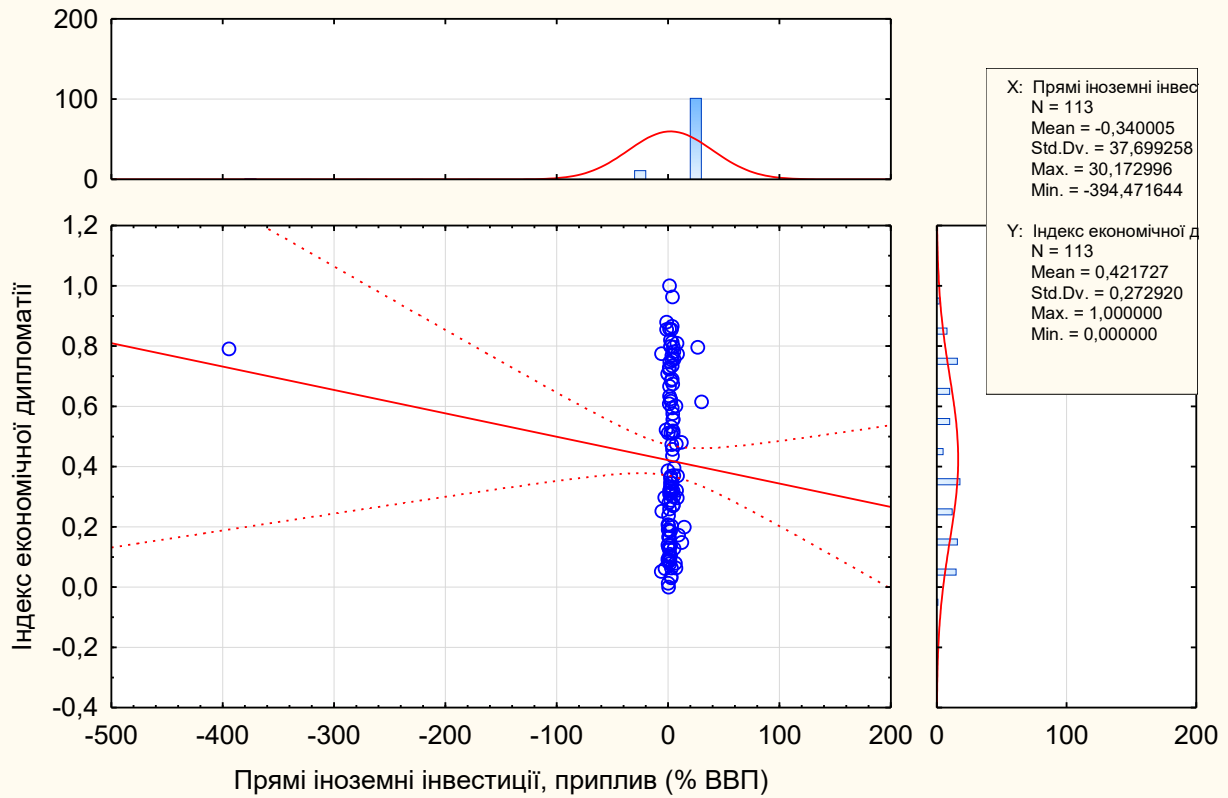
Scatterplot: Імпорт товарів і послуг (% ВВП) vs. Індекс економічної дипломатії
 Індекс економічної дипломатії = $,22324 + ,00412 * \text{Імпорт товарів і послуг (\% ВВП)}$
 Correlation: $r = ,43115$

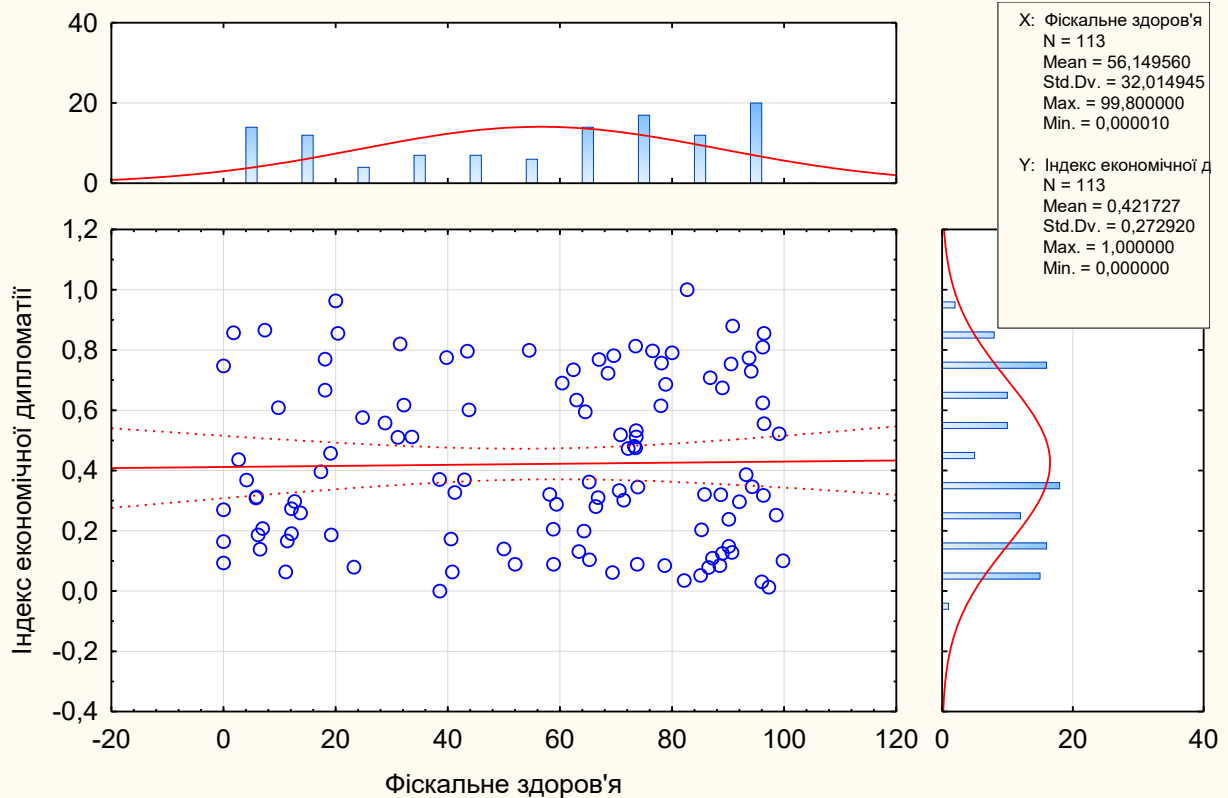
Scatterplot: Експорт товарів і послуг (% ВВП) vs. Індекс економічної дипломатії
 Індекс економічної дипломатії = $,23853 + ,00386 * \text{Експорт товарів і послуг (\% ВВП)}$
 Correlation: $r = ,48134$

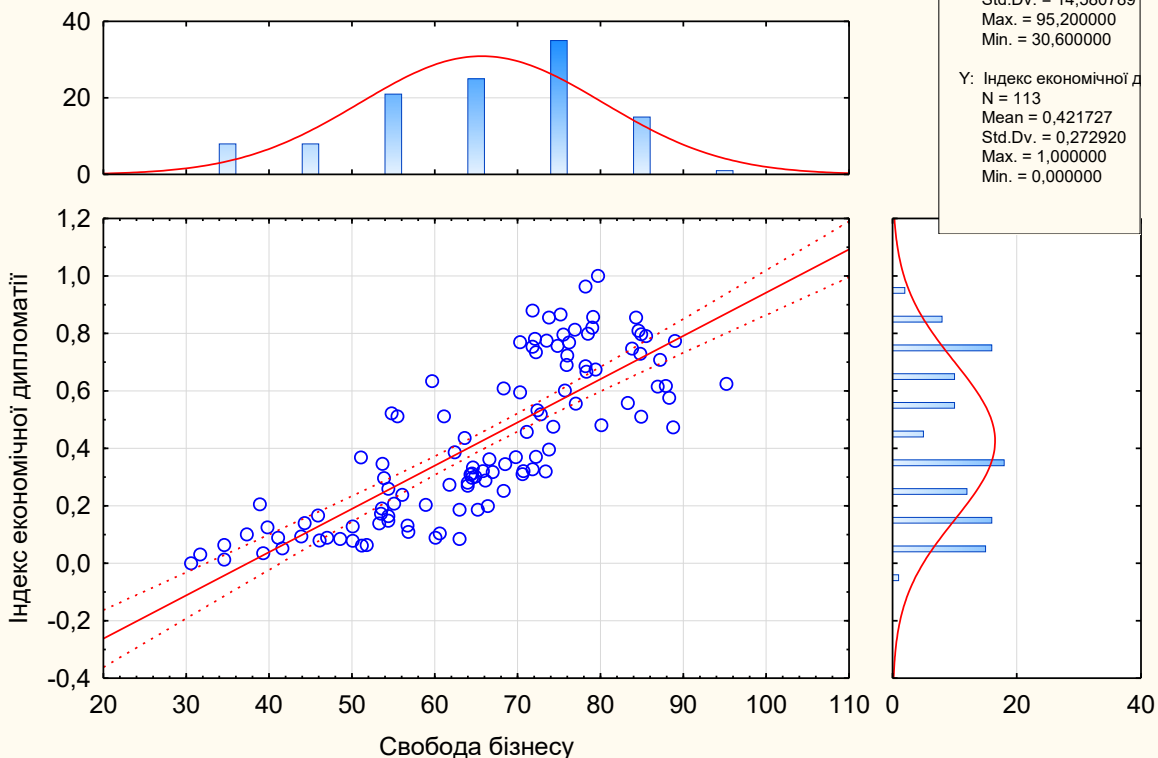
Scatterplot: Прямі іноземні інвестиції, приплив (% ВВП) vs. Індекс економічної дипломатії
 Індекс економічної дипломатії = $0,42146 - 8E-3 \cdot \text{Прямі іноземні інвестиції, приплив (\% \text{ ВВП})}$
 Correlation: $r = -0,1073$

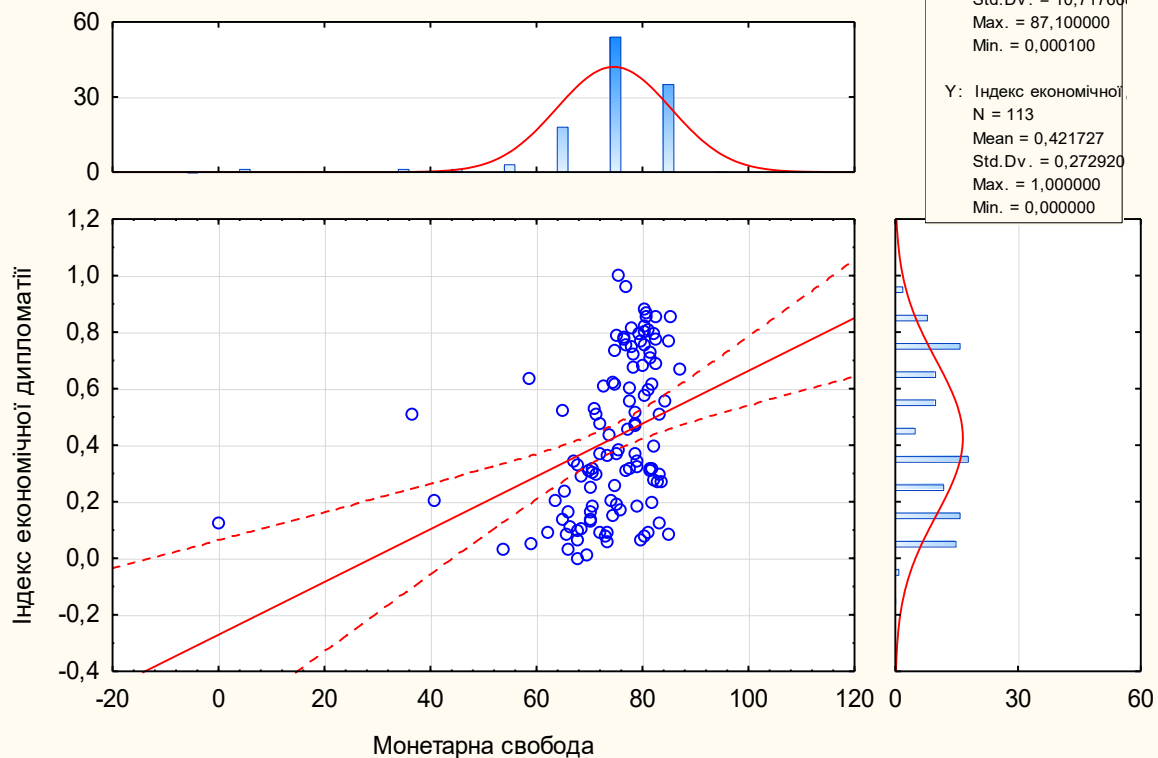
Scatterplot: Фіскальне "здоров'я" vs. Індекс економічної дипломатії
 Індекс економічної дипломатії = $0,41174 + 18E-3 \cdot \text{Фіскальне здоров'я}$
 Correlation: $r = 0,2086$

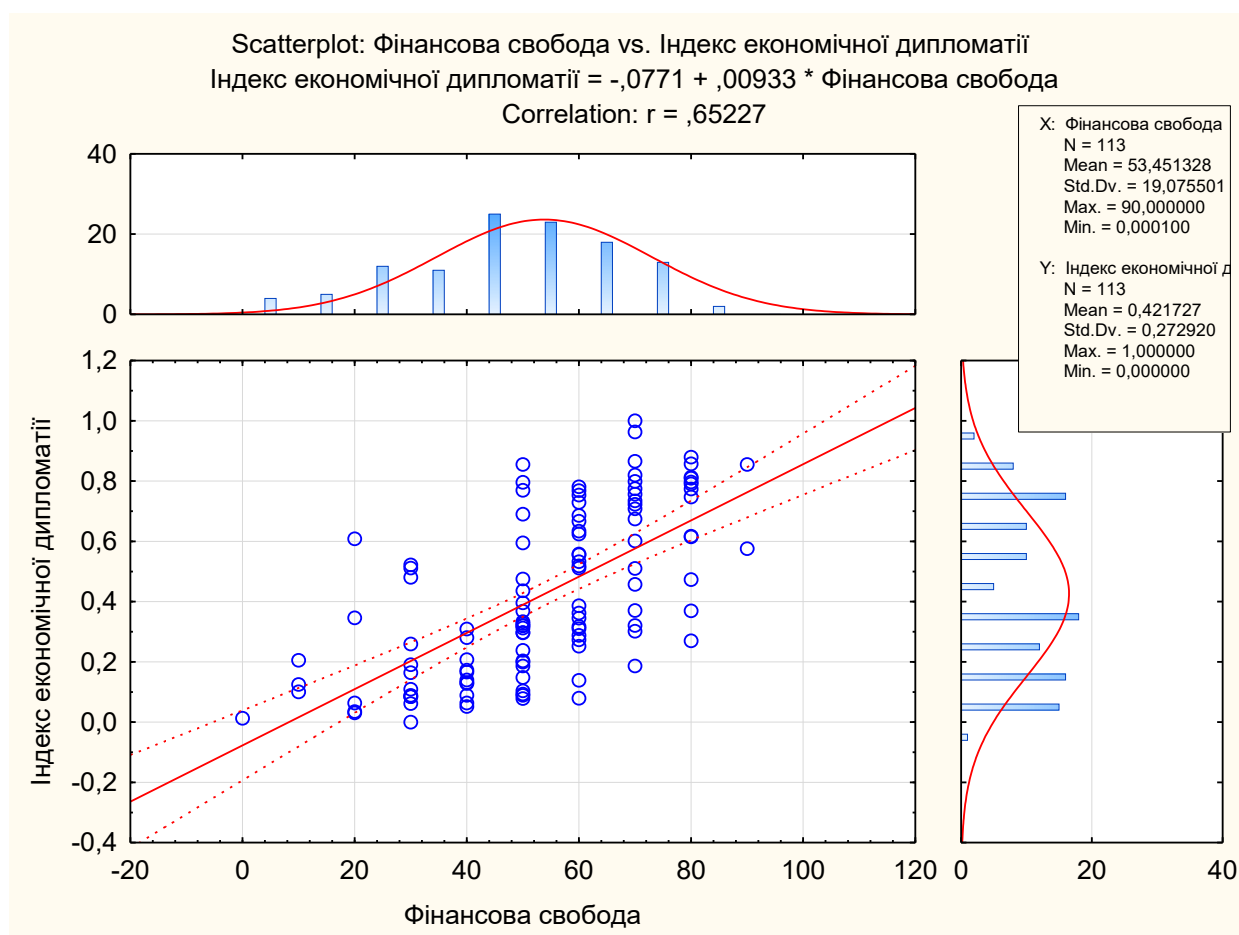

Scatterplot: Свобода бізнесу vs. Індекс економічної дипломатії
 Індекс економічної дипломатії = $-,5635 + ,01506 * \text{Свобода бізнесу}$
 Correlation: $r = ,80434$

Scatterplot: Монетарна свобода vs. Індекс економічної дипломатії
 Індекс економічної дипломатії = $-,2704 + ,00934 * \text{Монетарна свобода}$
 Correlation: $r = ,36670$

*Побудовано автором.

Додаток Е

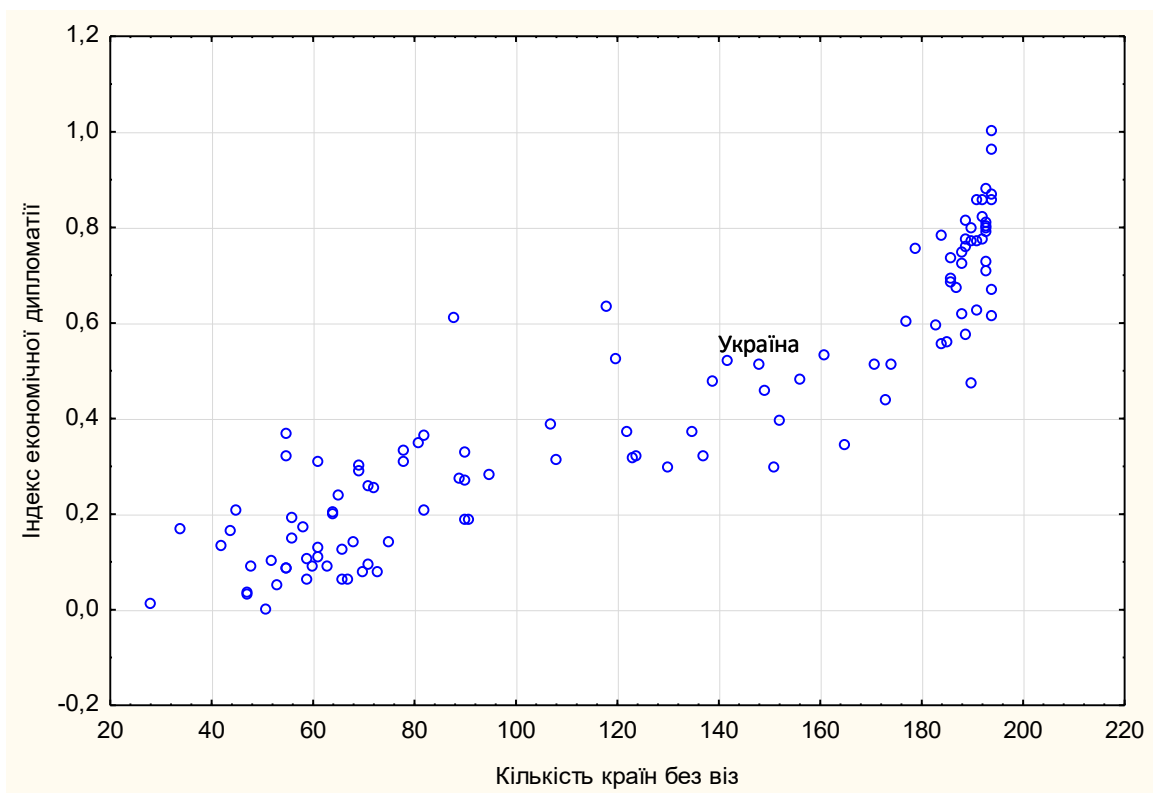

Рис. Е. 1. Позиціонування України в координатах [Індекс економічної дипломатії; Кількість країн без віз] *

*Побудовано автором.

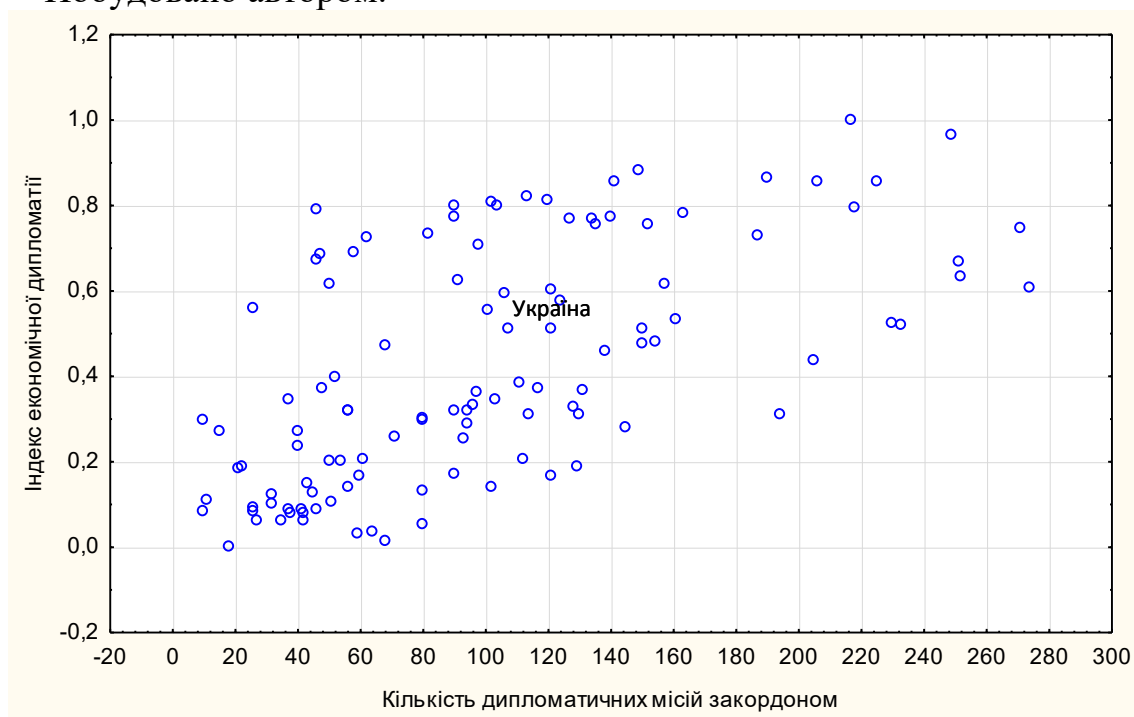

Рис. Е. 2. Позиціонування України в координатах [Індекс економічної дипломатії; Кількість дипломатичних місій за кордоном] *

*Побудовано автором.

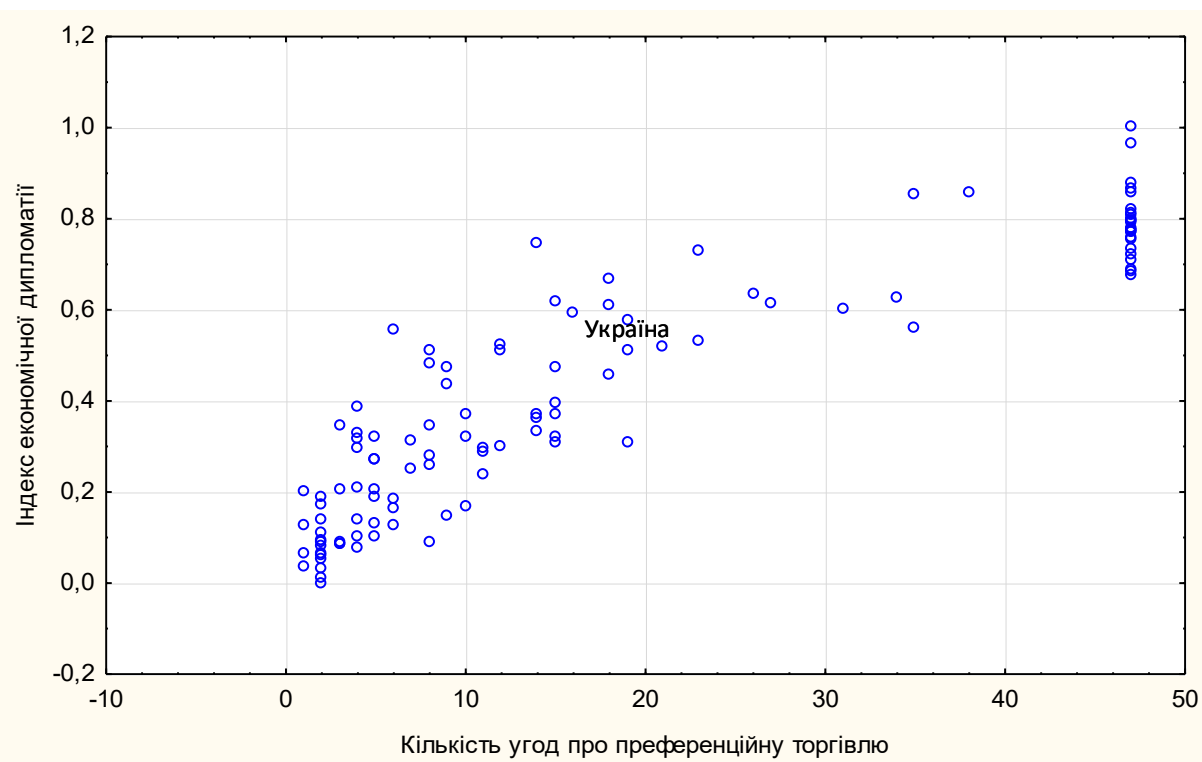

Рис. Е.3. Позичонування України в координатах [Індекс економічної дипломатії; Кількість угод про преференційну торгівлю] *

*Побудовано автором.

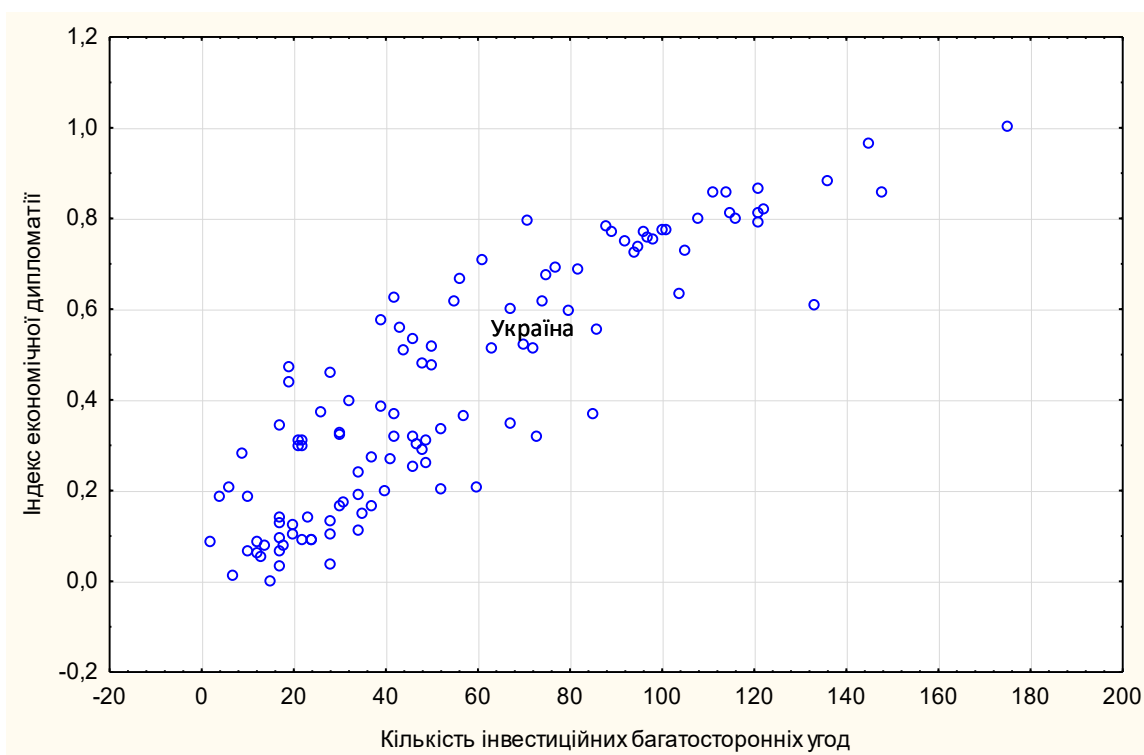

Рис. Е.4. Позичонування України в координатах [Індекс економічної дипломатії; Кількість інвестиційних багатосторонніх угод] *

*Побудовано автором.

Додаток Ж
Статистичні характеристики моделей прогнозування індексу економічної
дипломатії України*

Лінійна модель

SUMMARY OUTPUT

Regression Statistics

Multiple R	0,850048
R Square	72,26%
Adjusted R Square	0,691757
Standard Error	0,023507
Observations	11

ANOVA

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	1	0,012954	0,012954	23,44198604	0,000919
Residual	9	0,004973	0,000553		
Total	10	0,017927			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i>	<i>Upper 95,0%</i>
Intercept	0,346627	0,015201	22,80242	2,84806E-09	0,312239	0,381015	0,312239	0,381015
	0,010852	0,002241	4,841692	0,000918863	0,005782	0,015922	0,005782	0,015922

Експонента

SUMMARY OUTPUT

Regression Statistics

Multiple R	0,847727006
R Square	71,8641%
Adjusted R Square	0,687378974
Standard Error	0,056677037
Observations	11

ANOVA

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	1	0,073843	0,073843	22,98761	0,000981
Residual	9	0,028911	0,003212		
Total	10	0,102753			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i>
Intercept	-1,04753795	0,036651	28,5812	3,83E-10	-1,13045	-0,96463	-1,13045
X Variable 1	0,025909422	0,005404	4,79454	0,000981	0,013685	0,038134	0,013685

*Розраховано автором.

Додаток К

Рис. К.1. Динаміка Індексу геополітичних ризиків (GPR) [249]

Рис. К.2. Десять «м'яких» навичок у 2023 р., за дослідженням Світового економічного форуму [226]

Додаток Л

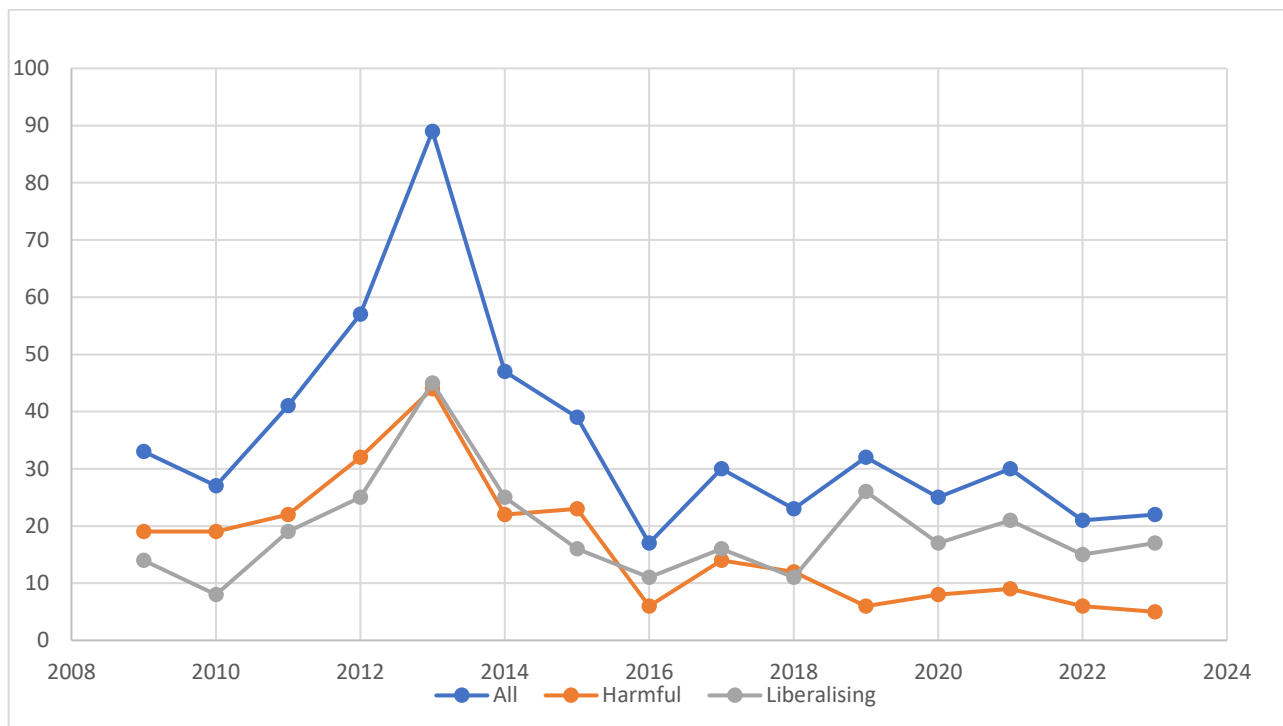

Рис. Л.1. Втручання країн у міжнародну міграцію, 2009-2023 рр. *

*Побудовано автором.

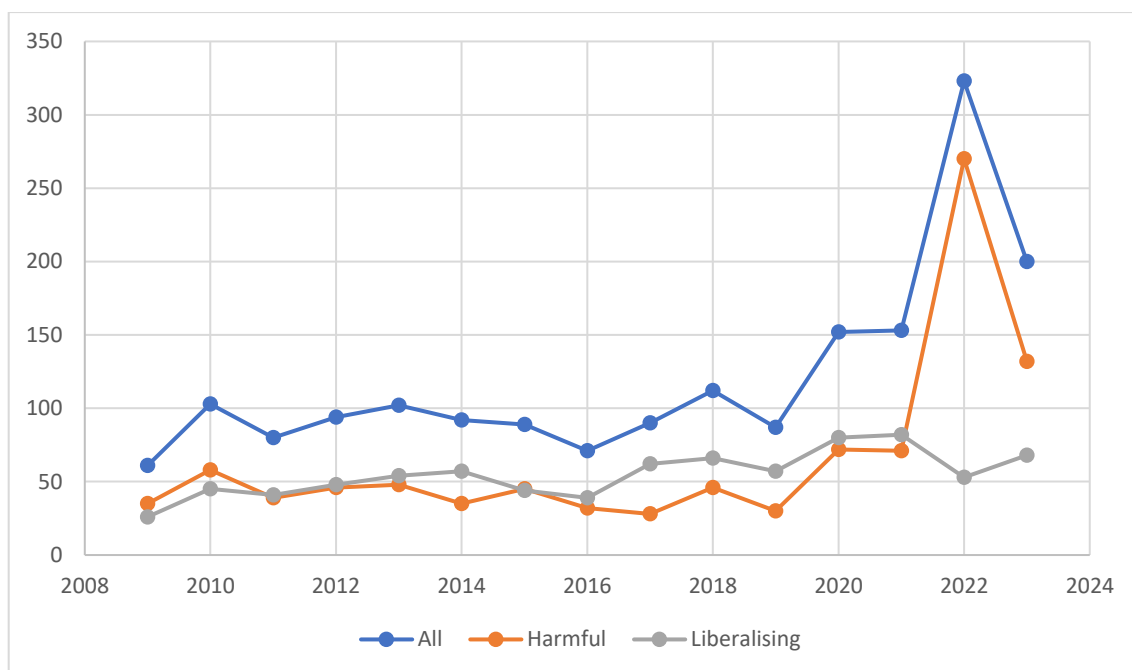

Рис. Л.2. Втручання країн в інвестиційну сферу, 2009-2023 рр. *

*Побудовано автором.

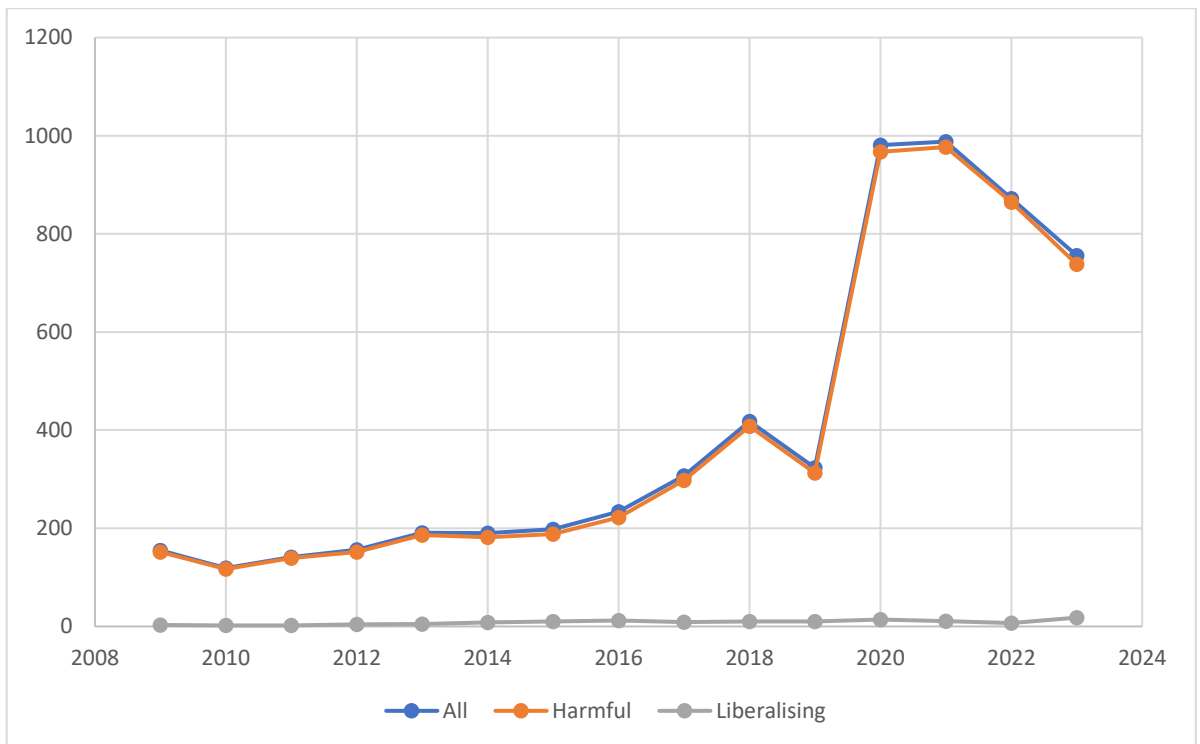

Рис. Л.3. Втручання країн в міжнародну торгівлю послугами, 2009-2023 рр. *

*Побудовано автором.

Таблиця Л.1

Заходи проти України, застосовані країнами членами СОТ, 2000-2023

Країна ініціатор	Вид партнерства	Вид заходу	Стан	STC	HS	ICS	Кількість
Аргентина	Двостороннє	Антидемпінгові	Діючі	0	2	0	2
Аргентина	Двостороннє	Антидемпінгові	Ініційовані	0	1	0	1
Бразилія	Двостороннє	Антидемпінгові	Діючі	0	6	0	6
Бразилія	Двостороннє	Антидемпінгові	Ініційовані	0	7	0	7
Канада	Двостороннє	Антидемпінгові	Діючі	0	8	0	8
Канада	Двостороннє	Антидемпінгові	Ініційовані	0	6	0	6
Канада	Двостороннє	Компенсаційні	Ініційовані	0	2	0	2
Китай	Двостороннє	Антидемпінгові	Діючі	0	1	0	1
Китай	Двостороннє	Антидемпінгові	Ініційовані	0	2	0	2
Колумбія	Двостороннє	Антидемпінгові	Діючі	0	1	0	1
Колумбія	Двостороннє	Антидемпінгові	Ініційовані	0	1	0	1
Єгипет	Двостороннє	Антидемпінгові	Діючі	0	2	0	2
Єгипет	Двостороннє	Антидемпінгові	Ініційовані	0	2	0	2
ЄС	Двостороннє	Антидемпінгові	Діючі	0	15	0	15
ЄС	Двостороннє	Антидемпінгові	Ініційовані	0	25	0	25
ЄС	Двостороннє	Санітарні і фітосанітарні	Ініційовані	0	1	0	2
Індія	Двостороннє	Антидемпінгові	Діючі	0	15	0	15
Індія	Двостороннє	Антидемпінгові	Ініційовані	0	21	0	21

Продовження табл. Л.1

Індонезія	Двостороннє	Антидемпінгові	Діючі	0	1	0	1
Індонезія	Двостороннє	Антидемпінгові	Ініційовані	0	1	0	1
Республіка Корея	Двостороннє	Антидемпінгові	Діючі	0	2	0	2
Республіка Корея	Двостороннє	Антидемпінгові	Ініційовані	0	2	0	2
Республіка Корея	Двостороннє	Санітарні і фітосанітарні	Діючі	0	1	0	1
Республіка Корея	Двостороннє	Санітарні і фітосанітарні	Ініційовані	0	1	0	1
Латвія	Двостороннє	Антидемпінгові	Діючі	0	1	0	1
Латвія	Двостороннє	Антидемпінгові	Ініційовані	0	1	0	1
Мексика	Двостороннє	Антидемпінгові	Діючі	0	11	0	11
Мексика	Двостороннє	Антидемпінгові	Ініційовані	0	8	0	8
Мексика	Двостороннє	Санітарні і фітосанітарні	Ініційовані	0	1	0	1
Нова Зеландія	Двостороннє	Санітарні і фітосанітарні	Ініційовані	0	0	0	1
Пакистан	Двостороннє	Антидемпінгові	Діючі	0	1	0	1
Пакистан	Двостороннє	Антидемпінгові	Ініційовані	0	3	0	3
Перу	Двостороннє	Антидемпінгові	Діючі	0	1	0	1
Перу	Двостороннє	Антидемпінгові	Ініційовані	0	1	0	1
Перу	Двостороннє	Санітарні і фітосанітарні	Ініційовані	0	1	0	1
Росія	Двостороннє	Антидемпінгові	Діючі	0	14	0	15
Росія	Двостороннє	Антидемпінгові	Ініційовані	0	15	0	17
Росія	Двостороннє	Компенсаційні	Ініційовані	0	1	0	1
Росія	Двостороннє	Санітарні і фітосанітарні	Діючі	0	1	0	1
Росія	Двостороннє	Санітарні і фітосанітарні	Ініційовані	0	1	0	1
Китай	Двостороннє	Антидемпінгові	Діючі	0	1	0	1
Китай	Двостороннє	Антидемпінгові	Ініційовані	0	1	0	1
Таїланд	Двостороннє	Антидемпінгові	Діючі	0	3	0	3
Таїланд	Двостороннє	Антидемпінгові	Ініційовані	0	4	0	4
Туреччина	Двостороннє	Антидемпінгові	Діючі	0	5	0	5
Туреччина	Двостороннє	Антидемпінгові	Ініційовані	0	6	0	6
ОАЕ	Двостороннє	Санітарні і фітосанітарні	Діючі	0	1	0	1
ОАЕ	Двостороннє	Санітарні і фітосанітарні	Ініційовані	0	1	0	1
США	Двостороннє	Антидемпінгові	Діючі	0	14	0	14
США	Двостороннє	Антидемпінгові	Ініційовані	0	18	0	18
США	Двостороннє	Санітарні і фітосанітарні	Ініційовані	0	1	0	1
Венесуела	Двостороннє	Антидемпінгові	Діючі	0	1	0	1

Додаток М

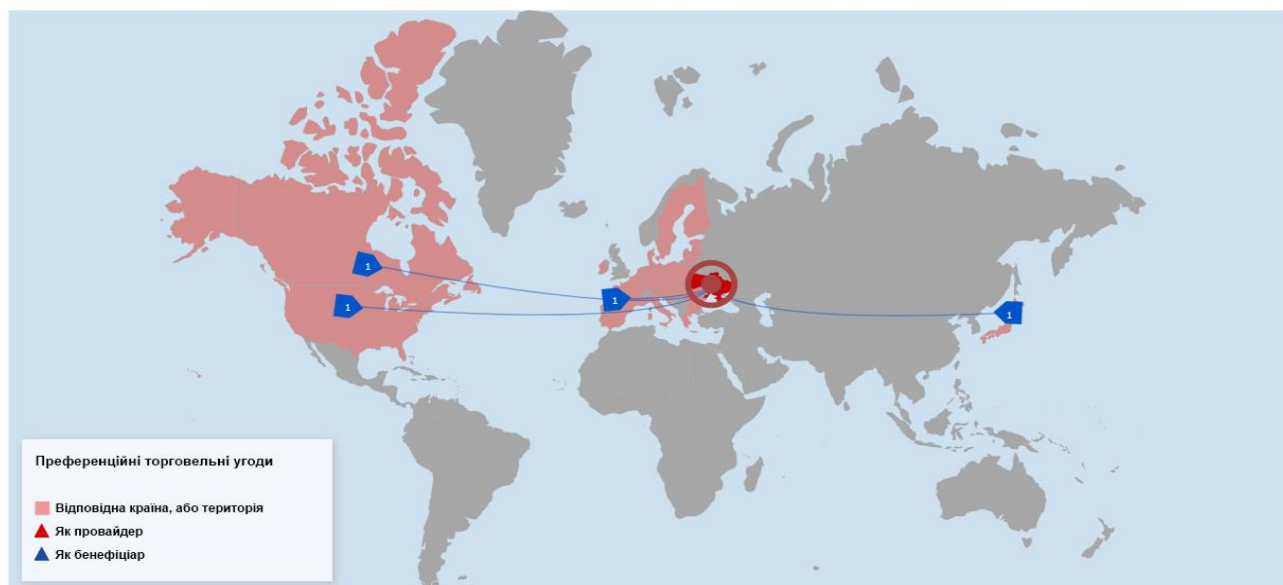

Рис. М.1. Регіональні преференційні торговельні угоди України

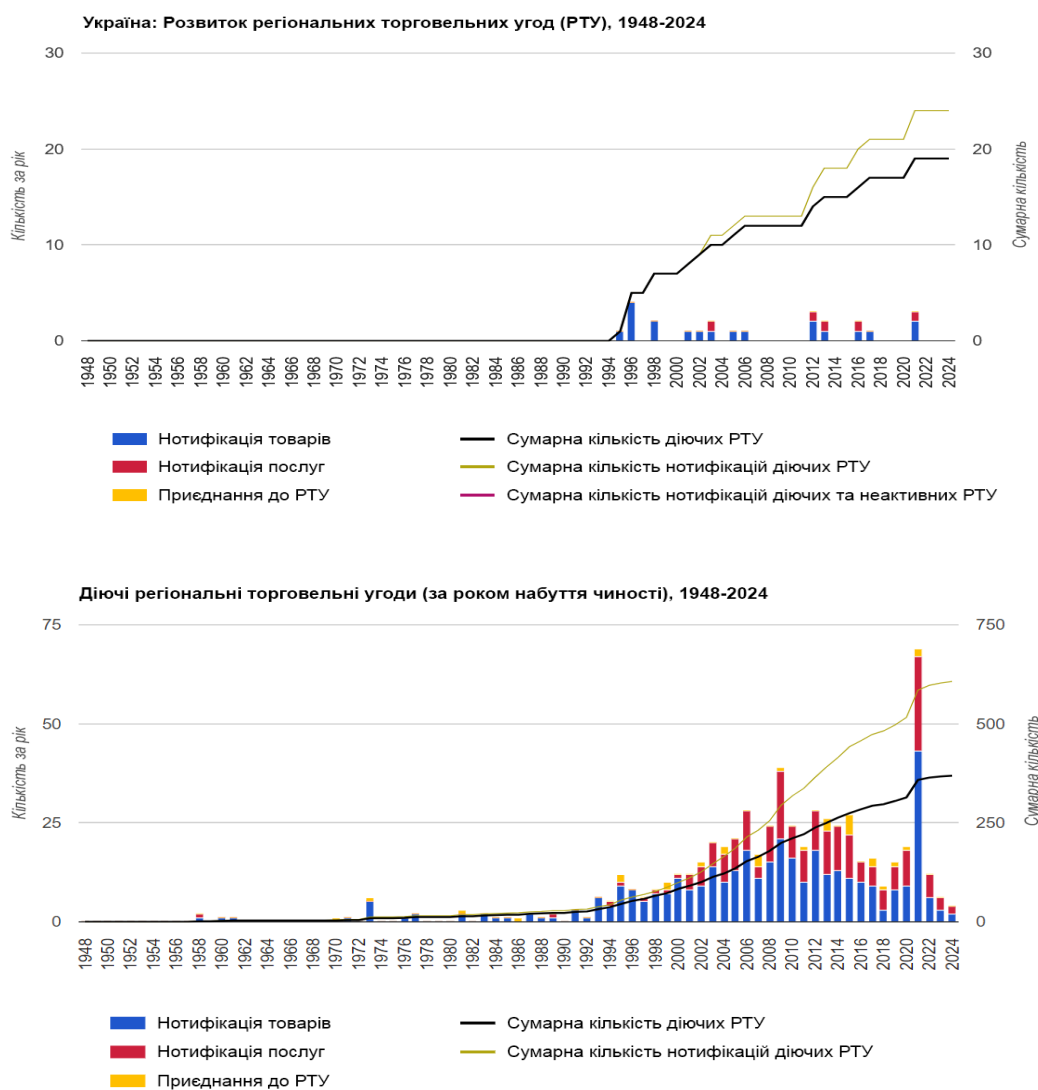

Рис. М.2. Динаміка регіональних торговельних угод в Україні та світі

Таблиця М.1

Окремі регіональні торгові угоди України

Назва РТУ	Предмет	Тип	Дата повідомлення	Повідомлення	Дата вступу в силу	Статус	Учасники
Вірменія - Україна	Товари	FTA	17.06. 2004	GATT Art. XXIV	18.12. 1996	Діюча	Вірменія; Україна
Канада - Україна	Товари	FTA	13.09. 2017	GATT Art. XXIV	01.08. 2017	Діюча	Канада; Україна
САВТ - Україна	Товари та послуги	FTA & EIA	18.06. 2012	GATT Art. XXIV & GATS Art. V	01.06. 2012	Діюча	Україна; Ісландія; Ліхтенштейн; Норвегія; Швейцарія
ЄС – Україна	Товари та послуги	FTA & EIA	1.07. 2014	GATT Art. XXIV & GATS Art. V	23.04. 2014	Діюча	Україна; Австрія; Бельгія; Болгарія; Хорватія; Кіпр; Чехія; Данія; Естонія; Фінляндія; Франція; Німеччина; Греція; Угорщина; Ірландія; Італія; Латвія; Литва; Люксембург; Мальта; Нідерланди; Польща; Португалія; Румунія; Словаччина; Словенія; Іспанія; Швеція
Грузія - Україна	Товари	FTA	08.02. 2001	GATT Art. XXIV	04.06. 1996	Діюча	Грузія; Україна
ГУАМ	Товари та послуги	FTA & EIA	03.04. 2017	GATT Art. XXIV & GATS Art. V	10.12. 2003	Діюча	Азербайджан; Грузія; Молдова; Україна
Україна - Азербайджан	Товари	FTA	18.08. 2008	GATT Art. XXIV	02.09. 1996	Діюча	Азербайджан; Україна
Україна - Ізраїль	Товари	FTA	13.01. 2021	GATT Art. XXIV	01.01. 2021	Діюча	Ізраїль; Україна
Україна - Казахстан	Товари	FTA	18.08. 2008	GATT Art. XXIV	19.10. 1998	Діюча	Казахстан; Україна
Україна - Молдова	Товари	FTA	18.08. 2008	GATT Art. XXIV	19.05. 2005	Діюча	Молдова; Україна
Україна - Чорногорія	Товари та послуги	FTA & EIA	25.04. 2013	GATT Art. XXIV & GATS Art. V	01.01.2013	Діюча	Україна; Чорногорія
Україна - Північна Македонія	Товари	FTA	18.08. 2008	GATT Art. XXIV	05.07. 2001	Діюча	Україна; Північна Македонія
Україна - Узбекистан	Товари	FTA	18.08. 2008	GATT Art. XXIV	01.01. 1996	Діюча	Україна; Узбекистан
Україна- Туркменістан	Товари	FTA	18.08. 2008	GATT Art. XXIV	04.11. 1995	Діюча	Туркменістан; Україна
Великобританія - Україна	Товари та послуги	FTA & EIA	31.12. 2020	GATT Art. XXIV & GATS Art. V	01.01. 2021	Діюча	Великобританія; Україна

Додаток Н

Таблиця Н.1

Основні проекти Світового Банку для України [60]

Проекти	Завдання
Підтримка державних видатків для забезпечення стійкого державного управління (PEACE) Кількість отримувачів цієї підтримки – 15 млн. українців	Задовольнити нагальні потреби, включно із наданням основних державних послуг
Рамкові проекти з підтримки відновлення та нарощування потенціалу для відбудови в секторах охорони здоров'я, енергетики, транспорту, житловому секторі та в сільському господарстві.	Відбудова в секторах охорони здоров'я, енергетики, транспорту, житловому секторі та в сільському господарстві
Цільовий фонд підтримки, відновлення, відбудови та реформування України (URTF).	Сприяння у підтримці адміністративного потенціалу країни, її спроможності надавати державні послуги, гуманітарну допомогу, а також підтримувати планування та реалізацію програми відновлення України, стійкої відбудови та впровадження реформ.
Фонд мультидонорських ресурсів для функціонування інституцій та інфраструктури України	механізм підтримки України Світовим банком завдяки скоординованому підходу членів Групи: Світового банку, IFC та MIGA
Програму заходів із підвищення економічної стійкості вартістю 2 млрд. дол. США для підтримки українського приватного сектора	3 лютого 2022 року IFC надала Україні коротко- та довгострокове фінансування на суму 1,1 млрд дол. США (665 млн. дол. США власного фінансування та 417 млн. дол. США мобілізованих коштів) для підтримки сільського господарства, фінансового та технологічного секторів, допомоги в здійсненні екстрених ремонтів у житловому секторі та підтримки громад, які приймають внутрішньо переміщених осіб.
Цільовий фонд SURE MIGA	215 млн. дол. США (початковий внесок Японії у розмірі 23 млн дол. США) у вигляді страхових гарантій від політичних ризиків. Для вирішення проблеми браку можливостей страхування ризиків у ситуації війни, MIGA заснувала цільовий фонд, початкове фінансування якого було надане Японією

Додаток П

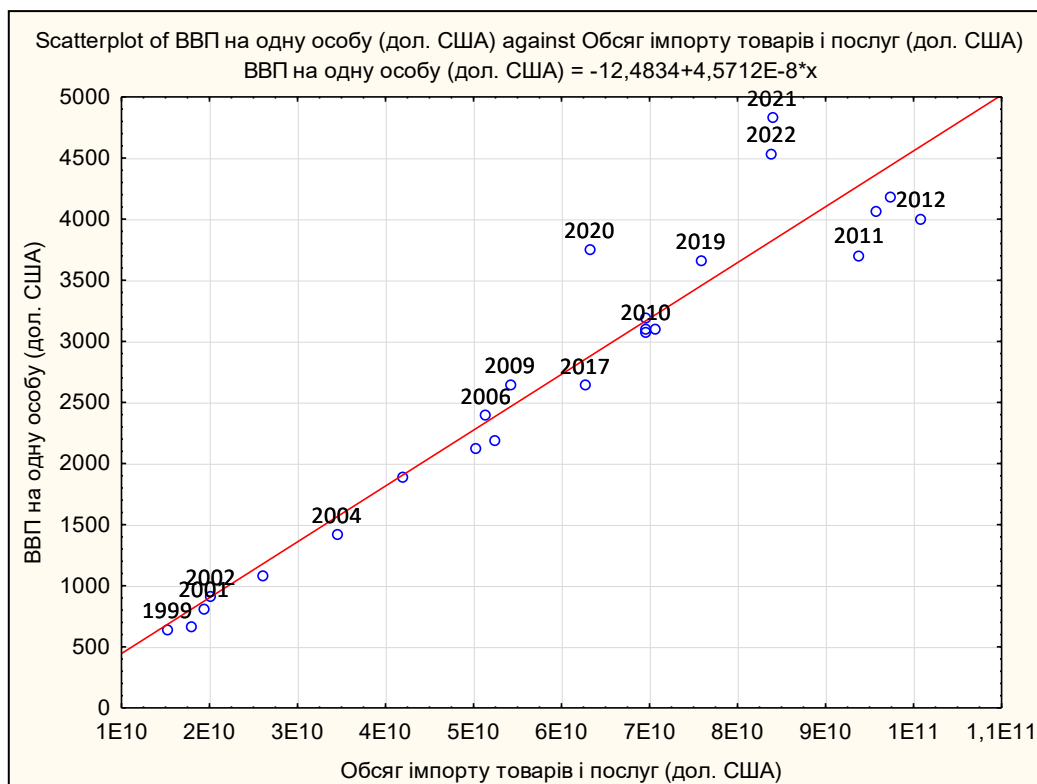

Рис. П.1. Динаміка ВВП та імпорту товарів в Україну за 1999–2022 рр.*

*Побудовано автором.

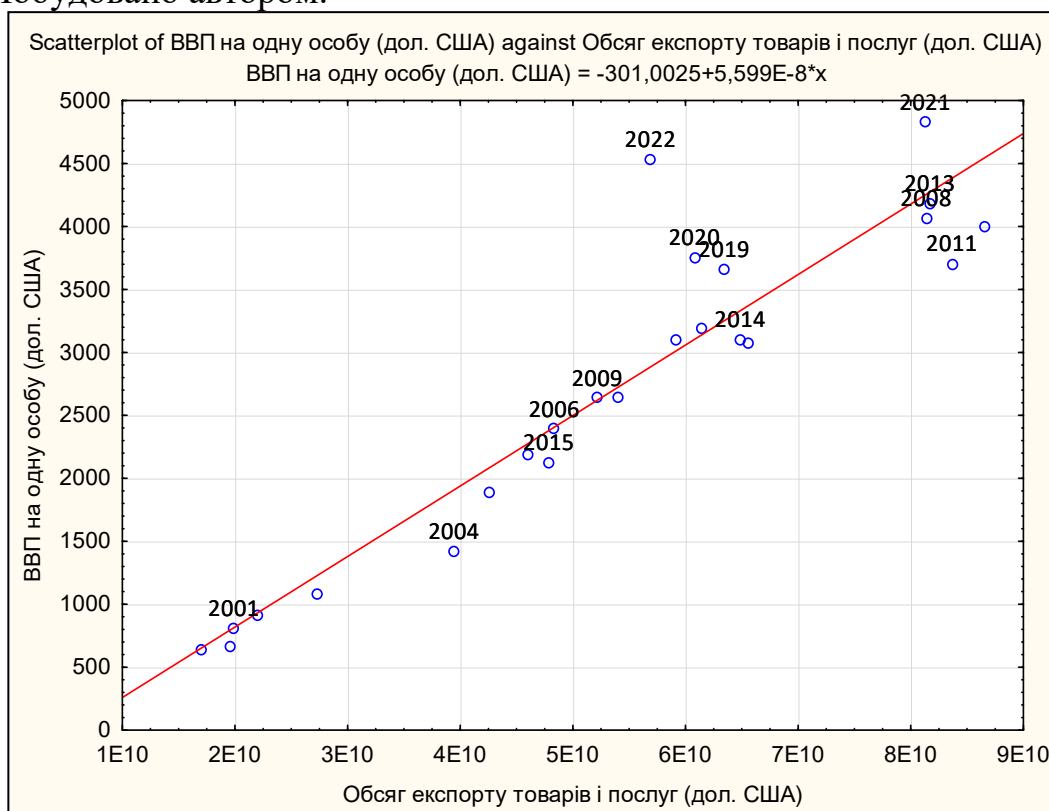

Рис. П.2. Динаміка ВВП та експорту товарів з України за 1999–2022 рр.*

*Побудовано автором.

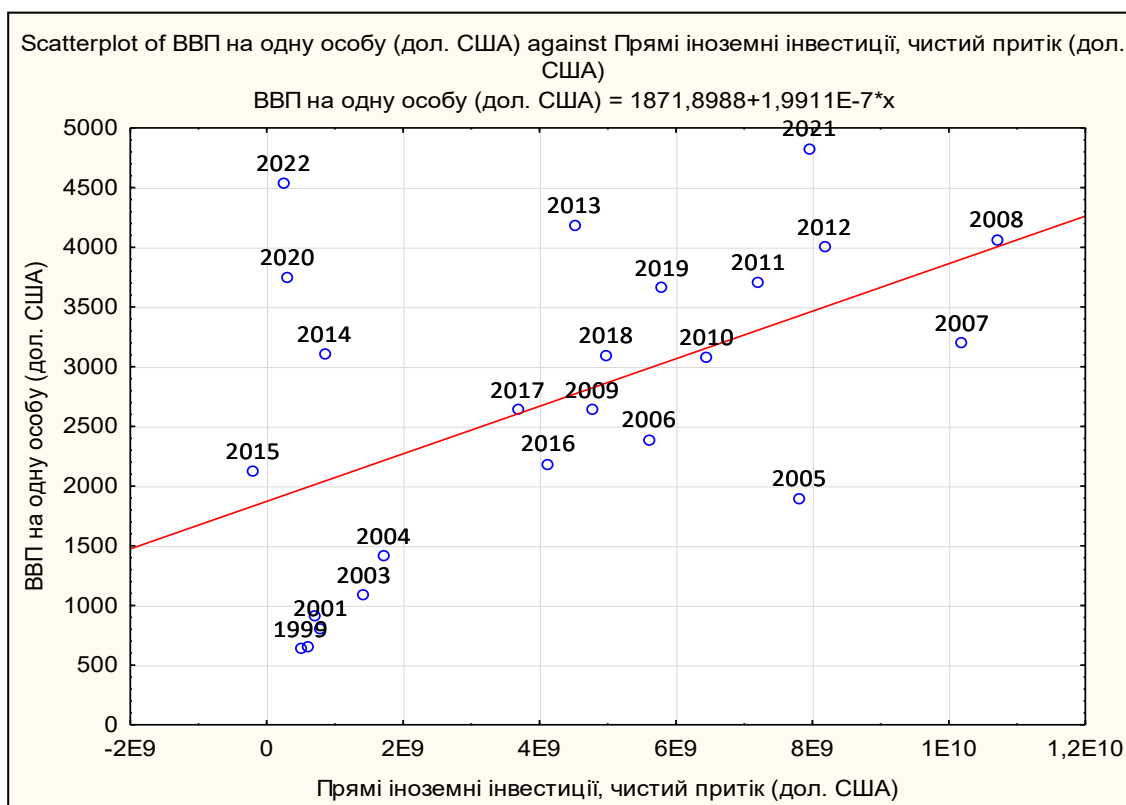

Рис. П.3. Динаміка ВВП та прямих іноземних інвестицій в Україну за 1999–2022 рр.*

*Побудовано автором.

Таблиця П.1

Індикатори впливу автокореляції показників*

ВВП (дол. США)		Обсяг експорту товарів і послуг (дол. США)		Обсяг імпорту товарів і послуг (дол. США)		Прямі іноземні інвестиції, чистий притік (дол. США)	
лаг		лаг		лаг		лаг	
1	0,844324	1	0,808919	1	0,81745	1	0,40339
2	0,650135	2	0,662394	2	0,614054	2	0,403718
3	0,448766	3	0,510898	15	0,751752	8	-0,54783
14	0,52288	16	0,617898	16	0,806169	19	-0,67459
15	0,770702	17	0,586562	17	0,79686		
16	0,812549			18	0,809001		
17	0,726962			19	0,579264		
18	0,652783			21	0,940095		
19	0,540643						
20	0,393685						
21	-0,34155						

*Розраховано автором.

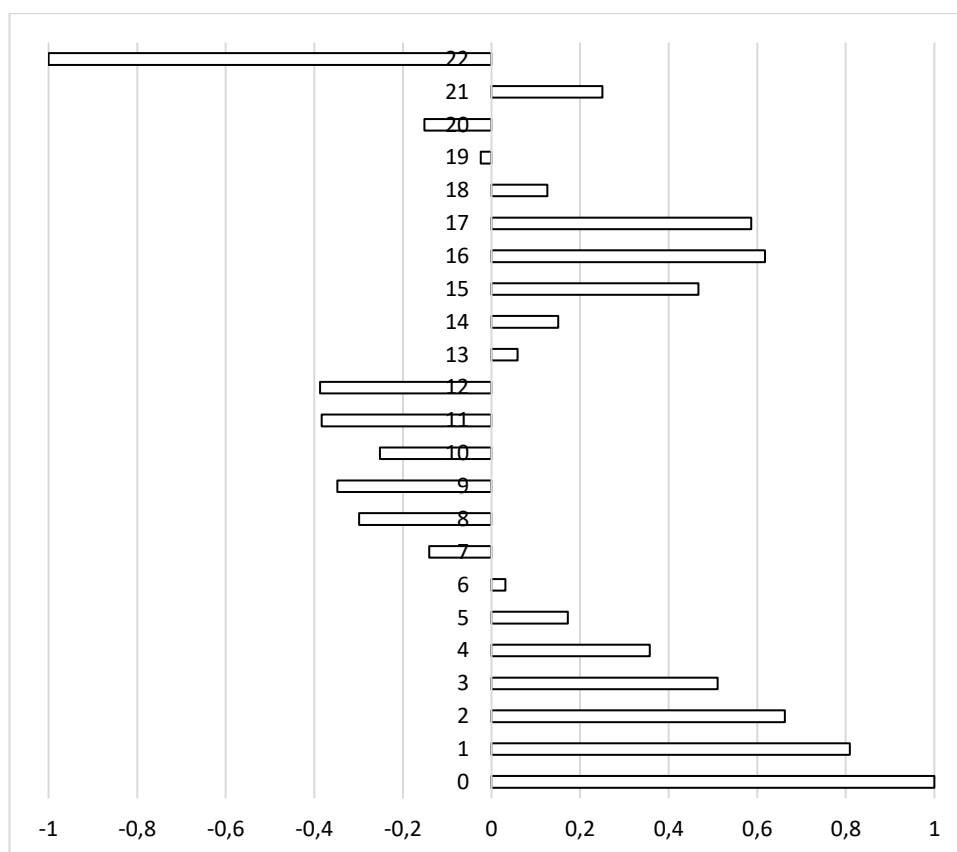

Рис. П.4. Графік автокореляційної функції експорту товарів і послуг України*

*Побудовано автором.

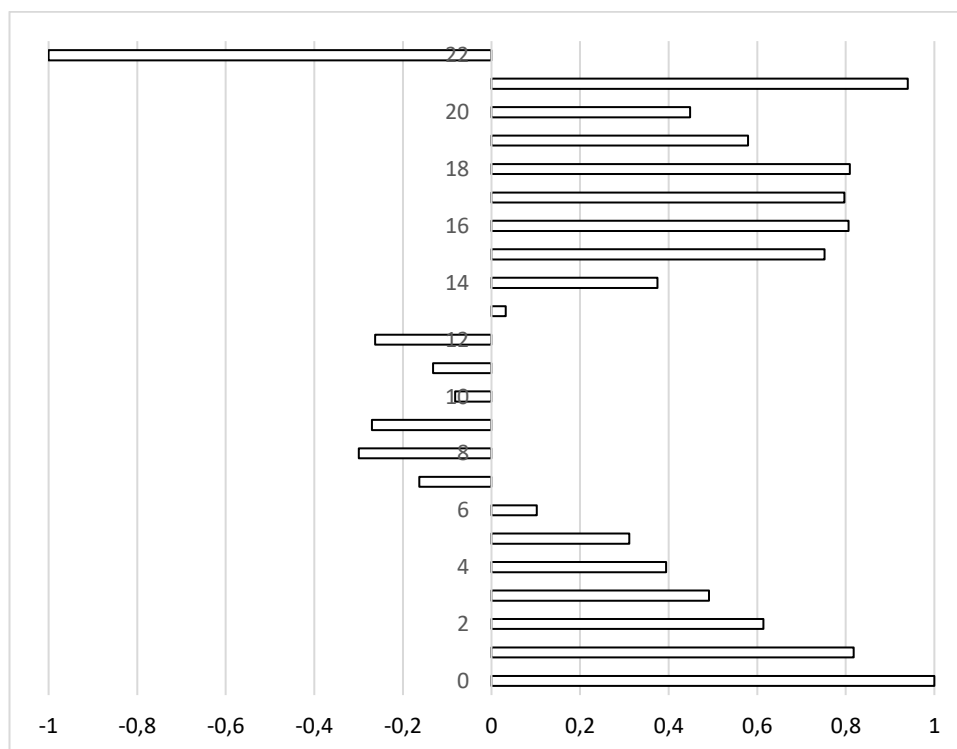

Рис. П.5. Графік автокореляційної функції імпорту товарів і послуг України*

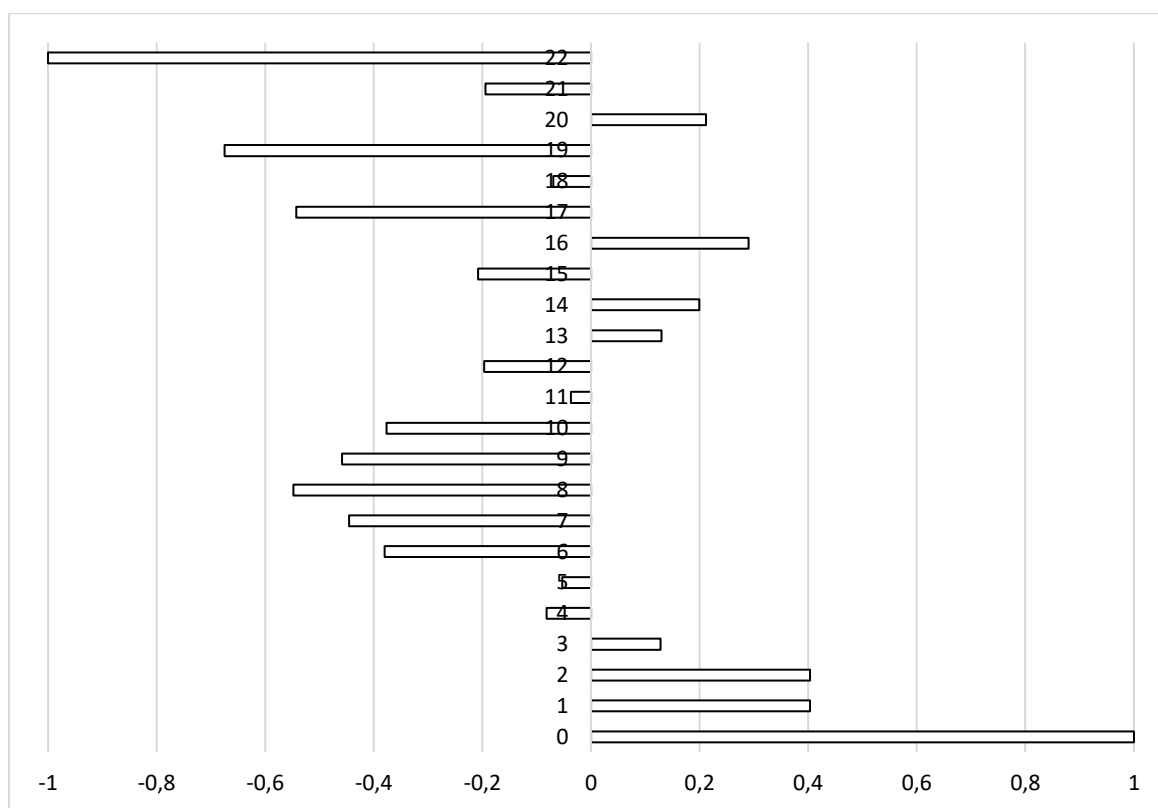

Рис. П.6. Графік автокореляційної функції прямих іноземних інвестицій в Україну*

*Побудовано автором.

Додаток Р

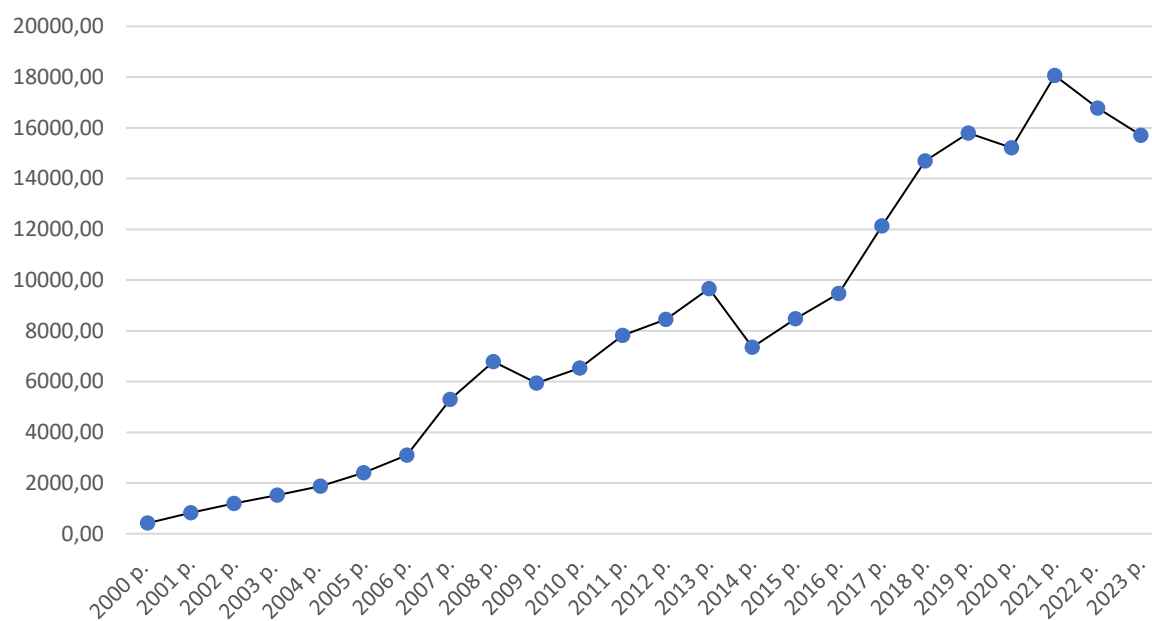

Рис. Р.1. Динаміка грошових переказів мігрантів в Україну, млн. дол. США*

*Складено за даними Світового банку.

Додаток С

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ***Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати******дисертації:***

Іващук О. О., Іващук О. В. Антикризові механізми відновлення стійкості банківської системи в умовах глобальної нестабільності. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр. 2018. № 5 (133). С. 141–146. (0,5 д.а., особисто автору – 0,25 д.а.: обґрунтовано нестабільність економічного розвитку в Україні в умовах криз)

URL: https://ird.gov.ua/sep/doi/sep2018.05.141_u

Zhyvko M. A., Zastavnyy A. R., Ivashchuk O. V. Civilization challenges to global economic development. Регіональна економіка. 2020. № 4 (98). С. 131–142. (0,8 д.а., особисто автору – 0,3 д.а.: проведено аналіз асиметрій соціально-економічного розвитку країн під впливом глобалізації).

DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-4-16>

Живко М. А., Гонак І. М., Іващук О. В., Принц В.А. Економічне суперництво країн в умовах мілітаризації національних економік. Інноваційна економіка. 2021. № 7–8. С. 124–135. (0,8 д.а., особисто автору – 0,2 д.а.: окреслено тенденції мілітаризації національних економік та їх вплив на відносини між країнами).

DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2021.7-8.17>

Іващук І. О., Кравчук Н. Я., Іващук О. В., Заставний А. Р. Країни Арабського світу в сучасних геоекономічних процесах: детермінанти розвитку та прогресу. Інноваційна економіка. 2022. № 2–3. С. 85–97. (1,0 д.а., особисто автору – 0,3 д.а.: проаналізовано вплив глобальних трансформацій на розвиток регіональних економік та країн).

DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.2-3.12>

Хоменська І. В., Іващук О. В. Базові концепти публічної дипломатії. Інноваційна економіка. 2022. № 4. С.13–19. (0,6 д.а., особисто автору – 0,3 д.а.:

узагальнено теоретичні концепти до розуміння публічної дипломатії в умовах глобальних трансформацій).

DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.4.2>

Іващук І. О., Запужляк В. З., Іващук О. В. Економічна дипломатія як детермінанта економічного прогресу та стратегічний пріоритет розвитку країн. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. 2022. Вип. 3–4. С. 44–57. (0,9 д.а., особисто автору – 0,3 д.а.: проаналізовано досвід окремих країн світу в реалізації економічної дипломатії).

DOI: <https://doi.org/10.35774/ibo2022.03-04.044>

Іващук О. В., Казьмерчук В.В. Геополітичне протистояння країн та економічні виміри формування нового світового порядку. Інноваційна економіка, 2023. № 4. С. 165–173. (0,6 д.а., особисто автору – 0,4 д.а.: проаналізовано економічні виміри формування нового світового порядку).

DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2023.4.23>

Іващук О. О., Іващук О.В. Інвестиційна та торговельна компоненти економічної дипломатії України в умовах глобальних мегатрендів. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр. 2023. Вип. 6 (164). С. 47–54. (0,6 д.а., особисто автору – 0,4 д.а.: ідентифіковано основні мегатренди та їх вплив на економічну дипломатію).

DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2023-6-7>

Заставний А., Іващук О. Сучасні тренди економічної дипломатії України на Близькому Сході. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2024. № 1. С. 415–421. (0,75 д.а., особисто автору – 0,6 д.а.: проаналізовано сучасні тенденції розвитку економічної та дипломатичної співпраці України з країнами Близького Сходу).

DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-326-65>

Луців Р. С., Іващук О.В. Економічні можливості «розумних міст» в контексті формування нового світового економічного порядку. Бізнес-інформ. 2024. № 2. С. 27–35. (0,63 д.а., особисто автору – 0,3 д.а.: розкрито роль

«розумних» міст як нових центрів економічної співпраці під впливом формування нового світового порядку).

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-2-27-35>

Voytshchuk A., Ivashchuk O., Ivashchuk O. The tendencies of global development and countries integration into global customs space. PERSPECTIVES – Journal on economic issues. 2019. № 1. P. 34–47. (0,8 д.а., особисто автору – 0,4 д.а.: визначено глобальні тренди економічного розвитку).

URL: <http://perspectives-ism.eu/contents/1-2019/1-2019-034-voytshchuk/>

Zhyvko M., Gonak I., Ivashchuk O. Ukraine in the System of Economic Rivalry Between Countries in Conditions of Global Instability. Kobe Gakuin economic papers. 53 (3): 2021.12. P.15–29. 神戸学院経済学論集= Kobe Gakuin economic papers/神戸学院大学経済学会 編. 2021. Journal article, (0,6 д.а., особисто автору – 0,2 д.а.: проведено SWOT-аналіз позиціонування України в глобальній системі економічного суперництва в умовах глобальної нестабільності).

URL: https://kobegakuin-economics.jp/wp-content/uploads/2022/07/202112_53_015.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

Герман Л., Іващук О. Напрями подолання соціальної нерівності економічного розвитку. Монетарні і фінансові аспекти стабільного економічного розвитку: зб. тез доп. Всеукр. наук. інтернет-конф. (м. Тернопіль, 10 лист. 2018 р.). Тернопіль : Вектор, 2018. С. 325–327. (0,2 д.а., особисто автору – 0,1 д.а.: визначено детермінанти економічного розвитку України).

Кравчук Н.Я., Іващук О.В. Економічна дипломатія в умовах військової агресії. Інноваційні процеси економічного та соціально-культурного розвитку : вітчизняний та зарубіжний досвід : тези доп. XV Міжнар. наук.-практ. конф. молод. учених і студ. (м. Тернопіль, 29-30 берез. 2022 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2022. С. 96–99. (0,2 д.а., особисто автору – 0,1 д.а.: обґрунтовано роль санкцій для економічної дипломатії України).

Кравчук Н.Я., Іващук О.В. Стратегічні вектори економічної дипломатії України в контексті геополітичного євроінтеграційного треку: нові виклики і

можливості. Міжнародна економіка в умовах кліматичних змін: пандемічний та пост пандемічний період : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. студ. та молод. вчених (м. Тернопіль, 11 квіт. 2022 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2022. С. 96–99. (0,25 д.а., особисто автору – 0,1 д.а.: окреслено роль євроінтеграційних процесів для економічної дипломатії України).

Живко М. А., Іващук О. В. Міжнародні економічні санкції як форма стримування збройної агресії. Міжнародні відносини: Україна і світ в умовах воєнних викликів: тези доп. IV Міжнар. наук. конф. (м. Суми, 30 черв. 2022 р.). Суми : СДПУ ім. А. С. Макаренка, 2022. С. 73–76. (0,25 д.а., особисто автору – 0,15 д.а.: проаналізовано причини та напрямки використання економічних санкцій у світовій практиці).

Кравчук Н., Іващук О. Євроінтеграційний вектор зовнішньої політики України. Соціально-економічний та політичний розвиток країн у сучасних умовах: зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2022. С. 23–25. (0,2 д.а., особисто автору – 0,1 д.а.: розкрито етапи євроінтеграційної політики України).

Хоменська І. В., Іващук О. Практика країн у застосуванні інструментів економічної дипломатії. Інноваційні процеси економічного та соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід: тези доп. XVI Міжнар. наук. конф. молодих учених і студ. (м. Тернопіль, 28–29 березня 2023 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2023. С. 168–170. (0,2 д.а., особисто автору – 0,1 д.а.: обґрунтовано інструменти економічної дипломатії, які застосовують європейські країни).

Хоменська І., Іващук О. Економічна дипломатія європейських країн та Китаю. Освіта, наука, бізнес: сучасний стан, проблеми та перспективи: матер. XI Націон. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 10 трав. 2023 р.). Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2023. С. 10–11. (0,2 д.а., особисто автору – 0,1 д.а.: проаналізовано досвід Китаю у реалізації економічної дипломатії).

Заставний А., Іващук О. Санкції як інструмент економічної дипломатії та їхній вплив на економіку країн Близького Сходу. Освіта, наука, бізнес,

енергетичні технології: сучасний стан, проблеми та перспективи: матер. XII Націон. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 16 лист. 2023 р.). Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2023. С. 56–57. (0,15 д.а., особисто автору – 0,1 д.а.: обґрунтовано вплив економічних санкцій зовнішніх акторів на країни Близького Сходу.).

Запухляк В., Іващук О. Багатовекторність реалізації економічної дипломатії України. Сучасний стан та основні пріоритети розвитку економіки: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. Східноєвропейський центр наукових досліджень (м. Одеса, 14 квіт. 2024 р). Одеса : Research Europe, 2024. С. 60–62. (0,2 д.а., особисто автору – 0,1 д.а.: аргументовано інвестиційну та торговельну складову зовнішньої політики України).

Іващук О. Багатоаспектність економічної дипломатії та сучасні виклики. Міжнародна економіка в умовах кліматичних змін: глобальні виклики: зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 26 квіт. 2024 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2024. С. 304–306. (0,2 д.а.).

Додаток Т

ДЕРЖАВНЕ ПІДПРИЄМСТВО
**ГЕНЕРАЛЬНА ДИРЕКЦІЯ
 З ОБСЛУГОВУВАННЯ
 ІНОЗЕМНИХ ПРЕДСТАВНИЦТВ**

ДИРЕКЦІЯ «МЕДІАЦЕНТР»

Україна, 01030, м. Київ, вул. Пирогова, 6-А, 044-224-66-45, e-mail: mediacenter@gdip.com.ua, www.gdip.com.ua

№ 142/МЦ

від 02.02.2024

**Спеціалізованій вченій раді
 Західноукраїнського національного
 університету**

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
 Іващука Олега Валентиновича на тему:
 «Економічна дипломатія України в умовах нового світового порядку»,
 поданої на здобуття ступеня доктора філософії
 за спеціальністю 292 – міжнародні економічні відносини

Довідка видана аспіранту Західноукраїнського національного університету Іващуку Олегу Валентиновичу про те, що окремі результати його дисертаційної роботи були впровадженні в діяльності Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв впродовж 2022–2023 рр.

Сформульовані у дисертації пропозиції щодо просування національних інтересів України та її міжнародного іміджу через використання інструментів економічної дипломатії, а також запропоновані нові стратегічні форми і методи економічної дипломатії, що виникли в результаті зростання зовнішніх викликів та цифровізації, були використані в процесі розробки та реалізації проектів і тренінгів Медіацентру ДП «Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв» з публічної дипломатії та європейської інтеграції. Заслужують на увагу пропозиції автора щодо формування сучасної мережевої дипломатії та зміцнення інституційної бази економічної дипломатії у контексті налагодження комунікації і координації між державами, міжнародними організаціями та бізнес-структурами.

Довідка видана для пред'явлення в Західноукраїнський національний університет.

Директор

Інна ХОМЕНСЬКА

Продовження додатку Т

46016 Україна,
Тернопіль, вул. Текстильна, 28 Ч

consul.ternopil@gmail.com
Тел./факс: +38 0352 477822

ПОЧЕСНЕ КОНСУЛЬСТВО УГОРЩИНИ
М.ТЕРНОПІЛЬ

№ 08/04/2024

Тернопіль, 8 квітня 2024 року

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження
Іващука Олега Валентиновича
на тему «Економічна дипломатія України в умовах нового світового порядку» в
практичну діяльність Почесного консульства Угорщини в м. Тернопіль

Видана Іващуку Олегу Валентиновичу про те, що результати його наукового дослідження мають практичне значення для діяльності почесних консульств, а окремі положення дисертаційної роботи використовуються в діяльності Почесного консульства Угорщини в м. Тернопіль. Дослідження спрямоване на вивчення механізмів та інструментів економічної дипломатії в умовах сучасного світового порядку, і містить рекомендації щодо пріоритетів діяльності почесних консульств в економічній дипломатії України. Зокрема, заслуговують на увагу пропозиції автора щодо моделі функціональної багатовекторності економічної дипломатії, у якій розширено завдання почесних консульств як акторів економічної дипломатії; рекомендації щодо покращення інституційної взаємодії почесних консульств іноземних держав в Україні. В роботу Почесного консульства Угорщини в м. Тернопіль впроваджено пропозиції щодо стратегічних векторів економічної співпраці в сфері бізнес-дипломатії.

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду
Західноукраїнського національного університету.

Тетяна Чубак

**Почесний консул Угорщини
у м. Тернопіль та Тернопільській області**

ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯвул. М.Грушевського, 8, м. Тернопіль, 46021, тел.: (0352) 52-07-88, факс: 52-31-92
E-mail: oda@te.gov.ua Web: <http://www.oda.te.gov.ua> Код згідно з ЄДРПОУ 00022622від 29.04.2024 № 05-4544/11 На № _____ від _____**ДОВІДКА**

про впровадження результатів дисертаційної роботи Іващука О. В.
на тему «Економічна дипломатія України в умовах нового світового порядку»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 29 – міжнародні
відносини за спеціальністю 292 – міжнародні економічні відносини

Довідка видана Іващуку Олегу Валентиновичу про те, що основні
положення дисертаційної роботи на тему «Економічна дипломатія України в
умовах нового світового порядку» мають практичне значення та використання.

Розроблені рекомендації та пропозиції за результатами наукового
дослідження Іващука Олега Валентиновича були взяті до уваги та використані у
роботі Управління міжнародного економічного співробітництва та
інвестиційних проектів та Департаменту економічного розвитку і торгівлі, при
підготовці аналітичних матеріалів щодо перспектив зовнішньоекономічної
діяльності області, зокрема, пропозиції щодо напрямків налагодження
стратегічного партнерства з ключовими для регіону торговельними та
інвестиційними партнерами, в тому числі й використовуючи інструменти
економічної дипломатії; рекомендації щодо розширення залучення області до
міжнародного партнерства та ефективної промоції регіону через реалізацію
стратегічних програм та ініціатив, дипломатичних форумів.

Окремі положення роботи були використані при розробці обласної
програми розвитку міжнародного співробітництва Тернопільської області на
2024-2027 роки.

Довідка видана для пред'явлення в Західноукраїнський національний
університет.

**Заступник начальника
військової адміністрації**

Віктор УСТЕНКО

Наталія Зарицька 0352 52 26 32

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009; тел./факс +380 (352) 51-75-75;
www.wunu.edu.ua; rektor@wunu.edu.ua; ідентифікаційний код за ЄДРПОУ 33680120

ДОВІДКА

про впровадження у навчальний процес
Західноукраїнського національного університету результатів дисертаційного
дослідження Іващука Олега Валентиновича

Основні теоретичні положення, розробки та рекомендації Іващука Олега Валентиновича за темою дисертації: «Економічна дипломатія України в умовах нового світового порядку» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 292 – міжнародні економічні відносини впроваджені у навчальний процес Західноукраїнського національного університету.

Результати дисертаційної роботи використовуються при викладанні дисциплін: «Міжнародна економічна діяльність України», «Міжнародна економічна політика», «Міжнародне співробітництво», «Міжнародні відносини та світова політика», «Міжнародна політика та економічна дипломатія», «Україна в сучасних геополітичних процесах», «Міжнародні системи та глобальний розвиток». Зокрема, у навчальний процес впроваджено теоретичні узагальнення щодо формування політики економічної дипломатії України; наукові підходи до використання інструментів економічної дипломатії в сучасних умовах.

Матеріали дисертаційної роботи включені до лекційних занять, використовуються при проведенні практичних занять, виконанні індивідуальних завдань, проектуванні курсових та кваліфікаційних робіт.

Довідку видано для представлення до спеціалізованої вченої ради за місцем захисту.

В. о. першого проректора
к.ф.-м. н., доцент

Заступник директора
навчально-наукового інституту
міжнародних відносин ім. Бодуїна
авришишина

Микола ШИНКАРИК

Максим ЖИВКО

ЗУНУ

№ 126-31/1385 від 26.06.2023

